

Analitička filozofija se može posmatrati kao zbirka modela *logičkog pragmatizma* koji su proizvedeni u različitim fazama razvoja ove vrste filozofije koja bi se mogla odrediti kao eksperimentalna filozofija, kao aktivnost *analize logičkih struktura* koje funkcioniraju u upotrebi jezika. Ono što je dominantno u ovoj filozofiji je pozicija i uloga logike, bilo da nastupa kroz *model logičke sintakse* (prva faza: Frege, Russell, Wittgenstein, Carnap) ili kroz *model logičke semantike* (druga faza: Wittgenstein, Carnap) ili kroz *hibridni model* koji kombinira prethodna dva (treća faza: Wittgenstein, Davidson, Brandom)... Šta je zapravo logički pragmatizam i da li ima smisla tako imenovati poziciju u filozofiji koja se koristi bilo transcendentnim apriorijem (mit o transcendentnom) bilo empirijskim apriorijem (mit o datom) da bi logiku kao logičku sintaksu ili kao logičku semantiku progurala u prvi plan, postavila na mjesto uvjeta bez kojeg se ne može vršiti analiza bilo koje vrste izraza misli o svijetu?... Logički pragmatizam je epistemološka strategija analitičke filozofije. Svi modeli logičkog pragmatizma nastali su iz primordijalne pozicije koju logika ima u formalnoj argumentaciji stavova egzaktnih znanosti jednako kao i u logičkoj analizi rečenica prirodnog jezika ili algoritama ekspertnih sistema napravljenih artifičijelnim jezikom. To odgovara mitu o tome da je "ono istinito" proizvod formalne logičke strukture u *inferencijalnim* (logičkim) i *referencijalnim* (semantičkim) procedurama upotrebe jezika koji u nekom vokabularu *govori o objektima* (fizičkim ili virtualnim), pri nekom *djelovanju* i sa nekom *intencijom*, i na taj način *čini* nešto.

Nijaz Ibrulj je redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Predaje *Logiku, Metodologiju, Analitičku filozofiju, Filozofiju jezika, Uvod u kognitivnu znanost.*

ACADEMIA
ANALITICA

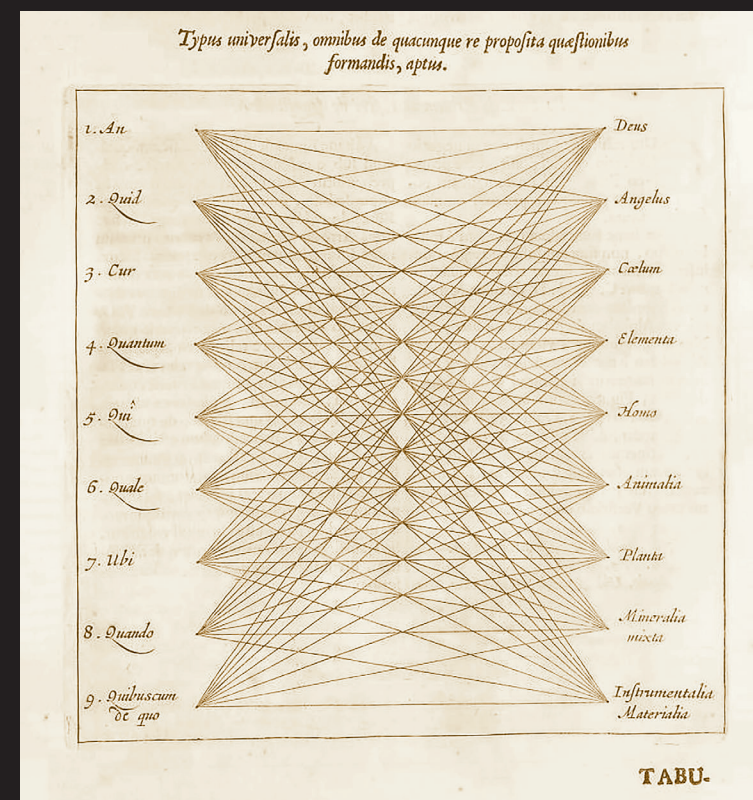
NIJAZ IBRULJ

ANALITIČKA FILOZOFIJA
IZABRANI TEKSTOVI

ACADEMIA
ANALITICA

NIJAZ IBRULJ
urednik

ANALITIČKA FILOZOFIJA IZABRANI TEKSTOVI

TABU-

ACADEMIA ANALITICA

ANALITIČKA FILOZOFIJA
IZABRANI TEKSTOVI

Knjige od istog autora

- *Simbolička logika*. Sarajevo: Academia analitica, 2023.
(u pripremi)
- *Porfirijevo nasljeđe u Bosni*. Sarajevo: Academia analitica, 2023.
- *Essays on the Logical*. Sarajevo: Academia analitica, 2022.
- *Komentari. Recenzije. Kritike*. Sarajevo: Academia analitica, 2021.
- *Stoljeće rearanžiranja*. Sarajevo: FDT, 2005.
- *Filozofija logike*. Sarajevo, Sarajevo Publishing, 1999.

BIBLIOTEKA ANALITICA

Uređuju:

*Jelena Gaković, Nijaz Ibrulj, Vedad Muharemović,
Kenan Šljivo, Tomislav Tadić, Tatjana Žarković*

Odgovorni urednik:

Nijaz Ibrulj

Nijaz Ibrulj
ANALITIČKA FILOZOFIJA – IZABRANI TEKSTOVI
Sarajevo, 2023.

Uredio, preveo i napisao uvod
Nijaz Ibrulj

Izdavač
Academia analitica – 2023.

Biblioteka
Analitica

Za izdavača
Vedad Muharemović

Recenzenti
Olga Marčić
Kenan Šljivo

DTP
Amra Mekić

Štampa
Grafostil, 2023

Izdanje
1. štampano izdanje

Naslovna strana:
Athanasius Kircher: *Ars Magna Sciendi sive Combinatoria (Liber IV. Tomus I.)*

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

167.2

ANALITIČKA filozofija : izabrani tekstovi / urednik Nijaz Ibrulj. -
1. štampano izd. - Sarajevo : Academia Analitica, 2023. - 488 str. ; 21 cm.
- (Biblioteka Analitica)

ISBN 978-9926-8424-9-9

COBISS.BH-ID 55229190

NIJAZ IBRULJ
urednik

ANALITIČKA
FILOZOFIJA
IZABRANI TEKSTOVI

Biblioteka
ANALITICA

ACADEMIA ANALITICA
Sarajevo, 2023.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	8
UVOD (Nijaz Ibrulj.....)	14
IZABRANI TEKSTOVI	
1. FREGE, Gottlob	
Misao. Jedno logičko istraživanje	32
2. QUINE, Willard Van Orman	
Stvari i njihovo mjesto u teorijama	68
3. PUTNAM, Hilary	
Značenje i mentalizam	102
4. SEARLE, John R.	
Društvena ontologija: neki temeljni principi	135
5. QUINE, Willard Van Orman	
Bilješke o teoriji referencije	176
6. QUINE, Willard Van Orman	
Logička istina	188
7. KRIPKE, Saul A.	
Teorem kompletnosti u modalnoj logici	211
8. AUSTIN, John L.	
Istina	237
9. DAVIDSON, Donald	
Semantika za prirodne jezike	261
10. DAVIDSON, Donald	
Istina i značenje.....	278

11. DAVIDSON, Donald	
Racionalne životinje	311
12. SEARLE, John R.	
Jezik i društvena stvarnost	330
13. DAVIDSON, Donald	
Viđenje kroz jezik	357
14. SEARLE, John R.	
Šta je institucija?	380
15. DAVIDSON, Donald	
Jedinstvena teorija mišljenja, značenja i djelovanja ..	425
16. BRANDOM, Robert B.	
Umjetna inteligencija i analitički pragmatizam	451

PREDGOVOR

IZBOR TEKSTOVA iz područja analitičke filozofije može biti samo jedan arbitrarni pristup koji manje-više zadovoljava sklonost priređivača za određene aspekte sadržja predmeta, područja ili samo metode, i pri tome nema opasnosti da nešto propusti! Razlog tome je što su sve topike analitičke filozofije prisutne u svakom od izabranih tekstova jer je analitička filozofija takva vrsta tematskog područja čije su topike interaktivne i upletene u jednu korelacijsku mrežu pitanja i mogućih odgovora: izvlačenje na površinu samo jedne topike iz te isprepletene mreže korelacija i bavljenje s njom nije moguće jer to odmah povlači više drugih topika koje su umrežene s prvom.

Na isti način su isprepletene filozofske discipline koje se bave jezikom, mišljenjem i njihovom ulogom u istraživanju relacija u triangulaciji mišljenje-svijet-jezik. Filozofija jezika i lingvistička filozofija nisu isto, ali se u nekim topikama preklapaju s analitičkom filozofijom, filozofijom uma i filozofijom kognitivne znanosti, filozofijom logike i epistemologijom, zato što se ni jedna od tih disciplina ne bavi samo jezikom nego relacijama koje imaju jezik i mišljenje prema svijetu na koji referiraju. Logika, koja je istovremeno glavni *instrument* i glavni *cilj* istraživanja ove triangulacije pojavljuje se u

svakom od tih istraživanja ili kao logička sintaksa ili kao logička semantika ili kao semantička sintaksa ili kao *semantička logistika*. Sve su to protejski modeli *logičkog pragmatizma* koji se pojavljuje u logičkim analizama jezika. Analitička filozofija jezika akomodira u sebi sve aspekte logike i semantike kako u svom klasičnom tako i u neklasičnom programu.

Tekstovi koji su obuhvaćeni izborom prevedeni su na bosanski jezik i objavljeni u časopisima *Dijalog*, *Odjek*, *Pregled*, *Život*, *Sophos*, u jednom dužem periodu. Ovdje smo ih sabrali da pruže neku formu evidencije o načinu na koji analitička filozofija, filozofija jezika, filozofija uma, filozofija logike i epistemologija sudjeluju u *filozofskim istraživanjima* aspekata jezika, svijeta i mišljenja koji neprestano iznova izniču iz dubine filozofskih propitivanja “rada” jezika i mišljenja u okruženju koje se stalno mijenja... Ova je knjiga ujedno i polaganje računa o utrošku našeg “slobodnog vremena” i evidencija vlastitog interesa u filozofiji.

Tekst [1] *Misao. Jedno logičko istraživanje / Der Gedanke. Eine logische Untersuchung*, (FREGE, Gottlob) koji je objavljen prvi put 1917. godine preveden je iz knjige *Logische Untersuchungen* koju je priredio Günther Patzig, Göttingen 1968. Prijevod je objavljen u časopisu *Dijalog* (Sarajevo), 1987, br. 1-2, str. 33-49. Prijevod: Nijaz Ibrulj.

Tekst [2] *Stvari i njihovo mjesto u teorijama / Things and their Place in Theories* (QUINE, Willard Van Orman) preveden je iz knjige W. V. O. Quine: *Theories and Things*. Second printing, 1982. pp. 1-24. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2019, br. 12, str. 197-216. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [3] *Značenje i mentalizam / Meaning and Mentalism* (PUTNAM, Hilary) preveden je iz knjige Hilary Putnam: *Representation and Reality*. Chapter 1. *Meaning and Mentalism*. The MIT Press, 1998. pp. 1-18. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2021, br. 14, str. 193-212. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [4] *Društvena ontologija: neki temeljni principi / Social Ontology: Some Basic Principles* (SEARLE, John R.) preveden je iz časopisa *Anthropological Theory*, 2006. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2018, br. 11, str. 129-151. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [5] *Bilješke o teoriji referencije / Notes on the Theory of Reference* (QUINE, Willard Van Orman) preveden iz knjige W. V. O. Quine: *From a Logical Point of View*. Harvard University Press. Second Edition, 1980. pp. 130-139. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2019, br. 12, str. 189-195. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [6] *Logička istina / Logical Truth* (QUINE, Willard Van Orman) preveden je iz knjige W. V. O. Quine: *Philosophy of Logic*. Second Edition. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts and London, England, 1986, str. 47-61. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2018, br. 11, str. 115-128. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [7] *Teorem kompletnosti u modalnoj logici / A Completeness Theorem in Modal Logic* (KRIPKE, Saul A.) preveden je iz časopisa *Journal of Symbolic Logic* (1959), 24(1): 1-14. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2021, br. 14, str. 213-229. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [8] *Istina / Truth* (AUSTIN, John L.) preveden je iz knjige J. L. Austin: *Philosophical Papers*. Edited by J. O. Urmson and G. J. Warnock Oxford: Clarendon Press, 1961. pp. 85-102. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2019, br. 12, str. 173-187. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [9] *Semantika za prirodne jezike / Semantics for Natural Languages* (DAVIDSON, Donald) ovdje je preveden iz zbirke Davidsonovih eseja objavljene pod nazivom *Inquiries into Truth and Interpretation*, Clarendon Press, Oxford 1984. Prijevod je objavljen u časopisu *Odjek* (Sarajevo), 1997, br. 1-3, str. 71-73. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [10] *Istina i značenja / Truth and Meaning* (DAVIDSON, Donald) preveden je iz knjige D. Davidson: *Inquiries into Truth and Interpretation*. Clarendon Press, Oxford 1984. pp. 17-36. Prijevod je objavljen u časopisu *Dijalog* (Sarajevo), 1998, br. 2. , str. 74-94. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [11] *Racionalne životinje / Rational Animals* (DAVIDSON, Donald) preveden je iz knjige *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford: Clarendon Press 2001, str. 95-105. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2022, br. 15, str. 223-234. Prijevod: Nijaz Ibrulj.

Tekst [12] *Jezik i društvena stvarnost / Language and Social Reality* (SEARLE, John R.) preveden je ovdje iz knjige J. R. Searle: *The Construction of Social Reality* (The Free Press: New York, 1995. Chapter 3: Language and Social Reality. pp. 59-78). Prijevod je objavljen u časopisu *Život: mjesečni časopis za književnost i kulturu* (Sarajevo), 2019, br. 1-2, str. 20-30. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [13] *Viđenje kroz jezik / Seeing Through Language* (DAVIDSON, Donald) preveden je iz knjige D. Davidson: *Truth, Language, and History*. Oxford University press, 2005. pp. 127-141. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2019, br. 12, str. 217-230. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [14] *Šta je institucija? / What is an insitution?.* (SEARLE, John R.) preveden je iz izdanja *Journal of Institutional Economics* (2005), 1: 1, 1-22. Printed in the United Kingdom. The JOIE Foundation, 2005. Prijevod je objavljen u časopisu *Pregled: časopis za društvena pitanja* (Sarajevo), 2018, br. 2, str. 211-235. ISSN 0032-7271. Prijevod: Nijaz Ibrulj

Tekst [15] *Jedinstvena teorija mišljenja, značenja i djelovanja / A Unified Theory of Thought, Meaning, and Action* (DAVIDSON, Donald) preveden je iz knjige D. Davidson: *Problems of Rationality*. Oxford University Press, 2004. pp. 151-166. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2022, br. 15, str. 185-200. Prijevod: Nijaz Ibrulj.

Tekst [16] *Umjetna inteligencija i analitički pragmatizam / Artificial Intelligence and Analytical Pragmatism* (BRANDOM, Robert B.) preveden je iz knjige Robert B. Brandom: *Between Saying and Doing: Towards an Analytic Pragmatism*. Oxford University Press. pp. 69-92. Prijevod je objavljen u časopisu *Sophos* (Sarajevo), 2022, br. 15, str. 201-222. Prijevod: Nijaz Ibrulj.

Nijaz Ibrulj
Ljubljana, 2023.

UVOD

ANALITIČKA FILOZOFIJA IZMEĐU “STANJA ŽIVOTA” I “STANJA STVARI”

Analitičkom filozofijom, od njenog “nastanka” do danas, vlada jedan i isti kritički i analitički idiom koji se javlja u nekoliko glavnih modela logičkog pragmatizma: **logičko-sintaktičkom**, **logičko-semantičkom**, i **hibridnom** modelu koji integrira prethodna dva.

Ako bi se na tragu Hao Wanga postavilo pred analitičku filozofiju pitanje : Na što (ova) filozofija mora paziti? (Wang, pp. x-Preface) onda bi se moglo doći do objašnjenja kakvu ulogu u analitičkoj filozofiji ima logika sa svojim modelima *logičkog pragmatizma*. Wittgenstein je dao odgovor na ovo pitanje za cijelu analitičku filozofiju: “Logika se mora sama brinuti za sebe.” (*Tractatus*, 5. 473)! Analitička filozofija je upravo forma u kojoj logika brine sama za sebe pod izgovorom da zbog istine (istinitosti) brine za logičku strukturu jezičkih izraza i logičku strukturu stanja stvari ili činjenica. Za sada je potrebno reći: logika je **instrument** i ujedno **cilj** svih epistemoloških strategija koje su orijentirane k “utemeljnom” i “opravdanom” znanju koje se može konstruirati *epistemološkom*

analizom saznavanja jednog predmeta *b* njegovom redukcijom na jednostavniji predmet *a* ili *logičkom analizom* kroz re-konstrukciju pojmova, kako je to opisao Rudolf Carnap u djelu *Der logische Aufbau der Welt* (1928).

Analitičkom filozofijom vlada alijansa logike, lingvistike i matematike još od njenih početaka u *silogističkom calculusu* termina i premisa u Aristotelovoj *Analytica protera*, u teorijama srednjevjekovne logike koja se bavila onim što su *Proprietatis Terminorum* (significatio, suppositio, appellatio), u teološkoj apologetici argumentiranja kombinatorikom simbola kod Raymundusa Llullusa u djelu *Ars Magna, Generalis et Ultima* (1305-08), u onome što je kao *Theologia Combinata* (cf. Tomus II. p. 251) izloženo u *Ars Magna Sciendi sive Combinatoria* Athanasiusa Kirchera (1669), u analitičkoj kombinatorici zasnovanoj u Leibnizovoj disertaciji *Ars Combinatoria* (1666) gdje se jezik shvata kao *lingua characteristica* i kao *calculus ratiocinator*, u kombinatorici klasa koje imaju značenja 1 ili 0 datih u ideji Booleovih funkcija (1854), u Fregeovom djelu *Begriffsschrift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens* (Pojmovno pismo, jezik formula čistog mišljenja načinjen prema uzoru na aritmetički jezik), u Cantorovom učenju o teoriji skupova / *Grundlagen einer allgemeinen Mannigfaltigkeitstheorie* (1883) i sve do *algoritama fuzzy logike* kao “sredstva aproksimativnog mišljenja koje je u ljudskoj priorodi” (Zadeh, 1990) i fuzzy lingvistike u *kompjuterskoj semantici* (Burghard B. Rieger, 1993). Sve su to filozofske ideje

matematičara i logičara koje su utemeljile ono što ovdje zovemo *logički pragmatizam* kao zahtjev **da se logika apsolutno upotrebljava** na svaki način na koji će dominirati nad gramatikom jezika sve dok sama logika ne postane filozofska gramatika uma!!!

Ovu privilegiranost logike u filozofiji i znanosti ali i u svakodnevnom diskursu koja traje stoljećima uočio je Robert Brandom u knjizi *Between Saying and Doing. Towards an Analytic Pragmatism* (2008) samo što je tu karakteristiku upotrebe logike označio terminom **semantički logicizam**:

“U svakom slučaju, međutim, to je svojstveno klasičnoj analitičkoj filozofiji da je logičkom vokabularu dodijeljena povlaštena uloga u specificiranju ovih semantičkih odnosa. Oduvijek se barem smatralo dopuštenim pozivati se na logički vokabular u razradi odnosa između *analizanduma* i *analizansa* – ciljnog rječnika i osnovnog rječnika. Ovaj aspekt analitičkog projekta nazvat ću njegovim obavezivanjem ‘*semantičkom logicizmu*’” (Brandom, 2008, p. 2).

Međutim, ozbiljnu sumnju da analitička filozofija više nije doktorabilna jer nije više aktuelna i “živa” i da je u svakom pogledu *out of interest* u postmoderno doba dekonstrukcije filozofskih istraživanja lingvističkih objekata koji u sebi sadrže semantiku termina “istina”, “smisao” i “značenje” izrazio je Richard Rorty svom doktorantu Robertu B. Brandomu. O tome govori Brandom u knjizi koja je zapravo zbirka predavanja iz analitičke filozofije pod nazivom *Between Saying and Doing. Towards*

an Analytic Pragmatism (Oxford University Press, USA, 2008). Kada je Richard Rorty prvi put pročitao nacрте Brandomovih predavanja, pitao je: “Zašto biste, zaboga, željeli produžiti smrtnu muku analitičke filozofije za još jedno desetljeće ili dva”? (Ibid., 202).

Da li je Brandom svojim projektom analitičkog pragmatizma produžio život analitičke filozofije uvodeći je u jezičke prakse i semantičke strategije tvrdeći da je “logika organ semantičke samosvijesti” (Brandom, 2001, p. xix) kao osnova analitičkog pragmatizma!? U nastavku Rortyevog pitanja navodi Brandom i reakciju Johna McDowella na njegov projekt analitičkog pragmatizma:

“Na sličan način, John McDowell opisao je ovo što radim ovdje kao izopačeno presađivanje savršeno zdravih pragmatičkih organa u trulo truplo analitičke filozofije, tako umjetno, i bez sumnje privremeno, da bi ga oživio kao svojevršno Frankensteinovo čudovište. Ovdje želim reći nešto o tome zašto, suočavajući se s tako snažnim reakcijama, i dalje želim podržati i braniti ne samo analizu značenje - upotreba i ideju pragmatično posredovanih semantičkih relacija, već i daljnju, neobaveznu karakterizaciju i predanost ovim idejama kao potencijalni put naprijed za ono što je prepoznatljiva verzija klasičnog projekta filozofske analize.” (Ibid., str. 202)

Filozofiju pragmatizma, naročito onu koja je nastala i razvila se u američkoj filozofiji pragmatizma od Piercea, Jamesa i Deweya sve do Rortya i Putnama, treba razlikovati od *logičkog pragmatizma* kojeg je instalirala u analitičku filozofiju evropska eksperimentalna ili znanstvena filozofija koja ima svoje porijeklo u djelima pripadnika

Bečkog kruga. Američka filozofija pragmatizma koja preferira socijalni pragmatizam (da ideje teba da djeluju, da “rade” kao instrumenti za rješavanje životnih problema – Dewey, James, Peirce) bavi se onim šta su stanja života (*states of life*), kako to imenuje Ivo Assad Ibri u tekstu *Semiotics and Epistemology: the Pragmatic Ground of Communication* (In: *Calcaterra*, 2011, p. 75) dok se evropska analitička filozofija koja preferira logički pragmatizam bavi onim što je *logički moguć slučaj*, moguće stanje stvari (*states of affaires*), činjenica, svijet u logičkom prostoru ili logička stvarnost u činjenicama (Wittgenstein, *Tractatus*, od teze 1; do teze 2;) a ne fizički predmeti ili društveni fenomeni u fizičkom ili društvenom prostoru i vremenu. Tek je filozofski projekat *analitičkog pragmatizma* Roberta B. Brandoma pokušaj da se ove dvije preferencije, američka i evropska, izražene na različit način u ideji pragmatizma, integriraju pod motom: “Logika je organ semantičke samosvijesti”.

Svaki pokušaj da se iz epistemoloških igara utemeljenja (*Begründung / foundation*) i opravdanja (*Rechtfertigung / justification*) izbaci analitička filozofija i supstituirira nekim narativom u kojem nema fomalne argumentacije jednostavno je osuđen na neuspjeh. Naracija ne može zamijeniti znanost niti znanost može zamijeniti filozofiju. Najznačajniji i najstariji zahtjev da se svi filozofski problemi proglase *pseudo-problemima* desio se iz same analitičke filozofije, od strane Rudolfa Carnapa u vrijeme kada je završio knjigu *Der logische Aufbau der Welt* (1928)

u kojoj je želio pokazati da je “u principu moguće reducirati sve pojmove na neposredne datosti” (Carnap, 2005, p. vi), odnosno da pruži formulaciju jednog pojmovnog sistema takve vrste, i kada je istovremeno završio i tekst *Scheinprobleme in der Philosophie* sa zadatkom, kako kaže, “da eliminira filozofske probleme iz epistemologije” (Carnap, Ibid., p. x). Taj epistemološki mit o tome da je znanost čista od metafizičkih pretpostavki zato što u sebi sadrži logiku a da je filozofija sva metafizički kontaminirana tranzitirao je i na način na koji znanost razumije samu sebe: odbacivanjem Mita o Transcendentalnom instaliran je Mit o (empirijski) Datum. Oba su ta mita djelovala u analitičkoj filozofiji, prvi u modelu logičko-sintaktičkog pragmatizma (Wittgenstein, *Tractatus*) a drugi u modelu logičko-semantičkog pragmatizma (Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*). Međutim, pluralistička epistemologija i holistički pristup epistemologiji i ontologiji pružili su jake razloge da je potrebno odbaciti oba mita. Roy A. Sorensen govori o tome:

“Stoga se također suprotstavljam mitu o Unikatnosti – uvjerenju da su pseudo-problemi svojstveni filozofiji. Protuotrov za ovo gubljenje živaca je metafilozofska postupnost: filozofija se od znanosti razlikuje po stupnju, a ne po vrsti. Znanost i filozofija sastoje se od istih varijabli. Razlike u njihovim inputima stvaraju međusobno osvjetljavajuće kontraste. Ali one imaju kvalitativno srodstvo. Filozofija je umirujuća poput znanosti, a znanost je uznemirujuća poput filozofije. One su prirodne varijacije istog poriva za razumijevanjem. I znanost i filozofija kockaju, pa obje imaju pseudoprobleme. Objе su razvile protumjere, tako da se obje prilagođavaju.” (Sorensen, 1993, 2).

Pri tome treba reći da analitička filozofija jezika nije nikakva unikatna niti ekskluzivna filozofska disciplina u odnosu na druge filozofske discipline koje se bave jezikom. Hermeneutika, fenomenologija i analitička filozofija su tri fundamentalne filozofske, odnosno logičko-lingvističke metode orijentirane na analizu jezika pri čemu vrlo često svoje teorije ili svoje modele temelje na jednom od dva dominantna apriorija: na transcendentnom ili na empirijskom. To ih onda pretvara u filozofske teorije. Filozofija jezika ih na neki način uključuje u sebe i dovodi u vezu, prepliće se s njima, ali se ne može nikada identificirati i izjednačiti s njima. Razlog tome je da filozofija jezika nije metoda, kao što to nije ni filozofija matematike ni filozofija logike ni filozofija uma. Filozofsko razumijevanje jezika, broja, pojma, uma je način *konstitucije* ideje (teorije) kojom se objašnjava bit jezika ili samo funkcioniranje jezika s brojevima ili s pojmovima, ili manipulacije uma sa simbolima ili sa slikama, kao jedne cjeline koja se razvija iz čulnih i perceptivnih do apstraktnih i formalnih nivoa. Metoda je, međutim, način *konstrukcije*, rekonstrukcije ili dekonstrukcije te ideje, način eksplikacije ideje u momentime koji su za nju konstitutivni, interpretacije u jednom ili više vokabulara. Danas je u kognitivnoj neuroznanosti i kognitivnoj psihologiji, pa i kompjuterskoj psihologiji, dominantna ideja konstrukcije predstave neuronskih mreža koja se u konekcionistačkoj teoriji umjetnih neuronskih mreža ne čini mnogo drugačijom od ideje konekcionistačke

teološke kombinatorike kojom je Athanasius Kircher predstavljao vezu između teologijskih koncepata i termina kojima su izraženi i povezani svi fenomeni naravnog i nadnaravnog svijeta s kategorijama duha! (vidi naslovnu stranicu ove knjige!).

U drugom modelu logičkog pragmatizma, onom logičko-semantičkom, odbačen je logički transcendentalizam (Wittgenstein: "Logika je transcendentalna.", *Tractatus*, 6. 13) i zamijenjen mitom o (empirijski datom) u logičkom empirizmu. Ovaj je Mit o Datom unijeo u epistemologiju analitičke filozofije Wittgenstein i istovremeno ga izbacio iz igre u *Filozofskim istraživanjima* i *Filozofskoj gramatici* tražeći da se znanje konstituiraju bez logičkih kategorija direktno posmatranjem, opisivanjem, objašnjavanjem, tumačenjem i *učenjem vokabulara fizičkog jezika* empirijskih datosti koje se pojavljuju u jezičkim igrama (davanja imena) da bi se na taj način naučila gramatika jedne riječi koja određuje značenje te riječi. Međutim, opis, tumačenje i objašnjenje jedne jezičke igre je konstruiran u drugoj jezičkoj igri ili u drugom vokabularu, sada u *vokabularu fenomenološkog jezika*, koji objašnjava i aspekte pojavljivanja predmeta za svijest, aspekte percepcije predmeta, aspekte doživljaja upotrebe jedne riječi, aspekte objašnjenja i aspekte tumačenja... Time je Wittgenstein stvorio novi *mit o mnogostrukosti aspekata* upotrebe vokabulara fizičkog jezika koji traže svoje prevode u meta-vokabularima u fenomenološkom jeziku koji je ekspresivniji. (Ovaj je mit

nakon Wittgensteinovih razmatranja završio u Quine-ovoj tvrdnji da je epistemologija samo jedno poglavlje u psihologiji!!).

Na taj način riječi samo u *jezičkoj igri*, koja je za Wittgensteina *forma* života, ili u *upotrebi*, imaju svoje *značenje*. Opis jedne jezičke igre (Wittgensteinovi primjer: igra u § 2, igra u § 48, igra...) predstavljaju meta-vokabular te jezičke igre kojim se opisuje šta vidiš, šta osjećaš, šta doživljavaš, šta imaš u čulima, šta imaš u svijesti kada vidiš predmet i kada čuješ riječ. Wittgensteinov je stav, koji bi mogli slobodno formulirati, a kojim je on prevazišao modele logičkog pragmatizma, bio bi sljedeći: **“Nemoj da misliš, nego pogledaj i vidi razliku i sličnost”!**(§66) Objašnjenje značenja riječi i njeno tumačenje treba da slijedi iz doživljaja koji nastaje u upotrebi te riječi!

“§66. Posmatraj, na primer, procese koje zovemo “igramama”. Mislim na igre za pločom, igre kartama, igre loptom, takmičarske igre itd. Šta je svima njima zajedničko? — Nemoj da kažeš: “Nešto mora da im bude zajedničko, inače se ne bi zvale ‘igre’” — ***nego pogledaj*** da li je njima svima nešto zajedničko. Jer, ako ih posmatraš, nećeš doduše vidjeti nešto što bi bilo zajedničko svima, ali ćeš videti sličnosti, srodnosti, i to cijeli jedan niz. Kao što rekoh: **nemoj da misliš, nego gledaj!** — Pogledaj, na primer, igre za pločom i njihove mnogostruke srodnosti. Sada pređi na igre kartama: ovde nalaziš mnogo podudarnosti s onom prvom klasom, ali mnogo zajedničkih crta iščezava, druge se pojavljuju. Ako sada pređemo na igre loptom, ponešto zajedničko je ostalo, ali je mnogo izgubljeno. — Da li su sve one ‘zabavne’? Uporedi šah s igrom mice. S druge strane, zar svuda

postoji dobijanje i gubljenje ili suparništvo među igračima. Sjeti se redanja pasijansa. U igrama loptom postoji dobijanje i gubljenje, ali kada djetе udara loptom o zid i ponovo je dočekuje, ova karakteristika iščezava. **Pogledaj** koju ulogu imaju vještina i sreća. I kako je različita vještina u šahu i vještina u tenisu. Sjeti se sada igara u kolu: ovde postoji elemenat zabavljanja, ali koliko je iščezlo drugih karakterističnih osobina! I tako možemo ispitati mnogo, mnogo drugih grupa igara. Vidjeti kako se sličnosti pojavljuju i iščezavaju. A zaključak ovog ispitivanja glasi: vidimo jednu komplikovanu mrežu sličnosti koje se međusobno prožimaju i ukrštaju. Sličnosti u velikom i u malom.” (Wittgenstein, *Filozofska istraživanja*, §66)

Brandomov projekat **analitičkog pragmatizma** je zapravo pokušaj da se izvrši ova Wittgensteinova ideja *konekcije vokabulara i meta-vokabulara* tako što će implicitna logika (algoritamska struktura) jednog vokabulara biti de-algoritmizirana ili de-komponirana u ekspresivnoj logici drugog vokabulara koji je semantički bogatiji i da će time logika postati ekspresivno sredstvo eksplicitnog izražavanja značenja iskaza.

Analitička filozofija je tipična All-In-One filozofska kompresija topikâ koja uvijek traži jednu složenu *analitičku forenziku* s brojnim analitičkim hipotezama interpretacije rudimentarnih pitanja “Šta je jezik? “Šta je mišljenje?”, “Šta je svijet?”, “Šta je svijest?”, “Kako se jezik, svijet i mišljenje drže skupa u svijesti?”, “Šta je iskaz?”, “Šta je objekt-jezik?”, “Šta je meta-jezik?”, “Šta je smisao iskaza?”, “Šta se riječima čini kada ih se govori?”, “Šta je značenje iskaza?”, “Šta je istinska vrijednost tvrd-

nji?”, “Kakva je logička forma tvrdnji?”, “Kakva je logička struktura iskaza koji izražavaju djelovanje?”, “Kakva je logička struktura iskaza koji izražavaju intenciju?”, “Od čega zavisi interpretacija iskaza?”, “Kako subjekti verbalne komunikacije razumijevaju sadržaj i formu iskaza”, “Kakva je logička struktura konstativa i performativa?”, “Šta su lokucijski a šta ilokucijski iskazi?”, “Šta je artifičijelni jezik?”, “Kakva je logička struktura normativnog vokabulara?”, “Kakva je logička struktura deontičkog vokabulara?”, “Kako se jedan vokabular prevodi u drugi vokabular?”, “Šta je vokabular a šta meta-vokabular?”... , sa bezbrojnim sub-topikama.

Sva ta pitanja i sve topike pokazuju da se radi o filozofiji logike, filozofiji uma, filozofiji jezika, filozofiji kognitivne znanosti, filozofiji računarske znanosti... koje se bave filozofskom analizom jezika i mišljenja koji se odnose na svijet i koji nastaju u svijesti (ma šta to znači!). Sve se ove filozofske discipline bave analizom forme i sadržaja (širih) spoznajnih i (užih) epistemoloških objekata ljudskog znanja kroz samo-saznavanje ljudskih sposobnosti i ljudskog djelovanja koje se manifestiraju u konstrukcijama duhovnog svijeta a otkrivaju u modelima konstrukcija duhovnosti koja je temelj ljudskog djelovanja, ali i fizičkih sistema koji manipuliraju simbolima (automata, računara, umjetne inteligencije), odnosno konstrukcijom semantičkih i sintaksičkih operacija simboličkih sistema koji imaju memoriju, jezik i egzekutivni program!

Kada se razgrne sve ono što je na površini ovako složene komprese topikâ i pitanjâ onda se u *backgroundu* jasno vidi da se neprekidno postavljaju pitanja o *istini* (istinitosti) i pitanja o *značenju* jezičkih formulacija o objektima bilo fizičkim ili metafizičkim, realnim ili virtualnim. Da li istina iskaza zavisi, ili samo od logičke a ne gramatičke strukture iskaza, od logičke sintakse, od logičke semantike ili od logičke pragmatike? Različite epistemološke strategije odgovaranja na ovo pitanje vodeći se različiti jezičkim praksama.

Pri tome se jasno razlikuje *epistemološka analiza* znanja, *logička analiza* forme i *jezička analiza* forme i sadržaja. Epistemološka analiza traži u iskustvu sadržaj predmeta koji je izvjestan i siguran da bi mogao biti temelj za kognitivni sadržaj misli o predmetu tako da u svijesti bude predstavljen pojmom. Njen je problem: kako u konstrukciji sistema znanja (Carnap, 1966) poći od najsigurnijeg predmeta (vanjskog? ili unutarnjeg? opažaja) i od njega započeti konstrukciju drugih objekata znanja i pojmova? Kako ono što je čulno dato rekonstruirati u pojmovnom kroz različite stupnjeve čišćenja semantike do logičkog jezgra teorije? Kako reducirati lingvističke varijable do vlastitih imena ili do imena za kvalitete stvari?

Logička analiza, međutim, reorganizuje sadržaj empirijskog “znanja” divizijom sve dok ga ne granulira u blokove tako da svakom dijelu “linije sadržaja” (Frege, *Begriffsschrift*) odgovara individualni pojam (*Begriff*) ili pojmovna varijabla (*Begriffswort*) različitog opsega ili

različitog nivoa logičke općenitosti. I jedno i drugo, i pojam i sadržaj, moraju se pojaviti u jeziku, u iskazima, s kvantifikatorima i indeksikatorima, s logičkim operatorima na način da zadovolje uvjete *inferencijalnog statusa* (logičku kalkulabilnost-derivativnost) iskaza za moguću dedukciju drugih iskaza i za *referencijalnu upotrebu* uspostavljanja relacija prema predmetnom.

Hibridni program *logičkog pragmatizma*, kako ga mi ovdje imenujemo, je zapravo pokušaj integracije logičke sintakse (algoritamske osnove vokabulara) i logičke semantike (značenjskog konteksta vokabulara) pri čemu logika treba da ima *ekspresivnu* ulogu, da se de-algoritmi-zira i sintaktički rastvori u drugim vokabularima koji su “ekspresivniji”. Meta-pojmovi se nalaze u meta-vokabularima i ta tranzicija značenja-upotrebe riječi iz vokabulara u meta-vokabulare omogućava semantičko spuštanje ili semantičko podizanje / pragmatički ekspresivni *bootstrapping* (Brandom, 2008, 69) u zavisnosti od toga da li se epistemološki sistem konstrukcije znanja usmjerava prema empirijskom sadržaju (dato) ili prema *pojmovnom sadržaju* koji treba na kraju da dovede do *kognitivnog sadržaja*.

Način na koji je, bar za Rortya, analitička filozofija “izdahnula” skupa s filozofijom kao fundirajućim znanjem ostatka kulture (*Philosophy and the Mirror of Nature*) je zapravo vraćanje analitičke filozofije iz oblandi filozofske discipline na njene početne pozicije jedne filozofske metode. A to je prije svega logička analiza jezika, kako prirodnog tako i artificijelnog i njihova integracija

u semantičkim slojevima vokabulara (nižim ili višim). Moglo bi se reći da je Robert B. Brandom puno uradio na tom okretu (“oživljavanju”) analitičke filozofije u njevoj izvornoj dimenziju-formuli / algoritmu logičke analize jezika odnosno formi filozofske metode. No više od toga Brandom je integrirao američki socijalni pragmatizam s evropskim logičkim pragmatizmom. Njegova novo djelo (2019) pod nazivom “*A Spirit of Trust: A Reading of Hegel’s Phenomenology*” o Hegelovoj *Fenomenologiji duha* svjedoči o tome da se analitički pragmatizam, sada u formi “pragmatičke semantike” koja za centralni pojam uzima “pojmovni sadržaj” koji se kreće (“radi”) kroz formalne odredbe koje se tretiraju kao meta-pojmovi (Brandom, 2019, 1), nije potrošio i da analitička filozofija nije kratkog daha. Brandom je pokazao da je “reorganizacija pojmova” (Carnap, 1928) moguća kao “deduktivna semantika”, što je jedan sasvim novi model logičke analize koji se približava epistemološkoj analizi:

“Upravo zato što su metakoncepti, zato što igraju posebnu ekspresivnu ulogu čineći eksplicitnim ono što je implicitno u upotrebi i sadržaju običnih empirijskih i praktičnih pojmova, postoji još jedan put kojim se može krenuti da bismo razumjeli njihovu upotrebu i sadržaj. To je put semantičkog spuštanja. Možemo ih razumjeti u smislu onoga što nam omogućuju da kažemo i razumijemo o upotrebi i sadržaju tih određenih koncepata na osnovnoj razini. Ne postoji odgovarajući način za razumijevanje ili prenošenje sadržaja tih temeljnih empirijskih i praktičnih koncepata, jer ne postoji ništa drugo što bi se odnosilo na njihovu upotrebu i sadržaj kao što se odnosi na korištenje i sadržaj filozofskih metakoncepta.” (Brandom, 2019, 8)

Čini se ipak da je svaki ontološki skok praćen semantičkim padom. Riječi sve manje znače, postaju sve apstraktnije imenice, što se više približavaju Bitku bića ili Apsolutu. Ali na toj semantičkoj gradaciji koja ide sve do metafore, a u metafori je korijen metafizike, počiva mogućnost prelaženja granica onog što je logičkim formulama moguće kao “mišljivo” i kao “izrecivo”. Samo apstraktni termini mogu izraziti Mistično (*Tractatus*), koje je moguće kao iracionalno (što ne znači ne-racionalno) dok se ono logičko pokazuje u singularnim iskazima formulisanim kao logičke funkcije (konjunkcija, disjunkcija, implikacija, ekvivalencija, negacija) i ograničeno je tautologijom i kontradikcijom (Wittgenstein, *Tractatus*). Te (logičke) granice su granice jezika koji se može razumjeti i svijeta koji se može misliti ili čak i zamisliti (*Tractatus*). Ono što je logičko jeste uvijek eksplicitno – jer ne možemo ni zamisliti nešto nelogično - i njegov je zadatak, prema Brandomu, da postane još i ekspresivno! Kasnije je Wittgenstein u Predgovoru za *Filozofska istraživanja* (1997) izrekao da su ove njegove misli bile teške zablude!!!

Ako bi se htjelo ipak na način neke karakterizacije (homonimne predikacije) reći šta je (sve) analitička filozofija, onda bi se moglo reći ovo: analitička filozofija je eksperimentalna logičko-lingvistička “fabrika” (Quineov termin!) velikog broja tvrdnji, velikog broja teorija i velikog broja modela o tome šta jesu i kako nastaju korespondencija, koherencija i konzistencija logičkih struktura misli, logičkih struktura iskaza i logičkih struktura

činjenica u kojima se utemeljuje teorija značenja i teorija istine za neki prirodni ili za neki artificijelni jeziku i koje važe u nekom nužnom ili u nekom mogućem semantičkom svijetu. To naravno ne znači da je analitička filozofija neka fabrika zabluda koje se smjenjuju, premda jeste slobodni *platz* na kojem rade brojni konstruktori modela jezika, mišljenja i *pojma* svijeta i na kojem se često koristi *Gedankenexperiment* kao što je Searleov *Chinese Room Argument* ili Putnamov *Brain in a Vat Argument*.

Literatura

1. Boole, George (1854). *An Investigation of the Laws of Thought*. Walton and Maberly
2. Brandom, Robert B. (2019). *A Spirit of Trust: A Reading of Hegel's Phenomenology*. Harvard University Press
3. Brandom, Robert B. (2008): *Between Saying and Doing. Towards an Analytic Pragmatism*. Oxford University Press.
4. Brandom, Robert B. (1998): *Making it Explicit. Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. Harvard University Press.
5. Calcaterra, Rosa M. (edited) (2011). *New Perspectives on Pragmatism and Analytic Philosophy*. Rodopi
6. Cantor, Georg (1932). *Gesammelte Abhandlungen mathematischen und philosophischen Inhalts*. Verlag von Julius Springer.
7. Carnap, Rudolf (2005). *The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy (Open Court Classics)*. Open Court

8. Carnap, Rudolf (1966). *Der logische Aufbau der Welt*. Hamburg: Felix Meiner Verlag
9. Frege, Gottlob (1993): *Begriffsschrift und andere Aufsätze, Zweite Auflage Mit E. Husserls und H. Scholz' Anmerkungen herausgegeben von Ignacio Angelelli*. Zürich – New York Hildesheim: Georg Olms Verlag
10. Kircher, Athanasius (1669). *Ars Magna Sciendi sive Combinatoria*. Tomus I. In XII Libros Digesta, qua Nova & Universali Methodo per Artificiosum Combinationum contextum de omni re proposita & proper infinitis rationibus disputari, omniumque summaria quaedam cognitio comparari potest. Amsteldomi.
11. Kircher, Athanasius (1669). *Ars Magna Sciendi sive Combinatoria. Tomus II*. Artis Magnae seu Combinatoriae Sciendi quo omnia, quae in praecedenti Tomo per Regulas & Canones descripsimus, hic ad praxin per exempla ad omnes Artes & Scientias applicate reducuntur
12. Leibniz, Gottfried Wilhem (1666): “Dissertatio de Arte Combinatoria, in qua ex arithmeticae fundamentis *Complicationum ac Transpositionum* doctrina novis praeceptis extruitur, et usus ambarum per universum scientiarum orbem ostenditur; nova etiam Artis Meditandi seu Logicae Inventionis semina sparguntur.” In: *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*. Herausgegeben von E. D. Gerhardt. Vierter Band. 1978. Georg Olms Verlag. Hildesheim, New York.
13. Rieger, Burghard B. (1993). *Computing Granular Word Meanings. A fuzzy linguistic approach in Computational Semiotics*. In: S. Armstrong-Warwick (ed): *Using Large Corpora I & II. Special Issues: Computational Linguistics*,

- Vol. 19, 1 & 2, Boston, MA (MIT Press for ACL), 1993.
Sorensen, Roy A. (1993). *Pseudo-Problems. How Analytic Philosophy Gets Done*. Routledge
14. Wittgenstein, Ludwig (1997): *Philosophical Investigations*. Translated by G. E. M. Anscombe. Basil Blackwell.
  15. LUDWIG WITTGENSTEIN: PHILOSOPHICAL GRAMMAR PART I: The Proposition and its Sense PART II: On Logic and Mathematics Edited by RUSH RHEES Translated by ANTHONY KENNY BASIL BLACKWELL. Basil Blackwell Ltd 1974
  16. Wittgenstein, Ludwig (1998): *Notebooks 1914-1916*. Second Edition. Oxford: Basil Blackwell.
  17. Wittgenstein, Ludwig (2001): *Tractatus Logico-Philosophicus*. Routledge
  18. Zadeh, Lotfy Asker (1990). "The Birth and Evolution of Fuzzy Logic". *Int. Journal for general Systems*. Vol. 17. pp. 95-105.
  19. Wang, Hao (1988). *Beyond Analytic Philosophy. Doing Justice to What We Know* (Bradford Books). The MIT Press.

1.

Gottlob Frege

MISAO. JEDNO LOGIČKO ISTRAŽIVANJE¹

Kao što esteticici riječ “lijepo” i etici riječ “dobro” pokazuje smjer, tako i logiku usmjerava riječ “istinito”. Sve znanosti doduše imaju za cilj istinu; no logika se bavi istinom još na sasvim drugi način. Ona se prema istini odnosi otprilike tako kako se fizika odnosi prema težini ili toploti. Zadatak je svih znanosti da otkrivaju istine: logici pripada spoznavanje zakona istinitosti. Riječ “zakon” upotrebljava se u dvostrukom smislu. Kada govorimo o ćudorednim i državnim zakonima mislimo na propise kojih se treba pridržavati, a s kojima ono što se događa ne stoji uvijek u skladu. Prirodni zakoni su ono opće prirodnog zbivanja kojem je prirodno zbivanje uvijek primjereno. Više u ovom smislu govorim o zakonima istinitosti. Naravno, ovdje se ne radi o zbivanju nego o bitku. Iz zakona istinitosti izvode se dakle propisi za smatranje istinitim, za mišljenje, suđenje,

---

¹ Bilješka prevodioca: Fregeova studija *Der Gedanke. Eine logische Untersuchung*, objavljena je prvi put u *Beiträge zur Philosophie des Deutschen Idealismus za 1918-19* i čini jednu od tri povezane logičke studije koje je kao cjelovito djelo priredio Günther Patzig pod naslovom *Logische Untersuchungen*, Göttingen, 1988).

zaključivanje. Tako se zacijelo govori također o zakonima mišljenja. No pri tome postoji opasnost da se pomiješa ono što je različito. Možda se izraz “zakon mišljenja” razumije kao i izraz “prirodni zakon” i pod tim misli ono opće u duševnom procesu mišljenja. Zakon mišljenja bio bi u ovom smislu neki psihološki zakon. I tako se može doći na pomisao da se u logici radi o duševnom procesu mišljenja i o psihološkim zakonima po kojima se mišljenje odvija. No time bi zadatak logike bio pogrešno shvaćen. Jer tu istina ne bi dobila mjesto koje joj pripada. Zabluda odn. tlapnja ima svoje uzroke isto kao i ispravna spoznaja. I smatranje za istinu lažnog, kao i smatranje za istinu istinitog vrši se po psihološkim zakonima. Izvođenje zaključaka iz smatranja za istinu i objašnjenje duševnog procesa koji proishodi u smatranju za istinu, ne može nikad nadomjestiti dokaz onog na šta se ovo smatranje istinitim odnosi. Nisu li pri ovom duševnom procesu mogli također učestvovati i logički zakoni? To neću osporavati; no kad se radi o istini, onda mogućnost ne može zadovoljiti. Moguće je da je također učestvovalo i ono nelogičko, a odvojeno je od istine. Tek pošto spoznamo zakone istinitosti mogli bismo o ovome odlučiti. No tada vjerovatno možemo ostati prikraćeni za izvođenje i objašnjenje duševnog procesa, ako se radi o tome da odlučimo da li je opravdano smatranje za istinu na koje duševni proces izlazi. Da bi se isključio svaki nesporazum, te da se ne bi dopustilo da se izbrišu granice između psihologije i logike, pokazaću da je zadatak

logike da otkriva zakone istinitosti, a ne zakone smatranja za istinu ili zakone mišljenja. Tek će se u zakonima istinitosti otkriti značenje riječi “istinito”.

Najprije ću pak pokušati da označim u posve grubom nacrtu ono što u ovom sklopu želim nazvati istinitim. Jer tako bi se mogli otkloniti načini upotrebe naše riječi koji leže po strani. Ne treba ovdje upotrebljavati riječ istinito u smislu “istinsko” ili “istinoljubivo”, niti tako kako se ona ponekad javlja u raspravljanju o pitanjima umjetnosti, kada je npr. riječ o istini i umjetnosti, kada se istina postavlja kao cilj umjetnosti, kada se govori o istini nekog umjetničkog djela ili o istinitom osjećanju. Riječ istinito stavlja se također ispred neke druge riječi da bi se reklo kako se tu riječ želi razumjeti u njenom pravom, nepatvorenom smislu. Ni ovaj način upotrebe riječi ne leži na putu koji se ovdje traži, već se misli na istinu čiju spoznaju postavlja znanost kao cilj.

U jeziku se riječ “istinito” pojavljuje kao pridjev. Pri tome se javlja želja da se uže razgraniči područje u kojem se istina izriče, gdje istina u cjelosti može doći u pitanje. Istina se iskazuje slikama, predstavama, stavovima, mislima. Pada u oči da se tu pojavljuju stvari koje se mogu vidjeti i čuti spojene sa stvarima koje se ne mogu opažati osjetima. Ovo ukazuje na to da su se dogodile promjene osjeta. Zaista! Pa da li je zapravo istinita neka slika kao puka vidljiva, opipljiva stvar? I nije li istinit jedan kamen ili jedan list? Očito je da se slika ne bi nazvala istinitom da u tome ne postoji neka

namjera. Slika treba nešto da predstavi. Ni predstava se ne naziva istinitom po sebi nego samo u pogledu namjere da ona treba s nečim da se podudara. Prema tome može se nagađati da se istina sastoji u podudaranju slike s onim što je odslikano. Podudaranje je neki odnos. No tome protivrijeći način upotrebe riječi “istinito” koja nije relacionalna riječ niti sadrži bilo kakav odnos prema nečemu drugom s čime nešto treba da se podudara. Ako ja ne znam da jedna slika treba da prikazuje kelnsku katedralu, onda ne znam ni to s čime moram uporediti sliku kako bih odlučio o njenoj istini. Podudaranje može biti potpuno čak samo onda kada su stvari koje se podudaraju sukladne, ako dakle uopće nisu različite stvari. Treba se moći utvrditi autentičnost jedne novčanice time što se ona ispita postavljanjem iza stereoskopskog zaslona zajedno s jednom originalnom novčanicom. No pokušaj da se iza stereoskopskog zaslona postavi komad zlata i novčanica od dvadeset maraka bio bi smiješan. Da se iza stereoskopskog zaslona uporedi jedna predstava i jedna stvar bilo bi moguće samo kad bi stvar bila također predstava. I ako bi se prva potpuno slagala s drugom tada bi se podudarale. No upravo se to ne želi ako se istina ne odredi kao podudaranje predstave s onim zbiljskim. Kod toga je upravo bitno da se ono zbiljsko razlikuje od predstave. No tada ne postoji potpuno podudaranje, ne postoji potpuna istina. Tada uopće ništa ne bi bilo istinito; jer ono što je samo upola istinito, neistinito je. Istina ne dopušta manje ili više. Ili ipak?

Ne može li se tvrditi da istina postoji ako se podudaranje dešava u jednom određenom pogledu? No u kojem? Što bi morali tada činiti da bi prosudili da li je nešto istinito? Morali bismo ispitati da li je istinito to da se – recimo neka predstava i nešto zbiljsko – podudaraju u određenom pogledu. Tako ne uspijeva ovaj pokušaj da se istina objasni kao podudaranje. No tako ne uspijeva ni svaki drugi pokušaj da se istina definiše. Jer, u definiciji se navode izvjesna obilježja. I kod primjene na jedan poseban slučaj radilo bi se o tome da bi bilo istinito samo ono što odgovara tim obilježjima. Tako se vrtimo u krugu. Na osnovu ovoga vjerovatno je da je sadržaj riječi “istinito” sasvim svojevrstan i nedefinljiv.

Ako se istina izriče o nekoj slici, time se zapravo ne želi izreći nikakvo svojstvo koje toj slici pripada sasvim neovisno od drugih stvari, već se pri tome uvijek ima u vidu još jedna sasvim druga stvar i želi se reći da se ova slika podudara s ovom stvari na neki način. “Moja se predstava podudara s kelnskom katedralom” jeste jedan stav i radi se dakle samo o istini ovog stava. Tako se ono što se zaista neprimjereno nazvalo istinom slika i predstava svelo na istinu stavova. Šta se naziva stavom? Jedan slijed glasova; no samo onda kad taj slijed ima smisao, čime se ne treba tvrditi da je stav svaki smisaoni slijed glasova. I kad stav nazivamo istinitim mislimo zapravo na njegov smisao. Iz toga proizilazi da je smisao stava ono gdje istinitost u cjelosti može doći u pitanje. Da li je dakle smisao stava predstava? U svakom slučaju istinitost se ne

sastoji u podudaranju ovog smisla s nečim drugim. Inače se pitanje o istinitosti ponavlja u beskonačnost.

Bez namjere da time dadnem neku definiciju nazivam mišlju nešto u čemu istina u cjelosti može doći u pitanje. Ono što je lažno ubrajam dakle isto tako u misao kao i ono što je istinito.² Mogu prema tome reći: misao je smisao stava, bez namjere da se time tvrdi kako je smisao svakog stava misao. Po sebi neosjetilna misao zaodijeva se u osjetilno ruho stava i time nam postaje shvatljiva. Kažemo da stav izražava misao. Misao je nešto neosjetilno i sve osjetilno opažljive stvari isključene su iz područja onoga u čemu istina u cjelosti može doći u pitanje. Istina nije svojstvo koje odgovara nekoj naročitoj vrsti osjetilnih utisaka. Tako se istina oštro razlikuje od svojstava koja imenujemo riječima “crveno”, “gorko”, “jorgovanskog mirisa”. No zar ne vidimo da je sunce izašlo? I zar također na osnovu toga ne uviđamo da je to istinito? Da je sunce izašlo nije nikakav predmet što odašilje zrake koje dopiru u moje oči, nije nikakava vidljiva stvar kao što je samo sunce. To da je sunce izašlo spoznaje se kao istinito na osnovu osjetnih utisaka. Uprkos tome istinitost nije nijedno osjetlino opažljivo svojstvo.

---

²Otprilike se na sličan način kaže: “Sud je nešto što je ili istinito ili lažno”. Ja upotrebljavam riječ “misao” približno u smislu kojeg ima riječ “sud” u spisima logičara. Nadam se da će iz onoga što slijedi biti shvatljivo zašto više držim do riječi “misao”. Takvom se objašnjenju prigovara budući da je njime data podjela na lažne i istinite sudove, podjela koja je možda najmanje važna od svih mogućih podjela sudova. To što se s objašnjenjem istovremeno daje podjela sudova ne mogu prihvatiti kao logički nedostatak. Što se tiče važnosti podjele ona se ipak ne smije tako potcjenjivati ako riječ “istinito”, kako sam rekao, pokazuje pravac logici.

Magnetičnost neke stvari shvata se također na osnovu osjetnih utisaka, premda ovom svojstvu jednako malo kao i istini odgovara neka naročita vrsta osjetnih utisaka. U tome se ova svojstva podudaraju. No da bismo spoznali jedno tijelo kao magnetično nužno je da imamo osjetne utiske. Naprotiv, kada smatram da je istinito ono što u tom trenutku ne opažam mirisom, onda to ne činim na osnovu osjetnih utisaka.

Ipak postoji mišljenje da ne možemo spoznati svojstvo nijedne stvari a da time ne smatramo istinitom misao da ta stvar ima ovo svojstvo. Tako je sa svakim svojstvom stvari povezano svojstvo misli, naime svojstvo istine. Vrijedno je pažnje također da stav: "Mirišem ljubičicu" ima vjerovatno isti sadržaj kao i stav: "Istinito je da mirišem ljubičicu". Tako se pokazuje da neće biti pridodano misli ništa ako joj pridodam svojstvo istine. Pa ipak! Nije li to veliki uspjeh kada nakon dugog kolebanja i napornog istraživanja znanstvenik konačno može reći: "Istinito je ono što sam pretpostavljao"? Čini se da je značenje riječi "istinito" sasvim svojevrсно. Treba li da ovdje imamo posla s nečim što se čak ni u uobičajenom smislu ne može nazvati svojstvom? Uprkos ovoj dvoumici isprva ću se još uvijek izražavati upotrebljavajući jezik tako kao da je istina svojstvo, dok se ne pronađe nešto primjerenije.

Da bih oštrije odredio ono što ću nazvati misao, razlikujem vrste rečenica.³ Nekoј zapovjednoj rečenici ne

³Ovdje ne upotrebljavam riječ "rečenica" doslovno u smislu gramatike koja poznaje i zavisnu rečenicu. Jedna izdvojena zavisna rečenica nema uvijek smisao u kome istina može doći u pitanje, dok složena rečenica, kojoj ona pripada, takav smisao ima.

želi se poricati smisao, no taj smisao nije takav da u nje-
mu istina može doći u pitanje. Zato ja smisao zapovjed-
ne rečenice neću zvati misao. Potrebno je isto tako da
se isključe željne i molbene rečenice. U obzir mogu doći
rečenice u kojima nešto saopštavamo ili tvrdimo. No
uzvike u kojim čovjek daje oduška svojim osjećajima,
jecanje, uzdasima, smijehu ne ubrajam u to jer su uzvici
posebnim dogovorom određeni za to da nešto saopšte.
No, kako je s upitnim rečenicama? U pitanju upitnom
riječju izričemo nepotpunu rečenicu, koja tek dopunom
– za koju pitamo – treba da dobije istinit smisao. Prema
tome, pitanja upitnom riječju ostaju ovdje izvan razma-
tranja. Drukčije je kod pitanja rečenicom. Tu očekujemo
da čujemo “da” ili “ne”. Odgovor “da” pokazuje isto kao i
rečenica kojom se tvrdi. Jer odgovorom se pokazuje kao
istinita misao koja je već u potpunosti sadržana u upit-
noj rečenici. Tako se može za svaku potvrdnu rečenicu
načiniti upitna rečenica. Zbog toga se uzvik ne može
prepoznati kao saopštenje jer se ne može preoblikovati
u odgovarajuću upitnu rečenicu. Upitna i potvrdna re-
čenica sadrže istu misao, no potvrdna rečenica sadrži
još nešto više, naime upravo tvrdnju. I upitna rečeni-
ca sadrži nešto više, naime neki zahtjev. U potvrdnoj
rečenici treba da se razlikuje dvoje: sadržaj, koji joj je
zajednički s odgovarajućom upitnom rečenicom, i tvrd-
nja. Sadržaj rečenice je misao, ili rečenica sadrži barem
misao. Moguće je dakle da se izrazi misao, a da se ne
ukazuje da je istina. U potvrdnoj rečenici povezano je

to dvoje tako da se ova veza da lako uočiti. Prema tome, razlikujemo:

- (1) Shvatanje misli – mišljenje,
- (2) Priznavanje istine misli – suđenje,⁴
- (3) Saopštavanje ovog suda – tvrdnja.

Time što obrazujemo upitnu rečenicu već smo učinili prvu radnju. Napredak u znanosti događa se obično tako što se najprije shvati neka misao kao nešto što se može izraziti u formi upitne rečenice, na osnovu čega se onda, prema ustanovljenom istraživanju, ova misao može na kraju spoznati kao istinita. U formi iskaza tvrdnje izražavamo priznavanje istine. U tu svrhu ne upotrebljavamo riječ “istinito”. Pa čak i ako je upotrijebimo ne leži u njoj istinska snaga tvrdnje, nego u formi iskaza tvrdnje, i tamo gdje je izgubljena ova njegova snaga tvrđenja ne može se ponovo nadomjestiti riječju “istinito”. To se događa kada ne govorimo ozbiljno. Kao što je grmljavina u pozorištu samo prividna grmljavina, i kao što je bitka u pozorištu samo prividna bitka, tako je tvrdnja u pozorištu samo prividno sud. To je samo igra, samo gluma. Glumac u svojoj ulozi ništa ne tvrdi i ništa ne laže, čak i kada govori nešto u čiju je lažnost uvjeren. U pjesništvu

---

⁴Čini mi se da se do sada nije dovoljno razlikovalo između misli i suda. Možda jezik zavodi na to. U potvrdnoj rečenici nemamo nijedan naročiti dio rečenice koji odgovara tvrdnji, već to da se nešto tvrdi leži u formi potvrdne rečenice. U njemačkom jeziku imamo prednost u tome što se glavna i zavisna rečenica razlikuju poretkom riječi u rečenici. Pri tome, naravno, treba paziti na to da i zavisna rečenica može sadržavati tvrdnju, te da često niti sama glavna niti sama zavisna rečenica ne izražava potpunu misao, nego tek složena rečenica.

imamo slučaj da se iskazuju misli, a da se ne postavljaju kao stvarno istinite, unatoč formi potvrdne rečenice. Premda to slušaocu može biti nagovješteno, može čak da izostane sud odobravanja. I kod onoga što se izlaže u formi potvrdne rečenice može se dakle još uvijek pitati da li zaista sadrži neku tvrdnju. I to pitanje odbaciti ako mu nedostaje za to nužna ozbiljnost. Sporedno je da li se pri tome upotrebljava riječ “istinito”. Tako se čini objašnjenim da misli nije pridodato ništa time što joj se pridodaje svojstvo istine.

Osim misli i tvrdnje iskaz koji je tvrdnja sadrži još i nešto treće, na šta se tvrdnje ne odnose. Nerijetko to treba da djeluje na osjećanja, raspoloženja slušalaca ili da pobuđuje njihovu uobrazliju. Ovamo spadaju riječi kao “žalosno”, “božanstveno”. Takvi sastavni dijelovi rečenice ističu se jače u pjesništvu, no i u prozi sasvim rijetko izostaju. U matematskim, fizikalnim i kemijskim izlaganjima oni su rjeđi nego u povijesnim. Ono što se naziva duhovnom znanošću bliže je pjesništvu, no zato je zakodër manje znanstveno od egzaktnih znanosti koje su utoliko suhoparnije što su egzaktnije. Jer, egzaktna znanost je usmjerena na istinu i samo na istinu. Dakle svi dijelovi rečenice na koje se ne odnosi snaga tvrđenja ne spadaju u znanstvena izlaganja, ali ih ponekad teško može izbjeći i onaj ko vidi s njima povezanu opasnost. Gdje se radi o tome da se putem naslućivanja primiče onome što je misaono neshvatljivo, imaju ovi dijelovi rečenice svoje puno opravdanje. Što je znanstvenije neko

izlaganje time se manje čini vidljivim njegovo izvorno porijeklo, i time se ono može lakše prevesti. Naprotiv, sastavni dijelovi jezika, na koje ovdje želim ukazati, jako otežavaju prijevod pjesništva, tako da je nemoguće uvijek učiniti potpun prijevod. Jer se jezici ponajviše razlikuju upravo u izrazima na koje se pjesnička vrijednost jednim velikim dijelom oslanja.

Da li ću upotrijebiti riječ “konj”, “kljuse”, “at” ili “hat” ne pravi nikakvu razliku u mislima. Snaga tvrdnje se ne odnosi na ono čime se ove riječi razlikuju. Ono što se u jednoj pjesmi može nazvati ugođajem, mirisom, svjetlošću, ono što se želi dočarati pomoću zvučnosti i ritma, to ne spada u misao.

Štošta u jeziku služi za to da slušaocu olakša razumijevanje, npr. naglašavanje neke riječi naglaskom ili redom riječi u rečenici. Misli se također na riječi kao “još” i “već”. Rečenicom: “Alfred još nije došao” naprosto se kaže: “Alfred nije došao”, i uz to se nagovještava da se njegov dolazak očekuje; no to se samo nagovještava. Ne može se reći da je smisao rečenice lažan zato što se Alfredov dolazak ne očekuje. Riječ “ali” razlikuje se od riječi “i” po tome što se njom nagovještava da ono što slijedi stoji u suprotnosti prema onome što se očekuje na osnovu onoga što je prethodilo. Takav znak u govoru ne pravi nikakvu razliku u mislima. Rečenica se može preinčiti time što se glagol prebaci iz aktiva u pasiv i ujedno akuzativ-objekat učini subjektom. Isto tako može se dativ pretvoriti u nominativ i glagol “dati” zamjeniti

glagolom “primiti”. Sigurno da takve preinake nisu u svakom pogledu neutralne, no one se ne tiču misli, niti onoga što je istinito ili lažno. Ako bi se upoće ustanovila nedopustivost takvih preinaka, time bi se zapriječilo svako dublje logičko istraživanje. Jednako je važno da se zanemare razlikovanja koja ne dotiču bit stvari, kao što je važno da se učine razlikovanja koja pogađaju ono bitno. No što je bitno ovisi od svrhe. Osjećanjima koja su upravljena na ono što je lijepo u jeziku može se činiti bitnim upravo ono što je logičaru svejedno.

Tako sadržaj neke rečenice nerijetko premašuje misao koja je u njoj iskazana. No, često se događa i obratno, da naime sam doslovni tekst, koji se može strogo držati slova i glasova, nije dovoljan za izričaj misli. **Tempus praesens** se upotrebljava na dva načina: prvo, da bi se odredio podatak o vremenu, drugo, da bi se ukinulo svako vremensko ograničenje ako je bezvremenost ili vječnost sastavni dio misli. Misli se npr. na matematske zakone. Koji je od ta dva načina primjenjen ne navodi se, nego se mora odgonetnuti. Ako prezentom treba da se načini odredba vremena, mora se znati kada je rečenica bila izrečena da bi misao bila ispravno shvaćena. Tada je dakle vrijeme govorenja sastavni dio izraza misli. Ako neko želi reći danas nešto što je rekao jučer upotrebljavajući riječ “danas”, tada će ovu riječ zamijeniti riječju “jučer”. Premda je misao ista time se mora razlikovati izraz riječi kako bi se ponovo izjednačila promjena smisla koja bi inače proizašla iz razlike u vremenu

govorenja. Slično stoji stvar kod riječi kao što su “ovdje” i “tu”. U svim takvim slučajevima sam doslovni tekst, kako on možebiti pismeno utvrđen, nije potpun izraz misli, već se za njegovo ispravno shvatanje traži još poznavanje određenih pratećih okolnosti govorenja koje se tu upotrebljavaju kao sredstvo izražavanja misli. Tu mogu pripadati još i pokazivanje prstima, pokreti ruku i pogledi. Slično će riječ “ja”, zadržavajući doslovnost, u ustima različitih ljudi izražavati različite misli, od kojih neke mogu biti istinite a neke lažne.

Primjer upotrebe riječi “ja” u jednoj rečenici daje povoda za još neka pitanja. Imamo sljedeći slučaj. Dr. Gustav Lauben kaže: “Ja sam bio ranjen”. Leo Peter to čuje i nakon nekoliko dana ispriповijeda.” Dr. Gustav Lauben je bio ranjen”. Izražava li sada ova rečenica onu istu misao koju je izrekao sam Dr. Lauben? Neka se pretpostavi da je Rudolf Lingens bio prisutan kada je govorio Dr. Lauben i da sada sluša to što pripovjeda Leo Peter. Ako su i Dr. Lauben i Leo Peter izrekli istu misao, onda Rudolf Lingens, koji potpuno zna njemački jezik i sjeća se onog šta je u njegovom prisustvu rekao Dr. Lauben, mora odmah znati prilikom pripovijedanja Leo Petera da je riječ o istoj stvari. No sa znanjem njemačkog jezika drugačije stoji stvar ako se radi o vlastitim imenima. Lako može biti da je samo mali broj onih koji s rečenicom: “Dr. Lauben je bio ranjen” povezuju neku određenu misao. U potpuno razumijevanje ovog slučaja spada poznavanje imena “Dr. Gustav Lauben”. Ako su i jedan i drugi, i Leo

Peter i Rudolf Lingens, pod “Dr. Gustav Lauben” razumjeli liječnika, koji kao jedini liječnik stanuje u nekoj četvrti koja im je obojici poznata, onda su oni na isti način razumjeli rečenicu: “Dr. Gustav Lauben je bio ranjen”. Kod njih je ta rečenica povezana za istu misao. No, kod toga je moguće da Rudolf Lingens ne poznaje lično Dr. Laubena i da ne zna da je upravo Dr. Lauben bio taj koji je nedavno rekao: “Ja sam bio ranjen”. U ovom slučaju Rudolf Lingens ne može znati da se radi o istoj stvari. Zato u ovom slučaju tvrdim: misao koju saopštava Leo Peter nije ista ona koju je izrekao Dr. Lauben.

Neka se pretpostavi dalje da Herbert Garner zna da je Dr. Gustav Lauben rođen 13. septembra 1875. u N. N. i da to ne važi ni za koga drugog. No on ne zna gdje Dr. Lauben sada živi niti inače što o njemu. S druge strane, Leo Peter ne zna da je Dr. Gustav Lauben rođen 13. septembra 1875. u N. N. Kada razgovaraju Herbert Garner i Leo Peter, ukoliko se u razgovoru pomene ime “Dr. Gustav Lauben” tada oni neće govoriti isto, premda u stvari ovim označavaju istog čovjeka. Jer oni ne znaju da to čine. Herbert Garner ne povezuje dakle istu misao s rečenicom.” Dr. Gustav Lauben je bio ranjen” koju Leo Peter hoće njome da iskaže. Da bi se izbjegla neprilika da Herbert Garner i Leo Peter ne govore isti jezik, uzimam da Leo Peter upotrebljava ime “Dr. Lauben”, dok naprotiv Herbert Garner upotrebljava ime “Gustav Lauben”. Moguće je da Herbert Garner smatra istinitim smisao rečenice “Dr. Lauben je bio ranjen”, dok on, zaveden

pogrešnim saopštenjem smatra lažnim smisao rečenice: “Gustav Lauben je bio ranjen”. Pod ovim pretpostavkama su ove misli različite.

Prema tome, kod vlastitog imena stvar je u tome kako je on, ona ili ono, što je njime označeno, dato. To se može dešavati na različite načine i svaki od tih načina odgovara jednom posebnom smislu rečenice koja sadrži vlastito ime. Različite misli koje se izvode iz iste rečenice podudaraju se naravno u njihovim istinosnim vrijednostima, tj. ako je jedna istinita, onda su sve istinite, i ako je jedna lažna, onda su sve lažne. Uprkos tome treba da se prizna njihova različitost. Mora se dakle zaista zahtijevati da sa svakim vlastitim imenom bude povezan jedan jedini način na koji je on, ona ili ono što je njime označeno dato. Sitnica je da se ovaj zahtjev ispuni, premda ne i uvijek.

Svako je dat sebi na jedan poseban i izvoran način na koji nije dat nikome drugom. Ako dakle Dr. Lauben smatra da je on bio ranjen, vjerovatno će on biti osnova ovog izvornog načina, onako kako je dat samom sebi. I tu, tako određenu misao može da shvati jedino sam Dr. Lauben. No on želi da je saopšti nekom drugom. Misao koju samo on može shvatiti ne može saopštiti. Ako on dakle kaže: “Ja sam bio ranjen” mora on to “ja” upotrijebiti u nekom smislu koji je shvatljiv također i za drugog, slično smislu “onaj ko vam u ovom trenutku govori”, pri čemu on obavezno čini izrazom misli okolnosti koje prate njegovo govorenje.⁵

⁵Ovdje nisam u sretnom položaju nekog mineralnoga koji svojim slušaocima pokazuje komad kristala. Ja svojim čitaocima ne mogu dati u ruke misao s molbom da je sa svih strana pomno razgledaju. Ja se moram zadovoljiti da čitaocu ponudim po sebi

Ipak tu ostaje neka sumnja. Da li je uopće ista misao koju je izrekao najprije jedan, a zatim drugi čovjek?

Čovjek koji je još nedirnut filozofijom prepoznaje najprije stvari koje vidi, dodiruje, ukratko: stvari koje može opažati osjetima, kao što su stabla, kamenje, kuće, i uvjeren je da isto tako neko drugi može vidjeti i dodirnuti isto stablo i isti kamen kojeg on sam vidi i dodiruje. Bjelodano je da misao ne spada u ove stvari. Može li sada on, uprkos tome, stajati u istom odnosu naspram čovjeka kao naspram stabla?

Nefilozofski čovjek osjeća se također gotovo prinuđenim da prizna postojanje unutarnjeg svijeta, koji je nezavisan od vanjskog svijeta, svijet osjetnih utisaka, tvorevine svoje uobrazilje, osjećanja, čuvstvovanja, i raspoloženja, svijet sklonosti, htijenja i svijet odluka. Da bih skratio ovaj izraz obuhvatiću sve ovo riječju “predstava”, izuzimajući odluke.

Pripadaju li dakle misli ovom unutarnjem svijetu? Da li su misli predstave? Bjelodano je da misli nisu odluke. Po čemu se razlikuju predstave od stvari vanjskog svijeta?

Prvo: Predstave se ne mogu gledati, ni dodirivati, ne mogu se mirisati, okusiti ni čuti.

Šetam s jednim pratiocem. Posmatram jednu zelenu livadu. Pri tome imam doživljaj izgleda zelenog. Imamo

---

neosjetilne misli zamotane u osjetilnu formu jezika. Pri tome slikovitost jezika čini poteškoće. Ono osjetilno se uvijek ponovo nameće i čini izraz slikovitim i time netočnim. Tako nastaje borba s jezikom i ja sam prinuđen da se nosim još i s jezikom premda to ovdje nije moj prvi zadatak. Nadati se je da sam svojim čitaocima razjasnio šta želim nazvati mišlju.

ga, no ja ga ne vidim.

Drugo: Predstave imamo. Imamo osjećanja, čuvstvovanja, raspoloženja, sklonosti, htijenja. Predstava koju neko ima pripada sadržaju njegove svijesti.

Livada i žabe na njoj, sunce koje je obasjava, postaje nezavisno od toga da li ih ja posmatram ili ne; no onaj osjetni utisak zelenog kojeg imam postoji samo po meni, ja sam njegov nosilac. Čini nam se apsurdno da neki bol, raspoloženje ili želja lutaju svijetom tamo-amo bez nosioca. Osjet je nemoguć bez onoga ko osjet ima. Unutarnji svijet ima za pretpostavku nekog čiji je to unutarnji svijet.

Treće: predstave trebaju nekog nosioca. U poređenju s predstavama stvari vanjskog svijeta su samostalne.

Moj pratilac i ja ubjeđeni smo da obojica vidimo istu livadu. No svaki od nas ima poseban utisak zelenog. Ja sam opazio jagode među zelenim listovima jagoda. Moj ih pratilac nije otkrio. On je daltonista. Utisak boje kojeg on prima od jagoda ne razlikuje se primjetno od utiska kojeg prima od lišća. Vidi li dakle moj pratilac zeleno lišće kao crveno ili pak crvene jagode kao zelene? Ili on oboje vidi u nekoj boji koju ja čak i ne poznajem? Sve su to pitanja na koja se ne može odgovoriti, zapravo besmislena pitanja. Jer, ako riječ "crveno" ne označava svojstvo stvari, već ako treba da označava osjetne utiske koji pripadaju mojoj svijesti, onda je ova riječ upotrebljiva samo u području moje svijesti. Jer nemoguće je upoređivati moj osjetni utisak s osjetnim utiskom ne-

kog drugog. Za takvo šta bilo bi neophodno jedan osjetni utisak koji pripada jednoj svijesti spojiti s osjetnim utiskom koji pripada drugoj svijesti u jednu svijest. Ako bi dakle i bilo moguće da predstava može da iščezne iz jedne svijesti i da se istovremeno pojavi u drugoj svijesti, ostaje ipak uvijek bez odgovora pitanje da li bi to bila ista predstava. U suštini svake moje predstave spada da bude sadržaj moje svijesti, da je svaka predstava koju ima neko drugi upravo kao takva različita od moje predstave. No ne bi li bilo moguće da moje predstave, cijeli moj sadržaj svijesti bude ujedno sadržaj neke obuhvatnije svijesti kakva je božanska svijest? No doduše samo ako bih ja sam bio božanskog bića. No da li bi tada uistinu to bile moje predstave? Da li bih ja bio njihov nosilac? Ipak to toliko premašuje granice ljudske spoznaje da nalaže da se ova mogućnost ostavi izvan razmatranja. U svakom slučaju je nama ljudima nemoguće da uspoređujemo predstave drugog s našim vlastitim predstavama. Ja uberem jagode; držim ih među prstima. Sada također iste te jagode vidi moj pratilac. No svako od nas ima svoju vlastitu predstavu. Niko drugi nema moju predstavu, a mnogi mogu gledati istu stvar. Neko drugi nema moj bol. Neko može saosjećati s mnom, no pri tome ipak moj bol pripada samo meni, a njegovo saosjećanje samo njemu. On nema moj bol, a ja nemam njegova saosjećanje.

Četvrto: svaka predstava ima samo jednog nosioca; dva čovjeka nemaju istu predstavu. Inače bi predstava po-

stojala nezavisno od ovog ili onog čovjeka. Da li je ona lipa moja predstava? Budući da u ovom pitanju upotrebljavam izraz “ona lipa” time anticipiram odgovor. Jer ovim izrazom želim označiti nešto što ja vidim i što također drugi mogu vidjeti i opipati. Moguće je dakle dvoje. Ako je postignuta moja namjera kada izrazom “ona lipa” označavam nešto, tada očito treba negirati misao koja je iskazana u stavu: “ona lipa je moja predstava”. No ako je moja namjera promašena, ako ja samo mnijem da vidim a stvarno ne vidim, ako je prema tome prazna oznaka “ona lipa”, onda sam se ja prebacio u područje pjesništva, a da to niti znam niti hoću. Onda nije istinit ni sadržaj stava: “ona lipa je moja predstava” niti sadržaj stava: “Ona lipa nije moja predstava”. Jer tada u oba slučaja imamo iskaz kome nedostaje predmet. Tada se odgovor na pitanje može odbaciti jedino obrazloženjem da je sadržaj stava: “Ona lipa je moja predstava” pjesništvo. Naravno, ja tada zacijelo imam neku predstavu. Ali ovu ja ne mnijem pod riječima “ona lipa”. Neko bi dakle mogao stvarno htjeti da riječima “ona lipa” označi neku svoju predstavu. Onda bi bio nosilac onog šta se tim riječima hoće da označi. No on tada ne bi gledao onu lipu i nijedan drugi čovjek je ne bi gledao niti bi bio njen nosilac.

Vraćam se dakle na pitanje: da li je misao predstava. Ako misao koju ja izričem u Pitagorinom poučku može biti prihvaćena kao istinita isto tako od drugog kao i od mene, onda ta misao ne pripada sadržaju moje svijesti, onda ja nisam njen nosilac, a mogu je unatoč tome

priznati kao istinitu. No ako to uopće nije ista misao, koju sam sagledao ja i neko drugi kao Pitagorin poučak, onda se zapravo ne bi smjelo reći “Pitagorin poučak”, nego “ moj Pitagorin poučak”, “njegov Pitagorin poučak”, i oni bi se razlikovali. Jer smisao nužno pripada stavu. Tada moja misao može biti sadržaj moje svijesti, a njegova misao sadržaj njegove svijesti. Da li bi tada smisao mog Pitagorinog poučka mogao biti istinit, a njegov lažan? Rekao sam da je riječ “crveno” upotrebljiva samo u području moje svijesti ako ona ne označava neko svojstvo stvari, nego treba da označi moje vlastite utiske. Isto tako bi mogle riječi “istinito” i “lažno”, tako kako ih ja razumijem, biti upotrebljive samo u području moje svijesti, ukoliko ne trebaju ukazivati na nešto čiji nosilac nisam ja, nego bi bile određene da na bilo koji način označe sadržaj moje svijesti. Tada bi istina bila ograničena na sadržaj moje svijesti i bilo bi dvojbeno da li se uopće u svijesti drugog pojavljuje nešto slično.

Ako svaka misao treba nekog nosioca čijem sadržaju svijesti ona pripada, onda je ta misao samo tog nosioca i ne postoji nijedna znanost koja bi bila zajednička mnogima i u kojoj bi mogli raditi. Nego, možda ja imam svoju znanost, neku naime cjelinu misli čiji sam ja nosilac, a neko drugi ima svoju znanost. Svaki od nas bavi se sadržajem svoje svijesti. Tada nije moguća neka protivrječnost između te dvije znanosti. I zapravo je uzaludno sporiti se oko istine, upravo dokono, pa čak i smiješno, kao što bi bilo kada bi se prepirala dva čovjeka

oko toga da li je novčanica od stotinu maraka prava, pri čemu svaki misli na onih stotinu maraka koje on ima u svom džepu, a riječ “prava” razumjeva u svom posebnom smislu. Ako neko smatra da su misli predstave, tada je ono što on time priznaje kao istinito, prema njegovom vlastitom mišljenju, sadržaj njegove svijesti pa se zapravo drugoga i ne tiče. I ako bi čuo moje mišljenje da misao nije predstava onda je on ne bi mogao pobijati jer se zapravo opet ne bi ticala njega. Pokazuje se kao zaključak: misli nisu niti stvari vanjskog svijeta niti predstave.

Mora se priznati neko treće carstvo. To što njemu pripada podudara se s predstavama u tome da se ne može opaziti osjetima, a sa stvarima se slaže u tome što ne treba nikakvog nosioca čijem sadržaju svijesti pripada. Tako je npr. misao, koju izričemo u Pitagorinom poučku, vječno istinita, istinita nezavisno od toga da li je uopće bilo ko smatra istinitom. Ona ne treba nikakvog nosioca. Ona nije istinita tek pošto se otkrije da postoji, kao što je neki planet, još prije nego što ga je neko ugledao, postojao u uzajamnom djelovanju s drugim planetima.⁶

No, vjerujem da se čuje jedna neobična primjedba. Ja sam više puta pretpostavio da istu stvar koju ja vidim može da posmatra također neko drugi. No, kako, ako bi sve bio samo san? Ako ja moju šetnju u pratnji nekog drugog samo sanjam, ako ja samo sanjam da moj

---

⁶ Stvar gledamo, predstavu imamo, misao shvatamo ili mislimo. Kada shvatamo ili mislimo neku misao, onda je ne stvaramo, nego stajemo spram nje – koja već ranije postoji – u izvjestan odnos koji je različit od odnosa gledanja neke stvari i od odnosa posjedovanja neke predstave.

pratilac vidi kao ja zelenu livadu, ako bi sve to bio samo igrokaz izveden na pozornici moje svijesti, bilo bi tada dvojbeno da li uopće postoje stvari vanjskog svijeta. Možda je carstvo stvari prazno i ja ne vidim nijedne stvari, nijednog čovjeka, već možda samo imam predstave čiji nosilac nisam ja. Predstava kao nešto što jednako malo može postojati nezavisno od mene kao i moj osjećaj umora, ne može biti čovjek, ne može skupa s mnom gledati istu livadu, ne može vidjeti jagode koje ja držim. Ipak je posve nevjerovatno da ja umjesto cijele okoline imam zapravo samo moj unutarnji svijet u kome se tobože krećem i radim. A ipak je to neminovna posljedica stava da predmet mog posmatranja može biti samo ono što je moja predstava. Šta bi slijedilo iz ovog stava ako bi on bio istinit? Da li bi tad postojali drugi ljudi? To bi još i bilo moguće; no ja ne bih ništa znao o njima pošto neki čovjek ne može biti moja predstava, pa prema tome, ako bi naša tvrdnja bila istinita, ni predmet moga posmatranja. A time bi bila uklonjena podloga svih ispitivanja kod kojih ja prihvatam da bi nekom drugom moglo nešto biti predmet isto kao meni; pa čak i kad bi bilo, ja o tome ništa ne bih znao. Bilo bi nemoguće razlikovati nešto čiji sam ja nosilac od nečega čiji ja nosilac nisam. Time što mislim da nešto nije moja predstava činim to predmetom moga mišljenja i time mojom predstavom. Postoji li potom shvatanju neka zelena livada? Možda, no ona mi ne bi bila vidljiva. Ako naime neka livada nije moja predstava, onda ona, prema našem stavu, ne može biti predmet

mog posmatranja. No, ako je ona moja predstava, onda je nevidljiva. Jer predstave nisu vidljive. Ja mogu doduše imati predstavu neke zelene livade, no sama ona nije zelena; jer zelene predstave ne postoje. Postoje li, po ovom shvatanju, neko zrno od 100 kg? Možda; no ja o njemu ne mogu znati. Ako neko zrno nije moja predstava, onda ono, prema našem stavu, ne može biti predmet mog posmatranja i mog mišljenja. Ako bi međutim neko zrno bilo moja predstava, onda ne bi imalo nikakve težine. Ja mogu imati predstavu o nekom teškom zrnu. Onda ona sadrži kao dio predstave predstavu težine. No ovaj dio predstave nije svojstvo cjelokupne predstave, kao što Njemačka nije svojstvo Evrope.

Tako proizilazi: ili je lažan stav da predmet mog posmatranja može biti samo ono što je moja predstava, ili je svo moje znanje i spoznaja ograničeno na područje mojih predstava, na pozornicu moje svijesti. U ovom slučaju imao bih ja samo neki unutarnji svijet, i ne bih znao ništa o drugim ljudima.

Iznenadujuće je kako se kod takvih razmatranja suprotnosti preokreću jedna u drugu. Primjer za to je psihologija osjeta. Kao što priliči jednom znanstvenom istraživaču prirode on je isprva daleko od toga da stvari, za koje je uvjeren da vidi i dodiruje, smatra svojim predstavama. Naprotiv, on vjeruje da u osjetnim utiscima ima sigurno svjedočanstvo u stvarima koje postoje potpuno nezavisno od svoje sposobnosti osjećanja, predstavljanja, mišljenja, i kojima nije potrebno da

postoji njegova svijest. Nervna vlakna i stanice ganglije priznaje on tako malo za sadržaj njegove svijesti da je prije sklon da povjeruje suprotno kako je njegova svijest zavisna od nervnih vlakana i stanica ganglija. On ustanovljuje da svjetlosni zraci koji se prelamaju u očima pogađaju završetke očnih nerava i tada nastaje neka promjena, neki podražaj. Nešto od toga prenosi se nervnim vlaknima do stanica ganglija. Potom se možda dalji proces završava u nervnom sistemu i nastaje osjet boje, a to se povezuje s onim što nazivamo, recimo, predstavom nekog stabla. Između stabla i moje predstave o njemu umeću se fizikalni, kemijski i psihološki procesi. No u neposrednoj vezi s mojom svješču stoje kako se čini samo procesi u mom nervnom sistemu; i svaki posmatrač stabla ima svoje posebne procese u svom posebnom nervnom sistemu. No mogli bi se svjetlosni zraci, prije nego što dopiju u moje oči, odbijati od neku površinu ogledala i rasipati se onda tako daleko kao kad bi izlazili iz nekog mjesta iza ogledala. Dejstva na očne nerve i svi učinci dešavali bi se upravo onako kako bi se dešavali ako bi svjetlosni zraci poticali od nekog stabla iza ogledala i nesmetano se širili do naših očiju. Tako bi na kraju nastala i predstava stabla premda takvo stablo ne bi uopće ni postojalo. Tako putem prelamanja svjetlosti, posredovanjem očiju i nervnog sistema, može nastati neka predstava kojoj čak ništa ne odgovara. No ne mora se podražaj očnog nerva desiti samo putem svjetlosti. Ako u našoj blizini sjevne munja vjerujemo da vidimo

plamen čak i kad sami ne vidimo munju. Možda se tada očni nerv nadražuje eliktricitetom koji u našem tijelu nastaje usljed munje. Da je očni nerv bio nadražen na ovaj način kako bi bio nadražen svjetlosnim zracima koji potiču od plamena, vjerovali bi da vidimo plamen. Jednako dolazi do nadražaja očnog nerva. Svejedno je na koji način se on ostvaruje.

Može se ići još korak dalje. Ovaj podražaj očnog nerva nije zapravo neposredno dat, nego samo pretpostavkom. Vjerujemo da neka od nas sasvim neovisna stvar nadražuje jedan nerv i time proizvodi neki osjetilni utisak. No ako se ispravno uzme mi doživljavamo samo kraj ovog procesa koji dopire u našu svijest. Ne bi li ovaj osjetilni utisak, ovaj osjet kojeg svodimo na nervni podražaj mogao imati također i druge uzroke, kao što zacijelo isti nervni podražaj može nastati na različite načine? Nazovemo li to što dopire u našu svijest predstavom tada ustvari imamo samo doživljaj predstave, a ne i njihovih uzroka. I ukoliko se istraživač hoće kloniti svih pukih pretpostavki, onda preostaju samo prestave. Sve mu se raspada na predstave, i svjetlosne zrake, nervna vlakna, stanice ganglija od kojih je pošao. Tako on na kraju podkopava temelje svoje vlastite građevine. Da li je sve predstava? Treba li sve da ima nekog nosioca bez kojeg ništa ne postoji. Smatram sebe nosiocem svojih predstava; no nisam li i sam neka predstava? Meni se čini da je tako kada ležim u nekoj ležaljci, kada posmatram vrhove čizama, lice pantalona, prsluka, dugmadi, dijelove kaputa, a

posebno rukave, dvije ruke, nešto dlaka na bradi, nejasne obrise nosa. I cijeli ovaj zbir doživljaja izgleda, cijela ova predstava jesam li to sam ja? Meni se čini da je tako i kad posmatram tamo neki stol. On je jedna predstava. Ja se onda ne razlikujem mnogo od stola; jer nisam li ja sam isto tako nekakava suma osjetilnih utisaka, neka predstava? No gdje je onda nosilac ovih predstava? Kako dolazim na to da jednu od ovih predstava izdvojim i postavim kao nosioca ostalih predstava? Zašto to mora biti predstava koju imenujem s “ja” ? Zar ne bi mogao isto tako dobro izabrati onu predstavu koju sam pokušao nazvati stol? Čemu ipak uopće nosilac predstava? Takav nosilac bi ipak uvijek bio nešto suštinski različito od predstava koje se samo nose, nešto samostalno što ne treba nikakvog stranog nosioca. Ako je sve predstava, onda ne postoji nikakav nosilac predstava. I tako ponovo doživljavamo jedno izokretanje u ono suprotno. Ako ne postoji ni jedan nosilac predstava, onda također ne postoje nikakve predstave; jer predstave trebaju nekog nosioca bez kojeg ne bi mogle postojati. Ako tu nema vladara, onda nema ni podanika. Nesamostalnost koja me nagoni da priznam osjet nasuprot onome ko osjeća otpada ako nosilac više nije tu. Ono što tada nazivam predstavama jesu samostalni predmeti. Onom predmetu kojeg nazivam “ja”, koji je smješten na nekom naročitom mjestu, nedostaje svaki temelj.

No da li je to moguće? Da li može postojati doživljaj bez onog ko doživljava? Šta bi bio cijeli ovaj igro-

kaz bez igrača? Može li postojati bol bez onoga ko bol osjeća? Bolu nužno pripada nastajanje osjeta, a njemu opet pripada neko ko osjeća. No onda postoji nešto što nije moja predstava a što ipak može biti predmet mog posmatranja i mog mišljenja i ja sam takve vrste. Ili pak ja mogu biti dio sadržaja moje svijesti, dok je drugi dio možda predstava Mjeseca? Događa li se to, recimo, kada mislim da posmatram Mjesec? Tada bi ovaj prvi dio bio neka svijest, a dio sadržaja ove svijesti bio bih opet ja. Itd. Ipak je sasvim nezamislivo to da bih ja bio u sebi izdjeljen u beskonačnost; jer onda ne bi postojalo samo jedni “ja” nego beskonačno mnogo. Ja nisam svoja vlastita predstava, i kada o sebi nešto govorim, npr. da trenutno ne osjećam nikakav bol, to se moj sud odnosi na nešto što nije sadržaj moje svijesti, odnosi se naime na samog mene. Ono dakle o čemu ja nešto govorim nije nužno moja predstava. No možda se prigovori da kada ja mislim da trenutno nemam bol, ne odgovara li ipak riječi “ja” nešto u sadržaju moje svijesti? I nije li to neka predstava? To može biti. S predstavom riječi “ja” može u mojoj svijesti biti povezana neka određena predstava. No tada je ona samo jedna predstava među drugim predstavama i ja sam njen nosilac kao što sam nosilac i ostalih predstava. Ja imam predstavu o sebi, ali ja nisam ta predstava. Treba strogo da se pravi razlika između onoga što je sadržaj moje svijesti, što je moja predstava, i onoga što je predmet mog mišljenja. Lažan je dakle stav da predmet mog posmatranja i mog mišlje-

nja može biti samo ono što spada u sadržaj moje svijesti.

Sada je slobodan put da mogu priznati i drugog čovjeka kao samostalnog nosioca predstava. Ja imam neku predstavu o njemu; no ja je ne brkam s njim samim. I kada govorim nešto o svom bratu, onda ne govorim o predstavi koju imam o njemu. Bolesnik koji ima neki bol nosilac je tog bola; no liječnik koji liječi, koji razmišlja o uzrocima ovog bola nije nosilac bola. On sebi ne umišlja da bi bolesniku mogao ublažiti bol time što bi samog sebe liječio. Doduše, bolesnikovu bolu mogla bi odgovarati neka predstava u liječnikovoj svijesti; no ona nije bol i nije ono što se liječnik trudio da umine. Ovaj bi liječnik mogao da pozove drugog liječnika. Tada treba razlikovati: prvo, bol čiji je nosilac bolesnik, drugo, predstavu prvog liječnika o tom bolu, treće, predstavu drugog liječnika o tom bolu. Doduše, ova predstava pripada sadržaju svijesti drugog liječnika, no ona nije predmet njegovog promišljanja, nego otprilike pomoćno sredstvo pri razmišljanju, kao što neki crtež može biti pomoćno sredstvo. Oba liječnika imaju kao zajednički predmet bol bolesnog čiji nosilac nisu oni. Iz toga se može vidjeti da ne samo jedna stvar nego također jedna predstava može biti zajednički predmet mišljenja ljudi koji tu predstavu nemaju.

Čini se da stvar postaje jasna. Ako čovjek ne bi mogao misliti i za predmet svog mišljenja uzimati nešto čiji nosilac nije on, imao bi doduše neki unutarnji svijet, no ne i vanjski svijet. Ali, ne počiva li to na nekoj zabludi?

Ja sam uvjeren da predstavi koju povezujem s riječima “moj brat” “ odgovara nešto što nije moja predstava i o čemu ja mogu nešto reći. No, zar se ne mogu u tome varati? Takve varke postoje. Onda mi ponovo našu namjeru prebacujemo u pjesništvo. Zaista! Korakom kojim za sebe stičem vanjski svijet izlažem se opasnosti zablude. I tu nailazim na dalje razlikovanje mog unutarnjeg od vanjskog svijeta. To da imam doživljaj izgleda zelenog ne mogu sumnjati. No, to da vidim lipov cvijet nije tako sigurno. U suprotnosti prema široko rasprostranjenom mišljenju mi dakle nalazimo sigurnost u unutarnjem svijetu, dok nas, kod našeg izleta u vanjski svijet sumnja nikad sasvim ne napušta. Unatoč tome u mnogim slučajevima jedva da se pri tome razlikuje vjerovatnost od izvjesnosti, tako da bi se mogli usuditi da sudimo o stvarima vanjskog svijeta. I morali bi se ovdje odvažiti čak i na opasnost zablude ako ne želimo podleći još većim opasnostima.

Kao rezultat posljednjih razmatranja tvrdim sljedeće: nije predstava sve ono što može biti predmet moje spoznaje. Sam ja kao nosilac predstava samom sebi nisam neka predstava. Ne stoji dakle ništa na putu da se kao nosilac predstava prizna i drugi čovjek sličan meni. I ako je takva mogućnost napokon data, vjerovatnost je tako velika da se ona za moje shvatanje više ne razlikuje od izvjesnosti. Da li bi inače postojala povijesna znanost? Ne bi li inače svako učenje o dužnosti, ne bi li svako pravo bilo neodrživo? Šta bi preostalo od religije? Znanosti o prirodi

mogle bi važiti samo kao izmišljotine, slično astrologiji i alhemiji. Razmišljanja dakle koja sam postavio pretpostavivši da osim mene postoje ljudi koji bi mogli skupa s mnoom istu stvar učiniti predmetom svog posmatranja i svig mišljenja, ostaju u suštini bez snage.

Nije sve predstava. Tako onda mogu priznati i misao koja postoji nezavisno od mene i koju bi isto tako mogao shvatiti drugi čovjek kao i ja. Tada mogu priznati neku znanost kojom bi se mogli istražujući baviti mnogi ljudi. Mi nismo nosioci misli onako kako smo nosioci naših predstava. Mi nemamo jednu misao tako kako možda imamo jedan osjetilni utisak, mi također ne vidimo neku misao kako vidimo neku zvijezdu. Zato treba zagovarati da se ovdje izabere neki poseban izraz, a kao takav daje nam se riječ shvatiti.

Shvatanju⁷ misli mora odgovarati neka naročita duhovna sposobnost, sposobnost mišljenja. Mišljenjem mi ne stvaramo misli, već ih shvatamo. Jer ono što sam ja nazvao mišlju stoji u uskoj vezi s istinom. Ono što priznajem kao istinito, o čemu sudim da je istinito sasvim neovisno od mog priznavanja njegove istinitosti, također je neovisno od toga da li ja o tome mislim. U istinitost misli spada to da bude mišljena.”Činjenice! Činjenice! Činjenice! “ uzvikuje istraživač prirode kad želi da naglasi neophodnost sigurnog utemeljenja znanosti.

---

⁷ Izraz “shvatanje” jednako je slikovit kao i izraz “sadržaj svijesti”. Upravo bit jezika ne dopušta drukčije. Ono što držim u ruci može se smatrati čak i sadržajem ruke, no ipak je sadržaj ruke sasvim druge vrste i znatno se razlikuje od kostiju i mišica iz kojih se ruka sastoji i njihovih naprezanja.

Šta je činjenica? Činjenica je misao koja je istinita. Kao sigurni temelj znanosti istraživač sigurno neće priznati nešto što ovisi od nestalnih stanja čovjekove svijesti. Posao znanosti ne sastoji se u stvaranju nego u otkrivanju istinitih misli. Astronom može primjeniti neku matematsku istinu prilikom istraživanja davno prošlih događaja, događaja koji su se dogodili u prošlosti, kad još niko na svijetu nije znao za tu istinu. On to može pošto je istinitost misli bezvremena. Ona istina dakle ne postaje tek njenim otkrivanjem.

Nije sve predstava. Inače bi psihologija sadržavala u sebi sve znanosti, ili bar bila najviši sudac o svim znanostima. Inače bi psihologija vladala i logikom i matematikom. No ništa ne znači veće neshvatanje matematike nego njeno podređivanje pod psihologiju. Ni matematika ni logika nemaju zadatak da istražuju duše ni sadržaj svijesti čiji je nosilac pojedinačni čovjek. Prije bi se kao njihov zadatak moglo odrediti istraživanje duha, duhovnog a ne duša.

Shvatanje misli pretpostavlja nekog ko shvata, nekog ko misli. Onda je on nosilac mišljenja, a ne misli. Premda misao ne spada u sadržaj svijesti onoga ko misli, mora ipak nešto u svijesti smjerati na misao. No to se ipak ne smije brkati sa samom mišlju. Tako je i sama zvijezda Algol različita od predstave koju neko ima o Algolu.

Misao ne pripada ni kao predstava mojem unutarnjem ni vanjskom svijetu, svijetu osjetilno opažljivih stvari. Ovaj zaključak, kako se može uvjerljivo izvesti iz onoga

što je izloženo, uprkos tome možda neće biti prihvaćen bez protivljenja. Mislim da će se mnogima činiti nemogućim da se stekne znanje o nečemu što ne pripada njihovom unutarnjem svijetu, osim pomoću osjetilnog opažanja. Zaista osjetilno opažanje često je najsigurniji, pa čak kao jedini izvor saznanja za sagledavanje svega što ne pripada unutarnjem svijetu. No s kojim pravom? Osjetilnom opažanju doista kao nužni sastavni dio pripada osjetilni utisak, a on je dio unutarnjeg svijeta. U svakom slučaju, dva čovjeka nemaju isti unutarnji svijet kad bi i mogli imati slične osjetilne utiske. Sami osjetilni utisci ne otvaraju nam vanjski svijet. Možda postoji neko biće koje ima osjetilne utiske a da ne gleda i ne dodiruje stvari. Posjedovanje doživljaja izgleda još nije viđenje stvari. Kako se događa to da vidim stablo upravo tamo gdje posmatram? Očito da to počiva na doživljajima izgleda koje imam i na specifičnoj vrsti utisaka koji se ostvaruju time što gledam s dva oka. Na svakoj od dvije mrežnice nastaje, fizikalno rečeno, jedna posebna slika. Neko drugi gleda stablo na istom mjestu. I on isto tako ima dvije slike na mrežnici, no koje se razlikuju od mojih. Morali bi smo pretpostaviti da su te slike na mrežnici odlučujuće za naše saznanje. Prema tome, ne samo da nemamo iste, nego i primjetno različite doživljaje izgleda. A ipak se krećemo u istom vanjskom svijetu. Posjedovanje doživljaja izgleda jeste doduše nužno za gledanje stvari, ali ne i dovoljno. Ono što tu mora još da pridode nije osjetilno. A ipak je upravo

to ono što nam otvara vanjski svijet; jer bez tog neosjetilnog svako bi ostao zatvoren u svoj unutarnji svijet. Budući da dakle odluka leži u ovom neosjetilnom, moglo bi nas također nešto neosjetilno, tamo gdje ne sudjeluje nijedan osjetni utisak, izvesti iz unutarnjeg svijeta i omogućiti nam shvatanje misli. Osim svog unutarnjeg svijeta imao bi čovjek da razlikuje istinski vanjski svijet osjetilno opažljivih stvari, i carstvo onga što nije osjetilno opažljivo. Za priznavanje oba carstva trebalo bi nam nešto neosjetilno; no kod osjetilnog opažanja stvari imali bi osim toga nužno još i osjetilne utiske, a oni potpuno pripadaju unutarnjem svijetu. Tako je ono na čemu se poglavito zasniva razlikovanje datosti stvari od datosti misli, nešto što nije dodijeljeno nijednom od ta dva carstva, nego unutarnjem svijetu. Tako ja ovu razliku ne mogu smatrati toliko velikom da bi zbog toga mogla biti nemoguća datost neke misli koja ne pripada unutarnjem svijetu.

Naravno, misao nije nešto što smo navikli da nazivamo zbiljskim. Svijet zbiljskog je svijet u kome jedno djeluje na drugo, mijenja ga i samo ponovo iskušava suprotno dejstvo i time se mijenja. Sve je to događanje u vremenu. Ono što je bezvremeno i nepromjenjivo teško ćemo priznati za zbiljsko. Da li je onda misao promjenjiva ili je vječna? Misao koju izričemo u Pitagorinom poučku ipak je bezvremena, vječna i nepromjenjiva. No, ne postoje li također misli koje su danas istinite a nakon pola godine lažne? Da li je ipak nakon pola godine lažna npr. misao

da je ono tamo stablo ozelenilo? Nije; jer tada to više nije ista misao. No doslovni tekst “ono stablo je ozelenilo” nije sam dovoljan za izraz jer mu pripada još i vrijeme govorenja. Bez odredbe vremena koja je data izrazom nemamo nijednu potpunu misao, odnosno nemamo nikakvu misao. Tek vremenskom odredbom dopunjen i u svakom pogledu potpun stav izražava neku misao. No ako je misao istinita, nije samo danas ili sutra, već vječno istinita. Ovaj **prezent** u “istinita je” ne ukazuje dakle na sadašnjost onoga ko govori, nego je ako je takav izraz dozvoljen, jedan **Tempus** bezvremenosti. Kada upotrijebimo formu iskaza tvrdnje, izbjegavajući riječ “istinito”, mora se ipak razlikovati dvoje: izraz misli i tvrdnja. Odredba vremena, koja je možda tek sadržana u stavu, pripada jedino izrazu misli, dok istina, čije priznavanje leži u formi iskaza tvrdnje jeste bezvremena. Može doduše isti tekst zbog promjene jezika tokom vremena zadobiti neki drugi smisao, izražavati neku drugu misao: no tada se promjena tiče onog jezičkog.

Pa ipak! Kakvu vrijednost za nas može imati to vječno nepromjenjivo, koje niti djeluje na nas niti ga možemo iskusiti. Nešto što je sasvim i u svakom pogledu nedjelotvorno bilo bi također za nas nestvarno i nepostojeće. Čak ono što je bezvremeno mora na neki način biti isprepletено. S vremenošću ako treba da nam nešto znači. A šta bi bila za mene neka misao koju nikada ne bih shvatio! No time što shvatam misao stajem prema njoj i ona prema meni u neki odnos. Moguće je da istu

misao koju sam mislio danas neću misliti sutra. Time je u stvari ukinuta stroga bezvremenost misli. No skloni smo razlikovati između bitnog i nebitnog svojstva i priznati nešto kao bezvremeno tek ako se promjene koje spoznajemo tiču samo nebitnih svojstva. Nebitnim ćemo nazvati svojstvo misli koje se temelji na tome ili proizilazi iz toga što misao shvata neko ko misli.

Kako djeluje misao? Time što se shvata i drži za istinitu. To je proces u unutarnjem svijetu onog ko misli i može imati dalje posljedice u ovom unutarnjem svijetu. Ako je npr. shvatim misao koju izričemo u Pitagorinom poučku, posljedica može biti da je priznam kao istinitu, i dalje, da shvaćeni zaključak primjenim na postizanje ubrzanja mase. Tako se obično naše radnje pripremaju pomoću mišljenja i suđenja. I tako onda misli mogu imati posredan uticaj na gibanje mase. Uticaj čovjeka na čovjeka posreduje se najčešće mislima. Čovjek misli saopštava. Kako se to dešava? Čovjek izaziva promjene u zajedničkom vanjskom svijetu koje, kad ih primjeti neko drugi trebaju da ga navedu da neku misao shvati i da je smatra istinom. Mogu li se veliki događaji svjetske povijesti posredovati drugačije nego posredovanjem misli? A ipak smo skloni da smatramo da su misli nestvarne pošto se one kod događanja čine neaktivnim, dok je pri tome mišljenje, suđenje, izražavanje, razumjevanje i svaka druga čovjekova aktivnost stvar samog čovjeka. Kako se pak u poređenju s mišlju čini posve drugačije stvarnim jedan čekić! Kako je samo drugačiji proces kod dodavanja čekića

nego kod ponašanja misli! Čekić se prenosi iz jednog djelokruga u drugi djelokrug, pri tome se dodiruje i trpi silu pritiska, čime se mjestimice mijenja njegova čvrstina i položaj njegovih djelova. Kod misli zapravo od svega toga nema ništa. Prilikom saopštavanja misli ne napuštaju djelokrug onoga ko saopštava: jer u suštini čovjek nema nikakvu moć nad misli. Pošto se misao shvati ona najprije čini promjene samo u unutarnjem svijetu onoga ko shvata. U suštini ipak misao ostaje nepromjenje time, budući da promjene koje ona trpi pogađaju samo nebitna svojstva. Ovdje nedostaje ono što spoznajemo svugdje u prirodnim zbivanjima: uzajmno djelovanje. Misli nisu sasvim nestvarne, no njihova stvarnost je sasvim druge vrste nego stvarnost stvari. Njihov uticaj se ostvaruje djelovanjem onoga ko misli, bez koga bi misli bile nedjelotvorne makar ih i mogli gledati. Pa ipak njih ne stvara onaj ko misli, već ih mora uzimati onakve kakve jesu. Misli mogu biti istinite a da ih ne shvata neko ko misli, i ni tada nisu sasvim nestvarne, bar ako mogu da se shvate i time stave u djelovanje.

Preveo s njemačkog: Nijaz Ibrulj

2.

W. V. O. Quine

STVARI I NJIHOVO MJESTO U TEORIJAMA¹

Naš govor o vanjskim stvarima, naše istinsko poimanje stvari, samo je konceptualni aparat koji nam pomaže da predvidimo i kontroliramo okidanje naših čulnih receptora u svjetlu prethodnog okidanja naših čulnih receptora. Okidanje, prvo i posljednje, je sve što moramo nastaviti da činimo.

---

¹ Riječ je o revidiranoj i osnaženoj verziji eseja "What is it all about?", koji je prvi put objavio United Chapters društva Phi Beta Kappa u časopisu *American Scholar*, zima 1980-1981. Taj je esej bio Gail Caldwell Stine Memorial predavanje koje sam održao na koledžu Mount Holyoke u aprilu 1980. i ubrzo nakon toga na Univerzitetu Oakland u Michiganu, Univerzitetu Uppsala u Švedskoj i Univerzitetu Islanda. Sadržaj je uglavnom izveden iz dva od četiri moja predavanja o Immanuelu Kantu (Univerzitet Stanford, februar 1980) i razvio se iz predavanja koja sam dao deset do dvanaest mjeseci ranije u Tallahassee, Ann Arbor, Berkeley, Los Angeles, Madison, Louvain-la-Neuve, Aix-en-Provence i Collège de France pod naslovima "How and why to reify" i "Les étapes de la réification". Sadašnja verzija sadrži značajne odlomke iz triju drugih publikacija: "Whither physical objects?" (*Boston Studies in the Philosophy of Science*, vol. 39, pp. 497-504, autorska prava © 1976, D. Reidel Publishing Co., Dordrecht, Holland), "Facts of the matter" (R. Shahan, ed., *American Philosophy from Edwards to Quine*, Norman: University of Oklahoma Press, 1977) i "The variable and its place in reference" (Z. van Straaten, ed., *Philosophical Subjects: Essays Presented to P. F. Strawson*, Oxford: Oxford University Press, 1980). Dijelovi su izvučeni i iz mojih odgovora kritičarima u tri časopisa koji su sada u štampi: *Sintaxis* (Montevideo), the *Southwestern Journal of Philosophy* and *Midwest Studies in Philosophy*.

Govoreći o tome, govorim također o vanjskim stvarima, naime o ljudima i njihovim nervnim završecima. Dakle, ono što govorim odnosi se posebno na ono što govorim, i nije zamišljeno kao skeptično. Ne postoji ništa u šta bismo mogli biti sigurniji od vanjskih stvari – nekih od njih, svakako – drugih ljudi, štapova, kamenja. No ostaje činjenica – činjenica sâme znanosti – da je znanost konceptualni most našeg vlastitog stvaranja, koji povezuje čulnu stimulaciju s čulnom stimulacijom; nema ekstra-čulne percepcije.

Htio bih sada razmotriti kako ova operacija premoštavanja funkcionira. Šta znači pretpostaviti vanjske predmete? A šta je s pretpostavljanjem predmeta apstraktne vrste, kao što su brojevi? Kako nam predmeti obje vrste pomažu u razvijanju sistematskih veza između naših čulnih stimulacija?

Pretpostavljanje predmeta je mentalni čin, a mentalne činove je notorno teško fiksirati – ovog je teže fiksirati od većine drugih. Malo se može učiniti na putu praćenja misaonih procesa, osim kada im možemo pridodati riječi. Jer nešto objektivno u šta možemo zabiti naše zube moramo popratiti riječima. Riječi ionako većinom prate misao, i to samo onda kada se misli izražavaju riječima možemo ih odrediti.

Ako skrenemo našu pozornost na riječi, onda ono što je bilo pitanje pretpostavljanja predmeta postaje pitanje verbalne *referencije* na predmete. Pitati u čemu se sastoji

pretpostavljanje predmeta sastoji se u pitanju u čemu se sastoji *referiranje* na predmet.

Referiramo upotrebljavajući riječi, a ove učimo kroz više ili manje zaobilazno povezivanje sa stimulacijama naših čulnih receptora. Povezivanje je direktno u slučajevima kada je riječ naučena ostenzivno. Na taj način dijete uči samostalno koristiti riječ ‘mlijeko’, ili da se slaže ako je riječ u formi pitanja, u vidljivoj prisutnosti mlijeka; također samostalno koristiti riječ kako bi potaknuo prisutnost mlijeka.

Mehanizam u takvom slučaju je relativno jasan i jednostavan, kao što psihološki mehanizmi djeluju. To je uvjetovanje odgovora. Međutim, nazvati ga objektivnom referencijom je preuranjeno. Učenje izraza ‘mlijeko’ na ovaj način, izravnom povezanošću s odgovarajućim stimulacijama, u načelu je isto kao i učenje rečenice ‘Vjetrovito (je)’ (‘It’s windy’) ili ‘Hladno (je)’ (‘It’s cold’) ili ‘Kiši’ (‘It’s raining’) izravnom povezanošću s odgovarajućim stimulacijama. Mi smo u našoj odrasloj ontološkoj sofistici prepoznali riječ ‘mlijeko’ kao referiranje na neki predmet, supstancu, dok smo manje spremni izdvojiti predmet referencije za ‘Vjetrovito (je)’ ili ‘Hladno (je)’ ili ‘Kiši’. To je kontrast koji moramo konačno analizirati ako želimo postići zadovoljavajuću analizu onoga što smatramo objektivnom referencijom; i to nije kontrast koji smeta u primitivnoj fazi učenja pomoću ostenzije. Riječ ‘mlijeko’, kada se izgovori prilikom prepoznavanja ili kada se izgovori u formi upita i pristanka, najprije se

može smatrati rečenicom jednakom s ‘Vjetrovito (je)’ ili ‘Hladno (je)’ i ostalim; to je kao da se kaže ‘Mlijeko (je)’ (‘It’s milk’). To je rečenica od jedne riječi. Svi ovi primjerci su *prigodne* rečenice, u nekim prigodama izgovaranja istinite i lažne u drugima. Mi smo uvjetovani da pristanemo na njih pod odgovarajućom stimulacijom. Još nema razloga da se u njima pročitaju bilo kakve referencije na predmete.

Shvatanje rečenica kao primarnih u semantici, i ime-na ili drugih riječi kao zavisnih od rečenica u njihovom značenju, plodna je ideja koja je možda počela s teorijom fikcija Jeremyja Benthama.² Ono što je Bentham primijetio je da ste potpuno adekvatno objasnili bilo koji izraz ako ste pokazali kako se svi konteksti u kojima ga namjeravate koristiti mogu parafrazirati u prethodno (formulisanom) razumljivom jeziku. Kada se to prepozna, filozofska analiza pojmova ili eksplikacija izraza dolazi do svoje svrhe. Rečenice se vide kao primarno spremište (repozitorij) značenja, a riječi se uzimaju kroz dobijanje njihovog značenja njihovom upotrebom u rečenicama.

Prepoznavanje rečenica kao onog što je primarno nije samo ubrzalo filozofsku analizu; također nam je dalo bolju sliku o tome kako se jezik zapravo uči. Najprije učimo kratke rečenice, zatim hvatamo smisao različitih riječi kroz njihovu upotrebu u tim rečenicama, a zatim na toj osnovi uspijevamo shvatiti duže rečenice u kojima se te iste riječi ponavljaju. Sukladno tome, razvoj

---

²Vidi članak 7 u nastavku.

koji vodi od čulne stimulacije do objektivne referencije treba posmatrati kao početak s izravnim uvjetovanjem jednostavnih prigodnih rečenica do stimulativnih događaja, a napredovanje kroz stupnjeve još jasnije se može identificirati s objektivnom referencijom. Moramo još razmisliti o tome kakva bi bila razlikovna obilježja tih daljnjih faza.

Sve dok se riječ 'mlijeko' može opisati kao prigodna rečenica u paru s 'Kiši.', sigurno se ništa ne dodaje ako se kaže da je to ime nečega. Ništa se zapravo ne kaže. Slično kao i za 'šećer', 'voda', 'drvo'. Slično je čak i za 'Fido' i 'Mama'. Mi bismo dokono izjavljivali da postoje označitelji za riječi, izmišljotine, sjenke, jedan komad: privjesci, koji služe samo kao privremeni označitelji izraza čija će se upotreba kao prigodnih rečenica nastaviti kao i prije.

Izgled se mijenja kada se pojave riječi koje individualiziraju: riječi poput 'stolica' i 'pas'. One se razlikuju od dosadašnjih primjera u složenosti onoga što se mora naučiti. Za ovladavanje bilo kojom od ovih prethodnih riječi, sve što je bilo potrebno je bila sposobnost da se položi istinito-lažno test s obzirom na tačke ili susjedstvo uzetim jedno po jedno. U slučaju Fide ili mlijeka samo je pitanje o tome koje su vidljive tačke na Fidi ili na mlijeku i koje nisu. S druge strane, da bi ovladao 'psom' ili 'stolicom', nije dovoljno biti sposoban prosuditi svaku vidljivu tačku da li je na psu ili na stolici; također moramo saznati gdje se jedan pas ili stolica (u percepciji) gube / okončavaju, a drugi ulaze (u percepciju).

U slučaju takvih riječi, individualizirajućih, ideja objektivne referencije čini se manje trivijalnom i substancijalnijom. Riječ ‘pas’ uzeta je da označi svaku od mnogih stvari, svakog psa, i riječ ‘stolica’, svaku stolicu. To više nije besposleno dupliciranje jedan-na-jedan, zrcaljenje svake riječi u predmetu zamišljenom za tu isključivu svrhu. Stolice i psi su neodređeni po broju i pojedinačno, u najvećem dijelu, bezimni. ‘Fido’ – Fido princip, kako ga je Ryle nazvao, transcendiran je.

Međutim, taj kontrast između individualizirajućih riječi i prethodnih riječi ne može se otkriti sve dok ne postane dostupno sljedeće sredstvo: predikacija. Kontrast se javlja samo kad smo u mogućnosti usporediti predikaciju ‘Fido je pas’ s predikacijom ‘Mlijeko je bijelo’. Mlijeko je bijelo, a svodi se na jednostavnu činjenicu da kad god pokažeš na mlijeko, pokazuješ na bijelo. Fido-ovo bivanje psom ne svodi se na jednostavnu činjenicu da kad god pokazuješ na Fida, pokazuješ na psa: to uključuje to ali i više od toga. Kad god pokazujete na Fido-ovu glavu, pokazujete na psa, a ipak se Fidoova glava ne može smatrati psom.

Upravo na taj suptilan način predikacija stvara razliku između individualizirajućih izraza i drugih. Prije predikacije, riječi kao što su ‘pas’ i ‘stolica’ ne razlikuju se ni na koji način od ‘mlijeko’ i ‘Fido’; oni su jednostavne prigodne rečenice koje navode, ravnodušno, prisutnost mlijeka, Fida, psa, stolice.

Prema tome, može se osjetiti da se pojavila referencija koja se pojavila kada smo uzeli da prediciramo pojedine

izraze, kao u 'Fido je pas'. 'Pas' se onda kvalificira kao generalni izraz koji označava svakog psa, i nakon toga, zahvaljujući opet predikaciji 'Fido je pas', riječ 'Fido' konačno dolazi do singularnog izraza koji označava jednog psa. S obzirom na analogiju 'Mlijeko je bijelo' s 'Fido je pas', postaje prirodno posmatrati riječ 'mlijeko' isto kao i singularni izraz koji imenuje nešto, ovaj put ne tijelo, već supstancu.

U knjigama *Word and Object* i *The Roots of Reference* razmišljao sam o tome kako učimo individualne izraze, predikaciju i razne daljnje osnove našeg jezika. Neću ići dalje u to, nego ću vas samo podsjetiti na neke od ovih daljnjih bitnih stvari. Zajedno sa singularnom predikacijom, kao u 'Mlijeko je bijelo' i 'Fido je pas', želimo upotrebljavati pluralnu predikaciju: 'Psi su životinje'. Zajedno s monadičkim generalnim izrazima, štoviše, kao što su 'pas' i 'životinja', želimo upotrebljavati dijadne, kao što su 'dio od', 'tamniji od', 'veći od' i 'pored'; možda i trijadne i više. Također želimo predikaciju ovih poliadičnih izraza, barem u jednini: tako 'Mama je veća od Fida', 'Fido je tamniji od mlijeka'. Također želimo imati istinosne funkcije – 'ne', 'i', 'ili' – pomoću kojih se grade složene rečenice.

Daljnji skok naprijed, važan kao i predikacija, jeste odnosna zavisna rečenica. To je način razdvajanja onoga što rečenica govori o predmetu i pakiranje toga kao složenog općeg izraza. Ono što rečenica

Mont Blanc je viši od Matterhorna, ali Matterhorn je strmiji

kaže da je Matterhorn upakovano je u odnosnu zavisnu rečenicu:

predmet koji nije tako visok kao Mont Blanc, ali je strmiji.

Prediciranje ovog Matterhornu vraća nas u stvari na izvornu rečenicu.

Gramatika odnosnih zavisnih rečenica može se pojednostavniti ponovnim ispisivanjem u idiom ‘takav da’:

predmet x takav da Mont Blanc je veći od x ali x je strmiji.

Time se zadržava redoslijed riječi u izvornoj rečenici. To ‘ x ’ je samo odnosna zamjenica napisana u matematičkom stilu. Možemo promijeniti slovo kako bismo izbjegli dvosmislenost u slučaju da je jedna odnosni član rečenice ugrađen u drugi.

Odnosna zavisna rečenica ne služi svrsi u singularnoj predikaciji, budući da nas takva predikacija samo vraća u rečenicu izvornog oblika. Gdje se ona isplati je u pluralnoj predikaciji. Bez odnosnih zavisnih rečenica upotreba predikacije u pluralu je pretrpana nedostatkom općih izraza. Još uvijek možemo reći ‘Psi su životinje’, a možda ‘Mali psi su zabavne životinje’, ali jedino s nastupanjem odnosnih zavisnih rečenica možemo težiti do takvih visina kao što je rečenica ‘Sve što je spašeno od olupine pripada državi’. To se onda formulira kao:

predmeti x takvi da x je spašeno od olupine su predmeti x takvi da x pripadaju državi.

Općenito, gdje ' Fx ' i ' Gx ' stoje za bilo koje rečenice koje smo u poziciji da formuliramo oko x , odnosno zavisne rečenice otvaraju put predikaciji u pluralu:

Predmeti x takvi da Fx jesu predmeti x takvi da Gx .

Jednom kad imamo ta sredstva, imamo punu korist od univerzalne i egzistencijalne kvantifikacije. To je očigledno ako uzmemo u obzir da je ' $(x)Fx$ ' jednako ' (x) (ako ne Fx onda Fx)' i stoga:

Predmeti x takvi da ne Fx jesu predmeti x takvi da Fx .

Rekao sam da se može osjetiti da referencija nastaje s predikacijom individualizirajućih riječi. Međutim, bolje je to vidjeti kao pojavljivanje kroz stupnjeve. Već na samom početku rečenice kao što su 'Fido' i 'Mlijeko', za razliku od 'Pada kiša' uče se povezivanjem s izrazito istaknutim dijelovima scene. Tipično je da je istaknutost inducirana pokazivanjem. Ovdje već, u selektivnosti isticanja, možda je prvi korak prema konačnom imenovanju 'Fido' i 'Mlijeko'. Predikacije kao što je 'Mlijeko je bijelo' dodatno pojačavaju ovaj zrak objektivne referencije, ovisno o tome kako se podudaraju s istaknutim obilježjima. Usporedite tako predikaciju 'Mlijeko je bijelo' s predikacijom 'Kada padne noć, svjetiljke su upaljene'. 'Kada' je ovdje poveznica usporediva s istinosnim funkcijama (funkcije istinosne vrijednosti); to se događa samo u slučaju izricanja permanentnih rečenica, a ne prigodnih rečenica kada se primjenjuju na prigodne

rečenice. ‘Mlijeko je bijelo’ također se može posmatrati kao permanentna rečenica sastavljena od prigodnih rečenica ‘Mlijeko’ i ‘Bijelo’, ali kaže više od ‘Kada postoji mlijeko postoji i bijelo’; ona kaže ‘*Tamo* gdje postoji mlijeko postoji i bijelo’. Koncentracija na poseban dio prizora je dakle dvostruko naglašena, te u tom smislu osjećam daljnje oglašavanje objektivne referencije.

Predikacija kao što je ‘Mlijeko je bijelo’ još uvijek daje mali razlog za imputiranje objektivne referencije. Kao što smo već primijetili, mogli bismo i dalje koristiti navodna imena kao što su prigodne rečenice i pustiti da predmeti izmaknu. Jedna konačna i popisana ontologija nije ontologija.

Predikacija individualizirajućih riječi, zatim, kao u ‘Fido je pas’, pojačava referenciju na dva načina. Koncentracija na poseban dio scene ovdje je još snažnije naglašena nego u ‘Mlijeko je bijelo’ jer se od Fida ne traži samo da bude sadržan u raspršenom dijelu svijeta koji se sastoji od psa; od njega se traži da ispuni jednu od svojih diskretnih tačkica (mrljica). I ono što još više govori, a već je navedeno, jeste da ‘pas’ nadilazi ‘Fido’ – Fido princip; psi su uglavnom bezimni.

Međutim, čak i u ovoj fazi referentni aparat i njegova ontologija su nejasni. Individuacija se zatamni tokom bilo kojeg značajnog vremenskog intervala. Stoga razmotrite pojam ‘pas’. Prepoznali bismo bilo kojeg psa u njegovim ponavljanjima ako bismo u njemu primijetili neku posebnu osobinu; glupa životinja bi učinila isto.

Prepoznamo Fida u njegovim pojavljivanjima u učenju prigodne rečenice 'Fido', baš kao što prepoznamo dodatno mlijeko i šećer u učenju riječi 'Mlijeko' i 'Šećer'. Čak i u odsutnosti karakterističnih crta ispravno ćemo spojiti trenutačne manifestacije kao stupnjeve istog psa sve dok nastavimo gledati. Međutim, nakon znatnog zastoja posmatranja, pitanje identiteta nespecifičnih pasa jednostavno ne nastaje – ne na rudimentarnom stupnju učenja jezika. Jedva da ima smisla dok ne budemo u poziciji da kažemo takve stvari kao što je to uopće da ako se *bilo koji* pas podvrgne takvom i takvom stanju, tada će se *isti* pas ponašati tako i tako. Ova vrsta generalnog govora o dugoročnoj uzročnosti postaje moguća samo s dolaskom kvantifikacije ili njenim ekvivalentom, relativnom rečenicom u predikaciji u množini. Takva je ovisnost individuacije, u vremenskoj dimenziji, od odnosnih zavisnih rečenica; i to samo s punom individuacijom gdje referencija u potpunosti postaje ono što jest.

S odnosnom zavisnom rečenicom u ruci, objektivna referencija je doista potpuno izražena. U relativnoj rečenici referentni kanal je relativna zamjenica 'to' ili 'koje', zajedno s njezinim recidivima pod krinkom 'ono', 'on', 'ona' i tako dalje. Organizirane simboličkom logikom, te zamjenice ustupaju mjesto vezanim varijablama kvantifikacije. Varijable se prostiru, kao što kažemo, nad svim predmetima; prihvaćaju sve predmete kao vrijednosti. Pretpostaviti predmete neke vrste znači uračunati predmete te vrste među vrijednosti naših varijabli.

II

Koje predmete onda pretpostavljamo? Svakako tijela. Pojava referencije obdarila je prigodne rečenice ‘Pas’ i ‘Životinja’ statusom općih pojmova koji označavaju tijela, a prigodne rečenice ‘Fido’ i ‘Mama’ sa statusom pojedinačnih pojmova koji označavaju tijela.

Možemo vidjeti koliko je prirodno to da su neke od prigodnih rečenica koje su se naučile ostenzivnim putem trebale biti takve da bi nagovijestile tijela, ako razmišljamo o socijalnom karakteru ostenzije. Dijete uči prigodnu rečenicu od majke dok gledaju prizor iz svojih personalnih tački gledanja, primajući pomalo različite prezentacije. Majka je u svom djetinjstvu naučila tu rečenicu na sličan način u različitim prilikama. Rečenica je stoga svestrano upotrebljiva i primjenjuje se bez obzira na kut posmatranja. Stoga su aspekti tijela u svoj njihovoj vizualnoj raznolikosti prirodno sakupljeni pod jednom jedinom prigodnom rečenicom, u konačnici u jednu samu oznaku.

Vidjeli smo kako će postvarivanje mlijeka, drva i drugih supstanci slijediti prirodno i doslovno sama tijela. Tijela su naši paradigmatički predmeti, ali analogija se brzo nastavlja dalje; i ne zaustavlja se sa supstancama. Gramatička analogija između općih izraza i singularnih izraza potiče nas da opći izraz tretiramo kao da je označio jedan pojedinačni predmet, te smo stoga sposobni pozicionirati područje predmeta za opće izraze za označavanje: područje svojstava, ili skupova. Što onda dovodi do toga da s nominaliziranjem i glagola i odnosnih

zavisnih rečenica naraste jedna nejasno raznolika i vrlo neuređena ontologija?

Ontologija običnog čovjeka je nejasna i neuređena na dva načina. Sadrži mnoge navodne predmete koji su nejasni ili neadekvatno definirani. Ali također, što je još značajnije, nejasna je u svom opsegu; čak ne možemo reći uopće koju od tih nejasnih stvari pripisati čovjekovoj ontologiji, koje stvari mu pripisati kao pretpostavljene. Trebamo li smatrati gramatiku odlučujućom? Da li svaka imenica zahtijeva neki niz denotata? Sigurno ne; nominaliziranje glagola često je samo stilaska varijacija. Ali gdje možemo povući crtu?

To je pogrešno pitanje; nema crte za povlačenje. Tijela se pretpostavljaju, da; to su prije svega i ponajviše stvari. Iza njih slijedi niz opadajućih analogija. Različiti izrazi koriste se na više ili manje paralelne načine s upotrebom izraza za tijela, a smatra se da su odgovarajući predmeti više ili manje postavljeni, *pari passu*; ali nema svrhe pokušavati označiti ontološku granicu opadajućih paralelizama.

Moja poanta nije u tvrdnji da je običan jezik neuređen, premda jeste neuređen. Moramo prepoznati ovu gradaciju za ono što jest i prepoznati da ograđena ontologija nije baš implicitna u običnom jeziku. Ideja granice između bivanja i nebivanja je filozofska ideja, ideja tehničke znanosti u širem smislu. Znanstvenici i filozofi traže sveobuhvatan sistem svijeta, onaj koji je orijentiran na referenciju još čišću i potpuniju od običnog jezika. Ontološka briga nije

ispravljanje laičke misli i prakse; ona je strana kulturi laika, iako je ona njezin izdanak.

Ako želimo, možemo povući eksplicitne ontološke linije. Možemo strogo organizirati svoju notaciju, priznajući samo opće i pojedinačne pojmove, predikaciju u jednini i množini, istinosne funkcije i mehanizam odnosnih zavisnih rečenica; *ili*, ekvivalentno i više umjetno, umjesto predikacije u množini i odnosnih zavisnih rečenica možemo priznati kvantifikaciju. Tada možemo reći da su pretpostavljeni predmeti vrijednosti varijabli ili zamjenica. Razni oblici izraza u običnom jeziku koji kao da pozivaju na nove vrste predmeta mogu nestati pod takvom regulacijom. Na drugim mjestima mogu se pojaviti nove ontičke obveze. Postoji prostor za izbor, a neko bira s obzirom na jednostavnost u cjelokupnom sistemu svijeta.

Više predmeta se traži, svakako, nego što su samo tijela i supstance. Trebamo sve vrste dijelova ili fragmenta supstanci. Zbog nedostatka odredivog mjesta zaustavljanja, prirodni tok u ovom trenutku jest priznati kao predmet materijalni sadržaj bilo kojeg dijela prostora-vremena, ma kako bio nepravilan, diskontinuiran tako i heterogen. To je generalizacija primitivne i loše definirane kategorije tijela na ono što nazivam fizičkim predmetima.

Same supstance sada dolaze na svoje mjesto kao fizički predmeti. Mlijeko, ili drvo, ili šećer, diskontinuirani je četverodimenzionalni fizički predmet koji obuhvaća svo mlijeko, ili drvo, ili šećer ovog svijeta ikada.

Razlozi za uzimanje fizičkih predmeta tako prostorno-vremenski, i tretiranje vremena kao paralelno s prostorom, neodoljivi su i adekvatno zabilježeni na različitim mjestima.³ Pređimo preko njih i razmotrimo suprotstavljanje četverodimenzionalnom pogledu; jer to je kuriozitet koji je vrijedan razmatranja. Dio ovog suprotstavljanja je očigledno pogrešno tumačenje: shvaćanje da je vrijeme zaustavljeno, promjena uskraćena, a sve je vječno zamrznuto u četvrtoj dimenziji. To su sumnje nepotrebno nervoznih ljudi koji precjenjuju moć riječi. Vrijeme kao četvrta dimenzija je još uvijek vrijeme, a razlike duž četvrte dimenzije su još uvijek promjene; oni se samo tretiraju jednostavnije i učinkovitije nego što bi inače mogli biti.

Suprotstavljanje proizlazi i iz časne doktrine da sve izjave o budućnosti nemaju istinosnu vrijednost sada, jer neke od njih ostaju, do sada, kauzalno neodređene. Međutim, ako se pravilno gleda, determinizam je izvan smisla. Pitanje budućih istina stvar je verbalne udobnosti i jednako je neškodljivo kao i tautološki fatalizam Doris Day u pjesmi 'Che sarà sarà'.

Još jedno pitanje koje je slično povezano s determinizmom, pogrešno i notorno, jest sloboda volje. Poput Spinoze, Humea i mnogih drugih, djelo smatram slobodnim u onoj mjeri u kojoj su motivi ili nagoni agenta karika u njegovom uzročnom lancu. Ti motivi ili nagoni mogu sami biti jednako strogo određeni kao što želite.

---

³Npr. u mojoj knjizi *Word and Object*, str. 170ff.

Za mene je ideal čistog razloga da se podvrgnem determinizmu onoliko koliko mi kvantni fizičari dopuste. Ali postoje dobro znane poteškoće na putu rigorozne formulacije toga. Kada kažemo za neki događaj da je određen nekim sadašnjim događajem, mislimo li da postoji opći uvjet, istinski, ali možda nama nepoznat, čiji je antecedent oprimjeren aktualnim događajima i čiji se konsekvant pojavljuje u budućem predmetnom događaju? Bez nekih drastičnih ograničenja složenosti i vokabulara, tako definirani determinizam je prilično siguran da se svodi na 'Che sarà sarà' i u najboljem slučaju može pružiti odličnu ideju za neku pjesmu. Ipak, ta ideja u svojoj neodređenosti zadržava valjanost kao ideal razuma. Vrijedi kao opća odredba: potražite mehanizme.

Ovo je bilo poprilično raspršivanje, ili rasprostiranje, filozofske raznovrsnosti. Vratimo se sada našim kupusima, to jest, našim novim generaliziranim fizičkim predmetima. Jedna od prednosti koje generalizacija donosi jest umještanje događaja kao predmeta. Neka akcija ili transakcija može se identificirati s fizičkim predmetima koji se sastoje od vremenskog segmenta ili segmenata agenta ili agenata za vrijeme trajanja. Izražene su sumnje u ovaj pristup događajima, uz obrazloženje da se ne razlikuju dva čina koja se izvode istodobno, kao što je hodanje i žvakanje gume. Ali mislim da se sve razlike koje treba izvući mogu izvući, ipak, na razini općih pojmova. Nisu sve šetnje praćene žvakanjem gume, niti obrnuto, iako povremeno može to biti slučaj. Neke stvari mogu se reći o nekom činu jer se

desio tokom šetnje, a različite stvari mogu se reći na osnovu toga da je riječ o žvakanju žvakaće gume, čak iako se to smatra jednim i istim događajem. S jedne strane postoje njegova kruralna (nožna) svojstva tog čina, a na drugoj maksilarna (čeljusna) svojstva.

Razlog zašto smo posebno zadovoljni umještanjem događaja kao predmeta je Davidsonova logika priloga,⁴ jer je, na moje zadovoljstvo, Davidson pokazao da je kvantifikacija događaja daleko i najbolji način pravljenja adverbijalnih konstrukcija.

Naš liberalni pojam fizičkih predmeta donosi važnu tačku o identitetu. Neki filozofi postavljaju zagonetke o tome što reći o osobnom identitetu u slučajevima podijeljene osobnosti ili u fantazijama o metempsihozi ili transplantaciji mozga. To nisu pitanja o prirodi identiteta. To su pitanja o tome kako najbolje možemo konstruirati izraz 'osoba'. Ponovno je prikazan primjer broda Tezeja, koji je malo po malo obnovljen sve dok nije ostao nijedan izvorni dio. Odlučimo li smatrati da je još uvijek isti brod, nije pitanje 'istog' nego 'broda'; pitanje kako izaberemo individualizirati taj izraz tokom vremena.

Svaki koherentan opći izraz ima svoje načelo individuacije, vlastiti kriterij identiteta među svojim denotatima. Često je načelo nejasno, kao što se pokazalo da je princip individualizacije osoba pomoću primjera znanstvene fantastike; a izraz je jednako nejasan kao i njegovo načelo individuacije.

---

⁴'The logical form of action sentences'.

Većina naših općih izraza individualizira razmatranjem kontinuiteta, jer kontinuitet pogoduje kauzalnim vezama. Ali čak i korisni izrazi, utemeljeni u kontinuitetu, često se razlikuju u svojoj individualizaciji, kao svjedoci evolutivnog broda Tezeja, s jedne strane, i, s druge strane, njegove izvorne postupno raspršene supstance. Kontinuitet slijedi obje grane.

Sve je to trebalo biti jasno bez pomoći našeg liberalnog pojma fizičkog predmeta, ali ovaj pojam vodi stvar. Pokazuje kako bi bilo prazno pitati, izvan konteksta, je li su neki jučerašnji pogled na stvar i određeni pogled danas bili uvidi u istu stvar. Oni mogu ili ne moraju biti uvidi istog tijela, ali oni su sigurno bili uvidi iste stvari, istog fizičkog predmeta; jer sadržaj bilo kojeg dijela prostora-vremena, koliko god raznoliko raspršen u prostoru i vremenu taj dio bude, računa se kao fizički predmet.

Predsjednik ili predsjedništvo Sjedinjenih Država je jedan takav fizički predmet, iako ne tijelo. To je prostorno diskontinuirani predmet sastavljen od vremenskih segmenata, od kojih je svaki vremenski stupanj, i nekog ljudskog tijela. Cijela stvar ima svoj vremenski početak 1789. godine, kada je George Washington stupio na dužnost, a njegov kraj tek na konačnom preuzimanju, vrlo vjerojatno više od dva stoljeća kasnije. Još jedan sličan fizički predmet je Dalaj Lama, primjer koji je oživiljen mitom o uzastopnoj reinkarnaciji. Ali mit je nepotreban.

Tijelo je posebna vrsta fizičkog predmeta, koji je grubo kontinuiran prostorno i prilično zrnast i koji naglo

kontrastira s većinom njegove okoline i tokom vremena je individualiziran kontinuitetom pomaka, izobličenja i gubitka boje. To su nejasni kriteriji, pogotovo u pogledu molekularne teorije, koja uči da je granica čvrstog tijela slabo definirana i da kontinuitet čvrstog tijela samo tako izgleda a da je u suštini stvar stupnja.

Korak generalizacije iz tijela u fizički predmet slijedi prirodno, vidjeli smo, na postvarivanju dijelova stvari. To jednako prirodno slijedi po molekularnoj teoriji: ako je čak i čvrsta stvar difuzna, zašto se zaustaviti na tome?

Možemo biti sretni što se nećemo morati oslanjati na nejasne predstave o tijelu i supstanci, kao što bismo trebali učiniti ako su tijela i supstance naša cijela ontologija. Specifične individuative kao što su 'pas' ili 'stol' nastavljaju, poput 'tijela', da pate od nejasnoća na temelju mikrofizičkih granica njihovih denotata, kao i neodređenosti na samim rezultatima marginalnih denotata, kao što su improvizirani radni stolovi i udaljeni preci pasa; ali sve je to neodređenost samo klasifikacije, a ne postojanja. Sve varijante kvalificiraju se kao fizički objekti.

Fizički objekti u ovom velikodušnom smislu čine prilično raskošan univerzum, ali više se traži – osobito brojevi. Mjerenje je korisno u kulinarnstvu i trgovini, a u punini vremena se podiže u plemenitiju svrhu: formuliranje kvantitativnih zakona. To su uporišta znanstvene teorije⁵ i pozivaju se na sve resurse realnih brojeva.

⁵Vidi članak 18, ispod.

Dijagonale se pozivaju na iracionalne brojeve, kružnice se pozivaju na transcendentalne brojeve. Ne možemo se zadovoljiti niti s konstantama; moramo brojati brojeve. Prihvatanje brojeva kao vrijednosti varijabli znači njihovo reificiranje i prepoznavanje brojeva kao njihovih imena; i to je potrebno radi općenitosti u našim kvantitativnim zakonima.

Mjere su se ponekad smatrale nečistim brojevima: devet milja, devet galona. Bolje je slijediti Carnapa⁶ u konstruiranju svake mjerne skale kao poliadičnog općeg pojma koji povezuje fizičke predmete s čistim brojevima. Tako 'galon xy ' znači da vjerojatno tekućina i možda raspršeni fizički objekt x iznosi y galona, a 'milje xyz ' znači da su fizički objekti x i y međusobno udaljeni z milja. Čisti brojevi, dakle, očito pripadaju našoj ontologiji.

I klase također, jer kad god brojimo stvari mjerimo klasu. Ako statistička općenitost o populacijama kvantificira broj ljudi, ona mora kvantificirati i klase čiji su to brojevi. Kvantifikacija klasa također se pojavljuje i na druge jednako neupadljive načine, kao što svjedoči poznata Fregeova definicija pretka u smislu roditelja: naši preci su članovi koje sadrži svaka klasa koja sadrži sebe i roditelje svojih članova.

Ponekad se u prirodnim znanostima izričito bavimo klasama, ili tako izgleda – osobito u taksonomiji. Čitamo da postoji više od četvrt milijuna vrsta tvrdokrilača. Ovdje smo očito zabrinuti za četvrt milijuna klasa i,

---

⁶ *Physikalische Begriffsbildung.*

iznad njih, klasu svih tih klasa. Međutim, ovdje možemo ekonomisati. Umjesto da govorimo o vrstama u ovom kontekstu, možemo se snaći s dijadnim općim pojmom primjenjivim na tvrdokrilce: ‘konspecifični’. Reći da postoji više od četvrt milijuna vrsta jednako je tvrdnji da postoji klasa od više od četvrt milijuna *tvrdokrilaca* od kojih nijedna nije konspecifična. Ovaj način još uvijek prenosi impresivne informacije i još uvijek zahtijeva postvarivanje velike klase, ali samo klase tvrdokrilaca, a ne klase klasa.

Ovaj način izbjegavanja klase razreda nije uvijek dostupan. Djelovao je ovdje jer se vrste međusobno isključuju.

Primjetite čisto pomoćnu ulogu klasa u sva tri primjera. U brojanju stvari više nas zanimaju stvari koje se broje nego njihove klase. U genealoškom primjeru briga je za ljude, njihove roditelje i porijeklo; klase se uvode samo deriviranjem jednih iz drugih. U primjeru tvrdokrilaca, klase su bile doista otvorene – čak i neobičajeno, tvrdio sam. Ali čak i tako, to je zbog interesa još uvijek strogo o tvrdokrilcima, a ne o klasama, da se kaže da postoji toliko mnogo vrsta. Tvrdnja nam govori da su tvrdokrilci vrlo diskriminirajući u svom parenju. Ona prenosi tu vrstu informacija, ali tačnije, i čini pomoćnu referencu na klase kao sredstvo za to. Ograničeni na fizičke objekte, iako su to naši interesi, pozivanje na klase može stoga biti instrument u ostvarivanju tih interesa. Matematiku općenito gledam na isti način,

u odnosu prema prirodnim znanostima. No gledati na klase, brojeve i ostalo na ovaj instrumentalni način nije osporavanje njihovog reificiranja; to je samo da se objasni zašto.

III

Dakle mi pretpostavljamo apstraktne objekte pored i preko svih fizičkih predmeta. Da bismo bolje shvatili šta to znači, razmotrimo jednostavan slučaj: prirodne brojeve. Uvjeti koje trebamo nametnuti njima su jednostavni i malo ih je: trebamo pretpostaviti neki predmet kao prvi broj i operator koji daje jedinstveni novi broj kad god se primjenjuje na neki broj. Ukratko, treba nam napredovanje / progresija. Bilo koja progresija će djelovati, iz sljedećih razloga. Temeljna upotreba prirodnih brojeva je u mjerenju klasa: u tvrdnji da klasa ima n članova. Ostale ozbiljne upotrebe pokazuju da se mogu svesti na ovu uporabu. Ali svaka progresija će služiti *toj* svrsi; jer možemo reći da klasa ima n članova govoreći da su njezini članovi u korelaciji s članovima progresije do n – ne vodeći brigu o tome koja progresija može biti.

Postoje načini definiranja specifičnih progresija klasa, bez kraja. Kada osjetimo potrebu za prirodnim brojevima možemo jednostavno doprijeti do članova jedne od tih progresija umjesto njih - koja god da nam se nađe pri ruci. Obratno, na temelju prirodnih brojeva, moguće je uz pomoć klasa definirati omjere i iracionalne brojeve na dobro poznate načine. Na jednoj takvoj konstrukciji

ispada da su to samo određene klase prirodnih brojeva. Dakle, kada osjećamo potrebu za omjerima i iracionalnim brojevima, možemo jednostavno dosegnuti odgovarajuće podklase jedne od progresija klasa. Ne trebamo govoriti o brojevima, iako je u praksi prikladno upotrebljavati numerički žargon.

Brojevi su, dakle, osim kao način govora, na tabli. Imamo fizičke predmete i imamo klase. Ne samo klase fizičkih predmeta, već i klase klasa i tako dalje. Neki od tih viših nivoa potrebni su da obave posao brojeva i druga sredstva primijenjene matematike, a onda se pretpostavlja cijela hijerarhija samo ako nema prirodnog mjesta zaustavljanja.

Ali što su klase? Razmotrimo donji sloj, klase fizičkih predmeta. Svaka odnosna zavisna rečenica ili drugi opći pojam određuje klasu, klasu onih fizičkih predmeta kojim se taj pojam može doista priricati. Dva izraza određuju istu klasu fizičkih predmeta samo u slučaju da su pojmovi istiniti samo za iste fizičke predmete. Ipak, kompatibilno sa svim ovim možemo rekonstruirati svaku klasu sistematski kao njezinu nadopunu, a zatim nadoknaditi tu promjenu reinterpretrirajući da dijadski opći pojam ‘član od’ znači ono što je značilo ‘nije član od’. Učinci bi se poništili i niko nikad to ne bi znao.

Čini se da stoga vidimo duboku razliku između apstraktnih predmeta i konkretnih. Fizički predmet, kojeg neko osjeća, može biti fiksiran pokazivanjem – u mnogim slučajevima, u svakom slučaju, i to do priličnog

stupnja. Ali uvjeren sam da je taj kontrast iluzoran.

Kao primjer, neka se opet razmotri moj liberalizirani pojam fizičkog predmeta kao materijalnog sadržaja bilo kojeg vremena, bilo kojeg dijela prostora-vremena. To je bilo intuitivno objašnjenje, s namjerom da se ne konkretizuje samo prostor-vrijeme. No mogli bismo isto tako konkretizirati ove dijelove prostora i vremena i tretirati ih umjesto fizičkih predmeta. Ili ih, uistinu, nazvati fizičkim predmetima. Što god se moglo reći sa starog stajališta može se parafrazirati kako bi odgovaralo novoj tački stajališta, bez utjecaja na strukturu znanstvene teorije ili na njezine veze s opservacijskim dokazima. Gdje god smo imali predikaciju ' x je P ', koja je rečena za fizički predmet x , zapravo bismo pročitali ' x je vrijeme-mjesto od nekog P '; stvarno bismo samo reinterpretili stari izraz ' P ' kao 'mjesto-vrijeme P -a' i ništa ne bi novo napisali.

Prostor uzet odvojeno, ili mjesto, kako god, je neodrživ pojam. Kad bi stvarno postojala mjesta, postojalo bi apsolutno mirovanje i apsolutno kretanje; jer bi promjena mjesta bila apsolutna. Međutim, nema takvog prigovora na mjesto-vrijeme ili prostor-vrijeme.

Ako prihvatimo redundantnu ontologiju koja sadrži i fizičke predmete i mjesta-vremena, onda ih možemo proglasiti različitim; ali čak i tada, ako promijenimo fizičke predmete s njihovim mjestima-vremenima i onda nadoknadimo reinterpretacijom dijadnog općeg pojma 'je materijalni sadržaj od' u značenju 'je mjesto-vrijeme od' i obrnuto, niko ne može reći razliku. Ili bismo mogli

odabrati bilo koju interpretaciju nepristrasno ako bismo Prijevodili s nekog nepovezanog jezika.

Ovi posljednji primjeri su neprirodni, jer djeluju samo ako su prazna mjesta-vremena odbačena i samo puna se priznaju kao vrijednosti varijabli. Kad bismo ozbiljno rekonstruirali fizičke predmete kao mjesta-vremena, sigurno bismo povećali naš univerzum tako da uključimo one prazne i tako stekli jednostavnost kontinuiranog sistema koordinata.

Ova promjena u ontologiji, napuštanje fizičkih predmeta u korist čistog prostor-vrijeme, dokazuje da postoji više nego izmišljeni primjer. Elementarne čestice su se alarmantno kolebale kako fizika napreduje. Nastaju situacije koje neobično izazivaju individualnost čestice, ne samo tokom protoka vremena, već čak i u jednom trenutku. Teorija polja u kojoj se stanja pripisuju izravno mjestima-vremenima može dobro predstaviti bolju sliku i neki fizičari misle da ona to čini.

U ovom trenutku sugerira se daljnji transfer ontologije: možemo prostorno-vremenske regije odbaciti u korist odgovarajućih klasa četverostrukih brojeva prema proizvoljno usvojenom sistemu koordinata. Ostaje nam samo ontologija čiste teorije skupova, budući da se brojevi i njihovo četverostručenje mogu modelirati unutar nje. Više nema fizičkih predmeta koji bi mogli služiti kao pojedinačnosti kao temelj hijerarhije klasa, ali nema štete u tome. Uobičajena praksa u današnjoj teoriji skupova je da počne samo s nultom klasom, da

formira njezinu jediničnu klasu, i tako dalje, stvarajući tako beskonačnu množinu klasa, iz kojih se može generirati uobičajena bujnost daljnjih beskonačnosti.

Možemo se protiviti identificiranju svijeta s rezultatom tako proizvoljno odabranog sistema koordinata. S druge strane, to se može opravdati time da se u zakoni- ma istinske teorijske fizike neće pojaviti numerički specifične koordinate, zahvaljujući samoj samovolji koordina- ta. Specifičnost koordinata pokazivala bi se tek kad se spustimo na grublja pitanja astronomije, geografije, geologije i povijesti, a ovdje je to možda i prikladno.

Sada smo pogledali tri slučaja u kojima interpretira- mo ili reinterpretiramo jednu domenu predmeta identi- ficirajući je s dijelom druge domene. U prvom primjeru, brojevi su identificirani s nekim klasama na ovaj ili onaj način. U drugom primjeru, fizički predmeti identificira- ni su s nekim od mjesta-vremena, i to onim punima. U trećem primjeru, mjesta-vremena su identificirana s nekom od klasa, naime, klasom četverostrukih brojeva. U svakom takvom slučaju dobiva se jednostavnost, ako smo najprije bili opterećeni dvjema domenama.

Postoji i četvrti primjer iste stvari koji vrijedi spome- nuti, jer se odnosi na dugo raspravljani dualizam uma i tijela. Jedva mi je potrebno reći da je dualizam neprivla- čan. Ako su um i tijelo u interakciji, mi smo na gubitku za prihvatljiv mehanizam svrhe. Također smo suočeni s melankoličnom službom fizičara koji govore iz njihovih dragocjenih zakona o očuvanju. S druge strane, aseptički

dualistički paralelizam je monumentalno redundantan, spomenik svemu što je William Ockham tako čestito osudio. Ali sada se lako vidi da se dualizam s ili bez interakcije reducira na fizički monizam, osim ako se ne pretpostave bestjelesni duhovi. Jer dualist koji odbacuje bestjelesne duhove mora se složiti da za svako stanje uma postoji egzaktno konkurentno i istodobno lako određivo stanje pratećeg tijela. Svakako ga je lako odrediti; tjelesno stanje je određivo jednostavno kao stanje pratećeg uma koje je u tom mentalnom stanju. Ali onda se možemo potpuno zadovoljiti tjelesnim stanjima, zaobilazeći mentalna stanja u izrazima u kojima sam ih naveo. Možemo samo reinterpretirati mentalističke izraze kao označavanje tih koreliranih tjelesnih stanja i ko će znati razliku?

Ta reinterpetacija mentalističkih izraza podsjeća na postupanje s događajima koje sam ranije predložio, a to otvara isto pitanje diskriminacije istodobnih događaja. Ali bih samo predložio odgovor koji sam dao tada.

Smatram očiglednim da ovdje nema inverzne opcije, nema nade za održavanje mentalnog monizma dodjeljivanjem mentalnih stanja svim stanjima fizičkih objekata.

Ova četiri slučaja reduktivne reinterpetacije su zadovoljavajuća, što nam omogućuje da se riješimo jedne od dvije domene i da ostanemo samo s drugom. Ali drugu vrstu reinterpetacije smatram jednako poučnom, onom vrstom u kojoj ne štedimo ništa, nego samo mijenjamo ili izgleda kao da mijenjamo naše predmete, a da ne ometamo ni strukturu ni empirijsku podršku znanstvene

teorije. Sve što je potrebno u oba slučaja, očito, je pravilo prema kojem je svakom od starih predmeta dodijeljen jedinstveni predmet navodno nove vrste. Takvo pravilo nazivam proxy funkcijom. Zatim, umjesto predikacije općeg izraza ' P ' nekom starom predmetu x , govoreći da x je P , reinterpetiramo x kao novi predmet i kažemo da je to f od P , gdje ' f ' izražava proxy funkciju. Umjesto da kažemo da x je pas, kažemo da je x permanentna linija prostora-vremena koju pas zauzima. Ili, zapravo, samo se pridržavamo starog izraza ' P ', 'pas', i reinterpetiramo ga kao ' f od P ', 'mjesto-vrijeme psa'. To je strategija koju smo vidjeli u raznim primjerima.

Očigledna promjena je dvostruka i široka. Izvorni predmeti su zamijenjeni i reinterpetirani su opći uvjeti. Došlo je do revizije ontologije s jedne strane i ideologije, da tako kažemo, s druge strane; one idu zajedno. Međutim, verbalno se ponašanje nastavlja nesmetano, opravdano istim opažanjima kao i prije i izazvano istim opažanjima. Ništa se stvarno nije promijenilo.

Zaključak koji izvlačim je nedokučivost referencije.

Reći o kojim predmetima neko govori znači reći ništa više nego samo kako mi predlažemo da prevedemo njegove izraze u naše; slobodni smo da variramo odluku s proxy funkcijom. Usvojenim prijevodom uhvaćena je slobodno lebdeća referencija tuđih izraza samo u odnosu na slobodno lebdeću referenciju naših vlastitih izraza, njihovim povezivanjem.

Poanta nije u tome da se mi sami uzalud bavimo pri-vezivanjem izraza. Boraveći na palubi našeg vlastitog jezika i ne ljuljajući čamac, čvrsto se držimo na njemu i sve je dobro; ‘zec’ označava zečeve, i nema smisla pitati ‘U kojem su ‘Zečevi’ smislu ‘zec’?’. Referencija je nedokučiva ako, ljuljajući čamac, razmatramo permutacijsko mapiranje našeg jezika na sebe samog, ili ako napravimo prijevod.

Struktura je važna za teoriju, a ne za izbor njezinih predmeta. F. P. Ramsey je dokazivao ovu stvar prije pedeset godina, raspravljajući naširoko, i na nejasan način to je bila stalna tema i u Russellovoj knjizi *Analysis of Matter*. Ali Ramsey i Russell govorili su samo o onome što su nazvali teoretskim predmetima, za razliku od vidljivih predmeta.

Širim doktrinu na predmete općenito, jer sve predmete vidim kao teoretske. To je posljedica ozbiljnog shvaćanja uvida koji sam pratio od Benthama – naime, semantički primat rečenica. Riječ je o prigodnim rečenicama, a ne izrazima, koje treba gledati kao uvjetovane stimulacijama. Čak su i naši primordijalni predmeti, tijela, već teoretski – najočiglednije tako kad gledamo na njihovu individuaciju protokom vremena. Da li ćemo sljedeći put naići na istu jabuku ili samo još jednu njoj sličnu, shvatamo, ako uopće, zaključivanjem iz mreže hipoteza koje smo malo po malo internalizirali u procesu stjecanja nevidljive nadgradnje našeg jezika.

Riječ je o prigodnim rečenicama koje izvještavaju o opažanjima na kojima počiva znanost. Znanstveni rezultat je isto tako dat u rečenicama: istinite rečenice, nadamo se, su istine o prirodi. Predmeti, ili vrijednosti varijabli, služe samo kao pokazatelji na putu, a mi ih možemo permutirati ili zamijeniti onako kako želimo dokle god se zadržava struktura od rečenice do rečenice. Znanstveni sistem, ontologija i sve drugo, je konceptualni most našeg vlastitog stvaranja, koje povezuje čulnu stimulaciju s čulnom stimulacijom. Ponavljam ono što sam rekao na početku.

Ali na početku sam također izrazio svoje nepokolebljivo vjerovanje u vanjske stvari – ljude, nervne završetke, štapove, kamenje. To ponovo potvrđujem. Vjerujem također, ako i jesu nešto manje čvrsto, u atome, elektrone i u klase. Kako se sada sav taj robusni realizam može pomiriti sa sterilnom scenom koju upravo opisujem? Odgovor je naturalizam: spoznaja da se unutar same znanosti, a ne u nekoj prethodnoj filozofiji, treba identificirati i opisati stvarnost.

Semantička razmatranja koja su, čini se, potkopavala sve to, nisu se bavila procjenom stvarnosti, nego analizom metode i dokaza. Oni ne pripadaju ontologiji nego metodologiji ontologije, a time i epistemologiji. Ta su razmišljanja pokazala da bih zaista mogao okrenuti leđa mojim vanjskim stvarima i klasama i primjenjivati *proxy* funkcije na nešto čudno i različito, a da pri tome ne činim nasilje nad bilo kojim dokazima. No, sve

pripisivanje stvarnosti mora doći prije iz nečije unutar-
nje teorije svijeta; u suprotnom je nekoherentno.

Moj metodološki govor o *proxy* funkcijama i nedokučivosti referencije mora se smatrati i kao naturalistički; on također nije dio prve filozofije prije znanosti. Postavljanje je još uvijek fizički svijet, viđen u smislu globalne znanosti na koju se, uz manje varijacije, svi obvezujemo. Usred svega toga postoje naši senzorni receptori i tijela u blizini i daleko čija emanacija udara u naše receptore. Epistemologija, za mene, ili ono što joj je najbliže, je proučavanje kako smo mi životinje mogle izmisliti upravo tu znanost, s obzirom samo na to da je riječ o nečistom neuronskom inputu. Upravo ova studija otkriva da bi pomjeranja naše ontologije kroz *proxy* funkcije mogla biti mjerena do tog neuronskog inputa ne manje vjerno. Prepoznati to ne znači odbaciti ontologiju u kojoj je došlo do priznanja.

Mi *možemo* to odbaciti. Slobodni smo se prebaciti, bez ikakvog nasilja. Ako se prebacimo, onda je i ova epistemološka primjedba također podvrgnuta odgovarajućoj reinterpretaciji; nervni završeci i druge stvari ustupaju mjesto odgovarajućim zastupnicima, opet bez natezanja bilo kakvih dokaza. Ali zabuna je pretpostaviti da možemo stajati podalje i prepoznati sve alternativne ontologije koje su istinite na nekoliko načina, a svi predviđeni svjetovi kao stvarni. To je zbrka istine s dokaznom podrškom. Istina je imanentna i nema veće. Moramo govoriti iz neke teorije, iako su sve različite.

Transcendentalni argument, ili ono što se želi smatrati prvom filozofijom, ima tendenciju da uglavnom preuzme taj status imanentne epistemologije u onoj mjeri u kojoj to uspijem smisliti. Ono što isparava je transcendentalno pitanje stvarnosti vanjskog svijeta – pitanje je li naša znanost ili koliko daleko mjeri od *Ding an sich*.

Naša znanstvena teorija doista može poći po zlu, i to na poznati način: kroz neuspjeh predviđenog opažanja. Ali što ako smo, sretno i nepoznato, postigli teoriju koja je u skladu sa svim mogućim opažanjima, prošlim i budućim? U kojem smislu se može reći da svijet odstupa od onoga što teorija tvrdi? Očito ni u jednom, čak i ako nekako možemo smisliti izraz ‘svako moguće opažanje’. Naša cjelokupna znanstvena teorija zahtijeva od svijeta samo da je tako strukturirana da osigurava sekvence stimulacije koje nam naša teorija daje za očekivati. Konkretniji zahtjevi su prazni, što se tiče slobode *proxy* funkcije.

Radikalni skepticizam proizlazi iz vrste zbrke na koju sam aludirao, ali nije sama po sebi nedosljedna. Znanost je ranjiva na iluziju o njenom vlastitom izgledu, što s naizgled savijenim štapovima u vodi i slično, a skeptik može smatrati samo pretjeranim reagiranjem kad odbacuje znanost preko palube. Iskustvo bi ipak moglo potrajati, što bi opravdalo njegove sumnje o vanjskim predmetima. Naš uspjeh u predviđanju opažanja može oštro pasti, a istodobno s tim možemo početi biti donekle uspješni u predviđanju snova ili sanjarenja.

U tom trenutku možemo opravdano sumnjati u našu teoriju prirode u čak prilično širokim obrisima. Ali naše bi sumnje i dalje bile imanentne i s dijelom znanstvenog nastojanja.

Moj stav prema projektu racionalne rekonstrukcije svijeta iz osjetilnih podataka je slično prirodan. Projekt ne smatram nekoherentnim, iako je njegova motivacija u nekim slučajevima zbunjena. Ja to vidim kao projekt postavljanja područja entiteta koji su blisko povezani sa stimulacijom čulnih površina, a zatim, uz pomoć možda pomoćnog područja entiteta u teoriji skupova, napredujući uz pomoć tekstualne definicije za konstruiranje jezika primjerenog prirodnim znanostima. To je privlačna ideja, jer bi znanstveni diskurs dovela do mnogo eksplicitnijeg i sustavnijeg odnosa prema svojim opservacijskim kontrolnim tačkama. Moja jedina rezerva je da sam uvjeren, nažalost, da se to ne može učiniti.

Još jedna zamisao koju bih se trudio spasiti od ponora transcendentalnog je pojam činjenice. Mjesto gdje se taj pojam dokazuje relevantnim u vezi je s mojom doktrinom neodređenosti prijevoda. Tvrдио sam da dva sukobljena priručnika za prevođenje mogu oba opravdati sve raspoložive dispozicije do ponašanja i da u takvom slučaju ne postoji činjenica o tome koji je priručnik ispravan. Intendirani pojam činjenice nije transcendentalan, ili ipak epistemološki, čak nije pitanje dokaza; on je ontološki, pitanje stvarnosti, i prirodno se uzima u našu znanstvenu teoriju svijeta. Pretpostavimo, da učinimo

stvari životnijim, da se još uvijek slažemo s fizikom elementarnih čestica i prepoznavanjem desetak osnovnih stanja i odnosa u kojima mogu stajati. Kada kažem da to nije pitanje činjenica, u pogledu, recimo, dva suparnička priručnika za prevođenje, mislim na to da su oba priručnika kompatibilna sa svim istim distribucijama stanja i odnosa oko elementarnih čestica. Jednom riječju, oni su fizički ekvivalentni. Nepotrebno je reći da ne postoji pretpostavka da možemo biti u stanju razlučiti relevantne raspodjele mikrofizičkih stanja i odnosa. Govorim o fizičkom stanju, a ne o empirijskom kriteriju.

To je u istom smislu kao što kažem da nije pitanje činjenice da tumačimo ontologiju bilo kojeg čovjeka na jedan način ili, preko proxy funkcija, na drugi način. Svakog čovjeka, to jest, osim nas samih. I mi možemo prebaciti našu vlastitu ontologiju i bez činjenja nasilja prema bilo kojem dokazu, ali pri tome prelazimo s naših elementarnih čestica na neki način zastupnika i tako reinterpretiramo naš standard onoga što se smatra činjenicom. Činjeničnost, poput gravitacije i električnog naboja, unutar je naše teorije prirode.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

3.

Hilary Putnam ZNAČENJE I MENTALIZAM

Danas bi neko ko čita recenziju neke filozofske knjige u *New York Review of Books* mogao naići na riječ “intencionalnost”. Ipak mali broj recenzenata ikada kaže što znači ova riječ. Ne zbog toga što je riječ besmislena; radije zato što je ona postala riječ za naziv poglavlja: riječ koja označava cijeli niz tema i pitanja, a ne jednu određenu temu. Konkretno, slijedeće činjenice se obično navode kao primjeri “intencionalnosti”: (1) činjenica da riječi, rečenice i druge “reprezentacije” imaju *značenje*; (2) činjenica da reprezentacije mogu *referirati* na (tj. biti istinite za) neke aktualno postojeće stvari ili na svaku od aktualno postojećih stvari; (3) činjenica da reprezentacije mogu biti *o* nečemu što *ne postoji*; i (4) činjenica da stanje uma može imati “stanje stvari” kao svoj predmet, kao kad neko kaže, “ona vjeruje da *on je pouzdan*,” “on se nada da *njegov šef će dobiti otkaz*”, “ona strahuje da *neće biti hrane u kući*.”

Kada je kompjuterska revolucija izbila u svijetu, rasprostranjeno se očekivalo (i tvrdilo se) da će kompjuterski modeli objasniti prirodu tih različitih pojava. Ukratko, ljudi su očekivali da će se dati reduktivno objašnjenje

različitih tema uključenih u poglavlje pod naslovom “intencionalnost”. Sada kada se to pokazalo ne tako jednostavnim, brojni mislioci počinju sugerirati da nije tako loše ako se to ne može učiniti; intencionalnost je ionako samo obilježje “narodne psihologije”. Ako se ne može dati prvoklasno znanstveno objašnjenje intencionalnih činjenica i fenomena, to nije zato što znanstveni reduccionizam nije prava mjera za metafiziku, već je to zato što tamo, da tako kažemo, nema ničega što bi se moglo reducirati. Želim tvrditi da su oba stava pogrešna; da intencionalnost neće biti reducirana i neće nestati.

Ta tvrdnja – tvrdnja da se “intencionalnost neće reducirati i da neće nestati” – ponekad se naziva “Brentanova teza”, prema filozofu kojem se (ne sasvim tačno)¹ pripisuje to da je brani u drugom dijelu devetnaestog stoljeća. Ponekad se to stajalište navodi kao pozitivna tvrdnja: tvrdnja da je intencionalnost *primitivni fenomen*, zapravo fenomen koji povezuje misao i stvar, umove i vanjski svijet.

Na određeni način, ovo pozitivno gledište slijedi odmah iz jednog negativnog, međutim postoji i jedan džoker u paketu karata. Taj džoker je stari filozofski problem o Jednom i Mnogom. Ako pretpostavimo da kad god imamo različite fenomene okupljene pod jednim imenom, Mora Postojati Nešto Što Svi Imaju Zajedničko, dakle, doista će slijediti da postoji jedan pojedinačni fenomen (i, ako se ne može reducirati, mora biti “primitivan”) koji odgovara intencionalnosti.

Da biste vidjeli poteškoće, razmotrite svojstvo “crveno”. Intuitivno, sve “crvene” stvari imaju “nešto zajedničko”. Ali u znanstvenom smislu one to nemaju, osim ako je to “refleksnost” – dispozicija da selektivno emitiraju i apsorbiraju određene valne duljine svjetlosti. Takva dispozicija – dispozicija koja utječe na stvari na određeni način (stvari koje nisu ljudska mentalna stanja) – bi se u sedamnaestom stoljeću nazvala “tercijarnim svojstvom”. (Sekundarna svojstva bila su dispozicije koje utječu na naše umove, a primarna svojstva su bila “u samoj stvari” baš kao što ih zamišljamo.) Ako se ograničimo na nedispozicijska (ili “strukturna”) svojstva koja se mogu opisati u fizičkoj znanosti, onda ne postoji znanstveno opisivo svojstvo koje je zajedničko svim crvenim stvarima, ne postoji strukturno svojstvo koje konstituira “crvenilo” crvene zvijezde, crvene svjetlosti, crvene jabuke, itd. , osim ako smo spremni razmotriti veliku (možda beskonačnu) disjunkciju strukturnih svojstava biti jedno “fizičko svojstvo”. Ipak, postoji smisao u kojem one još uvijek imaju “nešto zajedničko” – nešto nedispozicijsko i nedisjunktivno. U običnom jezičkom smislu *izraza* crveno, sve su one “crvene”. Naravno, hoće li neko priznati da je to *stvarno* “nešto zajedničko” ovisit će o tome vjeruje li neko da je zdravorazumska verzija svijeta jednako legitimna kao i znanstvena verzija. Filozof (poput mene) ne treba odustati od tvrdnje da crvene stvari “imaju nešto zajedničko”. Ali on mora to pitanje razdvojiti od pitanja “Imaju li one nešto zajedničko što se može opisati u

nedispozicijskim terminima na razini egzaktne znanosti?” Stvari mogu imati nešto zajedničko u jednom opisu svijeta, a ne u drugom.

Pokušat ću pokazati da nema znanstveno opisivog svojstva kojeg svi slučajevi nekog određenog intencionalnog fenomena imaju zajednički. Ovom tezom mislim zaniijekati da postoji neka znanstveno opisiva “priroda” koju svi slučajevi “referencije” općenito, ili “značenja” općenito, ili “intencionalnosti” općenito, imaju; također mislim poricati da postoji bilo kakvo znanstveno opisivo svojstvo (ili “priroda”) koju svi slučajevi bilo kojeg specifičnog intencionalnog fenomena, recimo, “misliti da ima puno mačaka u susjedstvu”, imaju kao zajedničko. Ali te se fenomene ne može odbaciti kao puku folk-psihologiju, osim ako se sama ideja *da postoje stvari i da mislimo o njima*, može odbaciti kao narodna psihologija.

Međutim, usporedba intencionalnosti s “crvenim” je pogrešna. Bolja usporedba – koju je predložio Wittgenstein² – je s izrazom “igra”. Čak i na nivou običnog jezika, čudno je reći da sve igre “imaju nešto zajedničko”, a to je *da su igre*. Za neke igre podrazumijevaju se pobjeđivanje i gubljenje, dok za druge (“Ringe-Ringe-Raja”) ne; neke igre se igraju za zabavu igrača, druge (gladijatorske igre, profesionalne igre) ne; neke igre imaju više od jednog igrača, druge nemaju; i tako dalje. Na isti način, kada pažljivo ispitamo sve slučajeve u kojima bismo htjeli da je neko “referirao” na nešto (ili čak sve slučajeve u kojima je neko “referirao” na neku određenu stvar),

ne nalazimo bilo *koju* relaciju između riječi i onoga na šta ona referira.

U svakom slučaju, ako Wittgenstein kaže da riječ “igra” ne stoji za neko svojstvo, postoji očita kritika koju neko može iznijeti o njegovoj tvrdnji.”Hume je već razlikovao obični (ili, kako je rekao, ‘prirodni’) smisao riječi kao što su ‘relacija’ i ‘svojstvo’ i logički (ili, kako je rekao, ‘filozofski’) smisao tih riječi. Zašto bismo trebali smatrati da je posebno važno da ne postoje svojstva *u običnom jezičkom smislu izraza* koja sve igre imaju zajednički? U logičkom smislu pojma, *postoji* svojstvo koje sve igre imaju zajedničko, to jest *disjunkciju* raznih kriterija koje koristimo da kažemo za stvari da su ‘igre’. ” Wittgenstein nudi ono što bi moglo izgledati kao neuvjerljiv odgovor: predstaviti pojam “porodična sličnost” kao što je “igra” kao disjunkciju egzaktnih pojmova znači pogrešno predstaviti njegov karakter. Riječi poput “igra” imaju nejasnoće, fleksibilnost, “otvorenu teksturu” (kako ju je Waismann nazvao), koje se ne mogu reproducirati bez određenog razdvajanja potpuno određenih svojstava.

Ovo izgleda neuvjerljivo, antifilozofski, jer, naposljetku, nije li cijela *svrha* racionalne rekonstrukcije “izoštavanje” naših nejasnih pojmova zdravog razuma? Ne želimo da “racionalna rekonstrukcija” pojma dijeli nejasnoću samog predanalitičkog pojma. Ako se sjetimo da Wittgensteina zapravo ne zanimaju riječi poput “igra”, nego riječi poput “referencija”, “jezik”, “značenje”, onda je situacija vrlo različita. Ovdje ću pokušati pokazati da

fenomen otvorene teksture daleko nadilazi puku labavost konvencionalne primjene koju nalazimo u slučaju riječi “igra”. (Zapravo, to daleko nadilazi puku *labavost* primjene u slučaju “igre” također.) I to je upravo otvorena tekstura referencije koja pobjeđuje klasične filozofske slike.

Ako je to ispravno, moramo naučiti vidjeti da se nalazimo u položaju koji ne odgovara niti filozofskoj slici intencionalnosti kao fenomenu koji se reducira na fizičke (ili možda kompjuterske) izraze, niti slici intencionalnosti kao mita, čak ni slici intencionalnosti kao pojedinačnog “ireducibilnog fenomena”.

Dio mog zadatka je ilustrirati (primjenjujući ga na određeni problem) filozofski stav koji napušta mnoge tradicionalne pretpostavke o Pojavi i Stvarnosti; stav koji odustaje, na primjer, od pretpostavke da je ono što je stvarno ono što je “ispod” ili “iza” ili “temeljnije” nego naše svakodnevne pojave, stav koji odustaje od pretpostavke o Jednom u Mnoštvenom – i također odustaje od pretpostavka da svaki fenomen ima “posljednju prirodu” za koju moramo dati (metafizički reducirano) objašnjenje. Zbog toga je snaga mog argumenta negativna. Tvrdim da je određeni način razmišljanja o značenju i prirodi uma u osnovi pogrešan. Uvijek je manje uzbudljivo čuti da neko kritikuje pokušaj rješenja problema nego čuti kako objavljuje da je pronašao rješenje. Ali mislim da možemo naučiti nešto o prirodi značenja i, možda, nešto o prirodi psihologije, posmatrajući zašto

određene ideje o značenju i njegovom mjestu u umu ne funkcioniraju.

Fodor i Chomsky

Da bi objasnili što nije u redu s načinom na koji su filozofi i kognitivni znanstvenici općenito pristupali pitanjima o značenju, bit će potrebno ispitati brojne različite načine na koje se standardizirani pristup očitovao, niz različitih (iako blisko povezanih) načina razmišljanja. Način razmišljanja o kojem ću najprije raspravljati objašnjava Jerry Fodor u djelu *The Language of Thought*.³ Fodor priznaje da mnogo od svoje inspiracije duguje radu Noama Chomskog. Međutim, Chomsky se nikada nije posvetio mogućnosti pronalaženja “psihološki stvarnih” entiteta koji imaju dovoljno svojstava koja smo preanalitički dodijelili “značenjima” kako bi opravdali identifikaciju. “Reprezentacije” i “urođene ideje” o kojima Chomsky piše duboke su sintaktičke strukture i sintaktičke univerzalije. Fodorov program stoga nije istovjetan s Chomskyjevim, već više njegovo odvažno proširenje.

U svakom slučaju, postoji široko rasprostranjeno očekivanje da će se Chomskyjeve ideje prije ili kasnije proširiti na područje semantike, očekivanje koje je odgovorno za velik dio pozornosti koju njegovim idejama poklanjaju francuski neostrukturalisti, američki kognitivni znanstvenici i drugi. Chomsky je poznat po tome što je predložio teoriju prema kojoj je gramatika “urođena” u umu. Prema Chomskom, postoji univerzalna gramatika

– struktura i skup kategorija koje su univerzalne, i to ne samo zato što su ljudska okruženja u određenim aspektima podjednaka, već zato što je ova Univerzalna Gramatika ugrađena u osnovnu strukturu samog uma.⁴ Chomsky nadalje sugerira da ova urođena jezična struktura ne karakterizira čitav um, već način funkcioniranja određenog “modula” u umu, takozvanog “jezičkog organa”.⁵ Čini se da Chomsky jezički organ shvaća kao relativno “glup” organ, neovisan o općoj inteligenciji (“ako postoji takva stvar”, rekao bi Chomsky). Čini se da je taj naglasak na gluposti jezičnog organa oštar zaokret od Chomskijevog ranijeg modela uma kao učenja njegovog maternjeg jezika – uz pomoć, naravno, njegovog poznavanja univerzalne gramatike – stvaranjem hipoteza. Novija pisanja Chomskoga i Fodora prikazuju um kao skup automatski funkcionirajućih “modula”⁶, a ti napisi naglašavaju “odozdo-prema-gore” za razliku od “odozgor-prema-dole” obradu – to jest, automatsku obradu nasuprot obrade koja se oslanja na opću povezanost i opće informacije.

U svakom slučaju, s obzirom na to da su ključne ideje Chomskog teoretiziranja (1) ideja lingvističkih univerzalija, (2) hipoteza o urođenosti, i (3) nedavna ideja modularnosti, forma koja se može očekivati da je dobije Chomskyeva teorija o semantičkom nivou je relativno jasna (i Fodorova teorija dobija očekivanu formu), čak i ako detalji mogu imati različite oblike. Chomskijeva teorija semantičkog nivoa reći će da postoje “semantičke reprezentacije” u umu / mozgu; da su one urođene i

univerzalne; i da su svi naši koncepti razloživi u takve semantičke reprezentacije. To je teorija koju se nadam da ću uništiti.

Također sam skeptičan glede ideje Univerzalne gramatike,⁷ ali to neću raspravljati u ovom radu. Chomskyjev rad, a osobito njegovo oživljavanje “mentalizma” i njegov govor o univerzalnosti u jeziku, pobudio je svjetsku pozornost, a to nije zato što ljudi imaju ogroman interes za gramatiku. Te ideje privukle su pažnju ljudi vrlo daleko od bilo kakve brige o tehničkoj lingvistici: lakanovskim psihoanalitičarima, antropolozima, dječjim psiholozima, filozofima svih vrsta. Očigledno je da ljudi predviđaju da će Chomskyjeva ideja imati implikacije u odnosu na pitanja veća od načina na koji stječemo sintaksu.

Ne bih pokušao uništiti teoriju urođenih semantičkih reprezentacija ako ne mislim da se mnogo toga može naučiti iz proučavanja pitanja koja ona postavlja i odgovora koje ona predlaže, i ako ne mislim da su briljantni mislioci koji predlažu takve teorije u rukama intelektualne čežnje koja je sama po sebi vrijedi uzeti ozbiljno. Čežnja je ona koja se objašnjava dvjema činjenicama o nedavnom razmišljanju o umu.

Jedna je činjenica robusnost najstarijeg obrasca objašnjenja naših mentalnih aktivnosti: objašnjenje u smislu vjerovanja i želja. Bez obzira koliko snažno vladala plima bihevizma, mi nikada nismo prestali objašnjavati svoje ponašanje i ponašanje drugih u smislu vjerovanja i želja. Kažemo: “Danas sam otišao u školu jer sam znao

da moram podučavati razred”, ili “Otišao sam u trgovinu jer sam znao da nemamo mlijeka, i želio sam da dam mlijeko u kavu.”

Biheviorizam u svom radikalnom obliku sugerirao je da mi ne trebamo ništa od ovoga, jer sve o čemu zapravo govorimo su uvjetovani odgovori, itd. Možda se može bez vjerovanje-želje govora – kad se radi sa štakorima u vrlo kontroliranim situacijama, ali čak i tako veliki znanstvenik kao Skinner naletio je na nevolje kada je pokušao upotrijebiti stimulacija-odgovor jezik kako bi opisao ljudsko verbalno ponašanje. Ono što je Skinner morao učiniti, u osnovi, bilo je proširiti pojmove stimulacija i odgovora tako da (kao što je Chomsky istaknuo u poznatom pregledu prije mnogo godina)⁸ oni postaju prazni. Na primjer, tokom pokušaja da se analizira govor o Drugom svjetskom ratu, Skinner je rat nazvao stimulacijom. Chomsky je istaknuo da kada pojam stimulacije postane toliko širok da je *Drugi svjetski rat* “stimulacija” (a odgovor se događa dvadeset godina kasnije), govor o stimulaciji-odgovoru postao je puki žargon bez prave kontrole. Dakle, sigurno postoje neki dobri razlozi za odbranu objašnjenja vjerovanja-želje.

Druga činjenica je sve veća tendencija da se mozak smatra kompjuterom a naša psihološka stanja kao softverski aspekt kompjutera. U istraživanjima koja se temelje na takvom pristupu (na primjer, rad umjetne inteligencije) često se pretpostavlja da kompjuter ima ugrađeni (i time “urođeni”) formalizirani jezik koji može

koristiti i kao medij reprezentacije i kao medij računanja. (Ideja *lingua mentisa*, jezika uma, uistinu je drevna ideja koja se pojavila, pomalo nalik ideji Početka Sve-mira.)

Ako identificiramo kompjuterski *lingua mentis* s Chomskyjevim “semantičkim reprezentacijama”, dolazimo do poznate slike: slike uma kao Kriptografa. Um misli svoje misli na mentalnom jeziku (Mentalese), kodira ih u lokalnom prirodnom jeziku, a zatim ih prenosi (recimo, govoreći ih naglas) slušatelju. Slušatelj ima Kriptografa također u njegovoj glavi, naravno, koji će potom dešifrirati “poruku”. U ovoj slici prirodni jezik, daleko od toga da je bitan za misao, samo je sredstvo za komunikaciju misli. Ideja o oživljavanju želja-vjervanje psihologije i ideja o kompjuterskom modelu uma može se prizivati iz više razloga. Ako je Chomsky u pravu, cijelo čovječanstvo ima jednu prirodu, kao što su vjerovali mislioci iz osamnaestog stoljeća. Chomsky je naglasio tu povezanost s prosvjetiteljstvom, te s političkim idealima slobode, jednakosti i bratstva.⁹ Ali čak i osim ovog odjeka, razumljivo je da bi mnogi mislioci trebali biti privučeni programom koji okuplja želja-vjervanje psihologiju i kompjutersko modeliranje.

Želja da se ovo dvoje zajedno uzmu i mene je dugo držala. To su dominantne antibehaviorističke tendencije, i ja sam vjerovao da će se ujediniti. Želja koja privlači Fodora, a zatim, kao što je mene nekoć obuzimala,¹⁰ to je želja da se želja-vjervanje psihologija učini “znan-

stvenom” jednostavnim identificiranjem u potpunosti s kompjuterskom psihologijom. Kada sam predložio ovaj program (pod nazivom “funkcionalizam”), mislio sam da je način na koji se to da učiniti jednostavan: jednostavno pretpostavljamo da su želje i vjerovanja “funkcionalna stanja” mozga (tj. karakteristike definirane u smislu kompjuterskih parametara plus odnosa s biološki karakteriziranim unosima i rezultatima). Na primjer, može se pretpostaviti da *vjerovanje da ima mlijeka u supermarketu* pokazuje jednu od formula¹¹ u *lingua mentisu* čiji je prijevod “ima mlijeka u supermarketu” u posebnoj “registru vjerovanja”. Prikazivanje druge formule u “registru želja” moglo bi biti željenje *mlijeko za sutrašnji doručak*. I prelazak iz tih dvaju kompjuterskih stanja u rezultantu, tj. akcija odlaska u supermarket i kupovina mlijeka, može biti rezultat određenog algoritamskog postupka na ovim prikazanim formulama (kao i na drugim). U takvoj slici mentalna psihologija običnog jezika, narodna psihologija, je gruba aproksimacija idealnom kompjuterskom modelu onoga što se događa u mozgu. *Idealna* želja-vjerovanje psihologija bila bi izomorfna kompjuterskom opisu onoga što se događa u mozgu. Napravite tu pretpostavku i imate *mentalizam* u njegovom najnovijem obliku. Mentalizam je samo najnoviji oblik opće tendencije u povijesti misli, tendencija da se pojmovi smatraju znanstveno opisivim (“psihološki stvarnim”) entitetima u umu ili mozgu. I to je cijela ta tendencija koja je, kako ja tvrdim, pogrešna.

Tri razloga zašto mentalizam ne može biti u pravu

1. Značenje je holističko

Doktrina nazvana “holizam značenje” nastala je kao reakcija na logički pozitivizam; ona je ponudila je dokaze koji pobijaju pozitivističke pokušaje da pokažu da se svaki izraz koji možemo razumjeti može definirati u smislu jedne ograničene grupe izraza (“opservacijski izrazi”). Argumenti na koje upućujem bili su djelo W V. Quinea.¹² Ove argumente je Fodor,¹³ uvelike prihvatio, ali čini se da ne cijeni njihov značaj za njegovo vlastito poduzeće.

Holizam je, dakle, u prvom redu suprotstavljen pozitivizmu. Pozitivistički pogled na jezik insistira na tome da sve smislene deskriptivne riječi u našem jeziku moraju imati definicije u smislu riječi u “osnovnom” vokabularu, rječniku koji se sastoji od riječi koje stoje za pojmove koji su *epistemološki primitivniji* od, recimo, teoretskih pojmova znanosti. Omiljeni kandidat pozitivista bio je vokabular koji se sastoji od izraza za senzacije, ili, u svakom slučaju, izraza za ono što bi trebalo biti “opazivo”. Ako formuliramo pozitivizam kao tezu o istinosnim uvjetima za rečenice, a ne kao tezu o odredivosti izraza, možemo reći da su, kao povijesna činjenica, pozitivisti izvorno insistirali na tome da značenje rečenice bude dano (ili da bude sposobno da bude dano) pravilom koje određuje u kojim se iskustvenim situacijama rečenica može tvrditi.

Sada, glavnina filozofije znanosti dvadesetog stoljeća sastojala se u postepenom odbacivanju tog stajališta. Sami logički pozitivisti su se prebacili od zagovaranja gledišta k njegovom kritiziranju. U osnovi, ono što se ostvarilo (čak i od samih pozitivista) bilo je da teorije ne mogu biti testirane rečenicu po rečenicu. Ako rečenice od kojih se teorija sastoji imaju svoja vlastita nezavisna iskustvena značenja ili proizvode toliko puno tvrdnji koje se mogu zasebno testirati o tome kakvo će iskustvo biti, onda bi se mogla testirati znanstvena teorija testiranjem rečenice 1 i testiranjem rečenice 2 i testiranjem rečenice 3 i tako dalje. Ali, zapravo, pojedinačni postulati teorije općenito nemaju (ili vrlo malo) iskustvenih posljedica kada ih razmatramo izolirano od drugih tvrdnji teorije. Na primjer, Newtonova teorija univerzalne gravitacije (bez ikakvih dodatnih navoda o graničnim uvjetima) kompatibilna je s bilo kojom orbitom. Čak bi se mogla pomiriti *kvadratna* orbita s Teorijom univerzalne gravitacije, govoreći: “Pa, to znači da na sistem djeluju ne-gravitacijske sile.” Jedino u prisutnosti velikog broja tvrdnji proizlaze sve njegove takozvane “posljedice” iz znanstvene teorije. Kao što Quine kaže, rečenice odgovaraju testu iskustva “kao korporativno tijelo”, a ne jedna po jedna. (Otuda i izraz “holizam”).

Isto vrijedi i za jezik svakodnevnog života. Ako vam neko, na primjer, kaže da je *lopov ušao kroz taj prozor, i na tlu ispod prozora je blatno tlo, “zaključit ćete” da u blatu ima otisaka stopala*. Ali to nije *logična posljedica* navedenih

činjenica, jer ste očito upotrijebili nepotvrđenu pomoćnu hipotezu u smislu da *ako je lopov ušao kroz taj prozor, hođao je po tlu kako bi došao do prozora*, i druge stvari opće informacije. Ako vaš doušnik kaže: “Ne, on je nosio čizme” umjesto da očekujete otiske cipela u blatu, sada ćete očekivati da ćete pronaći otiske drugačijeg oblika. Ono što ima iskustveni unos je korporativno tijelo izjava, i taj unos nije jednostavna suma iskustvenog unosa pojedinačnih izjava.

U običnom jeziku, za razliku od formaliziranog jezika, ovaj fenomen postaje još više prožimajući onim što se ponekad naziva “nemonotoničnost” logike svakodnevnog diskursa. U formaliziranom jeziku, ako neko kaže: “Sve ptice lete”, i također kaže: “Nojevi su ptice” može se zaključiti “Nojevi lete.” Ali običan jezik nije takav. Ako kažem “Sokolovi lete” ne namjeravam da moj slušatelj zaključi da će sokol s polomljenim krilom letjeti. Ono što očekujemo ovisi o cijeloj mreži uvjerenja. Ako jezik opisuje iskustvo, to čini kao mreža, a ne kao rečenica po rečenica.

Holizam značenja također je u suprotnosti s velikom sklonošću naglašavanja *definicije* kao sredstva kojim se značenje riječi treba objasniti ili fiksirati, tj. suprotstaviti se onoj poznatoj zagonetki: “Definirajte svoje pojmove!” Ona ima taj aspekt (koji je Quine jako naglasio), zbog sugerisanja da se iz holizma odmah proizilazi to da se većina pojmova *ne može* definirati – ili, barem, ne može se definirati ako neko pod “*definicijom*” misli nešto što je fiksirano jednom zauvijek, nešto što apsolutno obuhvaća značenje izraza.

Zašto holizam sugerira ovo? Jer, kad se cijeli korpus vjerovanja suoči s neposlušnim iskustvima, “revizija može udariti bilo gdje:” kao što je to Quine izrazio. Čak i ako je izraz izvorno uveden u znanost putem izričito formulirane definicije, status rezultirajuće istine nije zauvijek privilegiran, kao što bi morao biti ako je izraz jednostavno sinonim za definicije.

Primjer iz povijesti fizike može pomoći razjasniti ovu važnu tačku. U Newtonovoj fizici izraz *momentum* definiran je kao “masa puta ubrzanje”. (Zamislite, ako želite, da je taj iraz izvorno izjednačen s ovim *definiensom* odlukom konvencije Njutnovih fizičara.) Ubrzo je postalo jasno da je inercija konzervirana količina (kako je Leibniz već mislio). S razvojem vektorske analize, stereotip o inerciji kao količini koja je konzervirana i koja ima skalarnu vrijednost i smjer – smjer kretanja čestice – postao je univerzalan među fizičarima. No, prihvaćanjem Einsteinove Posebne teorije relativnosti pojavila se poteškoća.

Einstein nije osporavao ideju da objekti imaju inerciju, ili da je konzervirana, ili da je u smjeru kretanja čestice. Ali on je pokazao da bi načelo posebne relativnosti bilo narušeno ako bi inercija bila tačno jednaka (ostatku) mase puta ubrzanje.

Što učiniti? Einstein je proučavao slučaj “bilijarskih kugli” (čestice u elastičnom sudaru). Budući da Newtonova fizika “djeluje”, njihova inercija mora se dati pomoću formule “masa puta ubrzanje” *gotovo* tačno, barem kada su ubrzanja “nerelativistička” (mala u

odnosu na c , brzinu svjetlosti). Može li postojati količina s osobinama da je (1) konzervirana u elastičnim sudarima, (2) da je bliže i bliže “masa puta ubrzanje” kako brzina postaje mala, i (3) njezin smjer je smjer kretanja čestice? Einstein je pokazao da postoji takva količina, i on (i svi ostali) su zaključili da je ta količina zapravo inercija. Revidirana je tvrdnja da je inercija egzaktno jednaka masi puta ubrzanju. Ali ovo je tvrdnja koja je izvorno bila “definicija”! I bilo je razumno revidirati ovu tvrdnju; jer zašto tvrdnja da je inercija očuvana nije imala barem jednako veliko pravo da se održi kao tvrdnja “inercija je masa puta ubrzanje” kada je otkriven sukob?

Filozof tradicionalnog stila bi mogao odgovoriti na ovo zadnje pitanje govoreći: “Zato što ‘Inercija je masa puta ubrzanje’ daje samo značenje riječi ‘inercija’. Ne možete revidirati analitičku istinu.” Ali takav filozof nameće skup kategorija – ideja fiksnih definicija izraza i analitičkih istina koje nemaju realiteta za aktualnu znanstvenu praksu. Zapravo, on se bavi poviješću – kako je izraz prvi put došao u znanost – kao da određuje buduće izbore koji su znanstvenicima dopušteni. Kao što Quine kaže, istina stipulacijom nije trajna osobina rečenica. Kada se tvrdnje u našoj mreži vjerovanja moraju mijenjati, moramo napraviti “kompromise”; i ono što je najbolji kompromis u danom kontekstu ne može se odrediti konzumiranjem tradicionalnih “definicija” izraza.

Još jedan tradicionalni potez je reći: “Pa znanstvenici su odlučili promijenite značenje ‘inercije’.” Ako ovo objašnjava promjenu u istinosnoj vrijednosti- znanstvenici dodijeliti rečenici “Inercija je masa puta ubrzanje” nakon usvajanja Relativiteta, onda mora slijediti da sada govorimo o drugačijoj fizičkoj veličini. Ali ne, još uvijek pričamo o istoj dobroj staroj inerciji – veličinama koje se čuvaju u elastičnim sudarima. To je fizička veličina “inercija” na koju se uvijek referira ako referira na bilo šta. Pokazalo se da ta veličina, sama inercija, nije potpuno jednaka masi puta ubrzanje. Ako se to čini čudno, to je zato što nismo navikli misliti da su značenja povijesni entiteti u smislu u kojem su osobe ili nacije povijesni entiteti. Ja, Hilary Putnam, imao sam kovrčavu plavu kosu kad sam bio mali. Nisam govorio engleski, nego samo francuski, a svoje ime nisam mislio kao “Hilary Putnam”, već kao “Hilaire Poot-nomm” Sada imam proriječenu sijedu kosu, koja uopće nije kovrčava, govorim engleski više nego francuski i zovem sebe “Hilary Putnam.” Ipak ja sam ista osoba. Postoje prakse koje nam pomažu odlučiti kada postoji dovoljan kontinuitet kroz promjenu kako bi se opravdala tvrdnja da ista osoba još uvijek postoji. Na isti način tretiramo “inerciju” kao da referira na istu količinu na koju je uvijek referirala, a postoje i prakse koje nam pomažu odlučiti da postoji dovoljno kontinuiteta kroz promjenu kako bi se opravdalo to. Značenje ima neki identitet kroz vrijeme, ali bez suštine.

2. Značenje je dijelom normativni pojam

Tvrdio sam drugdje¹⁴ da se pojmovi o utemeljenom ili opravdanom ili razumnom vjerovanju ne mogu svoditi na fizikalne pojmove. Neki od argumenata će se pojaviti u kasnijim poglavljima ove knjige. Ali čak i ako bismo mogli dati reduktivnu analizu pojma da opravdanog vjerovanja, recimo, identificiranjem “biti opravdano” s “biti ishod takvih i takvih metoda”, ili “takvog i takvog algoritma”, ili “takvog i takvog kompjuterskog programa”, taj bi algoritam morao biti jednako složen kao i opis “opće inteligencije” idealiziranog induktivnog suđenja. Vidjeli smo, iz naše kratke rasprave o holizmu značenja, da testiranje znanstvene teorije nije nešto što se može učiniti samo traženjem operativnih definicija svih pojmova i testiranjem rečenica koje sadrže teoriju jednu po jednu. Umjesto toga, to uključuje vrlo neopipljive stvari, kao što je procjenjivanje jednostavnosti (koja sama po sebi nije jedan faktor, već različite stvari u različitim situacijama), i vaganje jednostavnosti protiv naše želje za uspješnim predviđanjem i protiv naše želje da sačuvamo određenu količinu prošlosti doktrina. To uključuje imati nos za “ispravan” kompromis između tih vrijednosti. Sposobnost da napravi ove procjene i kompromise je ono što Fodor naziva “općom inteligencijom”, i ne očekuje da se opća inteligencija objasni u terminima “modula” u doglednoj budućnosti, ako ikada. Opisivanje prirode opće inteligencije je beznadan problem, prema Fodoru, a cijela tačka Fodorove “hipoteze modularnosti” je odvojiti

problem razumijevanja “jezičnog organa” od problema razumijevanja opće inteligencije.

Sada, želim reći da su pojmovi prikupljeni pod naslovom poglavlja “značenje” (ili “intencionalnost”), na primjer ključni pojmovi “istog značenja” i “iste referencije”, jednako složeni kao i pojmovi prikupljeni u ovom poglavlju pod naslovom “opća inteligencija”. To ne znači da uvijek treba mnogo inteligencije da bi se moglo reći da dva pojma imaju isto značenje ili istu referenciju. Međutim, postoje mnogi slučajevi u kojima nije potrebno mnogo inteligencije za rješavanje problema u induktivnom ili deduktivnom zaključivanju. Da bi se utvrdila intrinzična složenost zadatka potrebno je pitati: Koliko to može biti teško u najtežem slučaju?

Dakle teorija sinonimnosti bi bila neka teorija koja odlučuje o pitanjima interpretacije. Razmotrite, međutim, koliko suptilna pitanja mogu biti pitanja o interpretaciji, čak i kada se bavimo tekstovima koji nisu osobito “književni”. Već je spomenuta činjenica da su znanstvenici koji su upotrijebili riječ “inercija” koristili kao ime za konzerviranu količinu, a ne kao sinonim za “masa puta ubrzanje” (čak i ako su to nazvali “definicija inercije”). Drugi primjer je naše poznavanje činjenice da je Bohr 1934. godine kada upotrijebio riječ “elektron” (Elektron), govorio o istim česticama koje je 1900. godine nazvao “elektronima” (electrons). To ne određujemo uspoređujući teorije i opise elektron koji je Bohr dao u ova dva različita vremena i vidio da su oni isti, jer nisu.

Teorija iz 1900. kaže da elektroni kruže oko jezgre baš kao što planeti idu oko Sunca, tj. elektroni imaju trajektorije, dok teorija iz 1934. (koja je u suštini sadašnja kvantna teorija) kaže da elektron nikad nema putanju – u činjenica je da nikada nije imala poziciju i zamah u isto vrijeme. Ipak, fizičar bi mogao opisati razvoj kasnije teorije iz prethodnog na ovaj način: u devetnaestom stoljeću otkrili smo da elektroni imaju određeni omjer masenog naboja odbijajući elektronske zrake u magnetskom polju; kasnije smo drugim eksperimentom otkrili što je naboj elektrona (a time i vrijednost mase elektrona); otkrili smo da je električna struja struja elektrona; otkrili smo da svaki atom vodika sadrži jedan elektron i jedan proton; neko smo vrijeme mislili da elektroni imaju trajektorije, ali onda smo otkrili Princip komplementarnosti; i tako dalje.

Ukratko, priču bi ispričao kao priču o uzastopnim promjenama vjerovanja o istim objektima, a ne kao priču o uzastopnim “promjenama značenja”. I ista vrsta “opće inteligencije” uključena je u njegovu odluku da sve ove pojave “elektrona” tretira kao sinonimne koliko je uključena u njegovu odluku da kasnije istraživačke programe u priči tretira kao produžetak ranijih; vrsta odluke koja ima središnju ulogu u teorijskoj evaluaciji. U stvari, tretiranje “elektrona” kao očuvanje barem njegove reference netaknutom kroz sve te teorijske promjene i tretiranje Bohorove teorije iz 1934. godine kao istinski nasljednik njegove teorije iz 1900. godine gotovo su iste

odluke: jednom je odluka opisana kao odluka o značenje ili referenca nekog pojma i jednom kao odluka o obiteljskim odnosima istraživačkih programa.

Ova odluka ilustrira ono što se u interpretaciji naziva “dobronamjernost” / naklonjenost ili “korist od sumnje”.¹⁵ Kada 1900. godine tumačimo Bohra prema onome što nazivamo “elektroni”, naša svjetla stvaraju barem neka njegova uvjerenja iz 1900. godine, a tumačiti ga kao nepostojeće objekte bilo bi odbaciti sve njegova uvjerenja iz 1900. godine kao potpuno pogrešna. I, naravno, Bohr je 1934. godine proširio isti “dobronamjerni” odnos prema svom jastvu iz 1900. godine (zbog čega je i dalje koristio riječ “elektron” u svim tim radovima.)

Sva interpretacija ovisi o dobronamjernosti / naklonjenosti jer uvijek moramo umanjiti barem neke razlike u vjerovanju kada interpretiramo. Na primjer: pretpostavimo da čitamo roman napisan prije dvjesto godina na engleskom, i nailazimo na imenicu “biljka”. U normalnom kontekstu, mi se ne ustručavamo identificirati ovu “biljku” s našim sadašnjim engleskim izrazom “biljka”; ipak, pri tome ignoriramo mnoštvo razlika u vjerovanju. Na primjer, vjerujemo da biljke sadrže hlorofil, znamo za fotosintezu i ciklus ugljičnog dioksida i kisika i tako dalje. Te su stvari središnje u našem današnjem pojmu o tome što je biljka. Sve su to stvari bile nepoznate prije dvjesto godina. Ipak (osim ako nismo filozofi ili filozofski gledano povjesničari nauke) ne kažemo da su ljudi prije dvjesto godina “živjeli u drugom svijetu” ili da su njihovi

pojmovi “nesamjerljivi” sa pojmovima koje sada imamo,¹⁶ što ako bi se uzmla doslovno (naravno, nikad nije!) podrazumijevalo bi da ne možemo interpretirati obično pismo koje je neko napisao prije dvjesto godina. Ukratko, pojam biljka tretiramo kao nešto što posjeduje identitet kroz vrijeme, ali bez suštine, i pojam elektron tretiramo kao nešto što posjeduje identitet kroz vrijeme, ali bez suštine.

Pa ipak, ne interpretiramo uvijek riječi na takav način da maksimiziramo broj istinskih vjerovanja koje bi govornik imao (pod našim svjetlima) ako je tumačenje bilo ispravno, suprotno gruboj verziji ideje o “dobronamjernosti u interpretaciji.” Ovdje je primjer ove grube verzije: veliki metalurg Cyril Stanley Smith mi je jednom predložio (kao šalu, ali jednu s ozbiljnom smislom) da doista postoji takva stvar kao što je flogiston (supstanca koja se pretpostavljala, prije nego što je otkrivena uloga kisika, da uzme u obzir izgaranje ostavljajući gorivo i postupno zasićenje – ili “flogisticiranje” – zraka). Flogiston, predložio je Smith, to su valentni elektroni. Ono što ovo čini šalom je da, kao što Smith dobro zna, mi ne govorimo onako kako je on “predložio”; nismo spremni reći: “Teoretičari flogistona govorili su o valentnim elektronima, ali su imali neka svojstva pogrešna.” To bi bila pretjerana “dobronamjernost” / naklonjenost. Znanje da je jedna stvar razumna dobronamjernost / naklonjenost, dok bi drugo bilo pretjerano, pokazuje našu punu moć razumijevanja, bilo da je kontekst interpretacija ili “stvarni život”. Nema nade za teoriju istovjetnosti značenja ili reference koja se

primjenjuje na takve teške slučajeve i koja je neovisna o našem računu “opće inteligencije”.

Ono što visi na tim teškim odlukama za nas je iznimno važno. Važno nam je ako čitamo roman, jer bi odluka da se riječi romana tretiraju kao izvanzemaljske (“nesumjerljive”), da to učinimo, potpuno promijenila naš odnos prema književnom djelu. I za nas je važno ako pokušavamo razumjeti povijest znanosti, jer će tumačenje koje damo znanstvenim riječima odigrati veliku ulogu u uspostavljanju znanstvenog postignuća ili nedostatka postignuća, njegove racionalnosti ili nedostatka racionalnosti. Na taj način, odlučivanje da se neko interpretira na jedan način, a ne na drugi, intimno je povezano s normativnim prosudbama.

Ako razmišljamo o ulozi pojma istosti značenja u logici,¹⁷ možda se neće činiti tako iznenađujućim da se ispostavi da taj pojam ima normativnu dimenziju. U logici, ekvivokacija (homonimija, istoimenovanost), tj. upotreba izraza u jednom smislu na jednom mjestu u argumentu i u različitom smislu na drugom mjestu u istom argumentu, je pogreška bilo da li je argument induktivan ili deduktivan. Ali pojam “smisla” ili “značenja” (Fodorov “sadržaj”) nije mogao odigrati tu ulogu u kritici ako nismo protumačili jedan drugoga na takav način da se “značenja” čuvaju pod uobičajenim postupcima fiksiranja i opravdanja vjerovanja. Ako usvojimo prijedloge za značenje operacionalista ili pozitivista prema kojima modificiranje znanstvene teorije gotovo uvijek proizvodi

“promjenu u značenju” teorijskih izraza, onda bismo morali reći da svaki znanstvenik koji modificira postojeću teoriju kako bi riješio problem koji neko posjeduje je kriv za dvosmislenost. Bez sumnje, brzo bismo uveli – ili bolje rečeno, ponovno uveli – tradicionalni pojam “promjene značenja” kako bismo mogli razlikovati slučajeve u kojima je znanstvenik počinio pravu “pogrešku dvosmislenosti” u odgovaranju na pitanje i slučajeve u što je samo u Pickwickovom smislu riječ o “promjeni značenja” između izvornog postavljanja pitanja i davanja odgovora.

Ukratko, bitno je za ulogu koju igraju pojmovi kao “ekvivokacija” / istoimenovanost – to se pretpostavlja putem epistemičke uloge koju ti pojmovi imaju – da mi interpretiramo jedni druge na takav način da je “značenje” riječi isto (u smislu da se s njima postupa jednako) pod normalnim procedurama fiksiranja i opravdanja vjerovanja. (Zato što interpretativna praksa duguje odanost tom ograničenju da se istovjetnost i razlika značenja ne mogu podudarati s prisutnošću i odsutnošću bilo kojeg lokalnog kompjuterskog odnosa između naših “mentalnih reprezentacija”. Kao što prethodni primjeri ilustriraju, kompjuterska relacija koja se podudarala sa sinonimijom ne može biti “modularna” u Fodorovom smislu, to jest, ne može biti psihološki elementarnija od “opće inteligencije”.)

3. Naši pojmovi ovise o našoj fizičkoj i društvenoj okolini na način koji evolucija (koja je završena, za naše mozgove, prije oko 30. 000 godina) nije mogla predvidjeti

Da bi nam dali urođenu zalihu pojmova koji uključuju riječi karburator, birokrat, kvantni potencijal, itd. , kako to zahtijeva Fodorova verzija hipoteze o urođenosti, evolucija bi morala biti u stanju predvidjeti sve moguće okolnosti budućeg fizičkog i kulturnog okruženja. Očito nije to učinila i nije to mogla učiniti.

Veze između 1, 2 i 3

Mentalisti koji slijede Fodorovo vodstvo predani su ideji da postoji urođena zalihu semantičkih reprezentacija u kojima se svi naši pojmovi mogu eksplicitno definirati. Tačka 3 postavlja očiglednu poteškoću: kako bi takvi pojmovi kao “karburator” mogli biti urođeni? Primitivni narodi koji nisu poznavali motore s unutarnjim sagorijevanjem ne pokazuju poteškoće u stjecanju takvih pojmova. Prema Fodorovom objašnjenju to znači da je njihov “jezik mišljenja” sadržavao pojam “karburator” prije nego što su dobili riječ za taj pojam, iako ništa u njihovoj evolucijskoj povijesti nije moglo objasniti kako je pojam “došao tamo”.

Mentalist (poput mog bivšeg ja) koji nije MIT-ove sorte može, naravno, vjerovati u “kompjutersku psihologiju” bez prihvaćanja hipoteze o urođenosti. Ali on se i dalje

suočava s ozbiljnim poteškoćama. To je dio samog pojma kompjuterske psihologije da sve reprezentacije moraju biti opisane sintaktički ili proceduralno, ili kombinacijom sintaktičkih i proceduralnih karaktera. U isto vrijeme, veliki dio argumenta za holizam značenja je da se promjene u zajedničkim “procedurama” za korištenje leksičkog stavka obično ne računaju kao promjena značenja stavka.

Ako je naše razmišljanje konačno provedeno u internalnom mišljenja (samo ne urođenom), ista stvar vrijedi i za stavke u *lingua mentis* koje odgovaraju riječima u javnom jeziku koje smo koristili kao primjere (“inercija”, “elektron”, “biljka” itd.). Štoviše, ako *lingua mentis* nije urođen, tada mentalna reprezentacija koja odgovara određenoj stavci u javnom jeziku može varirati, barem u sintaktičkim aspektima. Nijemci ne samo da mogu koristiti drugačiju riječ za biljke nego govornici engleskog; oni također mogu koristiti drugačiju “mentalnu riječ”, ako mentalni vokabular nije urođen. Riječi u *lingua mentis* različitih govornika koji imaju različite sintaktičke “oblike” (različite “pravopise”, da tako kažemo) i različite “procedure” povezane s njima, zapravo mogu imati isto značenje i oznaku. (Ako samo ponovimo bučno “značenje” tako da svaka razlika u procedurama koje jedan govornik povezuje s riječju “mačka” i procedure koje drugi govornik povezuje s “mačkom” računaju kao razliku u “značenju” riječi, onda nećemo imati teoriju značenja, već samo potpunu promjenu teme.) Osim toga, ako su

semantičke reprezentacije u mozgu razvijene iz iskustva, kao što su riječi u javnom jeziku, a ne sastavljene od jednog urođenog skupa semantičkih primitiva, nema razloga misliti da određena reprezentacija (opisana sintaktički) neće imati različita značenja različitih skupina ljudi. (To znači, “različita značenja” po kriterijima koje koristi dobar interpretator.) Riječ u *lingua mentis* može, da tako kažem, imati jedno značenje za francuske govornike i drugačije značenje za govornike engleskog jezika, kao što ponekad ima pisana riječ jedno značenje na francuskom i drugačije značenje na engleskom jeziku.”Prevođenje” našeg javnog jezika na *lingua mentis* neće riješiti problem konceptualnog sadržaja, nego ga samo premjestiti s jednog jezika u drugi. Sada se više neću baviti tim problemima, ali oni će se ponovno pojaviti u budućim poglavljima.

Postoje veze između 1, 2 i 3 koje je važno vidjeti. Argument protiv pozitivizma i protiv mogućnosti definiranja svih naših pojmova iz neke osnovne zalihe “epistemološki primitivnih pojmova” sažeto je pod tačkom 1. Srce argumenta bilo je da se usvoji pojam “značenja” prema kojemu-nečemu znanstvena otkrića (otkriće da je voda H_2O , da inercija nije egzaktno proizvod mase i ubrzanja, da elektroni poštuju načelo komplementarnosti, ili da biljke sadrže klorofil i da prave fotosintezu) *mijenjaju značenje* relevantnih pojmova kršeći načelo spomenuto pod tačkom 2, načelo da se značenja tretiraju kao ista pod uobičajenim procesima fiksiranja i opravdanja vjerovanja. Reći da smo promijenili značenje riječi “voda”,

kad smo odlučili da je voda H₂O, ne bi samo išlo protiv naših intuicija sinonimije; to bi prekršilo ovo interpretativno načelo, koje je središnje za epistemičku funkciju pojma “promjena značenja”.

Osim toga, postoji veza između tački 1 i 3: ako su rana shvatanja logičkih pozitivista bili u pravu (tj. ako je tačka 1 bila netačna), onda nam evolucija ne bi morala dati tako nevjerovatne “urođene” pojmove, kao što su karburator ili pozitivni naboj, čak i ako su hipoteze o innatnosti bile istinite; to bi nam samo trebalo dati neke zalihe osnovnih pojmova (izrazi opažanja) iz kojih bi se mogli definirati. Ali (kao što Fodor prepoznaje) naši se pojmovi ne mogu definirati iz skupa pojmova koji su mnogo manji i biološki primitivniji od cijelog leksikona. Ukratko, istina holizma značenja blokira jedini način ispunjavanja prigovora 3 koji ima biološki smisao.¹⁸ (U *The Language of Thought* Fodor ne pokušava odgovoriti na prigovor 3; umjesto toga on se jednostavno divi činjenici da svi ti nevjerovatni pojmovi moraju biti urođeni – budući da to zahtijevaju činjenice, prema njegovoj teoriji). Ukratko, sofisticirani mentalizam MIT raznolikosti nije blokiran od strane bilo koje od ovih tački odvojeno, već od 1, 2 i 3 koje djeluju zajedno.

Zapravo, moj pravi razlog za početak naše rasprave o kompjuterskim (i fizikalističkim) teorijama značenja uz ispitivanje teorije *The Language of Thought* bio je upravo da ilustrira način na koji će teorije vjerojatno zagovarati načelo holizma značenja i suprotstaviti se raznim

“principima dobronamjernosti / naklonjenosti” (osobito principu da se značenja zadržavaju pod normalnim fiksiranjem vjerovanja). Ne mislim da su Fodorijanci i Chomskianci većina među kognitivnim znanstvenicima ili filozofima koji favoriziraju kompjuterske i fizikalističke teorije značenja; ali argumenti koje sam postavio protiv Fodora, posebno onih koji se temelje na holizmu značenju i na interpretativnoj maksimi, da značenja nisu izmijenjena uobičajenim procedurama promjene vjerovanja i opravdanja, ponovno će se pojaviti kada uzmemo u obzir teorije koje nisu posvećene Chomskyovoj hipotezi o urođenosti.

U sljedećim poglavljima bit će i drugih pitanja o kojima ćemo također morati razgovarati. Da bismo predstavili neka od ovih pitanja, moramo razmotriti važan aspekt značenja koji sam do sada namjerno zanemario u ovoj raspravi. To je način na koji je značenje “interaktivno”, to jest, način na koji to ovisi ne samo o onome što je u našim glavama, nego i o onome što je u našoj okolini i kako smo u interakciji s tim okruženjem. To će biti predmet sljedećeg poglavlja.

BILJEŠKE

- (a) Lloyd Carr je istakao netačnost u ovom pripisivanju meni. Brentano je smatrao da su mentalni fenomeni okarakterizirani usmjeravanjem na “sadržaj”: stoga su teme 1, 3 i 4 na mom popisu tema uključene u poglavlje “intencionalnost” središnji dio onoga što je Brentano razmatrao. Smatrao je da je “Brentanova teza” poslužila kao način prikazivanja autonomije mentalistič-

ke psihologije (“akt-psihologija”), pokazujući da je mentalno odvojeno od stvarnog (vanjskog) svijeta. Koliko znam, Brentano nikada nije koristio riječ “intencionalnost”, niti se izrazima “intencionalno nepostojanje” i “intencionalno postojanje” koristio da bi referirao na odnos uma i stvarnog svijeta, kao što su filozofi počeli koristiti riječ “intencionalnost” nakon Husserla. Bio je to Husserl, a ne Brentano, koji je u intencionalnosti mentalnog shvatio da pruža način razumijevanja povezanosti uma i svijeta i kako to da u aktima svijesti dolazimo do predmeta.

- (b) Jedna od nekoliko pouzdanih rasprava o ovom jako pogrešno shvaćenom aspektu Wittgensteinovog mišljenja postoji u Rush Rheesovoj knjizi *Discussions with Wittgenstein* (New York: Schocken, 1970.). Vidi posebno 46ff.
- (c) *The Language of Thought* (New York: Thomas Y. Crowell, 1975.)
- (d) Vidi, na primjer, Chomskyevu knjigu *Reflections on Language* (New York: Pantheon, 1975.)
- (e) Chomsky govori o “podsistemu (za jezik) koji ima specifično integrirani karakter i koji je u stvari genetski program za specifični organ” u raspravi s Piagetom, Pappertom, i drugim ponovo odštampanoj u *Language and Learning*, ed. Massimo Piatelli (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980). Vidi također *Reflections on Language*.
- (f) Ili “informacijsko enkapsulirani ulazno-izlazni uređaji”.
- (g) Vidi poglavlje 5. moje knjige *Mind, Language and Reality*, vol. 2. *Philosophical Papers* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983.).
- (h) Recenzija Skinnerovog teksta *Verbal Behavior*, *Language* 35 (1955): 26-58.
- (i) Vidi njegovu knjigu *Problems of Knowledge and Freedom* (New York: Panthenon, 1971)
- (j) Ono što me je obuzelo, naravno, bila je ideja spajanja psihologije želje i vjerovanja i kompjuterske psihologije; hipoteza o urođenosti me nikada nije privlačila kao način da se to uradi.

Naravno, urođeni “jezik” mozga, ako postoji, nije doslovno napisan. Vidi “What Is Innate and Why”, poglavlje. 14 u *Mind, Language and Reality*.

- (k) “Two Dogmas of Empiricism”, izvorno objavljen u *Philosophical Review* u januaru 1951; ponovo odštampan u Quineevom *From Logical Point of View* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1961); “Carnap on Logical Truth”, izvorno objavljen u *The Philosophy of Rudolf Carnap* (La Salle, Ill.: Open Court, 1963.); ponovno odštampan u Quineovim *Ways of Paradox* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2d izd. 1976); *Word and Object* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1960).
- (l) Vidjeti, na primjer, njegovo *Psychological Explanation* (New York: Random House, 1968) i *The Modularity of Mind* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1983), posebno. posljednjih 45 stranica.
- (m) *Reason, Truth and History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981); nekoliko radova u *Realism and Reason*, sv. 3 moje *Philosophical Papers* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983.). Vidi također moje “*Reflexive Reflections*”, *Erkenntnis* 22 (1985).
- (n) Vidi poglavlje 13. moje knjige *Mind, Language and Reality*.
- (o) Ovdje se, dakako, upućujem na relativističke poglede Thomasa Kuhna, čija je knjiga *The Structure of Scientific Revolutions* (2d ed., enlarged, Chicago: University of Chicago Press, 1983) postala klasika.
- (p) U metateoriji obične “ekstenzionalne” logika – iskaznog računa, teorije kvantifikacije, teorije skupova – ne treba, zapravo, pojam istovjetnosti *smisla*, kažu većina autora, već pojmovi ekstenzivne semantike – denotacija ili referencija – da igraju važnu ulogu u svim postupanjima. U sljedećem poglavlju ću raspravljati o tome da svaka teorija istovjetnosti “smisla” mora pretpostaviti teoriju istovjetnosti referencije.
- (q) Zanimljivu odbranu protiv ovog prigovora iznio je Massimo Piattelli-Palmarini u “*The Rise of Selective Theories: A Case Study*

and Some lessons from Immunology“, poglavlje. 6 u *Language Learning and Concept Acquisition: Foundational Issues*, ed. William Demopoulos and Ausonio Marras (Norwood, N. J.: Ablex, 1986). Piattelli ističe da kada je Niels Kai Jerne prvi put predložio da tijelo proizvodi protutijela u svim probnim postavkama (1955.), postojala je ogromna nevoljkost da se to povjeruje. Ipak je ta hipoteza naknadno potvrđena. ”Niels Jerne postavlja stvarnu prisutnost u svakom organizmu “unutarnje slike “ bilo kojeg molekularnog oblika” (str. 127). ”Teško je naći argumente da slučaj mora biti jednostavniji u kognitivnim stvarima “(str. 129). Međutim, nisam sklon prihvatiti taj intrigantni prijedlog. Pretpostavimo da neko napiše “kratku priču” (ili bolje rečeno, plan za kratku priču) na način da na svakom od 200 mjesta postoji mogućnost izvođenja dvije različite akcije: svaka od priča koje generira nacrt može biti samo dvije ili tri stranice dovoljno kratke da bi ih ljudsko biće moglo zapamtiti. Ipak, ukupan broj kratkih priča koje generira nacrt je prevelik – veći od broja elementarnih čestica u svemiru – da bi se sve kratke priče mogle pojedinačno ispisati bilo gdje. Postoji enormna razlika u broju “sadržaja” koje ljudsko biće može naučiti i broj protutijela u ljudskom krvotoku. (Broj protutijela u ljudskom krvotoku je svakako manji od 1017.) Da budemo sigurni, “koncepti” nisu kratke priče. Ali oni često proizlaze iz *teorija*, i (sličnim argumentom) broj mogućih teorija (i, sumnjam, *tipova* teorija) – čak i teorije koje su relativno “kratke” – uključuje eksponencijalnu eksploziju koja čini jako nevjerovatnom ideju da je evolucija naprijed iscrpila sve mogućnosti.

Prijevod s engleskog: Nijaz Ibrulj

4.

John R. Searle

DRUŠTVENA ONTOLOGIJA: NEKI TEMELJNI PRINCIPI¹

I. Problem društvene ontologije

Cilj ovog članka je istražiti problem društvene ontologije. Forma koju će to istraživanje poprimiti jeste razvijanje argumenta koji sam izložio u knjizi *The Construction of Social Reality*². Sažet ću neke od rezultata te knjige i onda dalje razviti ideje.

Prije svega, zašto uopšte postoji problem društvene ontologije? Govorimo o načinu postojanja društvenih objekata kao što su Sjedinjene američke države, nogometni tim “49ers” iz San Franciska, Univerzitet u Kaliforniji i Društvo vlasnika imovine u Squaw dolini, kao i o takvim masovnim institucijama kao što su novac ili privatna imovina. Također govorimo o društvenim činjenicama, kao što je činjenica da sam državljanin Sjedinjenih država, da je komad papira koji držim u ruci

---

¹ Jako velik broj ljudi me je zadužio raspravljanjem o pitanjima u ovom članku. Ne mogu se zahvaliti svima, ali želim da se zahvalim posebno Josef Mural, Barry Smithu, i posebno mojoj ženi, Dagmar Searle. Posebno hvala Royu d’Andrade, koji je pročitao prvi nacrt teksta i napravio korisne komentare.

² Searle (1995).

novčanica od dvadeset dolara, i da je Francuska članica Europske unije. Govorimo također o društvenim procesima i događajima, kao što je aktualna kampanja za predsjedničke izbore, pad komunizma i zadnje Svjetsko prvenstvo. Ukratko, govorimo o društvenim činjenicama, društvenim objektima, društvenim procesima i događajima. Da ponovimo pitanje: zašto postoji problem s tim fenomenima?

Problem se pojavljuje u različitim oblicima, ali jedan je ovaj: svako od nas zna da se svijet sastoji isključivo od fizičkih čestica u poljima sile (ili šta god da nam na kraju krajeva korektna fizika kaže da su posljednji građevni blokovi materije) i da su te fizičke čestice organizirane u sisteme i to da su neki od sistema na bazi ugljika evoluirali tokom razdoblja od oko pet milijardi godina u vrlo veliki broj životinjskih i biljnih vrsta, među kojima smo mi ljudi jedna od vrsta sposobna za svijest i intencionalnost. Naše pitanje, u svom najširem i naivnom obliku je: Kako takve životinje kao što smo mi sami mogu stvarati “društvenu” stvarnost? Kako mogu stvoriti stvarnost novca, imovine, vlade, braka i, možda najvažnije od svega, jezika? Posebno zagonetno obilježje društvene stvarnosti jest da ona postoji samo zato što mi mislim da postoji. Objektivna je činjenica da je komad papira u mojoj ruci novčanica od dvadeset dolara, ili da sam ja državljanin Sjedinjenih država, ili da je tim Giants pobijedio Athletics s 3: 2 u jučerašnjoj bezbolskoj igri. Sve to su objektivne činjenice u smislu

da nisu stvar mog mišljenja. Ako vjerujem suprotno, naprosto griješim. Ali ove objektivne činjenice postoje samo na temelju kolektivnog prihvaćanja ili prepoznavanja ili priznavanja. Šta to znači? Šta znači “kolektivno prihvaćanje ili prepoznavanje ili priznavanje” ?

Apsolutno temeljna razlika koju moramo napraviti prije nego što možemo čak i početi raspravljati o tim pitanjima je razlika između onih svojstava stvarnosti koje postoje nezavisno od nas, svojstava koje ću zvati *svojstvima nezavisnim od posmatrača*, i onih svojstava čije postojanje zavisi od nas, koje ću zvati *svojstvima zavisnim od posmatrača*. Primjeri fenomena nezavisnih od posmatrača su sila, masa, gravitacijsko djelovanje, kemijska veza, fotosinteza, solarni sistem i tektonske ploče. Primjeri činjenica zavisnih od posmatrača su vrste primjera koje sam ranije spomenuo, kao ta da sam građanin Sjedinjenih država, da je bejzbol igra koja se igra s devet muškaraca na svakoj strani, te da Sjedinjene američke države obuhvataju pedeset država. Grubo govoreći, možemo reći da se društvene znanosti bave činjenicama zavisnim od posmatrača; prirodne znanosti bave se činjenicama nezavisnim od posmatrača. Jedan jednostavni i provizorni test da li je ili nije neka činjenica nezavisna od posmatrača je ovo: Može li ta činjenica uopšte postojati ako nikako ne bi postojali svjesni subjekti? Ako činjenica može postojati čak i da nikada nije bilo ljudskih bića ili drugih svjesnih subjekata, na primjer činjenica da postoji gravitacijsko djelovanje između zemlje i mjeseca, tada je činjenica ne-

zavisna od posmatrača. Ako, međutim, činjenica zahtijeva za svoje postojanje svjesne subjekte na način na koji činjenice o novcu, imovini, vladi i braku zahtijevaju svjesne subjekte, onda je ta činjenica barem kandidat da bude zavisna od posmatrača. Rekao sam da je ovo samo jedan jednostavni i provizorni test. Razlog zbog kojeg nije dovoljan, kao što stoji, jeste da je postojanje svijesti i intencionalnosti, na kojima se temelje činjenice zavisne od promatača u svom stvarnom postojanju, same za sebe jesu fenomeni nezavisni od posmatrača. Činjenica da je komad papira ispred mene novčanica od dvadeset dolara je zavisna od posmatrača; ta činjenica postoji samo u zavisnosti od mentalnog stanja sudionika u aktivnostima kupovine, prodaje, itd. Ali mentalna stanja koje ti ljudi imaju nisu sama zavisna od posmatrača. Ona su od posmatrača nezavisna.

Mislim da je vrijedno proći kroz ovu konstataciju pažljivo. Komad papira u mojoj ruci je novčanica od dvadeset dolara. Koja činjenica u vezi s tim čini da taj komad papira bude novčanica od dvadeset dolara ? Njegova fizika i kemija nisu dovoljni. Ako bismo htjeli ući u detalje, trebala bi biti ispričana složena zakonska priča o Vladi SAD, o Odjelu trezorskog poslovanja i Zavodu za graviranje i tiskanje. Ali presudni element ove priče su mentalna stanja ljudi koji su uključeni. Postaviti stvar grubo, neophodan uvjet za to da je taj komad papira novac jeste da ljudi imaju intenciju da on to bude, i da misle da je to novac. Zato je njegovo postojanje kao novca zavisno

od posmatrača. Ali šta je s mentalnim stanjem? Pretpostavimo da sada mislim, “Ovo je novčanica od dvadeset dolara”. To mentalno stanje i bezbroj drugih poput njega konstitutivni su za činjenicu zavisnu od posmatrača da su stvari ove vrste novac. Ali sama mentalna stanja posmatrača nisu zavisna od posmatrača. Mogu misliti da je to novac bez obzira na to misle li drugi da ja mislim da je to novac. Tako je postojanje društvenih fenomena zavisnih od posmatrača stvoreno uz pomoć skupa mentalnih fenomena nezavisnih od posmatrača, a naš je zadatak objasniti prirodu tog stvaranja.

Možda mislite da bi ta pitanja mogla biti davno riješena jer ipak imamo, nakon svega, dosta dugu tradiciju rasprave o temeljnim pitanjima u društvenim znanostima, i da, naravno, mnogo dugujemo velikim osnivačima društvenih znanosti kao što su Max Weber, Georg Simmel, Emile Durkheim, i Alfred Schütz. Prije njih imali smo tako velike filozofe kao što su David Hume, Jean Jacques Rousseau i Adam Smith – mogli bismo nastaviti popis unatrag sve do Aristotelove *Politike*. Šta možemo mi dodati ovoj velikoj tradiciji? Postoji ozbiljna slabost u svim klasičnim raspravama o postojanju društvene stvarnost: svi mislioci koje sam spomenuo uzimali su jezik kao datost. Weber, Schütz, Simmel i Durkheim, svi pretpostavljaju postojanje jezika i onda, pošto je jezik dat, pitaju o prirodi društva. I oni su u vrlo dobrom društvu zato što tendencija da se jezik pretpostavlja kada se raspravljaju o temeljima društva ide

unatrag do Aristotela. Na primjer, nevjerojatna je činjenica o teoretičarima društvenog ugovora da pretpostavljaju zajednicu ljudi koji već imaju jezik i koji se potom udružuju zajedno kako bi napravili jedan izvorni ugovor koji utemeljuje društvo. Želim da kažem, ako dijelite zajednički jezik i ako ste uključeni u razgovore u tom zajedničkom jeziku, onda već imate društveni ugovor. Standardno objašnjenje koje pretpostavlja jezik, a zatim pokušava objasniti društvo, vraća stvari natrag na početak. Ne možete početi shvaćati šta je posebno u ljudskom društvu, kako se ono razlikuje od primata i drugih životinjskih društava, ako prvo ne razumijete neke posebna svojstva ljudskog jezika. Jezik je pretpostavka postojanja drugih društvenih institucija na način da one nisu pretpostavka jezika. Ta se činjenica može tačno odrediti. Institucije kao što su novac, imovina, vlada i brak ne mogu postojati bez jezika, ali jezik može postojati bez njih. Neko bi sada mogao smatrati da smo trebali prevladati ovu prazninu u dvadesetom stoljeću pošto su brojni sociološki teoretičari bili osjetljivi na problem jezika. Uz bogatu tradiciju lingvističke antropologije imamo nedavne spise socioloških teoretičara, osobito Bourdieua i Habermasa, a možda i Foucaulta. Ali bojim se da su čak i oni uzimali jezik kao datost. Bourdieu, slijedeći Foucaulta, ispravno navodi da ljudi koji su sposobni kontrolirati jezične kategorizacije koje su zajedničke u društvu imaju veliku moć u tom društvu, a Habermas naglašava važnost govornih

činova i ljudske komunikacije u stvaranju društvene kohezije. Ali, opet, sva trojica propuštaju da vide bitno *konstitutivnu* ulogu jezika. Jezik ne funkcionira samo zato da kategorizira i da nam time daje moć, à la Bourdieu, i ne funkcionira samo, ili čak prvenstveno, kako bismo mogli postići racionalni ugovor, à la Habermas. Jezik ima mnogo više osnovnih i temeljnih funkcija koje ću navesti za nekoliko trenutaka.

Posljednja razlika prije nego krenemo na posao. Naša kultura pravi veliku razliku između objektivnosti i subjektivnosti, ali ta je razlika sistematski dvosmislena između epistemskog smisla i ontološkog smisla. Ako kažem: “Rembrandt je rođen 1606. godine, ” ta je tvrdnja epistemski objektivna. Može se utvrditi kao istinita ili kao lažna nezavisno od mentalnog stanja posmatrača. Ali ako kažem, “Rembrandt je bio bolji slikar od Rubensa”, ta tvrdnja je, kako kažu, “stvar mišljenja.” Ona je “subjektivna”. Ali osim razlike između epistemske objektivnosti i subjektivnosti – i na neki način temelj razlike epistemske subjektivnosti i objektivnosti – postoji ontološka razlika između ontološke subjektivnosti i ontološke objektivnosti. Planine, molekule i tektonske ploče imaju postojanje koje je nezavisno od mentalnih stanja i osjećaja posmatrača. Ali bolovi, škakljanje, svrbenje, emocije i misli imaju način postojanja koji je ontološki subjektivan u smislu da oni postoje samo u mjeri u kojoj ih doživljavaju ljudski ili životinjski subjekti. Sada, važnost ove razlike za našu raspravu je ova: činjenica, na primjer, da je

George W. Bush predsjednik Sjedinjenih država; i činjenica da je, na primjer, komad papira koji imam u mojoj ruci novčanica od dvadeset dolara jesu epistemski objektivne činjenice. Ali važno je naglasiti da takve društvene institucionalne činjenice mogu biti epistemski objektivne iako su ljudska mentalna stanja dio njihovog načina postojanja. To jest, *zavisnost od posmatrača podrazumijeva ontološku subjektivnost, ali ontološka subjektivnost ne isključuje epistemsku objektivnost*. Možemo imati epistemski objektivno znanje o novcu i izborima, iako takve vrste činjenica o kojim neko ima epistemski objektivno znanje su same sve ontološki subjektivne, barem do stupnja koji moramo odrediti.

Neka nam se dopusti da samo sumiramo gdje smo upravo sada. Trebamo razliku između činjenica zavisnih od posmatrača i činjenica nezavisnih od posmatrača. Trebamo i razliku između epistemske objektivnosti i subjektivnosti s jedne strane i ontološke objektivnosti i subjektivnosti s druge strane. Većina fenomena o kojima raspravljamo, takvi fenomeni kao što su novac, vlade i nogometne igre, zavisni su od posmatrača. Ali istodobno sadrže komponente nezavisne od posmatrača ali ontološki subjektivnih ljudskih mentalnih stanja. Iako konstitucija društva tako sadržava ontološki subjektivne elemente kao apsolutno neophodne za njihovo postojanje, svejedno ontološka subjektivnost domene (područja) ne sprečava nas da dobijemo epistemski objektivno objašnjenje domene. Jednom riječju, epistemska objektivnost

ne zahtijeva ontološku objektivnost. Ako bi je zahtijevala, društvene znanosti bi bile nemoguće. Sada, sa svim tim što je preliminarno dato, možemo navesti osnovnu logičku strukturu ljudskih društava. Ovdje slijedi.

II. Logička struktura društva

Ljudska društva imaju *logičku strukturu*, jer su ljudska mentalna stanja konstitutivna za dotičnu društvenu stvarnost i ta mentalna stanja imaju propozicionalne sadržaje s logičkim odnosima. Naš problem je izložiti te odnose. Može se sada činiti da je to previše zastrašujući zadatak. Ljudska su društva neizmjereno kompleksna i neizmjereno raznovrsna. Ako postoji jedna stvar koju poznajemo iz kulturne antropologije prošlog stoljeća, to je da postoji ogromna raznolikost različitih načina društvenog postojanja. Pretpostavka koju ću uvesti, i pokušati je opravdati, jeste da, iako postoji ogromna raznolikost, principi koji su temelj konstituiranja društvene stvarnosti su prilično malobrojni. Ono što otkrivete kada idete iza površinskih pojava društvene stvarnosti jeste relativno jednostavna temeljna logička struktura iako su manifestacije u aktualnoj društvenoj stvarnosti u političkim strankama, društvenim događajima i ekonomskim transakcijama neizmjereno složene. Analogija s prirodnim znanostima je očigledna. Postoji ogromna razlika u fizičkoj pojavi lomače i zahrđale lopate, ali temeljni princip u oba slučaja je tačno isti: oksidacija. Slično tome, postoje ogromne razlike između bejzbolskih igri, novčanica od

dvadeset dolara i državnih izbora, ali temeljna logička struktura je ista. Sve troje sastoje se u nametanju statusnih funkcija putem kolektivne intencionalnosti, čiji ću smisao uskoro objasniti detaljnije.

Da bismo opisali osnovnu strukturu društveno-institucionalne stvarnosti, trebamo tačno tri primitivna pojma: kolektivna intencionalnost, dodjeljivanje funkcije i konstitutivna pravila i procedure. (Ovdje ću biti vrlo kratak, jer ponavljam ono što sam drugdje rekao.)

Prvo, ljudska bića imaju izvanrednu sposobnost, koju imaju također mnoge druge vrste, a to je da se uključe u kooperativno ponašanje i razmjenu mentalnih stanja s članovima iste vrste. Ljudska bića mogu surađivati na više načina, i samo treba posmatrati bilo koju tipičnu ljudsku interakciju da bi se to vidjelo. Dva čovjeka koji vode razgovor, orkestar koji svira simfoniju, i dvije ekipe koje igraju nogomet, sve su to primjeri kooperativnog ponašanja. Želim uvesti tehnički izraz za to. Zovem to *kolektivna intencionalnost*. Želim objasniti ovaj pojam. "Intencionalnost" je riječ koju filozofi koriste za opisanje onog svojstva duha po kojima su mentalna stanja *usmjerena na* ili *prema* objektima i stanjima stvari u svijetu. Tako, na primjer, ako imam uvjerenje onda to mora biti uvjerenje da je neki slučaj takav i takav; ako imam želju to mora biti želja da neki slučaj treba biti takav i takav. Intencionalnost, u ovom tehničkom smislu, uključuje ne samo namjeru u običnom smislu, u kojem bih mogao namjeravati da idem da gledam film,

nego i uvjerenja, nade, želje, emocije, percepcije i puno drugih mentalnih stanja. Osim individualne intencionalnosti koja je opisana u singularnoj formi prvog lica poput “želim”, “vjerujem”, “namjeravam”, postoji također kolektivna intencionalnost, koja je opisana u obliku “vjerujemo”, “želimo”, “namjeravamo.”

Kolektivno intencionalno djelovanje osobito je važno u svakoj teoriji društva. U takvim slučajevima, ja činim nešto samo kao dio našeg zajedničkog činjenja nečega. Na primjer, sviram violinu kao dio našeg sviranja simfonije. Udaram loptu kao dio igranja bezbola. Kolektivna intencionalnost je intencionalnost koju dijele različiti ljudi, i samo jer mogu postojati zajedničke namjere da rade stvari, tako mogu postojati zajednička uvjerenja i zajedničke želje. Crkvena zajednica, na primjer, recitiranjem Nicene Creed (Symbolum Niceanum), izražava uvjerenje koje dijele članovi, zajedničku vjeru.

Uobičajeno je u društvenoj filozofiji, a možda isto tako i u društvenim znanostima, koristiti pojam “intersubjektivnost”. Nikada nisam vidio jasno objašnjenje koncepta intersubjektivnost, i ja neću koristiti taj pojam. Ali ću upotrijebiti izraz “kolektivna intencionalnost” da pokušam opisati intencionalističku komponentu društva; i sumnjam da je intersubjektivnost legitiman pojam uopće, ona mora biti kolektivna intencionalnost. Uvjeren sam da je kolektivna intencionalnost pravi biološki fenomen, i iako je složen, nije tajanstven ili neobjašnjiv. Neke od njenih složenosti sam pokušao opisati

negdje drugdje³. Kolektivna intencionalnost je psihološka pretpostavka svake *društvene* stvarnosti i, u stvari, definiram društvenu činjenicu kao svaku činjenicu koja uključuje kolektivnu intencionalnost dvoje ili više ljudi ili životinja. Tako su prema ovoj definiciji, oboje, čopor vukova koji love skupa i Vrhovni sud koji donosi odluku, slučajevi kolektivne intencionalnosti i time slučajevi društvenih činjenica. Moj glavni problem u ovom članku je objasniti kako takav institucionalni društveni fenomen kao što je Vrhovni sud koji donosi odluku nadilazi društvenu ontologiju prisutnu u društvenim životinjama. Zanimljiv problem ne nastaje s društvenim činjenicama, nego s takvim *institucionalnim* činjenicama kakve su one koje uključuju novac, vlade, političke stranke i ekonomske transakcije. Institucionalne činjenice su podklasa društvenih činjenica.

Drugi primitivni pojam koji nam je potrebna je dodjeljivanje funkcije. Ljudi, i neke životinje, imaju sposobnost dodjeljivanja funkcije objektima, gdje objekat nema funkciju intrinzično (inherentno) već samo na temelju kolektivnog dodjeljivanja. Sve funkcije su zavisne od posmatrača . Nešto ima funkciju samo u odnosu na mentalno stanje ljudi ili drugih životinja. Ovdje smo zaslijepjeni činjenicom da u biologiji često otkrivamo funkcije u prirodi. Ali kad otkrijemo, na primjer, da je funkcija srca da pumpa krv, to možemo otkriti samo unutar pretpostavljene teleologije. Zato što cijenimo

---

³Searle (1990).

život i opstanak kažemo da je funkcija srca da pumpa krvi. Ako bi smo mislili da je najvažnija stvar u svemiru slavljenje Boga pravljjenjem zaglušjuće buke, onda bi funkcija srca bila pravljjenje velike buke. Ako bi smo mislili da su smrt i izumiranje vrijedni iznad svega, onda bi srca bila disfunkcionalna i rak bi imao važnu ulogu. Mnogo ljudi se ne slaže s mnom da su sve funkcije zavisne od posmatrača, ali argument koji mi se čini uvjerljivim jest da pojam *funkcija* sadrži normativnu komponentu koja nije sadržana u pojmu *uzrok*. Grubo govoreći, funkcije su uzroci koji služe svrsi. Odakle dolaze svrhe? U svakom slučaju nije to bitno za glavni argument ovog članka da su funkcije zavisne od posmatrača, iako to napominjem tek usputno.

Do sada, dakle, imamo kolektivnu intencionalnost i dodjeljivanje funkcija. Lako je vidjeti kako se to može kombinirati. Ako jedna osoba može koristiti panj kao stolicu, skupina ljudi može koristiti kladu kao klupu. Kolektivna intencionalnost omogućuje kolektivno dodjeljivanje funkcije.

No, to je sljedeći korak koji predstavlja znak razlikovanja koji dijeli ljudi od drugih vrsta. Ponekad je kolektivno dodjeljivanje funkcije implementirano na osobi ili objektu kod kojih se funkcija ne vrši na temelju fizičkih osobina osobe ili objekta, već na temelju činjenice da kolektivna intencionalnost dodjeljuje određeni status toj osobi ili objektu, a taj status omogućuje osobi ili objektu da obavlja funkciju koja se nije mogla vršiti bez kolektiv-

nog prihvaćanja tog statusa. Očigledni primjer je novac. Papir u mojoj ruci, za razliku od noža u mom džepu, doista vrši funkciju, ali tu funkciju ne vrši po svojoj *fizičkoj* strukturi već na temelju *kolektivnih mentalnih stanja*. Nož ima fizičku strukturu koja mu omogućuje rezanje i izvođenje drugih funkcija primjerenih nožu, ali novac nema takvu fizičku strukturu. Fizička struktura je manje-više irelevantna, samo pod uvjetom da ispunjava određene opšte uvjete (kao što je da se može lako prepoznati kao novac, da je lagan za transport, težak za krivotvorenje, itd.). Volim ilustrirati jednom parabolom pomak od dodjeljivanja funkcija prema onome šta nazivam statusnim funkcijama. Zamislimo zajednicu koja gradi zid oko svojih nastambi. Zid sada ima kolektivno dodijeljenu funkciju, koju on može vršiti na temelju njegove strukture. Ali pretpostavimo da se zid postepeno raspada sve dok ne ostane samo jedna linija od kamenja. Međutim, pretpostavimo da ljudi i dalje *prepoznaju* liniju kamenja kao *granicu*, oni i dalje *prihvaćaju* da je ne bi trebali prijeći. Sada ta linija vrši funkciju koju je jednom vršio zid, ali vrši funkciju ne na temelju svoje fizičke strukture, nego na temelju kolektivnog prihvaćanja da linija kamenja sada ima određeni *status* i s tim statusom *funkciju* koja se može vršiti samo na temelju kolektivnog prihvaćanja tog statusa. Želim da ovo zvuči prilično bezopasno i neškodljivo, ali mislim da je zapravo to odlučujući potez koji razlikuje ljude od drugih životinja. To je ovaj prelaz pomoću kojeg stvaramo *statusne funkcije* koje označavaju

razliku između društvene stvarnosti općenito i onoga šta ja nazvam institucionalnom stvarnošću. Ljudske institucije su stvar statusnih funkcija.

Pokušao sam postaviti i logičku formu dodjeljivanja statusne funkcije kada ona postane stalna, i time predmet nekog pravila, kao što je konstitutivno pravilo u formi: *X se računa kao Y*, ili češće, *X se računa / prihvaća kao Y u kontekstu C*. Prema tome, nešto takvo i takvo računa se / prihvaća se kao novčanica od dvadeset dolara u našem društvu. George W. Bush računa se / prihvaća se kao predsjednik Sjedinjenih Država. Takav i takav potez u šahu računa se / prihvaća se kao legalni potez konjem. Takav i takav položaj figure računa se / prihvaća se kao šah, a takva i takva vrsta šaha računa se / važi kao šahmat. Sve su to oblici *X se računa / prihvaća kao Y u kontekstu C*. Sada, možda mislite da ako je to sve što postoji u toj ljudskoj institucionalnoj stvarnosti, i ako je to ono šta nas razlikuje od nižih životinja, onda to ne izgleda tako puno za nastavak. Ali to posjeduje dva formalna svojstva koja su istinski značajna. Prvo, može se ponavljati nagore beskonačno. Dakle, stvaranje takvih i takvih zvukova uzima se kao izgovaranje rečenice u engleskom jeziku, i izgovaranje takve i takve rečenice u engleskom jeziku uzima se kao obećanje, i iskazivanje takvih i takvih obećanja uzima se kao sklapanje ugovora. Primjetite šta se događa u tim slučajevima. Na donjem nivou, X_1 računa se kao Y_1 , ali na jednom nivou više, $Y_1 = X_2$ računa kao Y_2 . I $Y_2 = X_3$ računa se kao Y_3 i

tako dalje prema gore beskonačno. Nadalje, struktura ne samo da se penje naviše, već se proširuje lateralno i beskonačno. Nikada nemamo samo jednu institucionalnu činjenicu, nego imamo niz međusobno povezanih institucionalnih činjenica. Dakle, nemam samo novac, nego imam novac na mom bankovnom računu u određenoj financijskoj instituciji, i stavljen je tamo od strane mog poslodavca, Univerziteta u Kaliforniji, i ja ga koristim za plaćanje dugova kreditne kartice i mojih državnih i saveznih poreza na dohodak. Svi su to institucionalni pojmovi, a primjer ilustrira način na koji se institucije međusobno povezuju jedna s drugom. Da ponovimo, nemate samo jednu institucionalnu činjenicu, imate niz međusobno povezanih institucionalnih činjenica, a time imate niz međusobno povezane institucije.

Ali ipak, mogli bi reći, koja je važnost svega ovoga? Koga briga ako dodjeljujemo sve ove statusne funkcije? Odgovor je da su statusne funkcije prenosnici moći u društvu. Značajna stvar je ovo: mi prihvaćamo status i takvim prihvaćanjem prihvaćamo niz obveza, prava, odgovornosti, dužnosti, ovlasti, dozvola, zahtjeva, itd. Zbog kratkoće, zovem ih *deontičkim* moćima. Tako, na primjer, ako je neko moja supruga, ako je neki komad imovine moja imovina, ako sam dobio kaznu za parkiranje, ako sam profesor na Univerzitetu u Kaliforniji, sve su to primjeri deontičkih moći, pozitivnih i negativnih. Dakle, ako je to moja imovina, imam određenu *ovlast* nad njom, i zakon od mene traži da platim porez na nju.

Ako sam dobio kaznu za parkiranje, imam zakonsku *obavezu* da platim novčanu kaznu. Ne postoji ništa slično u životinjskom carstvu. Ono šta imamo u društvu je skup odnosa deontičke moći. Ali neko bi mogao opet postaviti pitanje, zašto bi trebalo da brinemo o tim odnosima deontičke moći? Ko daje prebijenu paru za moja prava, dužnosti i obveze? Odgovor je važan: ono o čemu raspravljamo ovdje jesu razlozi za djelovanje, a prepoznavanje nečega kao prava, dužnosti, obveze, zahtjeva, itd. jest prepoznavanje razloga za djelovanje. Nadalje, to je specifična vrsta razloga za akciju koja je apsolutno bitna za ljudsko društvo i koja, koliko ja znam, ne postoji u životinjskom carstvu: te deontičke strukture omogućuju razloge za djelovanje nezavisne od želja.

Ako imam neku imovinu, a drugi ljudi prepoznaju da je to moja imovina, onda imaju od želja nezavisne razloge da ne krše moje pravo na moju imovinu, i tako dalje s pravima općenito. Usporedite teritorijalnosti životinja s imovinskim pravima ljudskih društava. Postoje mnoge razlike, ali u svrhu ove rasprave ključna je tačka, koliko mi znamo, da životinje nemaju deontologiju.

I ponovo, to je ova kombinacija: statusne funkcije, deontičke moći, i razlozi za djelovanje nezavisni od želje, koji nam daju specifične ljudske oblike socijalizacije koje nam omogućuje razlikovanje ljudskih bića od drugih društvenih životinja, čak i od drugih primata. Sada moramo dopustiti sebi da budemo zapanjeni time. Drugi primati genetski su vrlo blizu nama. Svejedno postoji

ogromna razlika, ili, umjesto toga, postoji niz ogromnih razlika između ontologije ljudskog društvenog života i one životinja.⁴

Najvažnija razlika između nas i drugih životinja, i tu je razliku napravio niz filozofa, najslavniji od tih je možda Descartes, jest ona da mi imamo jezik a druge životinje ne. Međutim, rijetko je jasno šta je uključeno u posjedovanje jezika. Ako čitate standardne socio-biologe kao što su Wilson⁵ ili Barash⁶ dobivate dojam da mnoge vrste životinja imaju signalne sisteme, ali da smo ljudi posebni po tome što imamo više razrađen signalni sistem od ostalih životinja. Mislim da je to neadekvatna koncepcija jezika. Ovo nije mjesto za to da razvijem cijelu svoju teoriju govornih činova, ali dopustite mi da kažem samo toliko. Esencijalna stvar o ljudskim bićima jest da im jezik daje sposobnost *predstavljanja*. Nadalje, oni mogu predstavljati ne samo ono šta je slučaj nego šta je bio slučaj, šta će biti slučaj i šta bi željeli da bude slučaj. Čak i spektakularnije, mogu lagati. Ljudi mogu predstavljati nešto kao da je slučaj iako vjeruju da to nije slučaj.

Možemo sada s malo više preciznosti tačno reći šta je posebnost jezika u konstituciji institucionalne stvarnosti. Institucionalna stvarnost može postojati samo u mjeri u kojoj se predstavlja kao postojeća. Nešto može biti novac, nogometna igra, komad privatnog vlasništva,

---

⁴ Kummer (1971).

⁵ Wilson (1975).

⁶ Barash (1977).

brak ili vlada samo u mjeri u kojoj je predstavljeno / važi kao takvo. Da bi nešto bilo neki od tih fenomena, mora se pomišljati na određeni način, i ove će misli predstaviti to na određeni način. Ali predstavljanje tih institucionalnih činjenica uvijek zahtijeva jezik. Zašto je to tako? Zašto neko jednostavno ne misli da je nešto takvo i takvo vlada ili da je nešto takvo i takvo nogometna igra? Odgovor je da ne tu postoje drugi fenomeni osim sirovih (fizičkih) činjenica i njihovog predstavljanja kao nečega što ima institucionalni status. Ne postoji ništa u golim fizičkim činjenicama što bi pružilo semantički sadržaj koji bismo trebali biti sposobni misliti kako bi mislili da je nešto takvo i takvo vlada ili nogometna utakmica. Dopustite mi da ovo ilustriram jednim primjerom. Moj pas može vidjeti čovjeka koja nosi loptu preko linije; ali ono šta on ne može vidjeti je da ta osoba postiže gol. Zašto ne? Je li to da njegovo viđenje nije dovoljno dobro? Trebaju li mu naočale?

Pretpostavimo da smo odlučili da ćemo trenirati psa da vidi golove. Kako ćemo to učiniti? Možemo ga uvježbati da laje kad vidi da čovjek prelazi liniju dok nosi loptu, ali da bi vidio čovjeka koji je postigao gol, mora biti u stanju predstavljati nešto više od ovih fizičkih činjenica. Fizičke činjenice koje pas vidi i fizičke činjenice koje ja vidim tačno su iste. Ono šta ja imam, a čega pas nema, jeste sposobnost predstavljanja tih činjenica na određeni način, predstavljanja njih kao postojećih na višoj razini, predstavljanja njih kao simbola Y, u formuli X

se računa / prihvaća kao Y. Ovo je tajna uz pomoć koje ljudska bića mogu stvoriti institucionalnu stvarnost a druge životinje ne mogu. Ljudska bića imaju sposobnost gledanja i razmišljanja na dvostrukom nivou. Možemo vidjeti oboje, i komad papira i novčanicu od jednog dolara. Možemo vidjeti oboje, čovjeka koji nosi loptu preko linije i čovjek koji daje gol. Na prvi pogled ovo izgleda kao poznati slučaj viđenja nečega kao nečega drugog. Neki nacrtani lik vidimo sad kao patku, sad kao zeca. Ali ono šta je posebno za ljudska bića je to da imaju sposobnost koju pas nema, da vidi i razmišlja o institucionalnoj stvarnosti, ali to je nemoguće samo na temelju običnih fizičkih činjenica jer ni u fizičkim činjenicama ne postoji ništa šta bi dalo semantički sadržaj bilo mišljenju bilo percepciji. Svjetlosni valovi koji ulaze u moje oči kad čovjek prelazi ciljnu liniju i svjetlosni valovi koji ulaze u oči psa su isti, ali ja sam doslovno vidio kako čovjek postiže gol a pas to doslovno nije vidio. U takvim slučajevima, institucionalna stvarnost tako zarazi našu perceptivnu i druge forme kognitivnog aparata da je neposredna obrada perceptivnih inputa već postignuta na institucionalnom nivou. Baš kao što mogu doslovno vidjeti čovjeka da postiže gol, tako doslovno mogu vidjeti čovjeka koji plaća za namirnice u supermarketu, i mogu doslovno vidjeti susjeda koji glasa na izborima.

Pokušajmo istražiti te ideje prolazeći kroz neke korake u kojima je jezik uključen u konstituiranje institucionalne stvarnosti.

Imamo sposobnost da uzimamo / predstavljamo stvari kao da imaju određeni status, i na temelju kolektivnog prihvaćanja tog statusa one mogu vršiti funkcije koje nisu mogle vršiti bez tog kolektivnog prihvaćanja. Oblik kolektivnog prihvaćanja mora biti u najširem smislu jezički ili simbolički jer nema ničeg drugog šta bi označilo nivo statusne funkcije. Ne postoji ništa u liniji, ni u čovjeku ni u lopti šta bi se uzimalo kao postizanje gola, osim ukoliko smo spremni uzeti čovjeka s loptom koja prelazi liniju kao postizanje gola. Mogli bismo ove tvrdnje staviti u naopštiju formu kazavši da jezik u konstituiranju institucionalnih činjenica obavlja barem sljedeće četiri funkcije.

Prvo, činjenica može postojati samo ako se predstavlja kao postojeća i ako je oblik ovih predstavljanja u najširem smislu jezični. Moram reći “u najširem smislu”, jer ne mislim implicirati da su prirodni jezici s relativnim rečenicama, ponavljajući modalni operatori i kvantifikacijski opseg nejasnoća ključni za uspostavljanje institucionalne stvarnosti. Ne vjerujem da jesu. Umjesto toga, vjerujem da ako životinja ne može da simbolizira nešto kao da ima neki status, koji nema na temelju svoje fizičke strukture, onda životinja ne može imati institucionalne činjenice, i da te institucionalne činjenice zahtijevaju neki oblik simbolizacije – ono što zovem jezik u širem smislu. Simbolizacija mora nositi deontičnu moć jer nema ničega u čistim fizičkim činjenicama što nosi deontologiju sa sobom.

Drugo, i to je doista posljedica prve tačke, forme statusnih funkcija o kojima se govori gotovo su uvijek stvar deontičkih moći. To su pitanja prava, dužnosti, obveze, odgovornosti itd. Životinje ne mogu prepoznati deontičke moći jer bez posjedovanja nekih jezičnih sredstava predstavljanja ne mogu ih predstavljati. Dopustite mi da izrazim ovu tačku s preciznošću koliko mogu. Životinjske skupine mogu imati alfa mužjaka i alfa ženku, a ostali članovi skupine mogu imati odgovarajuće reakcije na alfa mužjak i alfa ženku, ali ta hijerarhija nije osnovana na preduzimanju ili nametanju takvih stvari kakve su prava i obveze. Ono šta životinje nemaju je deontologija, obveze, zahtjevi, dužnosti, itd., koji idu s prepoznavanjem višeg statusa. Jer da bi te obveze, zahtjevi i dužnosti postojali, moraju biti predstavljeni u nekom jezičnom ili simboličkom obliku. Opet, kada se psa trenira da sluša naredbe, on uči da automatski reagira na određene riječi ili druge signale.

(Usput rečeno, često pišem o životinjskim sposobnostima. Ne mislim da znamo dovoljno o životinjskim sposobnostima kako bismo bili potpuno sigurni u opise koje dajemo posebno o primatima. Ali, i ovo je smisao, ako bi se trebalo ispostaviti da su neki primati na našoj strani podjele a ne na strani drugih životinja, u smislu da imaju deontičke moći i deontičke veze, onda je utoliko bolje za njih. U ovom članaku, ja ne plediram za superiornost naše vrste, nego pokušavam napraviti konceptualnu razliku, i pretpostavljam, na temelju onoga

šta malo znam, da se u pitanju deontologije nalazimo s jedne strane a ostale životinje su s druge strane linije razdvajanja. Ako se ispostavi da su neke od njih na našoj strani, nemam nikakav problem s tim.)

Treće, deontologija ima drugo specifično svojstvo. Naime, ona može nastaviti postojati nakon njenog početnog stvaranja, pa čak i nakon što svi sudionici koji su uključeni prestanu razmišljati o početnom stvaranju. Ja da-jem obećanje danas da ću učiniti nešto za vas sljedeće sedmice, i ta obveza i dalje traje i onda kad svi čvrsto spavamo. To može, sada, biti slučaj samo ako se ta obveza predstavlja nekim jezičnim sredstvima. Općenito, može se reći ovo: Nema jezika, nema deontologije. Ljudska društva zahtijevaju deontologiju, i jedini način na koji to mogu provesti je da imaju jezik.

Četvrto, ključna je funkcija jezika u prepoznavanju institucije kao takve. To nije samo pojedinačni slučaj unutar institucije, da je ovo moja imovina, da je to nogometna utakmica, nego da bi ovo trebalo biti primjer imovine ili da je to primjer nogometne igre, mora se prepoznati institucija vlasništva i nogometnih utakmica. Kada se radi o institucionalnoj stvarnosti, pojedini slučajevi obično postoje kao takvi, jer su oni slučajevi općeg institucionalnog fenomena. Dakle, da bih posjedovao određeni komad imovine, ili da imam određenu novčanicu dolara, mora postojati opšta institucija privatnog vlasništva i novca. Iznimke za ovo su slučajevi gdje se neka institucija stvara *de novo*. Ali ove opšte institucije,

u kojim određeni slučajevi nađu svoj način postojanja, mogu postojati samo ako su prepoznate i to prepoznavanje mora biti simbolično, jezično u najopštijem smislu.

III. Daljnja poboljšanja teorije društvene ontologije

Želim sada razmotriti neke od daljih poboljšanja ove ideje u teoriji institucionalne stvarnosti nakon objavljivanja knjige *The Construction of Social Reality*. Želim spomenuti dva takva poboljšanja ove ideje. Prvo, u izvornoj postavci teorije, naglasio sam da, kako bi statusne funkcije bile prepoznate, obično moraju postojati neki *statusni pokazatelji*, jer u samom čovjeku ili u objektu nema ničega šta će naznačiti njegov status, budući da je status samo tamo zbog kolektivnog prihvaćanja ili priznavanja. Dakle, imamo policijske uniforme, vjenčane prstenove, vjenčane listove i pasoše, a svi su statusni pokazatelji. Mnoga društva smatraju da ne mogu postojati bez pokazatelja statusa, na primjer, izdavanje osobnih iskaznica i vozačkih dozvola to potvrđuju. Međutim, Hernando De Soto ⁷ je istaknuo jednu zanimljivu činjenicu. Ponekad statusni pokazatelji stječu neku vrstu vlastitog života. Kako je to tako? Pa, ističe on, u mnogim nerazvijenim zemljama mnogi ljudi su u posjedu zemlje, ali jer tamo nema imovinskog vlasništva, jer vlasnici imovine ne posjeduju vlasničku tapiju, oni su, zapravo, ono šta

⁷De Soto (2003).

bismo nazvati skovteri / bespravni korisnici zemlje, oni nemaju statusne indikatore. Ovo ima dvije posljedice od ogromnog društvenog značaja. Prvo, oni ne mogu biti oporezivani od strane vlasti jer nisu zakonski nositelji imovine, ali drugo i čak šta je još važnije, oni ne mogu koristiti imovinu kao kapital. Normalno, da bi se društvo razvijalo, vlasnici imovine moraju biti u mogućnosti otići na banku i dobiti kredite na osnovu njihove imovine kako bi iskoristili novac za plasiranje ulaganja. Ali u zemljama kao što je, na primjer, Egipat, nemoguće je da se velika količina privatne imovine koristi kao kolateral za ulaganja jer toliko se te imovine posjeduje bez prednosti koju daje vlasnička tapija. Vlasnici imovine su u stvari skvoteri / bespravni korisnici imovine, u smislu da zakonski ne posjeduju imovinu, iako žive u društvu u kojem je priznata njihova statusna funkcija i općenito se priznaje i stoga, po mom mišljenju, i dalje postoji i stvara deontičke moći. Ali deontičke moći prestaju na tački gdje veće društvo zahtijeva neki službeni dokaz o statusnim funkcijama. Tako bez službene dokumentacije njima nedostaju pune deontičke moći.

Drugi i jednako važan razvoj pokazao mi je Barry Smith. Smith je istaknuo da postoje neke institucije koje imaju ono šta on naziva "slobodno stojeći izrazi Y" gdje možete imati statusnu funkciju, ali tamo nema fizičkog objekta kojem je postavljena / određena statusna funkcija. Fascinantan slučaj je korporacija. Zakoni osnivanja korporacija u državi poput Kalifornije omogućuju da se

statusna funkcija konstruira takoreći u vazduhu. Tako, nekom vrstom performativne deklaracije nastaje korporacija, ali ne treba da postoji fizički objekat koji je korporacija. Korporacija mora imati poštansku adresu i popis službenika i dioničara i tako dalje ali ne mora biti fizički objekat. To je slučaj kada performativni izričaj “nešto takvo i takvo računa se kao nastanak korporacije” doista stvara korporaciju, ali ne postoji niti jedan drugi fizički objekat nego odnos između određenih ljudi na koje je primjenjena statusna funkcija . Doista postoji “računa se kao Y”, ali ne postoji objekat X koje se računa kao Y.

Još spektakularniji primjer je novac. Paradoks mojeg objašnjenja je da je novac bio moj omiljeni primjer formule “X se računa kao Y” , ali ja sam operirao pod pretpostavkom da je valuta na jedan ili neki drugi način bitna za novac. Naredno promišljanje mi jasno pokazuje da to nije. Možeš lako zamislite društvo koje ima novac bez ikakve valute. I zaista, izgleda da smo uvedeni u nešto slično ovakvom pravcu s korištenjem debitnih kartica. Sve šta trebate da bi imali novac je sistem zabilježenih numeričkih vrijednosti, pri čemu svaka osoba (ili korporacija, organizacija itd.) posjeduje njemu ili njoj dodijeljeni numerički prikaz koji u bilo kojem datom trenutku izražava iznos novca koji imaju, a oni tada mogu iskoristiti taj novac kako bi kupili stvari mijenjanjem njihove numeričke vrijednosti u korist prodavatelja, pri čemu stječu nižu numeričku vrijednost, a prodavatelj stječe višu numeričku vrijednost. Novac se uobičajeno koristi

u gotovini, u tom obliku ili u valuti, ali valuta nije neophodna za postojanje ili funkcioniranje novca.

U takvim je slučajevima primamljivo misliti da je predstavljanje novca u obliku magnetskih tragova na računarskim diskovima ili unosi u knjigama imaju postati novac. Uostalom, manipulacija brojevima u knjigama ili magnetske trake na računarskim diskovima mogu predstavljati kupovinu i prodaju, plaćanje i primanje, pa zašto nisu novac? Čak i u takvim slučajevima, važno je razlikovati predstavljanje institucionalnog fenomena i predstavljeni institucionalni fenomen. Ovo možete vidjeti ako razmotrite slučaj šaha. Baš kao što valuta nije bitna za funkcioniranje novca, tako fizički komadi šaha nisu neophodni za igranje šaha. U slučaju igranja šaha naslijepo (prekrivenih očiju), igrate igru u cijelosti pomoću reprezentacija šahovskih figura u formama simbolizma koja definira figure i njihove položaje na ploči. Ali ni ploča ni dijelovi kao fizički predmeti nisu bitni. Sve što je bitno je da treba postojati niz formalnih odnosa koji su sposobni biti simbolički zastupljeni. Simboli koje koristimo ne postaju dakle šahovske figure, iako funkcionalno odgovaraju šahovskim figurama u tome što je manipulacija simbolima funkcionalno ekvivalentna kretanju šahovskih figura. Tačno analogno, postojanje fizičkih objekata valute, kovanica i novčanica, nije neophodno za funkcioniranje novca. Sve što je bitno je da treba postojati niz numeričkih vrijednosti koje se odnose na pojedince i skup formalnih odnosa između njih

čime mogu koristiti svoj numerički iznos da kupuju stvari od drugih pojedinca, plaćaju dugove itd.

Kako takve stvari mogu funkcionirati ako ne postoji fizički objekt kojem je postavljena statusna funkcija? Odgovor je da su statusne funkcije, općenito, pitanja deontičke moći, a u tim slučajevima, deontička moć odnosi se izravno na pojedince o kojima se radi. Dakle, moje posjedovanje kraljice u igri šaha nije stvar stavljanja moje prljave ruke na fizički objekt, to je pitanje moje sposobnosti kretanja unutar formalnog sistema (a formalni sistem je "šahovska ploča", iako ne mora postojati fizički šahovska ploča) u odnosu na druge figure. Slično tome, to da imam hiljadu dolara nije stvar mojeg držanja svežnja novčanica u mojoj ruci, nego da imam određene deontičke moći. Sada imam pravo, tj. *moć*, kupiti stvari, koje ne bih imao ako nemam novca. U takvim slučajevima, pravi nositelj deontologije je sudionik u ekonomskim transakcijama i igrač u igri. Fizički predmeti komada šaha i dolarskih novčanica samo su markeri za količinu deontičke snage koju igrači imaju.

U početnom dijelu knjige *The Construction of Social Reality*, rekao sam da je osnovni oblik institucionalne činjenice bio X se računa kao Y u C i da je to bio oblik konstitutivnog pravila koja nam omogućuje stvaranje institucionalnih činjenica. Ali kasnija formulacija koju sam dao u knjizi daje nam mnogo općenitije objašnjenje. Rekao sam da je temeljni operator moći stvaranja u društvu *Prihvaćamo* (S ima moć (S čini A)) i da bismo mogli

razmišljati o različitim oblicima moći kao o različitim Booleovim operacijama na temeljnoj strukturi, pa tako, na primjer, neka obveza ima negativnu moć. Šta je onda, egzaktno, odnos između dvije formule *X se računa kao Y u C* i *Prihvaćamo (S ima moć (S čini A))*? Odgovor je, naravno, da ne prihvaćamo samo da neko ima moć, nego prihvaćamo da imaju moć na temelju svog institucionalnog statusa. Na primjer, zadovoljavanje određenih uvjeta čini od nekog predsjednika Sjedinjenih država. Ovo je primjer formule *X se računa kao Y u C*. Ali jednom kad prihvatimo da je neko predsjednik SAD-a, onda prihvaćamo da ima moć da uradi određene stvari. On ima pozitivnu moć zapovijedanja oružanim snagama, i on ima negativnu moć, tj. obvezu, da podnese izvještaj o stanju u državi. On ima *pravo* da zapovijeda oružanim snagama, i ima *dužnost* da podnese izvještaj. U ovom slučaju prihvaćamo da S ima moć (S čini A) jer $S = X$, a već smo prihvatili da se X računa / prihvaća kao Y, a statusna funkcija Y nosi sa sobom priznate deontičke moći.

Nastavljajući s primjerom korporacije, možemo reći da se nešto što je tako i tako računa kao predsjednik korporacije a takvi i takvi ljudi računaju se kao dioničari. Ovo je primjer formulacije *X se uzima kao Y u C*, ali, naravno, cijeli smisao činjenja toga je da im se daju moći, dužnosti, prava, odgovornosti, itd. Oni zatim oprimjeruju *Prihvaćamo (S ima moć (S čini A))*. No, ponavljam ranije navedeni smisao, sama korporacija nije istovjetna bilo kojem fizičkom objektu ili bilo kojoj osobi ili skupini osoba.

Korporacija je, tako reći, stvorena iz ničega. Predsjednik je predsjednik korporacije, ali nije identičan s korporacijom. Razlozi za to su poznati. Stvaranjem tzv. "fiktivne osobe" možemo stvoriti entitet koji je sposoban za ulazak u ugovorne veze i sposoban za kupnju i prodaju, stvaranje profita i nastale dugove za koje je odgovoran. No službenici i dioničari nisu osobno odgovorni za dugove korporacije. Ovo je važan proboj u ljudskom mišljenju. Dakla u čemu je vrijednost korporacije kad je osnujemo? Nije u tome da postoji neko X koji se računa kao korporacija, nego, prije, da postoji skupina ljudi koji su uključeni u pravne odnose, dakle, nešto tako i tako se računa / prihvaća kao predsjednik korporacije, nešto tako i tako se računa / prihvaća kao dioničar u korporaciji, itd., ali tamo ne postoji ništa šta se treba smatrati samom korporacijom, jer jedna od razloga ustanovljenja korporacije bio je stvoriti skup odnosa moći bez da moraju imati prateće obveze koje obično idu s tim relacijama moći kada su dodijeljene stvarnim ljudskim pojedincima.

Smatram izum ideje korporacije s ograničenom odgovornošću, kao što je i izum knjigovodstva s dvostrukim unosom, univerziteta, muzeja i novca, kao jedan od doista velikih napredaka u ljudskoj civilizaciji. Takvi izumi su manje poznati od izuma parnih strojeva i aviona, no oni su od usporedivog značaja. Uopće nije potrebno da postoje takve stvari kao korporacije ili univerziteti, ali jasno je da bi bez njih ljudska civilizacija bila osiromašena i ograničena.

Moglo bi se činiti paradoksalno da govorim o institucionalnim razlozima djelovanja kao “razlozi za djelovanje nezavisni od želje”, jer naravno, mnogi od njih su upravo žarišta vrlo snažnih ljudskih želja. Šta je veće polje ljudskih želja nego novac? Ili politička moć? Mislím da ovo pitanje pokreće jedan dubok problem: stvaranjem institucionalne stvarnosti ogromno povećavamo ljudsku moć. Stvaranjem privatnog vlasništva, vlada, brakova, tržišta, dionica i univerziteta čudesno povećavamo ljudski kapacitet za akciju. Ali mogućnost da imaju i zadovoljavaju želje unutar tih institucionalnih struktura – na primjer, želju za bogatstvom, postati predsjednik, steći doktorat, dobiti stalnu profesuru – sve to pretpostavlja da postoji prepoznavanje deontičkih odnosa. Bez prepoznavanja, priznanja i prihvaćanja deontičkih odnosa, vaša moć ne vrijedi jedne pare. Vrijedno je imati novac ili univerzitetsku diplomu ili biti predsjednik Sjedinjenih država samo ako drugi ljudi prepoznaju da imate taj status i oni prepoznaju taj status kao to šta im daje od želje nezavisne razloge za ponašanje na određeni način. Opšti smisao je vrlo jasan: stvaranje opšteg područja razloga za djelovanje zasnovanih na želji pretpostavljaju prihvaćanje sistema od želje neovisnih razloga za djelovanje. To vrijedi i za neposredne korisnike odnosa moći, osobe s novcem ili osobe koja je osvojila izbore i ostalih učesnika u instituciji.

IV. Koliko vrsta institucionalnih činjenica postoji?

Još uvijek nemam taksonomiju statusnih funkcija za koju smatram da je zadovoljavajuća. Mislim da je prilično lako i, doista, prilično neinteresantno, napraviti taksonomiju različitih vrsta institucija jer bi neko, naravno, klasificirao institucije prema njihovim ciljevima i predmetima, kao obrazovne institucije, vladine institucije, financijske institucije, društvene institucije, itd. Jedno zanimljivije i dublje pitanje je: Koliko ima vrsta institucionalnih činjenica? Ovo je pitanje koje se dobiva taksonomijom statusnih funkcija. Sklon sam misliti da se osnovna podjela događa između onih statusnih funkcija koje pripadaju ljudima gdje su fizička svojstva bitna za statusnu funkciju i onih gdje nisu, između biti licencirani vozač ili kirurg ili opunomoćeni javni računovođa, s jedne strane, i biti novac ili korporacija, s druge strane. U slučaju da ste licencirani vozač ili da ste ovlašteni za obavljanje kirurških operacije, morate imati određene sposobnosti neovisno o ovlašćenju. Ovlašćenje vam omogućuje da učinite nešto šta ste svakako u mogućnosti učiniti, ukoliko se radi o vašim vlastitim sposobnostima. Ali kada je u pitanju novac, to nije slučaj. Komad papira ili, uostalom, magnetski zapis na disku računara u vašoj banci nemaju nikakvih moći na temelju njihove fizičke strukture. Umjesto toga, to je kolektivno prihvaćanje koje stvara moć na prvom mjestu.

Ako hoćemo pokušati navesti taksonomiju institucija, mislim da bi pravi način da to uradimo bio napraviti

taksonomiju institucionalnih moći, jer cijela svrha posjedovanja institucija je stvoriti i distribuirati ljudsku moć, posebno deontičku moć. Prva stvar koju moramo priznati su one moći koje imaju veze s *ovjerom / certificiranjem* ili *ovlašćenjem* ljudi da rade stvari, nakon što se utvrdi da su kompetentni za njihovo obavljanje. To se odnosi na ovlaštene / certificirane državne računovođe, odvjetnike, liječnike, instruktore skijanja, licencirane vozače, akreditovane nastavnike, a također, naravno, na testove za saobraćajnu ispravnost vozila, sposobnost plovidbe brodom i sigurnosne inspekcije zgrada i mostova. Ovakvo odobrenje dopušta funkcioniranje već postojećih sposobnosti i kapaciteta.

Ova je razlika već uobličena u teoriji govornih činova. Razlikujem između deklaracija koje jednostavno stvaraju stanje stvari objavljivanjem da ono postoji, kao što je izjava o ratu, i ono šta nazivam asertivnim deklaracijama, gdje se prvo pronalazi činjenica, a zatim dodjeljivanje statusa. Na primjer, ako se nađe da je optuženik učinio djelo koje se navodi protiv njega, onda se on proglašava “krivim po optužnici”, što je jedna asertivna deklaracija. Analogno je s nekim statusnim funkcijama. Prvo se radi o ispitivanju činjenica. Može li podnositelj zahtjeva stvarno voziti automobil? Onda na temelju afirmativnog odgovora njemu se dodjeljuje statusna funkcija “vozač s dozvolom”.

Također ćemo morati razlikovati potvrde / certifikate od ovlaštenja. Tako, na primjer, test vožnje potvrdit će

me kao kompetentnog vozača i izdavanje vozačke dozvole ili vozačkog rješenja će mi dopustiti da vozim, na primjer, u državi Kaliforniji. Obično, ovlašćenja zahtijevaju prethodno potvrde / certifikate, ali nisu sve potvrde ovlašćenja. Tako, na primjer, ako pridobijete stupanj bakalaureata na američkom univerzitetu, imate potvrdu da ste ispunili kriterije za taj stupanj, ali za šta vas taj stupanj sada ovlašćuje da činite? Pa, ne ovlašćuje ni za šta posebno na način da vas biti certificirani javni računovođa ili biti posjednik vozačke dozvolu ovlašćuje da radite nešto specifično. Bez obzira na to, potvrda je važna jer postoji neograničen broj ovlašćenja koja su sada otvorena. Postoje, na primjer, sve vrste zaposlenja za koje je stupanj bakaleurata preduvjet.

Druga kategorija bi uključivala ono šta možemo smatrati institucionalnom moći kao takvom. Tako, na primjer, predsjednik odsjeka, predsjednik Sjedinjenih država, član Kongresa, dobivaju moći koje ne bi bili sposobni da primjenjuju bez omogućenog statusa koji im daje moć.

Tamo gdje je u pitanju obična institucionalna moć, čini mi se da će nam trebati napraviti razliku između pozitivnih i negativnih moći. Šef policije, predsjednik korporacije i zapovjednik vojske, svi imaju pozitivne moći. Ratni zarobljenik, osuđenik i vozač po primitku prometne kazne svi imaju negativne moći. Unutar kategorije negativnih moći, morat ćemo razlikovati kazne od poreza. Dugovati hiljadu dolara poreza i biti kažnjen

novčanom kaznom od hiljadu dolara su dosta različite statusne funkcije, iako je rezultat u svakom slučaju tačno jednak: moram platiti hiljadu dolara vlasti. Slika u ogledalu ovoga na pozitivnoj strani bila bi razlika između plata i nagrada. Suprotno od poreza je plata koju primam. Suprotno od kazne je nagrada ili priznanje. Dakle, osoba koja zaradi milijun dolara na berzi i osoba koja prima nagradu od milijun dolara obje dobijaju milijun dolara. Ali statusne funkcije su sasvim drugačije.

V. Konceptualna analiza i empirijski podaci

Čini mi se vrlo vjerovatnim da će neki ljudi u kulturnoj antropologiji misliti da stvaram generalizacije na temelju onoga šta se čini kao vrlo ograničeni primjeri. Dati primjeri koje poznajem su većinom izvedeni iz kulture kojoj sam slučajno pripadao ili pripadam, i neki o kojim sam čitao. Šta me tjera na razmišljanje da nam to pruža opštu teoriju društvene ontologije? Da bih odgovorio na ovo pitanje moram napraviti razliku između empirijske generalizacije i konceptualne analize. Nema oštre linije razdvajanja između to dvoje, ali priroda istraživanja koje sam ovdje preduzeo je da se uzmu određene empirijske činjenice i da se pokuša otkriti temeljne logičke strukture. Ne otkrivam statusne funkcije samo ispitivanjem datih primjera, nego otkrivanjem logičke strukture primjera koji su mi poznati.

Analogija s teorijom govornih činova osvjetljava stvar. Kad sam objavio taksonomiju pet temeljnih tipova

govornih činova⁸, jedna antropologinja je prigovorila da u plemenu kojeg je ona proučavala ovi tipovi nisu ispunili mnoga obećanja; u svakom slučaju, kako sam uopšte mogao misliti da bih mogao u tome uspjeti s postavljanjem tako opšte tvrdnje na temelju tako ograničenih primjera?⁹ Ali odgovor je, naravno, da ja nisam ponudio opštu empirijsku hipotezu, nego konceptualnu analizu. *Ovo* su moguće vrste govornih činova koje nam daje priroda ljudskog jezika. Činjenica da neko pleme nema formu za davanje obećanja nije relevantnija od nego što je činjenica da nema tigrova na Južnom polu relevantna za taksonomiju vrsta životinja. Ja raspravljam o logičkoj strukturi jezika i dobivanju kategorizacija mogućih vrsta govornih činova. U ovom istraživanju proučavam logičku strukturu ljudske civilizacije i pokušavam doći do osnovne strukture statusnih funkcija. Ali opet, to prisiljava da se pitanje vrati jedan korak natrag. Pa šta me natjeralo da pomislim da su te statusne funkcije koje otkrivam u našoj civilizaciji vjerojatno one koje su sveprisutne? A odgovor je, naravno, da one to nisu. Nema ju, na primjer, sve zajednice vozačke dozvole. Međutim, – i ovo je ključna tačka –, logička struktura statusne

---

⁸ Searle (1979).

⁹ Rosaldo (1982). Kada se ovaj članak pojavio prvi put nisam odgovorio na njega jer sam mislio da je propustila smisao moje analize. Mislila je da empirijsko generaliziranje podrazumijeva učinak da su sve kulture imale određene vrste govornih činova, kada sam zapravo predstavio konceptualnu analizu onoga što je moguće učiniti jezikom. Kad sam pregledao reference na njen članak na interneru otkrio sam na moje čuđenje to još uvijek koristi u antropološkim tečajevima, tako da je tu razliku možda bilo vrijedno ovdje naglasiti.

funkcije, vjerujem, je sveprisutna, i sad želim navesti zašto: sva ljudska društva imaju jezik, i u tom jeziku postoje određene ograničene mogućnosti za obavljanje govornih činova u vezi s pravom prirodom značenja i prirodom govornih činova (Sve sam to detaljno istražio negdje drugdje¹⁰). Sada, to vam već daje skup deontičkih moći. To vam daje prava, dužnosti i obveze koji idu s iznošenjem tvrdnji, davanjem obećanja ili podnošenjem zahtjeva, tako da je osnovna struktura već prisutna u teoriji govornih činnjenja. Meni je, sada, vrlo teško zamisliti neku kulturu koja nije imala *nikakva* prava, dužnosti i obveze izvan onih koje proizlaze iz obavljanja govornih činjenja, ali čak i ako postoji takva kultura, to jest, tako reći, neka koja stoji na pragu imanja institucionalne stvarnosti, jer jednom, na bilo kojem jeziku, ako je neko u stanju reći “Ovo je moje” ili “On je šef”, onda imate već kretanje u pravcu stvaranja ne-lingvističkih statusnih funkcija iako je, naravno, jezik, iz razloga kojeg sam pokušao objasniti, konstitutivan za ove statusne funkcije. Dosadašnja teza, dakle, ovdje nije antropološka empirijska hipoteza. Ne pretpostavljam da sva društva imaju takve i takve logičke strukture. Umjesto toga, analiziram logičke strukture, i svako društvo koje ima ono šta bismo smatrali deontologijom čak i minimalne civilizacije mora imati nešto poput ovih struktura. Sada, naravno, čak i jedan *a priori* konceptualni argument kao što je taj može biti predmet empirijskog opovrgavanja ako biste mi mogli pokazati

---

¹⁰ Searle (1983). Vidjeti posebno poglavlje šest.

društvo koje je ima nešto šta su intuitivno institucionalne strukture, ali nemaju slične vrste strukture koje ja opisujem. Ali ako mi antropologinja kaže da u plemenu kojeg je proučavala članovi ne brinu previše o obvezama, i ako ona misli da je to prigovor na ovu analizu, onda ona ne shvata smisao.

VI. Različite vrste “institucija”

Nisam pokušavao analizirati uobičajenu upotrebu riječi “institucija”. Nije me puno briga ako je moje objašnjenje institucionalne stvarnosti i institucionalnih činjenica odgovara onoj uobičajenoj upotrebi. Mnogo više sam zainteresiran za pronalaženje temeljnog ljepila koje drži ljudska društva zajedno. Ali razmislimo o nekim stvarima druge vrste koje se mogu smatrati institucijama.

Rekao sam da je činjenica da sam američki državljanin institucionalna činjenica, ali šta je s činjenicom da je danas 15. juli 2004? Je li to institucionalna činjenica? Šta ovo pitanje pokreće? Barem ovoliko. Da li identifikovanje nečega šta označava 15. juli 2004. kolektivno dodjeljuje statusnu funkciju koja nosi s njom deontologiju? Za tako konstruirano pitanje, odgovor je ne. U mojoj kulturi nema deontologije koja je povezana s činjenicom da je danas 15. juli. U tom smislu, “15. juli 2004.” razlikuje se od Božića, Dana zahvalnosti, ili, u Francuskoj, od 14. jula. Svaki od tih datuma posjeduje deontologiju. Ako je to, na primjer, Božić ja *imam pravo* na slobodan dan, i kolektivna intencionalnost u mojoj zajednici

podržava mene u ovom pravu. Mogli bismo lako zamisliti neku podgrupu za koju bi 15. juli bio institucionalna činjenica, ali trenutno nisam u takvoj podskupini.

Mislim da postoji smisao riječi “institucija” u kojoj je kršćanski kalendar vrsta institucije, ali nije vrsta institucije koju pokušavam da analiziram. Slično je s drugim verbalnim sistemima. Različita društva imaju različite vokabulare za boju, ali to ne pretvara činjenicu da je tkanina ispred mene pupurno crvena u neku institucionalnu činjenicu. Slične primjedbe bi se mogle napraviti i o sistemima za težinu i mjerenja. Činjenica da težim 160 funti je ista činjenica kao činjenica da sam težak 72 kilograma, iako se ta isto činjenica može navesti pomoću različitih sistema za mjernje težine.

Zanimljiviji su mi oni slučajevi gdje su činjenice o kojima se radi na granici da budu institucionalne. Mislim da je činjenica da je neko moj prijatelj institucionalna činjenica jer prijateljstvo nosi obveze, prava i odgovornosti. Ali kako s činjenicom da je neko pijanac, glupak, intelektualac ili neostvarena osoba? Jesu li to institucionalni koncepti i odgovarajuće termini za institucionalne činjenice? Prema tome kako ja koristim ove izraze nisu, jer ne postoji kolektivno priznata deontologija koja ide s njima. Naravno, ako zakon utvrdi kriterije prema kojima je neko certificirani pijanac i nametne kazne, kao i naknadu za taj status, onda biti pijanac postaje statusna funkcija. X se računa kao Y. I, opet, mogu lično osjećati da kao intelektualac imam određene obveze, ali

to još uvijek nije institucionalni fenomen osim ako ne postoji neko kolektivno prepoznavanje tih obveza. Kada sam u jednom predavanju istaknuo da biti glupan nije statusna funkcija, jedan od mojih studenata rekao mi je da u njegovoj srednjoj školi to definitivno jeste slučaj, jer se je od njega, kao od razrednog glupana, očekivalo da pomaže drugim studentima s njihovim zadaćama. Bio je pod određenom vrstom kolektivno prepoznatih obveza.

Druga vrsta “institucije” koju ne pokušavam opisati jesu masivni oblici ljudske prakse oko određenih tema koje kao takve ne nose deontologiju. Tako, na primjer, postoji niz praksi koje idu uz ono šta nazivamo “znanost” ili “religija” ili “obrazovanje”. Da li te prakse pretvaraju znanost, religiju i obrazovanje u institucije? Pa, u svakom slučaju koristimo instituciju kao tehnički termin i sloobodno nam je ako želimo nazvati njih institucijom, ali mislim da je vrlo važno da ne pobrkamo znanost, obrazovanje i religiju s takvim stvarima kao što su novac, imovina, vlada i brak. Unutar takvih ogromnih ljudskih praksi kao što su znanost, religija i obrazovanje doista postoje institucije. Tako je, na primjer, Nacionalna fondacija za znanost je institucija, kao i Univerzitet u Kaliforniji ili Rimokatolička crkva. Kao što sam već rekao, ne zanima me previše hoćemo li ili ne koristiti riječ “institucija” za obje vrste praksi, ali važna temeljna ideja je ključna za naglasiti: moramo označiti one činjenice koje nose deontologiju jer su one to ljepilo koje drži društvo zajedno.

Literatura

BARASH, David P. (1977). *Sociobiology and Behavior*. Amsterdam: Elsevier.

DE SOTO, Hernando (2003). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. New York: Basic Books.

KUMMER, Hans (1971). *Primate Societies: Group Techniques of Ecological Adaptation (Worlds of Man)*. Chicago: Aldine-Atherton.

ROSALDO, Michelle (1982). "The Things We Do With Words: Llongot, Speech Acts, and Speech Act Theory in Philosophy". *Language and Society*, vol. 11, p. 203-237.

SEARLE, John R. (1979). "A Taxonomy of Illocutionary Acts". In: *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 1-29.

— (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

— (1990). "Collective Intentions and Actions". In COHEN, P.; MORGAN, J. ; POLLACK, A. (eds.). *Intentions in Communication*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press. (Reprinted in: John R. Searle. *Consciousness and Language*. Cambridge University Press, 2002).

— (1995). *The Construction of Social Reality*. New York: Free Press. WILSON, Edward O. (1975). *Sociobiology: A New Synthesis*. Cambridge, MA: Harvard University

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

5.

Willard Van Orman Quine BILJEŠKE O TEORIJI REFERENCIJE¹

Kad se raskol između značenja i referencije pravilno uzme,² problemi koji se široko nazivaju semantikom razdvajaju se u dva područja tako fundamentalno različita da ne zaslužuju uopšte zajednički naziv. Ona se mogu nazvati *teorijom značenja* i *teorijom referencije*. ‘Semantika’ bi bilo dobro ime za teoriju značenja, da nije činjenice da neka od najboljih djela u tzv. semantici, osobito djela Tarskog, pripadaju teoriji referencije. Glavni pojmovi u teoriji značenja, osim samog značenja, su *sinonimija* (ili istovjetnost značenja), *signifikacija* (ili posjedovanje značenja) i *analitičnost* (ili istina na temelju značenja). Drugi je *implikacija* ili analitičnost uvjetovanog. Glavni pojmovi u teoriji referencije su *imenovanje*, *istina*, *denotacija* (ili istina-za) i *ekstenzija*. Drugi je pojam *vrijednosti* varijabli.

Granice između područja nisu prepreke. Neka su data bilo koja dva područja, zamislivo je da neki pojam može

---

¹ Esej “Notes on the Theory of Reference” dijelom je nov, dijelom izvučen iz spomenutog članka, “Semantics and abstract objects”, a dijelom iz “Ontology and ideology”, *Philosophical Studies*, 1951.

² Vidi gore, str. 9, 21.

biti sastavljen od pojmova iz oba područja. Ali ako se to dogodi u slučaju teorije značenja i teorije referencije, vjerojatno bi trebali računati taj hibridni pojam u teoriju značenja – naprosto zato što je teorija značenja u lošijem stanju od teorije referencije, te je stoga ozbiljnija od te dvije pretpostavke.

Primijenjen na diskurs u eksplicitnom kvantitativnom obliku jezika, pojam ontološkog obavezivanja pripada teoriji referencije. Jer kazati da jedna data forma egzistencijalne kvantifikacije pretpostavlja objekte određene vrste znači prosto reći da je otvoreni iskaz koji slijedi za kvantifikatorom istinit za neke objekte te vrste i nijedan koji nije te vrste. Sve dok poduzimamo da govorimo o ontološkom obavezivanju jednog dijela diskursa, ne u nekoj eksplicitnoj kvantifikacijskoj formi jezika, a s druge strane da oslanjamo naš slučaj na navodnoj sinonimiji između datih tvrdnji i njihovih prijevoda u kvantifikacijskom jeziku, mi smo naravno uključeni u teoriju značenja.

Kod neke date teorije, jedan od njenih filozofski zanimljivih aspekata koji možemo istražiti je njena ontologija. No, također možemo istraživati o njenoj *ideologiji* (dajemo dobar smisao za lošu riječ): koje se ideje mogu izraziti tom teorijom? Ontologija teorije ne stoji u jednostavnoj korespondenciji s njenom ideologijom. Na primjer, razmotrite uobičajenu teoriju realnih brojeva. Njena ontologija iscrpljuje realne brojeve, ali njena ideologija – raspon pojedinačno izrazivih ideja – obuhvaća

individualne ideje samo određenih realnih brojeva. Jer poznato je da nikakva notacija nije prikladna za zasebnu specifikaciju svakog realnog broja.³ S druge strane, ideologija također obuhvaća mnoge takve ideje kao što su zbroj, korijen, racionalnost, algebrizacija i slično, koje ne moraju imati nikakve ontološke korelate u rasponu varijabli za kvantifikaciju te teorije.

Dvije teorije mogu imati istu ontologiju a različite ideologije. Dvije teorije realnih brojeva, na primjer, mogu se slagati ontološki gledano u tome da svaka uzima sve i jedino realne brojeve za vrijednosti njezinih varijabli, ali one se ipak mogu razlikovati ideološki po tome što je jedna teorija izražena u jeziku u kojem se iskaz:

(1)   realni broj x je cijeli broj

može prevesti, dok druga teorija nije u tom jeziku. Napominjemo važnost ovog konkretnog primjera; Tarski [1] je dokazao kompletnost određene elementarne teorije T za realne brojeve i znamo od Gödelovog dokaza [2] o nepotpunosti teorije cijelih brojeva da bi Tarskijev uspjeh bio nemoguć ako bi (1) bilo Prijevodivo u notaciju teorije T .

Poučno je primijetiti da ontologija neke teorije može obuhvatiti objekte neke vrste K , čak i tamo gdje se vrsta K ne može definirati u terminima te teorije. Na primjer, ontologija teorije T može pokazati da obuhvaća sve realne brojeve unatoč činjenici da (1) nije Prijevodiv iskaz u notaciju teorije T .

---

³Vidi, na primjer, moj [1], str. 273f.

Opisao sam ideologiju teorije nejasno tako što sam pitao koje su ideje izrazive u jeziku te teorije. Izgleda da ideologija tako uključuje nas u ideju neke ideje. No, ova formulacija mogla bi se dobro odbaciti, a time i pojam ‘ideologija’. Jer takav značajan posao koji bi potpao pod ideologiju sastoji se upravo iz teorije *definiranja*; i ta teorija, daleko od ovisnosti od ideje, potpuno odstupa od teorije značenja i spada ravno u teoriju referencije. Riječ ‘definicija’ doista je uobičajeno imala kao konotaciju sinonimiju,⁴ koja pripada u teoriju značenja; matematička literatura o definiranju,⁵ međutim, ima posla s definiranjem samo u sljedećem više neškodljivom smislu. Za opšti pojam t kaže se da je *definibilan* (da ga se može definirati) u bilo kojem dijelu jezika koji uključuje rečenicu S takvu da S ima varijablu ‘ x ’ u sebi i da je ispunjena sa svim i jedino tim vrijednostima ‘ x ’ za koje je t istinito. Tako konstruirana definibilnost počiva jedino na istovjetnosti referencije – istovjetnosti ekstenzije na dio t i rečenicu S . Definibilnost (mogućnost definiranja) izraza drugih kategorija nego što su generalni termini može se objasniti na prilično paralelan način. Tipični teorem teorije definibilnosti u tom smislu, a time i teorije referencije, jeste gornje zapažanje da ‘cjelina’ nije definibilna u teoriji T .

U esejima II i III bavili smo se teškim stanjem teorije značenja. Teorija referencije, zapravo, također je imala

---

⁴ Vidi gore, str. 24 i dalje.

⁵ Tarski [3]; Robinson; Myhill; Church and Quirte. Vidi također str. 8 gore.

svoje nevolje, jer je to područje tzv. semantičkih paradoksa.

Najpoznatiji od ovih paradoksa su Epimenidov, nastao u antici ovako: Epimenid Krećanski je rekao da Svi Krećani uvijek lažu; stoga njegova tvrdnja mora, ako je istinita, biti lažna. Ovdje očito ne sudjelujemo u stvarnom paradoksu, već samo u zaključku da Epimenid ovdje laže a neki Krećani ponekad ne. Situacija se, međutim, može razviti u paradoks usvajanjem tri povijesne premise: ne samo (a) da je Epimenid bio Krećanin i (b) da je Epimenid rekao da Krećani nikada ne govore istinu, nego i (c) da su sve izjave Krećana doista lažne. Onda Epimenidova tvrdnja postaje lažna ako je istinita i istinita ako je lažna – jedna nemoguća situacija.

Poučno je da se ovaj paradoks uspoređi sa zagonetkom berberina. Čovjek iz Alcalé kaže da brije sve i samo one ljude iz Alcalé koji sami sebe ne briju; i shvatili smo da brije samog sebe ako i samo ako to ne čini.⁶ Ovo nije pravi paradoks, već samo jedan *reductio ad absurdum* dokaz da nema takvog čovjeka u Alcali. S druge strane, paradoks Epimenid, kao što je navedeno, ne može se tako odbaciti. Jer iako je očito da je brijaču postavljeno samo-kontradiktorno stanje, ne možemo tako neumjesno priznati nespojivost triju očiglednih uvjeta (a) – (c).

Jedna varijanta Epimenidova paradoksa, isto tako iz antike, je *pseudomenon* megarske škole: 'Lažljivac'. Još

---

⁶Jednu verziju ovoga je Russell ([4], pp. 354f) pripisivao nekom anonimnom poznavniku.

jednostavnija verzija može se staviti na sljedeći način:

(2) (2) je lažna.

Jasno tvrdnja (2), kada se pročita kao ova gore je lažna ako je istinita i istinita ako je lažna.

U pokušaju da se izbjegne postojanje samo-kontradiktorne predikacije u smislu da je (2) oboje, istinita i lažna tvrdnja, neko bi mogao protestirati da je (2) jednostavno besmislena tvrdnja, iz razloga što pokušava proširiti referenciju '(2)' u (2) u specifični citat stvarne izjave koji dovodi do beskonačnog ponavljanja. Ali ovaj protest može biti utišan pribjegavanjem složenijoj verziji, kako slijedi:

(3) 'ne proizvodi istinitu tvrdnju time što joj pridodaje vlastite navodne znake' proizvodi istinitu tvrdnju time što pridodaje njene vlastite navodne znake.

Iz gornje tvrdnje lako se može vidjeti da kaže da je njezino vlastito poricanje istinito.

Drugi takozvani semantički paradoks je Grelingov, koji se sastoji u pitanju je li opći pojam 'nije istinit o sebi' istinit o sebi; jasno da će biti istinit o sebi ako i samo ako nije. Treći je Berryjev, tiče se najmanjeg broja koji se ne može specificirati u manje od devetnaest slogova. Taj je broj upravo sada određen u osamnaest slogova.⁷

---

⁷Vidi Whitehead and Russell, sv. 1, str. 61.

Čini se da ti paradoksi pokazuju da najkarakterističniji pojmovi teorije referencije, naime, 'istinito', 'istinito za' i 'imenovanje' (ili 'specificiranje'), moraju biti protjerani iz jezika kao besmisleni, zbog kontradikcije. Ali ovaj zaključak je teško prihvatiti, jer tri poznata pojma u pitanju, čini se, posjeduju neobičnu jasnoću s obzirom na ova tri obrazca:

- (4) '-----' je *istinito* ako i samo ako -----,
- (5) '-----' je *istinito za* svaku ----- stvar i ništa drugo.
- (6) '-----' *imenuje* ----- i ništa drugo.

(4) važi kada je bilo koja tvrdnja napisana u dva prazna mjesta; (5) važi kada se napiše bilo koji generalni termin (u obliku pridjeva ili izostavljajući 'stvar' u obliku supstantiva); i (6) važi svaki put kad se jedno ime (koje stvarno imenuje, tj. čiji objekt postoji) napiše na dva prazna mjesta.

Strogo uzeto, pojmovi teorije referencije, a isto tako i oni teorije značenja (ukoliko ih se uopće ubraja) su uvijek zavisni od jezika; jezik, premda prešutno, figurira kao parametar. Tako se želi podsjetiti da je problem konstrukcije 'analitičko' prepoznat kao problem konstrukcije 'analitičko u *L*' za varijablu '*L*'.⁸ Isto tako, tvrdnja koja se misli kao niz slova ili zvukova, nikada nije prosto istinita, nego istinita u jeziku *L* za odgovarajuće *L*. Ovo nije filozofska doktrina o zavisnosti svih činje-

⁸Vidi gore, str. 33ff.

nica od jezika; smisao je mnogo jednostavniji. Stvar je samo u tome da bi određeni niz slova ili zvukova mogao istodobno predstavljati tvrdnju npr. u engleskom i tvrdnju (drugačije značenje, da posudim frazu) u frizijskom, i moglo bi se dogoditi u njenom engleskom značenju da bude istinita a u njezinom frizijskom značenju da bude lažna. ⁹ Upravo bi se, dakle, paradigme (4) – (6) trebale izraziti prije ovako:

- (7) ‘-----’ je istinito-u-*L* ako i samo ako -----,
 (8) ‘-----’ je istinito-u-*L* za svaku ----- stvar i ništa drugo.
 (9) ‘-----’ imenuje-u-*L* ----- i ništa drugo.

Ali sada postaje nužno da *L* i jezik u kojem su (7)-(9) sami formulirani (naime, engleski) budu isti ili barem da se preklapaju do opsega svih notacija na koje (u ulozi ‘-----’) predlažemo primijeniti (7) – (9). Drugačije možemo čak dobiti lažnosti kao primjere za (7)-(9), u rijetkom primjeru slučajnosti kao što je zamišljen između frizijskog i engleskog jezika; ali obično bismo dobili samo besmislice tipa:

- (10) ‘Der Schnee ist weiss’ je istinito – u njemačkom ako i samo ako der Schnee ist weiss.

Oznaka navoda na početku (10) je doista dobra engleska riječ, koja konstituira ime jedne njemačke tvrdnje; ali ostatak od (10) je besmisleno prepletanje jezika.

---

⁹ Potrebu da se u teorijskoj semantici dopuste takve interlingvističke slučajnosti je u nekoj drugoj vezi zabilježio Churcha[5].

Ako bismo, međutim, trebali spojiti njemački i engleski jezik kako bi stvorili neki kompozitni jezik, njemačko-engleski, onda bi se moglo reći da (10) može biti istinit iskaz na njemačko-engleskom. Općenito, ako je jezik L (na primjer, njemački) sadržan u jeziku L' (na primjer, njemačko-engleski), tako da je L' jednostavno L ili L plus neki dopunski vokabular ili gramatičke konstrukcije, a ako su dijelovi, barem, od engleskog korištenja koji se spominju u (7) gore (osim praznina) dio L , tada je rezultat u kojem je bilo koja tvrdnja u L za praznine u (7) istinita u L' . Sukladno tome važi i za (8); ako je L sadržan u L' , a konstanta (8) je istinita u L' , onda je rezultat umetanja bilo kojeg generalnog termina na praznine (8) istinit u L' , Sljedstveno tome važi i za (9).

Ispada sada da semantički paradoksi zabilježeni ranije ne nastaju ako poduzmemo ove dvije mjere opreza: kvalificirati (4)-(6) u formi (7)-(9), i odstraniti takve pojmove kao 'istinito-u- L ', 'istinito-u L za', 'imenuje-u- L ' iz samog jezika L . Ovi pojmovi, koji su odgovarajući za teoriju referencije jezika L , mogu nastaviti postojati u inkluzivnijem jeziku L' koji sadržava L ; i obrasci iskaza (7)-(9) mogu nastaviti da se sadrže u L' , bez paradoksa, dokle god su tvrdnje ili pojmovi koji ispunjavaju prazna mjesta spadaju ne samo u L' , već specifično u L .

Treba napomenuti da obrasci iskaza (4)-(6) nisu stroge definicije glagola 'istinito je', 'istinito je za', i 'imenuje', niti su (7)-(9) definicije glagola 'istinito-u- L ', 'istinito-u- L za' i 'imenuje-u- L '. Jer obrasci nam omogućuju uklanjanje tih

glagola samo s položaja ispred navodnika; ne s pozicija ispred, na primjer, zamjenica ili varijabli kvantifikacije. Ipak, obrasci podsjećaju na definicije u tom temeljnom pogledu: ne ostavljaju nikakve dvosmislenosti o proširenjima, rasponima primjenjivosti glagola o kojima je riječ. U slučaju (7) to se vidi kako slijedi. Pretpostavimo da dvije različite interpretacije ‘istinito- $u-L$ ’ kompatibilne sa (7), razlikujemo pisanjem ‘istinito₁- $u-L$ ’ i ‘istinito₂- $u-L$ ’, i neka (7)₁ i (7)₂ budu (7) s tim odgovarajućim umetnutim indeksima. Iz (7)₁ i (7)₂ logično slijedi

‘-----’ je istinito₁- $u-L$ ako i samo ako ‘-----’ je istinito₂- $u-L$,

bez obzira koju tvrdnju jezika L pišemo za ‘-----’. Tako se istinito₁- $u-L$ i istinito₂- $u-L$ podudaraju. Sličan zaključak djeluje za (8) i (9).

Tarski, kojemu u velikoj mjeri dugujemo refleksije o istini na prethodnim stranicama ([4], [6]), nastavlja dalje pokazivati da je ‘istinito- $u-L$ ’ zapravo istinski definibilno u L , ako se postignu određene opće okolnosti. Pretpostavimo da je L jezik opće forme opisanog na stranici 30 gore, i da je cijeli rječnik predikata jezika L fiksiran na jednoj završenoj listi. Pretpostavimo da L sadrži L i, pored toga, neku specifično jezičnu terminologiju prikladnu za imenovanje svakog pojedinog simbola u L i za izražavanje povezanosti simbola. Pretpostavimo da L posjeduje normalnu dopunu logičke notacije, uključujući i teoriju klasa. Sada Tarski pokazuje kako formulirati u notaciji L rečenicu ‘-----’ koja ispunjava: -----

ako i samo ako ----- kadgod je jedna tvrdnja u jeziku L stavljena na mjesto '-----' a ime te tvrdnje stavljeno na mjesto “. Ukratko, on pokazuje da je ‘istinito-u- L ’, u smislu koji je u skladu sa (7), definibilno u L , u smislu ‘definibilno’ u skladu s prethodnim stranicama ovog eseja.¹⁰ Njegova doslovna konstrukcija ovdje će biti ispuštena.

U nekim formaliziranim notacijama sposobnim za tretiranje njihove vlastite gramatike ili sposobnim za tretiranje nekih predmeta u kojima se može izgraditi model te gramatike, Tarskijeva metoda omogućuje nam da deriviramo oblik Epimenidovog paradoksa koji je jednak (3). Gödelov teorem [2] o nepotpunosti teorije brojeva, štoviše, može se dobiti redukcijom do apsurdna ovim putem; takva je moja metoda u [1], poglavlje 7. Općenito, ako L ne sudjeluje u Epimenidu, “istina-u- L ” mora biti definirana samo u L , što uključuje notaciju za jaču logičku teoriju (npr. jaču teoriju klasa) nego što je dostupna u L .¹¹

Tarskijevu konstrukciju istine lako je proširiti na druge koncepte teorije referencije. Zapanjujuća činjenica je da su ovi pojmovi, uprkos paradoksima koje povezujemo s njima, toliko manje magloviti i tajanstveni nego pojmovi koji pripadaju teoriji značenja. Imamo općenite obrasce (7)-(9) koji, iako nisu definicije, ipak služe da dadnu ‘istinito-u- L ’, ‘istinito-u- L za’ i ‘imenuje-u- L ’ sa svakim od njih s malo

---

¹⁰ Ponekad se previda da nema potrebe tvrditi, i to Tarski nije tvrdio, da tvrdnje u formi (7) (ili (8) ili (9)) jesu analitičke. Ova tačka više puta je postavljena ispravno; usp. Lewy, Bijela [1], Thomson.

¹¹ Vidi Tarski [4], [5], [6], još i Quine [8]. Ali ako je L posebno slab na određene načine, ovaj zahtjev prestaje; svjedok je Myhillov sistem koji nema negacije.

više jasnoće, u bilo kojoj posebnoj primjeni, kao što to uživaju posebni izrazi u L na koje ih se primjenjuje. Pripisivanje istine, posebno iskazu ‘Snijeg je bijel’, na primjer, u svakom nam je trenutku jasno da je pripisivanje bjeline snijegu. U Tarskijevoj tehničkoj konstrukciji, osim toga, imamo eksplicitnu opću rutinu za definiranje istine-u- L za pojedinačne jezike L koji potvrđuju određeni standardni obrazac i dobro su specificirani po pitanju rječnika. Mi doista nemamo sličnu singularnu definiciju izraza ‘istinito-u- L ’ za varijablu ‘ L ’; ali ono što imamo dovoljno je da dadne “istinito-u- L ”, čak i za varijablu ‘ L ’ s dovoljno visokim stupnjem razumljivosti, tako da vjerojatno nećemo imati averziju u korištenju idioma. Nijedan pojam, naravno, nije definibilan osim u drugim pojmovima; i hitnost zahtjeva za definicijom proporcionalna je opskurnosti pojma.

Vidite kako se nepovoljno pojam analitičnost-u- L , karakterističan za teoriju značenja, uspoređuje s pojmom istina-u- L . Za prvi nemamo primjer usporediv po vrijednosti za (7). Niti imamo ikakvu sistematsku rutinu za konstrukciju definicija ‘analitično-u- L ’, čak i za različite pojedinačne izbore L ; definicija ‘analitično-u L ’ za svako L čini se prije da je projekat za sebe.¹² Najočitiiji princip unifikacije, koji povezuje analitičnost-u- L za jedan izbor L s analitičnošću-u- L za drugi izbor L , jeste zajednička upotreba slogova ‘analitično’.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

---

¹²Vidi gore, str. 32-36.

6.

Willard Van Orman Quine

LOGIČKA ISTINA

U formi strukture

Naše proučavanje pojma istine pretvorilo se je u proučavanje pojma zadovoljenja (*uvjeta istinitosti!*op. prev.). Istina je ograničavajući slučaj zadovoljenja (*satisfaction*), jer je zatvoreni iskaz ograničavajući slučaj iskaza. Da bismo formulisali pojam istine zatvorenih iskaza, morali smo se induktivno uzdići putem zadovoljenja otvorenih iskaza. Razlog je u tome što su čak zatvoreni iskazi sačinjeni od otvorenih konstitutivnih iskaza. To je bio uvid koji je Tarskog vodio do njegove slavne definicije istine i zadovoljenja, koje smo proučavali.

Uslovi zadovoljenja (*the notion of satisfaction*) za negaciju, konjunkciju i egzistencijalnu kvantifikaciju igrali su centralnu ulogu u induktivnoj definiciji zadovoljenja. Međutim ovi uslovi, vrijedi takođe napomenuti, osim što definiraju bilo šta, jednostavno služe kao osnova logičkog računa negacije, konjukcije i egzistencijalne kvantifikacije. Ovi uslovi određuju, za svaki složeni iskaz, samo koje sekvence zadovoljavaju iskaz, s obzirom na istu informaciju o atomskim iskazima.

Ova odrednica se ne otkriva u nekoliko sekvenci. To jest, vi biste mogli znati koji atomski iskazi jedne sekvence zadovoljavaju i da još uvijek nemate načina da odlučite da li oni zadovoljavaju određeni složeni iskaz. Možete znati koji atomski iskazi jedne sekvence $\langle a, b \rangle$ zadovoljavaju a da nemate načina da odlučite da li zadovoljavaju kvantifikaciju '∃z $Fxyz$ '. Jer ovo je pitanje da li $\langle a, b, w \rangle$ zadovoljava ' $Fxyz$ ' za najmanje jednu stvar w ; i ovo pitanje prevazilazi sve atomske informacije o $\langle a, b \rangle$. Informacija višeg nivoa o zavisi od jednostavne informacije o $\langle a, b \rangle$ više od same. Međutim, sve informacije višeg nivoa su ipak određene u odnosu na beskonačnu totalitet, ma koliko neupotrebljivih, jednostavnih informacija. Uzimajući u obzir koje sekvence zadovoljavaju jednostavne iskaze, u potpunosti se rješava koje sekvence zadovoljavaju bilo koji složeni iskaz.

Ove određujuće veze su posao logike. Nije za logiku da rješava koje sekvence zadovoljavaju jednostavni iskazi, nego prije, u zavisnosti od takve informacije, da riješava koji će složeni iskazi biti istiniti ili koje će ih sekvence zadovoljiti. Jednako tako logika istražuje ove veze u obrnutom smjeru: ako je dati složeni iskaz istinit, ili ako je dato što ga zadovoljava, da riješi koje alternative ostaju otvorene za jednostavne iskaze. I posredno, kroz ove zavisnosti prema gore i prema dolje, postoje poprečne međuzavisnosti koje treba istražiti između jednog složenog iskaza i drugog.

Jedna poznata veza takve vrste je *logička implikacija*. Jedan zatvoreni iskaz logički implicira drugi kada, na

pretpostavci da je jedan istinit, strukture dvaju iskaza osiguravaju da je i drugi iskaz istinit. Presudno ograničenje ovdje je da se nijedna dodatna dopunska pretpostavka ili informacije ne treba pozivati na istinu dodatnih iskaza. Logička implikacija počiva potpuno na tome kako su postavljene istinosne funkcije, kvantifikatori i varijable. Ona počiva potpuno na onome što možemo nazvati, u jednoj riječi, logičkom strukturom dva iskaza.

Logička implikacija se primjenjuje isto tako na otvorene iskaze. Jedan otvoreni iskaz logički implicira drugi samo ako one sekvence koje zadovoljavaju jedan iskaz zadovoljavaju i drugi iskaz – pod uslovom da je to osigurano logičkom strukturom tih dvaju iskaza, bez dodatnih informacija.

Logička implikacija je jedna porodica usko povezanih pojmova. Drugi pojam je *logička nepodudarnost*. Zatvoreni iskazi su logički nepodudarni kada je njihova zajednička istina onemogućena njihovom logičkom strukturom. Otvoreni iskazi su logički nepodudarni kada njihova logička struktura onemogućava zajedničko zadovoljenje bilo kojom sekvencom.

Drugi članovi te porodice su *logička istina* i *logička laž*. Logički istinit (ili lažan) iskaz je onaj iskaz čija je istina (ili lažnost) osigurana njenom logičkom strukturom.

Usput rečeno, konvencija usvojena na početku Poglavlja 3., štedi nam fraze; naime, konvencija imenovanja otvorenih iskaza istinitim koji su istiniti za sve vrijednosti njihovih slobodnih varijabli. U ovom poglavlju ove uštede su značajne.

Možemo prikladno podvesti ovu porodicu pojmova pod jedan od njih, pojam logičke istine. Njegova prednost nad implikacijom je da on uzima iskaze pojedinačno, a ne u parovima. Ostali pojmovi mogu se izvući iz logičke istine na sljedeći način. Iskaz je logički lažan samo u slučaju da je njegova negacija logički istinita. Dva ili više iskaza logički su nepodudarna samo u slučaju da je njihova konjunkcija logički lažna. A jedan iskaz logički implicira drugi, konačno, kada je logički nepodudaran s negacijom drugog. Ili, da se ne zaustavimo ovdje, možemo dodati ekvivalenciju: *logički ekvivalentni* su oni iskazi koji impliciraju jedan drugog.

U svim formulacijama iz ovog posljednjeg sklopa uspjeo sam razriješiti razliku između otvorenih i zatvorenih iskaza, zahvaljujući konvenciji.

Određio sam logičku istinu kao iskaz čija je istina osigurana njezinom logičkom strukturom. Da bi se izbjeglo moguće pogrešno razumijevanje, međutim, bolje je da se ovo pitanje izričito navede: iskaz je logički istinit ako su istiniti svi iskazi koji imaju njegovu logičku strukturu. No, u ovom trenutku treba naglasiti suptilnu razliku: može se dogoditi da jedan iskaz ima čitavu logičku strukturu drugoga, a ipak da ne važi *vice versa*. Na primjer iskaz:

$$(1) \quad \sim \exists x (x \text{ pluta} \cdot \sim (x \text{ pluta})).$$

Ima istu logičku strukturu kao

$$(2) \quad \sim \exists x (x \text{ pluta} \cdot x \text{ sagorijeva}).$$

Iskaz (1) također ima i malo više elemenata; dovoljno više da bude, za razliku od (2), logički istinit. Svi iskazi koji imaju cjelokupnu logičku strukturu od (1) su istiniti; i u njemu leži logička istina od (1). Nisu svi iskazi koje imaju logičku strukturu od (2) istiniti; (1) je istinit sam, ali (2) sam za sebe nije.

U formi supstitucija

Objasnio sam da ono šta mislim pod logičkom strukturom iskaza, u ovoj fazi, jeste njegov sastav u odnosu na istinosne funkcije, kvantifikatore i varijable. Iz toga proizlazi da su logička struktura i predikati, sve što se nalazi u iskazu, ispod standardne gramatiku koju smo usvojili. Stavite shematsko slova ‘*F*’, ‘*G*’, itd., umjesto predikata u iskazu, i prikazali ste njegovu logičku strukturu.

To sugerira još jedan i jednostavniji način definiranja logičke istine: iskaz je logički istinit ako ostane istinit u svim promjenama njegovih predikata. Ali u ovom trenutku mora se primijetiti druga razlika, suptilnija od one prethodno iznesene u (1) i (2). Vrti se oko toga kako liberalno čitamo “promjene njegovih predikata”. Ako se neliberalno čita, to bi značilo samo zamjenu predikata za predikate. Promjena predikata u tom smislu pretvara iskaz:

$$(3) \quad \exists x (x \text{ pluta} \cdot x \text{ sagorijeva})$$

u iskaz

$$(4) \quad \exists x (x \text{ pluta} \cdot x \text{ topi se})$$

ali ne u iskaz

$$(5) \quad \sim \exists x (x \text{ pluta} \cdot \sim (x \text{ pluta}))$$

Pri definiranju logičke istine želimo, naravno, liberalnije čitanje; želimo računati (5) kao dijeljenje logičke strukture od (3). Ono što je u pitanju nije zamjena predikata za predikate, nego zamjena iskaza ($\sim (x \text{ pluta})$, ' x topi se') s jednostavnim iskazima (x sagorijeva').

Stoga se *logička istina* može definirati *kao iskaz od kojeg dobivamo samo istine kada zamjenjujemo iskaze s njihovim jednostavnim iskazima*. Stoga (3) nije logički istinit iskaz, jer supstitucija složenog iskaza ($(x \text{ pluta})$ ' s jednostavnim iskazom (x sagorijeva') u (3) daje lažnost, iskaz (5). S druge strane, iskaz (1) logički je istinit, jer kadgod je neki iskaz, ma kako bio kompleksan, zamijenjen s ($x \text{ pluta}$) u iskazu (1) rezultat je još uvijek istinit.

Ponekad se ova definicija logičke istine daje u dvije faze, posredovane pojmom *valjane logičke sheme*. Logička shema je prividni iskaz takve vrste koje smo se dotakli na prethodnoj stranici. Ona je slična iskazu, osim što ima shematska slova ' F ', ' G ', itd., umjesto predikata. Drugim riječima, logička shema je napravljena od kvantifikatora i istinosnih funkcija od jednostavnih iskaznih shemata kao što su ' Fxy ', ' Fzx ', ' Gz ', itd. (Može se dopustiti i shematska slova ' p ', ' q ', itd. ali će biti lakše u ovoj fazi preskočiti ih.) Logička shema *vrijedi* ako je istinit svaki iskaz koja se može dobiti iz nje zamjenom iskaza s jednostavnim shematom iskaza. *Logička istina*,

konačno, je istina tako dobivena iz valjane logičke sheme. Ova definicija logičke istine u dva koraka jednaka je definiciji dobijenoj iz jednog koraka navedenoj kurzivom u prethodnom paragrafu. Razlog za verziju od dva koraka jest samo da pojam valjane sheme ima daljnju korisnost. Zbog njihove slobode od predmeta, shemati su prirodni medij za logičke zakone i dokaze.

Definicija u jednom koraku govori o zamjeni iskaza s jednostavnim iskazima; definicija u dva koraka govori o zamjeni iskaza jednostavnim shematima. U oba slučaja zamjene moraju naravno biti jednake. Ako iskaz:

$$\sim (x \text{ pluta} . x \text{ je gušće od } y)$$

je ono što zamjenjujemo jednostavnim iskazom ' $x > y$ ' (ili jednostavnom shemom ' Fxy '), onda moramo zamijeniti:

$$\sim (z \text{ pluta} . z \text{ je gušće od } x)$$

sa ' $z > x$ ' (ili ' Fzx '). Potpuno formuliranje ovog zahtijeva je prilično teško, i ja neću trošiti vrijeme s njim. To je objašnjeno u logičkim tekstovima.¹

U formi modela

Ali imat ću mnogo više da kažem o valjanosti (*validity*). Definicija modela valjanosti koja se sada nalazi pred nama odnosi se na supstituciju; shema je valja-

¹ Quine, *Methods of Logic*, 4th ed. (Cambridge: Harvard, 1982), § 26-28, and *Elementary Logic*, rev. ed. (Cambridge: Harvard, 1966), §§ 40-42.

na ako supstitucija u njoj ne donosi ništa osim istinitih iskaza. Također je vrijedno znati vrlo različitu definiciju valjanosti: onu koja nastaje upotrebom teorije skupova. Možemo je najbolje razumjeti uz pomoć dvaju preliminarnih pojmova. Jedan je pojam *analogon teoriji skupova*, kao što ću ga nazvati, za logičke sheme. Ovo je određeni otvoreni iskaz teorije skupova koji formiramo iz sheme na sljedeći način. Zamijenimo predikacije ‘ Fx ’, ‘ Fy ’, ‘ Gx ’, itd., da čitamo ‘ $x \in \alpha$ ’, ‘ $y \in \alpha$ ’, ‘ $z \in \beta$ ’ itd., dakle uvode se varijable ‘ α ’, ‘ β ’, itd., čije vrijednosti trebaju biti skupovi. Doznačimo slova za dvo-mjestne predikate uz pomoć uređenih parova, čime se mijenja ‘ Hxy ’ i čitamo ‘ $\langle x, y \rangle \in y$ ’. Sukladno tome važi za tro-mjestne i više-mjestne predikate. Logička shema ‘ $\exists x (Fx . Gx)$ ’, na primjer, ima otvoreni iskaz ‘ $\exists x (x \in \alpha . x \in \beta)$ ’ kao svoj analogon teoriji skupova. Ovaj iskaz govori o skupovima i traži kvantifikatore ‘ $\forall \alpha$ ’, ‘ $\exists \beta$ ’, ‘ $\forall \beta$ ’, dok shematska slova ‘ F ’ i ‘ G ’ samo simuliraju predikate i nisu varijable kojima se određuje vrijednost uopšte. Shema je maketa (formalni konstrukt, op. prev.), koja prikazuje logički oblik određenih iskaza; njegov analogon teoriji skupova, s druge strane, jedan je od stvarnih iskaza tog logičkog oblika. To je otvoreni iskaz kojeg zadovoljavaju neke sekvence skupova, a druge ne.

Drugi pojam koji će se pojaviti u novoj definiciji valjanosti jest *model*. Model sheme je jedna sekvenca skupova: jedan skup koji odgovara svakom shematskom predikatnom slovu u shemi, i, kao početni skup sekvence,

ne-prazni skup U koji igra ulogu univerzuma (diskursa, op. prev.) ili raspon vrijednosti varijabli ‘ x ’, ‘ y ’ itd. Skup u modelu koji odgovara slovu jedno-mjestnog predikata u shemi je skup članova U ; skup koji odgovara dvo-mjestnom predikatnom slovu je skup parova članova U ; i tako dalje. Kaže se da model zadovoljava shemu ako, ukratko, zadovoljava analogon teoriji skupova za tu shemu. U potpunosti kazano: model zadovoljava shemu ako, kada odredimo U kao raspon vrijednosti varijabli ‘ x ’, ‘ y ’ i sl., i pridružimo daljnjim skupovima modela odgovarajuće varijable skupa ‘ α ’, ‘ β ’ itd., analogon teoriji skupova u toj shemi slijedi kao istinit.

Model (U, α, β) zadovoljava logičku shemu ‘ $\exists x (Fx . Gx)$ ’, na primjer, ako je ‘ $\exists x (x \in \alpha . x \in \beta)$ ’; dakle ako se dva skupa u modelu preklapaju. Model zadovoljava shemu ‘ $\sim \exists x (Fx . Gx)$ ’, ako je jedan skup podskup drugog skupa.

Sada je nova definicija valjanosti ova: shema je valjana ako je zadovoljavaju svi njeni modeli. Logička istina je, na kraju, kao i prije: svaki iskaz koji se može dobiti zamjenom u valjanoj shemi.

Vidljiva razlika između nove definicije valjanosti i stare je da nova govori o svim pridruživanjima skupova gdje je stara govorila o svim zamjenama iskaza. Naš sljedeći posao će biti procijeniti tu razliku.

Slučajna razlika je varijabilnost U ; stara je definicija trebala potpuno interpretirati objekat jezik bez mogućnosti da ostane otvorena što se tiče raspona varijabli. Što se tiče odredbe da U nije prazan skup, to je strogo

tehnička pogodnost i nema filozofske dogme oko nužne egzistencije. Njegova pogodnost proizlazi iz specifičnosti broja 0. Postoji jednostavan dokaz da ako shemu zadovoljavaju svi modeli u većim univerzumima (diskursa) onda će je zadovoljavati također i svi modeli u manjim univerzumima (diskursa), osim samo ponekad, u praznim univerzumima; stoga smo postavili prazni univerzum na stranu kako ne bi imobilizirali puno inače valjanih i vrijednih shema. Nema zagonetke o praznom univerzumu; njegova se logika može upravljati odvojeno, i doista je trijumf trivijalnosti.²

Razmislimo sada o glavnom kontrastu: između pridruživanja skupova i zamjene iskaza. Ako svaki otvoreni iskaz određuje jedan skup i ako je svaki skup određen nekim iskazom, onda bi kontrast nestao; pridruživanje skupova predikatskim slovima i zamjena iskaza jednostavnom shemom bi doveli do iste stvari. No, u stvari postoje pomanjkanja skupova i pomanjkanja iskaza; niti svaki otvoreni iskaz određuje skup, niti je svaki skup određen iskazom.

Ova recipročna pomanjkanja dobro ilustriraju dva paradoksa, Russellov i Grellingov. S obzirom na Russellov paradoks, poznajemo jedan otvoreni iskaz objekat jezika, naime, ' $\sim (x \in x)$ ', koji ne određuje skup. S obzirom na Grellingov paradoks, poznajemo skup koji nije određen niti jednim iskazom objekat jezika; naime, skup svih iskaza obekat jezika koji ne zadovoljava sebe

---

²See, e. g., *Methods of Logic*, p. 117.

samog. Ako neki iskaz određuje ovaj skup, iskaz bi bio “ $\sim (x \text{ zadovoljava } x)$ ” ili neki ekvivalent; i Grellingov paradoks pokazuje da takav iskaz nije dopušten u objekt jeziku.

Adekvatnost supstitucije

Ove dvojne razlike između skupova i iskaza mogu nas dovesti do očekivanja diskrepancije između dviju definicija valjanosti. Međutim, dva značajna teorema nas uvjeravaju, naprotiv, da ni nedostatak skupova ni nestašica iskaza neće imati utjecaja na definiciju valjanosti sve dok je naš objekt jezik razumno bogat: dovoljno bogat za elementarnu teoriju broja. Bilo koja shema koja se iskaže kao istinita u svim zamjenama iskaza, u jednom takvom jeziku, također će biti zadovoljna svim modelima; i obrnuto.

Zahtjev da je objekt jezik dovoljno bogat za elementarnu teoriju broja je umjeren zahtjev. Elementarna teorija broja obuhvaća samo ono što se može reći o pozitivnim cijelim brojevima u pogledu funktora plus, vremena, identiteta, istinosnih funkcija i kvantifikacije; nema skupova. Za svrhe naše standardne gramatike, funktori plus i vrijeme bi, naravno, bili apsorbirani u odgovarajuće predikate zajedno s identitetom (vidi Poglavlje 2.).

Upravo shemete koje su istinite u svim zamjenama iskaza, u nekom takvom jeziku, zadovoljavaju svi modeli; to je tako značajna činjenica koja se može dokazati. Još eksplicitnije, ono što dobivamo su ova dva teorema:

- (1) Ako se shema iskaže kao istinita u svim zamjenama iskaza elementarne teorije broja, nju zadovoljava svaki model.
- (2) Ako je shema zadovoljena svakim modelom, slijedi kao istinita u svim zamjenama iskaza.

Korijeni za (I) su u 1915. godini. Tada je Leopold Lowenheim tvrdio da je *svaka shema koja je zadovoljena modelom $\langle U, \alpha, \beta, \gamma \dots \rangle$ uopšte zadovoljna modelom gdje je U ograničen na pozitivne cijele brojeve*. Hilbert i Bernays naknadno su ojačali ovaj rezultat propisujući da svaki od skupova $\alpha, \beta, \gamma \dots$ treba biti određen iskazom elementarne teorije broja.³ Dakle

- (I) Ako je shema uopšte zadovoljena modelom, ona postaje istinita pod nekom zamjenom iskaza elementarne teorije broja s njenim jednostavnim shematom.

Naravno, moramo pretpostaviti da kada se te supstitucije rade, varijable kvantifikacije se tumače kao da se pozitivni cijeli brojevi računaju među njihove vrijednosti. Ali je dobro za njih da druge stvari uzmu kao vrijednosti; to se lako može prikazati.⁴

Možemo dokazivati od (A) do (I) ovako. (A) je ekvivalent, po kontrapoziciji, da se kaže da ako je shema lažna u svim zamjenama iskaza elementarne teorije broja

---

³Op. cit., § 33.

⁴O p. cit., p. 117.

onda je ne zadovoljava nijedan model. Ali ako umjesto da govorimo o shemi, govorimo o njezinoj negaciji, onda se u tim frazama zamjenjuje “lažno” sa “istinito” i “nezadovoljeno modelom” s “zadovoljno svim modelima”; i tako imamo (I).⁵

Osnova za (II) je teorem deduktivne cjelovitosti logike kvantifikacije. Ide nazad sve do Skolema, Herbranda i Codela (1928. -1930.) I tako vodi ka:⁶

(B) Ako je shema zadovoljena svakim modelom, to se može dokazati.

Riječ ‘dokazati’ ovdje se može shvatiti kao aludiranje na neki metod dokazivanja koji se pojavljuje u logičkim udžbenicima; teorem kompletnosti (B) može se utvrditi za svaki od različitih takvih metoda. Neki od tih metoda, štoviše, zvuče vidljivo: vidljivo kao da generiraju samo shemate koji se iskazuju kao istiniti pod svim zamjenama. Uzimajući metode dokazivanja na koje je aludirano u (B) kao takav metod, zaključujemo (II).

U (I) i (II) vidim dobar razlog za ostajanje pri definiciji valjanosti koju smo morali da pridobijemo prvo; naime, istina pod zamjenom iskaza za jednostavne komponente shemata. To znači ostati pri definiciji logičke istine koju smo dobili u tom trenutku. Navedeno bez zaobilaznice kroz valjane shemate, to je ovo: iskaz je *logički istinit ako samo istine proizilaze iz njega zamjenom iskaza s*

---

⁵David Makinson has noted that we must complicate this argument a bit if the schema contains free IX , ly , etc.

⁶Op. cit., § 32.

njegovim jednostavnim komponentnim iskazima. Teoremi (I) i (II) uvjeravaju nas da se ova definicija logičke istine slaže s alternativnom definicijom u smislu modela, pod uvjetom da objekat jezik nije previše slab za skromne idiome elementarne teorije brojeva. U suprotnom slučaju možemo isto tako kriviti bilo koje diskrepancije u slabosti jezika kao diskrepancije u definiciji logičke istine.

Štednja na skupovima

Očigledna filozofska prednost ostajanja pri ovim substitutivnim definicijama, i ne raspravljanja o teoriji modela, jest u tome da spasimo ontologiju. Dovoljni su iskazi, čak i iskazi objekat jezika, umjesto univerzuma skupova koji su specifični i neodredivi.

U naporima koji nisu definicija logičke istine, doista, i dalje postoji razlog za prihvaćanje nekih od ontoloških ekscesa teorije skupova. U teoriji skupova postoji opšta systemska osnova za matematiku. Dijelovi matematike, međutim, zahtijevaju manje bogatih resursa u teoriji skupova od ostalih dijelova, a to je dobar plan praćenja razlika. Na taj način, kada nastupe prigode za reviziju teorija, mi smo u stanju pogodovati teorijama čiji su zahtjevi lakši. Tako smo napredovali za korak kad god smo našli način za smanjenje ontoloških troškova određenog razvoja. To vrijedi jednako izvan matematike, i to je tačno posebno za definiciju logičke istine.

Teoremi (A) i (B) i njihovi sljednici (I) i (II) ostaju značajni teoremi teorije modela, bez riječi “valjano” ili fraze

“logički istinito”. (I) i (II) su, poglavito, teoremi teorije modela koji nas uvjeravaju da ne trebamo raspravljati o teoriji modela kako bismo na odgovarajući način govorili o valjanosti i logičkoj istini. (I) i (II) uvjeravaju nas da možemo ispravno definirati valjanost i logičku istinu govoreći samo o supstituciji iskaza.

Bilo bi netačno, ipak, reći da smo povlačenjem na supstitucijske definicije valjanosti i logičke istine učinili pojmove valjanosti i logičke istine potpuno nezavisnim od skupova. Kad govorimo o iskazima i supstituciji uopšte možemo smatrati da još govorimo o skupovima; jer, šta je iskaz drugo do skup njegovih naznaka (*tokens*)?

Taj slučaj je još gori; skupovi znakova neće biti dovoljni. Iskaz kojem se dogodi da bude namijenjen tome da se nikada ne napiše ili izgovori bio bi, kao skup znakova, prazan skup. Svaka dva takva iskaza bi bila jednaka. Iskazi tako jednostavno ne bi postojali, u bilo kojem korisnom smislu, osim eventualno kao napisani ili izgovoreni. S druge strane, svako ko je upoznat s dokazivanjem teorema (A), znat će da takva ograničenja ne mogu postojati na iskazima o čijoj se zamjeni govori u (A). (A) bi prestao biti istinit pod takvim uslovima, a tako bi isto (I), a time i samo opravdanje našeg vraćanja na supstitucijske definicije valjanosti i logičke istine bi otišlo u zaborav. (A) ovisi prije od klasične, beskrajne teorije konačnih nizova znakova. Kad god su i različiti nizovi, za kojim slijedi mora se računati kao drugačiji niz od za kojim slijedi čak i ako nikada nije napisano ili izgovoreno.

Način ispunjavanja ovog zahtjeva je uzimanje niza znakova, ne kao skupa naznaka, već kao jedna sekvenca, u matematičkom smislu, njegovih znakova; sekvenca u smislu Poglavlja 3. Komponente pojedinačnih znakova ili fonema niza još se mogu uzeti kao skupovi *njihovih* naznaka, budući da možemo vidjeti postojanje takvih naznaka. Na taj način konstruirani nizovi znakova osigurani u neograničenoj opskrbi koju zahtijeva (A). Međutim, pozivajući se na konačne sekvence, bez ograničenja dužine, odvučeni smo dalje na teoriju skupova.

Alternativno možemo identificirati znakove i nizove znakova izravno s pozitivnim cijelim brojevima, slijedeći Codela (vidi Poglavlje 3). Elementarna teorija broja zapravo je ekvivalentna nekoj određenoj teoriji skupova, kao što je teorija konačnih sekvenci, ali u svakom slučaju to je skroman deo: teorija konačnih skupova. I ionako smo se posvetili prihvaćanju elementarne teorije broja čak i u našem objekat jeziku kad smo prihvatili (I) opravdavajući naše vraćanje na supstitucijske definicije valjanosti i logičke istine. Način gledanja na to vraćanje je, dakle, ovaj: to čini pojmove valjanosti i logičke istine nezavisnim od svega osim od skromnog dijela teorije skupova; nezavisnim od viših letova.

U formi dokaza

Ali ne smijemo gubiti iz vida još jedan vrlo bitan pojam koji još uvijek igra ulogu u ovim supstitucijskim definicijama; naime, pojam istine. Ove definicije objašnjavaju valjanost

i logičku istinu kao istinu pod svim supstitucijama. Opšti pojam istinitog iskaza, slično kao pojam zadovoljenja, je tako značajan pojam da premašuje i granice objekat jezika.

Ta zavisnost od pojma istine nije cijena plaćena za vraćanje na supstitucijske definicije valjanosti i logičke istine. Definicije u formi modela apeliraju jednako na istinu ili zadovoljenje. Stoga ova zavisnost nije razlog za preispitivanje našeg izbora između ova dva para definicija. Međutim, to je razlog za ispitivanje trećeg para koji je nezavisan od pojmova istine i zadovoljenja.

Ključ za ove nove definicije jest teorem kompletnosti, (B) gore. Jednostavno možemo opisati poteze koji konstituiraju jedan od onih potpunih dokaznih postupaka, a zatim definirati valjanu shemu kao shemu koja se može potvrditi takvim potezima. Tada možemo definirati logičku istinu derivativno kao prije: kao iskaz koji se može dobiti zamjenom jednostavnih shema u valjanoj shemi. Zapravo, neke od tih cjelovitih metoda dokazivanja ne zahtijevaju shemate, ali mogu biti primjenjene izravno prije na iskaze koji bi bili rezultat supstitucije u shematu.⁷ Takav metod služi za generiranje logički istinitih iskaza izravno iz drugih logički istinitih iskaz. Ako odaberemo jedan od tih postupaka dokazivanja, možemo preskočiti shemate i valjanost; jednostavno možemo definirati logičku istinu kao i svaki iskaz koji su proizvela pravila dokaza.

---

⁷One such is the “main method,” op cit., § 30.

Svaki takav prijedlog, koji definira valjanost ili logičku istinu u formi dokaznog postupka, ima tendenciju da izazove buku protesta. Protestira se da je svojstvo biti dokaziv putem odabranog dokaznog postupka intrinzično neinteresantno; svoje interese izvodi isključivo iz teorema cjelovitosti, što ga izjednačava s logičkom istinom u prethodnom i intrinzično zanimljivom smislu. Protestira se također da ćemo u takvoj definiciji logičke istine izvući tepih ispod važnog teorema kompletnosti samog, uskraćujući ga za sadržaj.

Zapravo, takve stvari nisu u planu. Teorem cjelovitosti kako je formuliran u (B) nezavisan je od toga kako definiramo logičku istinu, jer ne spominje logičku istinu po imenu. Dio njegove važnosti je to što pokazuje da možemo definirati logičku istinu jednostavnim opisom postupka dokazivanja, bez gubitka bilo koje osobine koje su nam na prvom mjestu učinile logičku istinu interesantnom.

Teoremi koji utvrđuju ekvivalentnost među vrlo različitim formulacijama pojma – logičke istine ili čega drugog – naravno, važan su dio. Koji od formulacija mi izaberemo kao nekakvu službenu definiciju je manje važno. Ali čak i u takvim verbalnim pitanjima postoje bolji i lošiji izbori. Elementarnija od dvije definicije ima prednost u važnosti za širi raspon kolateralnih studija.

Treba, međutim, reći da dio otpora prema tom elementarnom načinu definiranja logičke istine ima poseban razlog: arbitrarnost izbora između dokaznih postupaka.

Neko smatra da je propustio suštinu logičke istine kad je njegova definicija proizvoljna do te mjere.

Koliko je elementaran taj način definicije? Opisuje pravila dokaza i time govori o nizu znakova. Po tom je rezultatu u skladu s definicijom koja apelira na zamjenu iskaza; ona djeluje, u biti, na nivou elementarne teorije brojeva. No, ona se zadržava na tom nivou, dok se druga definicija poziva i na pojam istine. To je velika razlika.

U formi gramatike

Vidjeli smo nekoliko načina definiranja logičke istine. Oni su ekstenzijski ekvivalentni: svi oni deklariraju iste iskaze kao logički istinite (pretpostavljajući da je objekat jezik razumno bogat predikatima). Oni se značajno razlikuju u njihovom aparatu, ali svi oni ovise o istovjetnosti strukture u odnosu na tri gramatička konstrukcije koje su lokalne u objekat jeziku: negacija, konjunkcija, kvantifikacija. Definicija logičke istine može biti tako formulirana da navodi eksplicitno te konstrukcije, ili može aludirati na njih posredno govoreći o zamjeni s jednostavnim iskazima ili jednostavnim shematom; razlika je beznačajna, dva su idioma korelativna i komplementarna.

Sada se predlaže jedna daljnja ideja za definiranje logičke istine više apstraktno, pozivanjem ne isključivo na negaciju, konjunkciju, i kvantifikaciju koja se pojavljuje u našem specifičnom objekat jeziku, nego na koje

god gramatičke konstrukcije koje neki objekat jezik može sadržavati. Logička istina je, prema ovom pristupu, iskaz čija je gramatička struktura takva da su svi iskazi s tom strukturom istiniti.

Iskazi imaju istu gramatičku strukturu kada su inter-konvertibilni pomoću leksičkih zamjena. Naša nova definicija logičke istine, dakle, može se ovako iskazati: *logička istina je istina koja ne može biti preokrenuti u laž zamjenom s leksikonom*. Kada njegove leksičke elemente zamjenjujemo bilo koje druge nizove koje pripadaju istim gramatičkim kategorijama, dobiveni iskaz je istinit.

Leksikon našeg vlastitog objekat jezika sastoji se samo od predikata i tri nenaglašene varijable: 'x', 'y', 'z'. Primijenjen ovdje, dakle, učinak gore navedenog prijedloga bio bi računati iskaz kao logički istinit sve dok ostaje istinit pod svim zamjenama predikata za predikate i varijable za nenaglašene varijable.

Čudno izuzeće supstitucije za naglašene varijable ne sprječava zamjenjivanje 'y''' za "x'''' u stvari, jer možemo dobiti učinak zamjenom 'y' za početni 'x' od 'x'''. Ovdje se ne bavimo zamjenom neke sofisticirane logičke vrste, već s izričitom gramatičkom supstitucijom unutar naših navedenih konstrukcija; a naglašavanje je jedna od konstrukcija. Tako leksička dosjetka u varijablama ima jedino ovaj efekat na definiciju logičke istine: ne uzima u račun supstitucije koje smanjuju broj akcenta. To je, sigurno, irelevantno. Jer sigurno, ako bi neki iskaz mogao biti postati lažan zbog nekog ponavljanja

slova koje je umanjilo naglaske, još uvijek se može okrenuti u laž drugim ponavljanjem slova koje to ne čini.

Ali varijable pokreću i drugi problem, kao što je Harman istaknuo:⁸ gramatička struktura koja se tačno tako naziva nije uvijek sačuvana kada stavimo neku varijablu za sve pojave jedne stare varijable, a nije ni logička istina. Ta se poteškoća može otkloniti zahtijevanjem da se supstitucija shvati *konzervativno*; to jest, supstituirana varijabla ili drugi leksički element moraju biti novi u kontekstu. To nepotrebno ograničava supstituciju predikata, ali ne, mislim, na takav način da promijeni razgraničenje logičkih istina. Zanimljivi alternativni prijedlog Harmana je da reklasificiramo varijable kao čestice prije nego leksikon, promjenom kriterija leksikona na stranici 29. “Umjesto da računamo oboje, kako beskonačnost kategorije, tako i neodređenost kategorije kao kriterija, to može se uraditi s neodređenošću.”

Naša definicija logičke istine u smislu zamjene leksikona sučeljena je s još jednom i težom poteškoćom: apelira samo na zamjenu predikata za predikate, kao i na zamjenu iskaza za jednostavne iskaze. Već ranije u ovom poglavlju zapazili smo kako bi se pristup preko iskaza mogao pronaći u jačem, užem konceptu logičke istine, otkrivajući neke slučajeve koji bi se provukli ako bi se tražila samo predikatna supstitucija. Čak se može pokazati da će varijanta predikatne supstitucije neizbježno biti preslaba, sve dok je naša zaliha

---

⁸Gilbert Harman, review in *Metaphilosophy*, 1971.

predikata konačna.⁹ Prirodni lijek je, dakle, iskoristiti neodređenost naše kategorije predikata: priznati zamjenu ne samo predikata u nekom zamišljenom popisu, već i bilo kojih predikata koji bi mogli biti dodani. Tako podešena, dakle, apstraktna verzija ide kako slijedi: *logička istina je iskaz koji se ne može pretvoriti u laž zamjenom za leksikon, čak i pod nadopunom leksičkih resursa.*

Što se tiče našeg objekta jezika, možemo dobro ostati pri jednoj ili drugoj definiciji logičke istine koja je već postignuta na ranijim stranicama. Tamo gdje nova i više apstraktna sugestija ima svoju vrijednost jeste u razmatranju drugih jezika. S tim u vezi, dobro je imati na umu, kao što smo već učinili, da se ranije definicije slažu s ovom više apstraktnom dokle god leksikon predikata nije previše skučen.

Definicija još uvijek nije transcendentna. Ona ovisi o pojmu gramatičke konstrukcije, ili, u komplementarnom fraziranju, o pojmu leksikona. Nemamo odbrambeni transcendentno shvaćen pojam konstrukcije ili leksikona, već samo labavo povezanu porodicu međusobno više ili manje sličnih imanentnih pojmova (vidi Poglavlje 2). U svakom slučaju, jedan i isti jezik, doista – jedan i isti beskonačni skup iskaza – naravno mogu biti generirani različitim konstrukcijama različitih leksičkih principa. Naš predloženi apstraktni pojam logičke istine ovisi ne samo o jeziku, već o tome kako ga gramatiziramo.

---

⁹Na to mi je ukazao Mark L. Wilson.

Prijedlog ipak nudi opću dobrobit i, nadalje, značajnu vezu između logike i gramatike. Kakve iskaze jezika treba računati kao logički istinite određeno je, prema ovoj teoriji, kad smo riješili dvije stvari o jeziku: njegovu gramatiku i njegov predikat istina. Logika je, u žargonu mehanike, rezultanta dvije komponente: gramatike i istine.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

7.

Saul A. Kripke

TEOREM KOMPLETNOSTI U MODALNOJ LOGICI¹

Ovaj rad nastoji da navede i dokaže teorem kompletnosti za sistem S5 od [1], dopunjen kvantifikatorima prvog reda i znakom jednakosti. Pretpostavimo da posjedujemo prebrojivo beskonačnu listu pojedinačnih varijabli $a, b, c, \dots, x, y, z, \dots, x_m, y_m, z_m, \dots$ kao i prebrojivo beskonačnu listu n -adičkih predikatnih varijabli $P^n, Q^n, R^n, \dots, P_m^n, Q_m^n, R_m^n, \dots$; ako je $n = 0$ onda se n -adička predikatna varijabla često naziva “iskazna varijabla”. Formula $P^n(x_1, \dots, x_n)$ je n -adička primarna formula; često će superskript biti izostavljen ako takvo izostavljanje ne žrtvuje jasnoću. Usvajamo primitivne simbole $\wedge, \sim, \square, (x), =$, koji predstavljaju konjunkciju, negaciju, nužnost, univerzalnu kvantifikaciju i identitet; uz pomoć ovih simbola i predikatnih varijabli definišemo pojam *dobro uređena formula*, ili jednostavno *formula* u uobičajenom smislu. Neka A, B, C , itd. (sa ili bez subscripta ili

---

¹Zahvaljujem se recenzentu i profesoru H. B. Curryu za njihove korisne komentare o ovom radu i njihovo pažljivo čitanje. Moram izraziti dodatnu zahvalnost Curryju; bez njegovog stalnog poticanja na moje istraživanje, objavljivanje ovih rezultati bi možda bilo odgođeno godinama.

akcenata) predstavljaju proizvoljne formule; ponekad ih pišemo kao $(x_1, \dots, x_n)$, itd. da ukažemo na određene varijable. Ako je formula data kao $A(x)$, definiramo $A(y)$ na sljedeći način: *prvo*, ako $A(x)$ sadrži bilo koji dio $(y) B(y)$ koji sadrži slobodnu varijablu x , zamijeniti varijablu u tom dijelu s varijablom z , gdje je z abecedno najranija varijabla koja se ne pojavljuje u $A(x)$. *Drugo, nakon što je učinjena prva zamjena*, zamijeniti sve primjere slobodne varijable x s y . (Prema ovoj definiciji, $(x) A(x) \supset A(y)$ uvijek važi, bez ograničenja i supstitucija). Analogne definicije usvojene su kada postoji više varijabli. Definiramo $A \vee B$ kao $\sim (\sim A \wedge \sim B)$, $A \supset B$ kao $\sim (\sim A \wedge \sim B)$, $\diamond$ kao $\sim \square \sim A$, i $(\exists x)$ kao $\sim (x) \sim A(x)$. Za našu formalizaciju s kvantifikatorima i znakom jednakosti u S5 uzimamo prvo bilo koju formalizaciju koja je adekvatna za klasični račun predikata prvog reda sa znakom jednakosti, recimo onaj Rosserov [2] (pp. 101 i 163-4). Dopunjavamo taj sistem sljedećim shemama aksioma i pravilima inferencije: ²

$$A1: \quad \square A \supset A$$

$$A2: \quad \sim \square A \supset \square \sim \square A$$

$$A3: \quad \square (A \supset B) \supset \square A \supset \square B$$

$$R1. \quad \text{Ako } \vdash A \text{ i } \vdash A \supset B, \vdash B$$

$$R2. \quad \text{Ako } \vdash A, \vdash \square A$$

---

²Vidi Prior [6] i reference tamo navedene.

Dobijeni sistem zovemo $S5^*$; ako se izostavi jednakost, zovemo ga $S5^*$, a ako su kvantifikatori i jednakost odbačeni, zovemo ga $S5$.

Za datu ne-praznu domenu $\mathbf{D}$ i formulu A , definiramo *kompletno dodjeljivanje / pripadanje* A u $\mathbf{D}$ kao funkciju koja svakoj slobodnoj individualnoj varijabli u A dodjeljuje / doznačuje jedan element iz domene $\mathbf{D}$, svakoj iskaznoj varijabli u A dodjeljuje / doznačava <istinosnu vrijednost> $\mathbf{T}$ ili $\mathbf{F}$, i svakoj n -adičkoj predikatnoj varijabli u A dodjeljuje / doznačava skup uređenih n -torki članova domene $\mathbf{D}$. Model <formule> A u <domeni> $\mathbf{D}$ definiramo kao uređeni par $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$, gdje je $\mathbf{G}$ kompletno dodjeljivanje / pripadanje A u $\mathbf{D}$ i $\mathbf{K}$ je skup kompletnih dodjeljivanja / doznačavanja u $\mathbf{D}$, takav da $\mathbf{G} \in \mathbf{K}$ i takav da se svaki član $\mathbf{K}$ slaže s $\mathbf{G}$ u svojim dodjeljivanjima / doznačavanjima za slobodne individualne varijable u A (ali ne nužno u njegovim dodjeljivanjima za iskazne i predikatne varijable u A). Neka je $\mathbf{H}$ član $\mathbf{K}$ a B pod-formula od A ; definiramo $\mathbf{H}$ dodjeljujući ili $\mathbf{T}$ ili $\mathbf{F}$ pod-formuli induktivno, dakle: ako je n -adička primarna formula $P(x_1, \dots, x_n)$, i ako je ψ skup uređenih n -torki dodjeljen / doznačen P , a mi elemente od $\mathbf{D}$ $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ dodjeljujemo za $x_1, \dots, x_n$ (dodjeljivanje mora biti konzistentno s $\mathbf{H}$, ali ako je neka individualna varijabla x_n vezana u A i stoga joj nije dodjeljen element, mi pravimo proizvoljno dodjeljivanje), tada je <formuli> B dodjeljeno $\mathbf{T}$ ako $(\alpha_1, \dots, \alpha_n) \in \psi$; inače, <formuli> B je dodjeljeno $\mathbf{F}$. Iskaznim varijablama su već, prema

hipotezi, dodjeljeni **T** ili **F** preko **H**. Ako B ima oblik $x = y$, dodjeljeno je **T** ako su x i y dodjeljeni isti element od **D**; inače je dodjeljeno **F**. $\sim B$ je pridruženo **T** (**F**) ako i samo ako je za B dodjeljeno **F** (**T**). $B \wedge C$ se dodjeljuje **T** ako je za oba B i C i dodjeljeno **T**; inače je dodjeljeno **F**. $(x) B(x)$ je dodjeljeno **T** ako je za $B(x)$ dodjeljeno **T** za svako dodjeljivanje elementa **D** za x ; u suprotnom se dodjeljuje **F**. $\square B$ se dodjeljuje **T** ako svaki član **K** dodjeljuje **T** za B (pod uvjetom da se svi članovi **K** u svojim dodjeljivanjima slažu sa svim slobodnim individualnim varijablama u B); inače je dodjeljeno **F**.

Za $\langle \text{formulu} \rangle A$ se kaže da je *validna* u modelu $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ A u $\langle \text{domeni} \rangle \mathbf{D}$ ako i samo ako je za A dodjeljeno **T** zbog $\mathbf{G}$. Za $\rangle \text{formulu} \rangle A$ se kaže da je *validna* u $\rangle \text{domeni} \rangle \mathbf{D}$ ako i samo ako je $\rangle \text{formula} \rangle A$ validna u svakom modelu $\rangle \text{formule} \rangle A$ u $\langle \text{domeni} \rangle \mathbf{D}$. Za $\langle \text{formulu} \rangle A$ se kaže da je *zadovoljiva* u $\langle \text{domeni} \rangle \mathbf{D}$ ako i samo ako postoji neki model $\langle \text{formule} \rangle A$ u $\langle \text{domeni} \rangle \mathbf{D}$ u kojem je $\langle \text{formula} \rangle A$ validna. Za $\langle \text{formulu} \rangle A$ se kaže da je *univerzalno validna* ako i samo ako je validna u svakom ne-praznom demenu.

Osnova neformalnih analiza koje motiviraju ove definicije je ta da je jedan iskaz (a proposition) nužan ako i samo ako je istinit u svim “mogućim svjetovima”. (Za naše trenutne potrebe nije nužno da se dodatno analizira koncept “mogući svijet”). Uzmimo sada da je A jedna formula s $P_1, \dots, P_m$ kao s njenim iskaznim i predikat-skim varijablama i s $x_1, \dots, x_n$ kao s njenim slobodnim

individualnim varijablama. Ako interpretiramo svaku slobodnu individualnu varijablu da označava neki pojedinačni objekat i da svaka iskazna ili predikatska varijabla označava jedan pojedinačni iskaz ili predikat, tada A postaje jedan “iskaz” u uobičajenom smislu riječi. S ekstenzionalnog stanovišta, jedan adekvatan semantički dvojnici za ovu interpretaciju je dat konceptom kompletnog pridruživanja za <formulu> A u domeni $\mathbf{D}$. U modalnoj logici, dakle, želimo da znamo ne samo o realnom svijetu nego o drugim mogućim svjetovima; P može biti istinito u realnom svijetu ali lažno u nekom svijetu koji se može zamisliti, a slično tome važi i za $P(x_1, \dots, x_n)$. Tako nas ne vodi samo jedno pridruživanje, već skup pridruživanja $\mathbf{K}$, od kojih svi osim jednog predstavljaju svjetove koji su zamislivi, ali ne i stvarni; pridruživanje koje predstavlja stvarni svijet je izdvojeno kao $\mathbf{G}$, a za par $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ se kaže da formira model <formule> A . Nadalje, pošto $x_1, \dots, x_n$ predstavljaju individualne objekte, koji ostaju isti u svim svjetovima, pretpostavljamo da se svi članovi $\mathbf{K}$ u svojim pridruživanjima slažu s individualnim varijablama. Jasno je da sva pravila za pridruživanje $\mathbf{T}$ ili $\mathbf{F}$ formulama postaju validna kada se interpretiraju kao da predstavljaju procjenu iskaza koji korepondira toj formuli kao istinitog ili lažnog u datom “svijetu”, bilo stvarnom ili mogućem. Konkretno, iskaz $\Box B$ se ocjenjuje kao istinit kada i samo kada važi B u svim zamislivim svjetovima. Za iskaz se može reći da je istinit ako važi u stvarnom svijetu; ova ideja vodi

do naše definicije validnosti u modelu. Pokušavajući da konstruišemo definiciju univerzalne logičke validnosti, čini se vjerodostojnim pretpostaviti ne samo da univerzum diskursa može da sadrži proizvoljan broj elemenata i da predikati mogu biti dodeljeni bilo kojim datim interpretacijama u stvarnom svetu, ali i da je bilo koji kombinacija mogućih svjetova može biti povezana sa stvarnim svijetom s obzirom na neku grupu predikata. Drugim riječima, moguće je pretpostaviti da se na <domeni> **D**, **G** i **K** ne smiju postavljati daljnja ograničenja, osim standardnog da <domena> **D** nije prazna. Ova pretpostavka vodi direktno do naše definicije univerzalne validnosti.

Važno je napomenuti da se teoreme ovog rada mogu formalizovati u metajeziku (kao što je Zermelova teorija skupova) koji je “ekstenzionalan”, kako u smislu posjedovanja aksioma teorije skupova o ekstenzionalnosti, tako i u smislu postuliranja nijedne druge stavne veze osim istinosnih funkcija. Tako se vidi da je bar određeni ne-trivijalan dio semantičkog modaliteta dostupan ekstenzionalnom logičaru.

Sada ćemo se okrenuti našem dokazu kompletnosti. Mi ga zasnivamo na konceptu semantičkih tabela koje je uveo Beth [4]. Sadašnje tretiranje je samodostatno, mada poznavanje Bethovog rada može olakšati razumijevanje.

Kažemo da je formula *B* *semantički obuhvaćena* formulama $A_1, A_2, \dots, A_n$ ako i samo ako je $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n \supset . B$

univerzalno validno; ako je $n = 0$, ovaj pojam se poklapa s konceptom univerzalne validnosti B .

Semantička tabla je sredstvo za testiranje da li je ili nije neka formula semantički obuhvaćena drugim datim formulama. Jasno je da je nužan i dovoljan uslov da ako $A_1, \dots, A_n$ ne treba da obuhvaća B , da bi trebalo da postoji model u kome su $A_1, \dots, A_n$ validni a B nije. Ovu situaciju predstavljamo stavljajući $A_1, \dots, A_n$ u lijevu kolonu tabele a u desnu kolonu. Razne druge tabele će biti predstavljene kasnije kao rezultat pravila Υ_r datog ispod; ove tabele se nazivaju *pomoćnim tabelama*, dok je tabela koja je prvobitno predstavljena *glavna* tabela. Dakle, uopšteno govoreći, ne radi se samo o jednoj tabeli, nego o setu tabela od kojih je jedan član izdvojen kao glavna tabela. Zaista, kao što će se vidjeti iz pravila Λ_r ispod, konstrukcija može uvesti sistem takvih skupova, pri čemu se svaki skup sustava naziva “alternativni skup”. S obzirom na to, glavni prikaz s $A_1, \dots, A_n$ u levoj koloni i u desnoj koloni, nastavljamo s konstrukcijom po sledećim pravilima (koja se odnose na bilo koju tablu seta, glavnog ili pomoćnog):³

Nl. Ako se $\sim A$ pojavljuje u lijevoj kolumni tabele, stavi A u desnu kolumnu te tabele.

Nr. Ako se $\sim A$ pojavljuje u desnoj kolumni tabele, staviti u A lijevu kolumnu te tabele.

Al. Ako se $A \wedge B$ pojavljuju u lijevoj kolumni tabele, staviti oboje A i B u lijevu kolumnu te tabele.

³Nazivi ovih pravila sugerisani su nazivima za inferencijalna pravila kod Currey [6]

Ar. Ako se $A \wedge B$ pojavljuju u desnoj kolumni tabele, postoje dvije alternative – ili staviti A u desnu kolumnu ili staviti B u desnu kolumnu. U tom slučaju kažemo da je tabela razdvojena na dvije alternativne tabele. U razdvajanju tabela glavna tabela je skup tabele, dobijene alternativne tabele su glavne tabele dva alternativna skupa; u protivnom to su pomoćne tabele alternativnih skupova

III. Ako se $(x) A(x)$ pojavljuje u lijevoj kolumni tabele, a ako je a varijabla koja se javlja kao slobodna u svakoj kolumni bilo koje tabele tog skupa, onda staviti $A(a)$ u lijevu kolumnu iste tabele koja sadrži $(x) A(x)$ u njevoj lijevoj kolumni.

IIr. Ako se $(x) A(x)$ pojavljuje u desnoj kolumni tabele, onda uvodimo jednu varijablu a koja se još nije pojavljivala u bilo kojoj tabeli tog skupa, i stavljamo $A(a)$ u desnu kolumnu iste tabele koja sadrži $(x) A(x)$ na desnoj strani.

II. Ako se $a = b$ (za neke varijable a i b) pojavljuju u lijevoj kolumni neke tabele, onda u obje kolumne svake tabele tog skupa zamjenjujemo svaku formulu $A(a, b)$ formulom $A(b, b)$.

Ir. Nema pravila.

VI. Ako se $\square A$ pojavljuje u lijevoj kolumni neke tabele, onda stavljamo A u lijevu kolumnu svake tabele tog skupa.

Yr. Ako se $\square A$ pojavljuje u desnoj kolumni neke tabele, onda uvodimo novu pomoćnu tabelu koja započinje stavljanjem A u njenu desnu kolumnu.

Pored ovih pravila za konstrukciju semantičkih tabela, dodajemo da ako se ne pojavi slobodna varijabla i nijedna se ne uvodi pod *IIIr*, tada uvodimo slobodnu varijablu tako da se *III* može primijeniti.

Za tabelu se kaže da je zatvorena ako i samo ako se formula pojavljuje u oba njena stupca ili $a = a$, za neku varijablu a , koja se pojavljuje u desnoj koloni. Skup tabela je zatvoren kada i samo kada je najmanje jedan od njegovih članova (glavni ili pomoćni) zatvoren. Zbog *Ar*, konstrukcija koja počinje s $A_1, \dots, A_n$ u lijevoj koloni i u desnoj koloni može se podijeliti na alternativne skupove; u ovom slučaju kažemo da je konstrukcija zatvorena ako i samo ako su svi njeni alternativni skupovi zatvoreni.

TEOREM 1. B je semantički obuhvaćena $\langle \text{formula} \rangle$ s $A_1, \dots, A_n$ ako i samo ako je konstrukcija koja počinje $A_1, \dots, A_n$ u lijevoj koloni i s u desnoj koloni zatvorena.

DOKAZ. Teorem slijedi iz slijedeće dvije leme.

LEMA 1. Ako konstrukcija počinje s $A_1, \dots, A_n$ na lijevoj strani a B je na desnoj zatvoren, tada je semantički obuhvaćena $\langle \text{formula} \rangle$ s $A_1, \dots, A_n$.

DOKAZ. Pretpostavimo za *reductio ad absurdum* da B nije semantički vezan za $A_1, \dots, A_n$. Onda postoji ne-prazna domena $\mathbf{D}$ i model $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ od $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n \cdot \supset \cdot B$

(ili od B , ako je $n = 0$) u $\mathbf{D}$ tako da $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n \supset B$ (ili od B) ne vrijedi u $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$. Pokazat ćemo da je svaka tvrdnja na lijevoj (desnoj) strani glavne tabele konstrukcije koja počinje s $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n$ na lijevoj i B na desnoj je pridruženo $\mathbf{T}$ ($\mathbf{F}$) zbog $\mathbf{G}$. Nadalje, pokazat ćemo da svaka pomoćna tabla odgovara na isti način nekom članu $\mathbf{K}$.

Pošto $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n \supset B$ (ili od B) ne vrijedi u $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$, pridruženo mu je $\mathbf{F}$ zbog $\mathbf{G}$. Pravilima vrednovanja za “ $\wedge$ ” i “ $\sim$ ” i definiciju “ $\supset$ ”, $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n$ su za sve dodjeljeni $\mathbf{T}$ i B je dodjeljeno $\mathbf{F}$ zbog $\mathbf{G}$. Prema pravilima ocjenjivanja za $\sim$, ako $\sim C$ je dodjeljeno $\mathbf{T}$, C mora biti dodjeljeno $\mathbf{F}$; ova činjenica potvrđuje $N1$. Slično tome, možemo potvrditi Nr i Al . Ako je $C \wedge D$ dodeljeno $\mathbf{F}$, onda C ili D ili mora biti dodijeljeno $\mathbf{F}$; Ar nam stoga ispravno upućuje da razmotrimo ove dvije alternativne mogućnosti. Ako je $(x) A(x)$ dodijeljeno $\mathbf{T}$, svakom elementu domene $\mathbf{D}$ mora biti dodijeljeno $\mathbf{T}$; stoga je $II1$ validno. Ako je $(x) A(x)$ dodijeljeno $\mathbf{F}$, onda postoji član a od $\mathbf{D}$ takav da je $A(a)$ dodijeljeno $\mathbf{F}$; stoga je $IIIr$ validno. Ako je $a = b$ je dodijeljeno $\mathbf{T}$, onda je a i b dodijeljen isti član od $\mathbf{D}$; stoga je supstitucija opisana u II validna. Ako je $\square A$ dodijeljeno $\mathbf{T}$, onda svaki član $\mathbf{K}$ dodjeljuje $\mathbf{T}$ za A ; stoga je Yl validno. Ako je $\square A$ dodeljeno $\mathbf{F}$, postoji član od $\mathbf{K}$ koji dodjeljuje $\mathbf{F}$ za A ; stoga je Yr opravdano. Konačno, naša odredba da treba uvesti barem jednu slobodnu varijablu odgovara ograničenju da $\langle \text{domena} \rangle \mathbf{D}$ nije prazna.

Budući da je konstrukcija zatvorena, svaki alternativni skup sadrži tabelu koja ili ima formulu u oba stupca

ili ima $a = a$ u desnoj. To, međutim, znači da neki član iz $\mathbf{K}$ mora ili dodijeliti i $\mathbf{T}$ i $\mathbf{F}$ nekoj formuli ili mora dodijeliti $\mathbf{F}$ za $a = b$. Pošto naša pravila procjene čine obje ove alternative nemogućim, slijedi da domena $\mathbf{D}$ i model $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ ne mogu postojati. Q.E.D.

LEMA 2. Ako konstrukcija počinje s $A_1, \dots, A_n$ na lijevoj i na desnoj strani nije zatvoren, tada nije semantički obuhvaćeno s $A_1, \dots, A_n$.

DOKAZ. Budući da konstrukcija nije zatvorena, postoji skup tabela, jedan od alternativnih skupova konstrukcije, koji nije zatvoren. Mi ćemo odabrati takav skup i zanemariti sve druge alternativne skupove. Neka je $\mathbf{D}$ skup svih slobodnih varijabli koje se pojavljuju u našem skupu tabela (i ne eliminira se primjenom *II*). Za svaku tabelu u skupu definiramo dodjeljivanje za $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n \supset . B$ kako slijedi: svaka slobodna varijabla koja nije eliminirana od strane <pravila> *II*, dodijeljena je samoj sebi; slobodnoj varijabli eliminiranoj s <pravilom> *I1* dodjeljuje se varijabla koja je zamjenjuje. Iskaznoj varijabli je dodijeljeno $\mathbf{T}$ ako se pojavljuje s lijeve strane u tabeli; inače joj je dodijeljeno $\mathbf{F}$. Predikatskoj varijabli P^n se dodjeljuje skup svih uređenih n -torki $(x_1, \dots, x_n)$ tako da se $P^n(x_1, \dots, x_n)$ pojavljuje na lijevoj strani tabele. Sada imamo skup $\mathbf{K}$ kompletnih dodjeljivanja koji odgovaraju našem skupu tabela; ako je $\mathbf{G}$ dodjeljivanje koji odgovara glavnoj tabeli skupa, onda je $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ model $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n \supset . B$ u $\mathbf{D}$.

Pokazat ćemo sada pomoću indukcije na broju simbola C da je bilo kojoj formuli C koja se pojavljuje na lijevoj (desnoj) strani tabele dodijeljeno $\mathbf{T}(\mathbf{F})$ odgovarajućom funkcijom dodjeljivanja. Jasno je da je to istinito za osnovne formule (uključujući iskazne varijable) koje se pojavljuju na lijevoj strani. Ako se dogode na desnoj strani, budući da tabela nije zatvorena, ne mogu se pojaviti na lijevoj strani; stoga su im dodijeljeni $\mathbf{F}$. Ako se pojavi formula jednakosti $a = b$ na lijevoj strani, onda prema <pravilu> II , ona se zamjenjuje se $b = b$; ovoj zadnjoj formuli mora biti dodijeljeno $\mathbf{T}$. Ako se $a = b$ pojavljuje desno, budući da tabela nije zatvorena, a i b moraju biti različite varijable koje ostaju odvojene nakon svih zamjena prema <pravilu> II . Stoga, prema danom dodjeljivanju za slobodne varijable, a i b su dodijeljeni različitim objektima, a $a = b$ je dodijeljeno $\mathbf{F}$. Ako se $\sim C$ pojavi na lijevoj strani, prema <pravilu> $N1$ C se pojavljuje na desnoj strani; prema tome, hipotezom o indukciji, C je dodijeljeno $\mathbf{F}$. Našim pravilima procjenjivanja, je dodijeljeno $\sim C$ $\mathbf{T}$. Slično tome, možemo tretirati slučajeve gdje se $\sim C$ pojavljuje na desnoj strani ili $C_1 \wedge C_2$ ili $(x) C$ (x) pojavljuje se na obje strane. Ako se $\Box C$ pojavljuje na lijevoj strani, pomoću <pravila> Yl C se pojavljuje u lijevom stupcu svake tabele tog skupa; dakle, hipotezom indukcije, C je dodijeljeno $\mathbf{T}$ svakim članom $\mathbf{K}$. Stoga, prema našim pravilima procjenjivanja, $\Box C$ je dodijeljeno $\mathbf{T}$. Konačno, ako se desi $\Box C$ na desnoj strani, prema <pravilu> Yr C se pojavljuje

desno u nekoj tabeli tog skupa; prema tome, hipotezom o indukciji, C je dodijeljeno $\mathbf{F}$ nekim članom u $\mathbf{K}$. Dakle, prema našim pravilima procjene, $\square C$ je dodijeljeno $\mathbf{F}$.

Pošto se $A_1, \dots, A_n$ pojavljuje u lijevoj koloni glavne tabele, njima se dodeljuje $\mathbf{T}$ po $\mathbf{G}$; na sličan način $\mathbf{G}$ dodjeljuje $\mathbf{F}$ za B . Prema našim pravilima procjene, $\mathbf{G}$ dodjeljuje $\mathbf{F}$ za $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n \cdot \supset \cdot B$; stoga $A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n \mathbf{T} \cdot \supset \cdot B$ nije validno u $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$. Prema tome, B nije semantički obuhvaćeno s $A_1, \dots, A_n$. Q. E. D.

TEOREM 2. Ako je formula zadovoljiva u ne-praznom domenu, ona je validna u modelu $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ u domeni $\mathbf{D}$, gdje su $\mathbf{D}$ i $\mathbf{K}$ oboje, konačni ili prebrojivi. Ako je formula validna u svakom konačnom (ne-praznom) ili prebrojivom domenu, ona je univerzalno validna.

DOKAZ. Druga rečenica teoreme lako slijedi iz prve. Ako je formula zadovoljiva u nekom ne-praznom domenu, $\sim B$ nije univerzalno validna; dakle, prema Teoremi 1, konstrukcija započeta stavljanjem $\sim B$ u desnu kolonu nije zatvorena. Stoga dokaz Leme 2 konstruiše određeni domen $\mathbf{D}$ i model $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ u kojem $\sim B$ nije validan, tj. koji je validan. Jasno je, međutim, da su $\mathbf{D}$ i $\mathbf{K}$ oboje, konačni ili da se mogu brojiti, kao što se može videti iz pravila po kojima se konstruišu tabele.

TEOREM 3. Ako se formula koja ne sadrži znak jednakosti može zadovoljiti u nekom ne-praznom domenu, ona vrijedi u modelu $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ u domeni $\mathbf{D}$, gdje je $\mathbf{K}$

konačan ili prebrojiv i $\mathbf{D}$ je prebrojiv. Dalje, ako je validna u svakom prevrojivom domenu, onda je univerzalno validna.

DOKAZ. Ovaj teorem lako slijedi iz Teoreme 2 i sljedeće leme:

LEMA 3. Ako formula koja ne sadrži znak jednakosti vrijedi u modelu $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ u ne-praznom domenu $\mathbf{D}$, a $\mathbf{D}$ je podskup od $\mathbf{D}'$, tada je validna u modelu $(\mathbf{G}', \mathbf{K}')$ u $\mathbf{D}'$, gdje su $\mathbf{K}$ i $\mathbf{K}'$ jednako brojni.

DOKAZ. Pošto je $\mathbf{D}$ ne-prazan, neka je a element $\mathbf{D}$. Za svako dodjeljivanje $\mathbf{H} \in \mathbf{K}$ definišemo $\mathbf{H}'$, neko dakle dodjeljivanje za A u $\mathbf{D}'$. Za sve slobodne individualne varijable i iskazne varijable, $\mathbf{H}'$ čini ista dodjeljivanja kao $\mathbf{H}$. Ako $\mathbf{H}$ dodjeljuje predikatnoj varijabli P^n skup S uređenih n -torke elemenata $\mathbf{D}$, $\mathbf{H}'$ dodjeljuje P^n skup S' koji sadrži sve n -torke od S , plus sve n -torke dobivene zamjenom a u nekim svojim pojavljivanjima bilo kojim elementima sadržanim u $\mathbf{D}'$, ali ne u $\mathbf{D}$. $\mathbf{K}'$ se zatim dobija iz $\mathbf{K}$ zamjenom svakog $\mathbf{H} \in \mathbf{K}$ s $\mathbf{H}'$. Sada je lako dokazati da je A validno u $(\mathbf{G}', \mathbf{K}')$.

TEOREM 4. Ako u teoremima 2 i 3 dotična formula ne sadrži “ $\square$ ”, tada se može odrediti da je $\mathbf{K}$ jedinični skup $\mathbf{G}$.

DOKAZ. To se lako može dokazati analizom konstrukcije $\mathbf{K}$ u teoremima 2 i 3.

Jasno je da su teoreme 2 i 3 modalne analogije Léwenheim-Skolem teorem. Teorem 4 navodi (otprilike) da

ako modalitet nije prisutan, može se dobiti uobičajeni oblik Léwenheim-Skolem-ove teoreme. Nadalje, možemo proširiti naše verzije Léwenheim-Skolem teorema na zajedničko zadovoljavanje beskonačno mnogo formula, ako dopustimo da konstrukcija započne stavljanjem beskonačno mnogo formula u bilo koji ili u oba stupca.

Iako, kao što je Beth pokazala u [4], konstrukcija tabele može trajati neograničeno, te se stoga može zamisliti beskonačno mnogo varijabli, formula i tabela, jednako je jasno da ako počnemo konstrukciju s konačnim brojem formula u oba stupca glavne tabele, nakon bilo kojeg konačnog broja primjena pravila, uvedene su samo konačne formule, varijable i tabele. Fazu u kojoj $A_1, \dots, A_n$ se nalaze u lijevom stupcu, a B u desnom stupcu nazivamo početna faza konstrukcije; faza u kojoj se primjenjuje m th pravilo je $m + 1$ stadij.

Karakterističnu formulu dane tablice definiramo u određenoj fazi kao $A_1 \wedge \dots \wedge A_m \wedge \sim B_1 \wedge \dots \wedge \sim B_n$, gdje $A_1, \dots, A_m$ ($B_1, \dots, B_n$) su formule pronađene na lijevoj (desnoj) strani stola u ovoj fazi. Zatim definiramo karakterističnu formulu bilo kojeg od alternativnih skupova u određenoj fazi kao $(\exists a_1) (\exists a_1) \dots (\exists a_p) (A \wedge \diamond B_1 \wedge \diamond B_q)$, gdje je A karakteristična formula glavne tabele tok skupa, $B_1 \dots B_n$, su karakteristične formule pomoćnih tabela skupa i $a_1, \dots, a_p$ su slobodne varijable $A \wedge \diamond B_1 \wedge \diamond B_q$. Konačno definiramo karakterističnu formulu stupnja kao $D_1 \vee \dots \vee D_x$, gdje $D_1, \dots, D_x$ su karakteristične formule alternativnih

skupova tabele. Jasno je da je karakteristična formula početnog stupnja $(\exists a_1) (\exists a_2) \dots (\exists a_p)(A_1 \dots A_y \wedge \sim B)$ gdje su $A_1, \dots, A_y$ formule koje se stavljaju na lijevo i B je formula desno; ako je $y = 0$, karakteristična formula je jednostavno $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) \sim B$

LEMA 4. Ako je A karakteristična formula početne faze konstrukcije, a B je karakteristična formula bilo koje faze konstrukcije, onda $\vdash A \supset B$ u $S5^* =$.

DOKAZ. Pokazat ćemo da karakteristična formula n -te faze konstrukcije implicira karakterističnu formulu $n + 1$ stupnja. Iz ove činjenice naša lema slijedi lako, koristeći tranzitivnost implikacija. Neka je A , dakle, karakteristična formula faze i i B je karakteristična formula sljedeće faze; moramo pokazati da $\vdash A \supset B$ u $S5^* =$. U principu, A će biti alternacija $A_1 \vee \dots \vee A_m$, koja predstavlja nekoliko alternativnih skupova. Pravilo kojim se B dobija iz A utiče samo na jedan od ovih alternativnih skupova; tj. promeniće A_x ($1 \leq x \leq m$) u $A_{x'}$ i ostale komponente će ostati nepromenjene. Budući da je $\vdash A_x \supset A_{x'}: \supset : A_1 \vee \dots \vee A_x \vee \dots \vee A_m$ validno u $S5$, dovoljno je pokazati da je $\vdash A_x \supset A_{x'}$, i tako ignorirati druge alternativne skupove. Ako A_x je $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) B$ i ako $A_{x'}$ je $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) B'$, jasno je da je dovoljno pokazati $\vdash B \supset B'$ da bi se pokazalo $\vdash A_x \supset A_{x'}$. Pošto se sva pravila osim II , $Y1$ i Yr odnose se samo na jednu tabelu skupa, dovoljno je u svim slučajevima, osim u ova tri, da se razmotri samo karakterističnu formulu ove tabele i ignoriše ostatak skupa. Neka pravilo koje se razmatra transformiše tabelu s

karakterističnom formulom C u jednu sa karakterističnom formulom C' . Ako je tabela pomoćna, mi zapravo trebamo dokazati $\vdash \diamond C \supset \diamond C'$, ali ovo može doći iz $\vdash C \supset C'$ primjenom $R2$, $\vdash \square (C \supset C')$. $\supset . \diamond C \supset \diamond C'$, i primjenom $R1$. Neka C bude $D_1 \wedge \dots D_y \wedge \dots D_p$, općenito pravilo će djelovati na jednoj formula D_y ($1 \leq y \leq p$) kako bi se promijenila $D_1 \wedge \dots D_y \wedge \dots D_p$ ($= C$) u $D_1 \wedge \dots D_y \wedge \dots D_p \wedge E$ ($= C'$). Jasno, da bi se dokazalo $\vdash D_1 \wedge \dots D_y \wedge \dots D_p . \supset . D_1 \wedge \dots D_y \wedge \dots D_p \wedge E$ je dovoljno dokazati $\vdash D_y \supset E$. Imajući u vidu ove preliminarne napomene, razmotrićemo sljedeće slučajeve:

Slučaj Nl. Ovaj slučaj je opravdan zbog $\vdash \sim A \supset \sim A$.

Slučaj Nr. opravdan zbog $\vdash \sim \sim A \supset A$.

Slučaj Al, opravdan zbog $\vdash A \wedge B . \supset . A \wedge B$.

Slučaj Ar. Neka je karakteristična formula skupa na koji se Ar primjenjuje ili $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) (C \wedge \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B)))$ ili $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) (C \wedge D \wedge \sim (A \wedge B))$, gdje je $A \wedge B$ formula na koju se primjenjuje Ar ; prva formula je primjenjiva ako se Ar primijeni na pomoćnu tabelu, a druga ako se Ar primijeni na glavnu tablu. Pretpostavimo da je karakteristična formula kao u prvom slučaju: Tada imamo $\vdash D (A \wedge B) : \supset : D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge . \vee . D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B$. Stoga imamo $\vdash \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B)) : \supset : \diamond (D \wedge (A \wedge B) \wedge \sim A . \vee . D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B)$. Prema dobro poznatom teoremu S5, imamo $\vdash \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim A . \vee . D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B) . \supset . \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim A) \vee \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B)$; stoga imamo $\vdash \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B)) . \supset . \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim A) \vee \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B)$. Iz toga dobijamo $\vdash C \wedge \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B)) :$

$\supset : C . \wedge . \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim A) \vee \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B)$;
 budući da $\vdash C . \wedge . \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim A) \vee \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B) : \supset : C \wedge \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim A) . \vee . C \wedge \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B)$ dobijamo $\vdash C \wedge \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B)) : \supset : C \wedge \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim A) . \wedge . C \wedge \diamond (D \wedge \sim (A \wedge B) \wedge \sim B)$.
 Postavljanjem egzistencijalnih kvantifikatora imamo željeni rezultat. Slično za drugi slučaj.

Slučaj *III*. Opravdano s $\vdash (x) A (x) \supset A (a)$.

Slučaj *IIIr*. Neka je karakteristična formula skupa na koji primjenjujemo *IIIr* bude $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) (D \wedge \diamond (E \wedge \sim (x) A (x)))$ ili $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) (D \wedge E \wedge \sim (x) A (x))$. Razmotrit ćemo samo prvi slučaj. Neka je b varijabla koja se ne pojavljuje u D, E ili $(x) A (x)$. Imamo $\vdash E \wedge \sim \vdash . \supset . (\exists b) (E \wedge \sim (x) A (x) \sim A (b))$. Iz toga dobivamo $\vdash \diamond (E \wedge \sim (x) A (x)) . \supset . \diamond (\exists b) (E \wedge \sim (x) A (x) \wedge \sim A (b))$. Prema teoremu Priora [6], imamo u $S5^*$ $\vdash \diamond (\exists b) (E \wedge \sim (x) A (x) \sim A (b)) . \supset . (\exists b) \diamond (E \wedge \sim (D \wedge \diamond (E \wedge \sim (x) A (x) \sim A (b)) . \supset . (\exists b) \diamond (E \wedge \sim (x) A (x) \supset (\exists b) \diamond (E \wedge \sim (x) A (x) \wedge \sim A (b))$. Iz toga slijedi da je $\vdash \diamond (E \wedge \sim (x) A (x) \supset (\exists b) \diamond (E \wedge \sim (x) A (x) \wedge \sim A (b))$. Iz toga se lako dobiva $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) (D \wedge \diamond (E \wedge \sim (x) A (x))) . \supset . (\exists a_1) \dots (\exists a_p) (\exists b) (D \wedge \diamond (E \wedge \sim (x) A (x)))$.

Slučaj *II*. Karakteristična formula skupa je $(\exists a_1) \dots (\exists a_x) \dots (\exists a_y) \dots (\exists a_p) (D \wedge \diamond (E \wedge a_x = a_y))$ ili $(\exists a_1) \dots (\exists a_x) \dots (\exists a_y) \dots (\exists a_p) (D \wedge E \wedge a_x = a_y)$; razmatramo samo prvi slučaj. Jasno je da ako je $\vdash \diamond (E \wedge a_x = a_y) \supset \diamond (a_x = a_y)$. Prema Quineovom teoremu [5] str. 80, formula (52), imamo $\vdash a_x = a_y \supset \square (a_x = a_y)$; dakle, prema Priorovom teoremu [6], odjeljka 3, imamo $\vdash \diamond (a_x = a_y) \supset a_x = a_y$ i stoga $\vdash \diamond (E \wedge a_x = a_y) \supset a_x = a_y$. Iz ovoga lako dobijamo

$\vdash (\exists a_1) \dots (\exists a_x) \dots (\exists a_y) \dots (\exists a_p) (D \wedge E \wedge a_x = a_y) . \supset . (\exists a_1) \dots (\exists a_x) \dots (\exists a_y) \dots (\exists a_p) (a_x = a_y \wedge D \wedge \diamond (E \wedge a_x = a_y))$. Budući da imamo $\vdash (\exists a_1) \dots (\exists a_x) \dots (\exists a_y) \dots (\exists a_p) (a_x = a_y \wedge D \wedge \diamond (E \wedge a_x = a_y)) . \supset . (\exists a_1) \dots (\exists a_x) \dots (\exists a_y) \dots (\exists a_p) E'$ gdje je E' rezultat zamjene a_x s a_y (nakon što su napravljene sve potrebne promjene u vezanim varijablama) u $D \wedge \diamond (E \wedge a_x = a_y)$, naš rezultat je dokazan.

Slučaj *YL*. Neka karakteristična formula skupa bude $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) (D \wedge \diamond (E \wedge \Box A))$ ili $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) (D \wedge E \wedge \Box A)$; kao i obično, razmotrit ćemo samo prvi slučaj. Imamo $\vdash \diamond (E \wedge \Box A) \supset \diamond \Box A$; a budući da je u $S5 \vdash \diamond \Box A \supset \Box A$, $\vdash \diamond (E \wedge \Box A) \supset \Box A$. Nadalje, imamo $\vdash \Box A : \supset : C . \supset . A \wedge C$; to opravdava stavljanje C u lijevi stupac bilo koje glavne tablice. Slično $\vdash \Box A . \supset . \diamond C \supset \diamond (C \wedge A)$ opravdava stavljanje A u lijevi stupac pomoćne tabele.

Slučaj *Yr*. Neka je karakteristična formula skupa na koji se primjenjuje $Yr (\exists a_1) \dots (\exists a_p) (D \wedge \diamond (E \wedge \sim \Box A))$ ili $(\exists a_1) \dots (\exists a_p) (D \wedge E \wedge \sim \Box A)$; kao i obično, razmotrit ćemo samo prvi slučaj. Imamo $\vdash \diamond (E \wedge \sim \Box A) \supset \diamond \sim \Box A$; nadalje, budući da u $S5$ imamo $\vdash \diamond \Box A \supset \diamond \sim A$, onda imamo $\vdash D \wedge \diamond (E \wedge \sim \Box A) . \supset . D \wedge \diamond (E \wedge \sim \Box A) \wedge \diamond \sim A$. Ali $\diamond \sim A$ je karakteristična formula nove tablice koju je uveo *Yr*; stoga slijedi naš rezultat, pridajući egzistencijalne kvantifikatore. Q.E.D.

TEOREM 5. Ako je univerzalno validna <formula>, onda je $\vdash A$ u $S5^*$.

DOKAZ. Pošto je A univerzalno validna <formula>, po

Teoremu 1 konstrukcija tabele koja počinje s A u desnoj koloni je zatvorena. Neka je B karakteristična formula najranije faze u kojoj je zatvaranje dokazivo (tj. najranija faza u kojoj svaki alternativni skup sadrži tabelu ili s formulom u oba stupca ili formulom $a = a$ na desnoj strani). Onda prema Lemi 4, $\vdash (\exists a_1) \dots (\exists a_p) \sim A$, a time i na kraju $\vdash A$, slijedi lako. Općenito, B će biti u obliku $C_1 \vee \dots \vee C_n$, gdje C_x s predstavlja alternativne skupove; da bi se dokazalo $\vdash \sim B$ dovoljno je dokazati $\vdash C_x$ za svaki x , $1 \leq x \leq n$. Opet, C_x ima oblik $D_0 \wedge \diamond D_1 \wedge \dots \wedge D_m$; pošto je skup zatvoren, postoji tabela skupa, predstavljena s D_y ($0 \leq y \leq n$), koja je zatvorena. Budući da, koristeći $R2$, $\vdash \sim D_y$ implicira $\vdash \sim \diamond D$, očigledno je dovoljno dokazati $\vdash \sim D_y$ da bismo dobili $\vdash \sim C_x$. Definicijama zatvaranja i karakterističnom formulom, budući da je tabela D koja odgovara zatvorena, D_y mora sadržavati ili dva konjunkcijska termina i ili konjunkcijski izraz $\sim a = a$. Bilo koji slučaj je dovoljan da se dokaže $\vdash \sim D_y$. Q.E.D.

Teorem 5 je naš teorem kompletnosti za sistem $S5^* =$; ako je jednakost (jednakost i kvantifikacija) ispuštena, dokazi iz Leme 4 i Teorem 5 još uvijek postoje za $S5^*$ ($S5$). Kombinujući teoreme 2, 3, i 5, dobijamo sledeće corrolarije:

KOROLARIJ 1. Ako je formula A u $S5^* =$ validna u svakom konačnom (ne-praznom) ili prebrojivom domenu, onda je $\vdash A$ u $S5^* =$.

KOROLARIJ 2. Ako je formula u $S5^*$ validna u svakoj prebrojivoj domeni (ili izomorfizmom jednakobrojnih domena, u jednoj prebrojivoj domeni), onda je $\vdash A$ u $S5^*$.

Sada ćemo dokazati teoremu konzistentnosti za $S5^* =$, suprotno od našeg Teorema 5.

TEOREM 6. Ako je $\vdash Au$ $S5^* =$, A je univerzalno validna <formula>.

DOKAZ. Konstrukcija odgovarajućih semantičkih tabela će potvrditi da je svaki aksiom od $S5^* =$ univerzalno validan. Pravila ocjenjivanja za “ $\supset$ ” su dovoljna da pokažu da ako su A i $A \supset B$ univerzalno validni, onda je i B ; to potvrđuje *R1*. Ako je univerzalno validna <formula>, po Teoremu 1 konstrukcija tabele počinje s A na desnoj eventualno zatvorenoj strani. Ako započnemo konstrukciju s $\Box A$ na desnoj strani, Yr nam nalaže da stavimo A na desno u novoj tabeli. Kako se ova konstrukcija zatvara, tako i konstrukcija koja počinje s $\Box A$ na desnoj strani; stoga, prema Teoremu 1, $\Box A$ je univerzalno validna <formula>. Ovo potvrđuje *R2* za univerzalnu validnost.

TEOREM 7. $\vdash A$ u $S5^* =$ ako i samo ako je A univerzalno validna <formula>.

Za iskazni račun uobičajeno je odrediti univerzalnu validnost pomoću tabele istinosne vrijednosti. Iako semantičke tabele već daju prikladnu proceduru odlučivanja za $S5$, bit će poučno konstruirati analogne tablice istinosne vrijednosti za $S5$. Obična klasična tabela istinosne vrijednosti skup je mogućih procjena iskaznih varijabli; svaki skup moguće procjene za svaku iskaznu

varijablu određuje se redom tablice. Zatim evaluiramo formulu koristeći uobičajena pravila. Za $S5$ tablice istinosne vrijednosti usvojiti ćemo sličnu definiciju, osim što u bilo kojoj tablici neki (ali ne svi) redovi mogu biti izostavljeni. Tako formula ima mnogo tablica istinosne vrijednosti, ovisno o tome koliko je redaka izostavljeno. Procjenjujemo “ $\wedge$ ” i “ $\sim$ ” prema uobičajenim metodama. U bilo kojoj tablici istinosne vrijednosti $\Box A$ je dodijeljeno **T** u svakom retku ako je A dodijeljen **T** u svakom redu; u suprotnom, $\Box A$ je dodijeljeno **F** u svakom retku. Formula B je tautologija u $S5$ ako i samo ako je dodijeljeno **T** u svakom retku svake njezine tablice. Jasno je da tabela istinosne vrijednosti za B odgovara skupu **K** dodjeljivanja za B , budući da prema hipotezi B sadrži samo iskazne varijable kojim treba dodijeliti **T** ili **F**. Ako odaberemo neki posebni red tablice kao njegov određeni red i dopustimo da odgovarajuće dodjeljivanje bude **G**, dobijemo model $(\mathbf{G}, \mathbf{K})$ za B . (U iskaznom računu, referiranje na domenu **D** je nepotrebno.) Koristeći ova zapažanja lako je dokazati da se za formule u $S5$ naš pojam tautologije podudara s našim pojmom univerzalne validnosti.

TEOREM 8. $\vdash A$ u $S5$ ako i samo ako je A tautologija u $S5$.

DOKAZ. Pokazati ekvivalenciju tautologičnosti i univerzalne validnosti, i koristiti teorem 7 ograničenu na $S5$.

Alternativni dokaz. Dokaz koji je upravo dan, kada je napisan detaljno, potpuno je konačan i strog. Ipak,

može se tvrditi da naš dokaz trebamo dati u nekom poznatijem obliku, recimo analogno tretmanima obične tautologije Kalmar-ovom metodom u Rosseru [2] (str. 70–74) i Kleene-u [1] (odjeljci 29, 30). Takav ćemo dokaz prikazati, iako detalji neće biti dati. Dokazujemo dvije leme. Prvo definirati karakteristiku formule u redku kao $P_1, \dots, P_m \wedge \sim Q_1 \wedge \dots \wedge Q_n$ gdje su P_x 's (Q_x 's) iskazne varijable kojima su **T(F)** dodijeljene zbog retka. Karakteristična formula tablice s naznačenim redom je $A_0 \wedge \diamond A_1 \wedge \dots \wedge \diamond A_p \wedge \sim \diamond B_1 \wedge \dots \wedge \sim \diamond B_q$, gdje je A_0 karakteristična formula označenog retka tablice, $A_1, \dots, A_p$ su karakteristične formule drugih redaka tablice, $B_1, \dots, B_q$ su karakteristične formule redaka izostavljenih iz tablice. Neka je C karakteristična formula tablice s određenim redom i neka je D formula koju procjenjuje tabela. Prva lema je da ako određeni red dodijeli **T (F)** za D , $\vdash C \supset D$ ($\vdash C \supset \sim D$). (Posebno ako je D tautologija, $\vdash C \supset D$ za svako moguće C .) Ova lema se može dokazati indukcijom broja simbola u D . Druga lema je da je za bilo koju D alternaciju karakterističnih formula svih mogućih tabela s označenim redovima za D je teorem S5. Iz ove dvije leme lako slijedi kompletnost našeg teorema. Dio konzistencije dokazan je posmatranjem da su svi aksiomi S5 tautologije i da $R1$ i $R2$ daju samo tautologije kada se primjenjuju na tautologije.⁴

---

⁴U ranijim radovima detaljno sam izveo ovaj alternativni dokaz, prije nego što me je poznanstvo s Bethovim radom navelo na to da generaliziram tablice istinosne vrijednosti na semantičke tabele i teorem kompletnosti.

Do sada nismo dopuštali kvantificiranje iskaznih varijabli. Sada definiramo sistem S5 iskaznim kvantifikatorima koji sadrže iskazne kvantifikatore i slijedeće sheme aksioma (osim onih iz S5):

(4) $(P) A (P) \supset A (Q)$, podmet uobičajenih ograničenja supstitucije.

(5) $(P) (A (P) \supset P) . \supset . (P) A (P) \supset (P) B (P)$.

(6) $A \supset (P) A$, ako P nije slobodno u A .

(7) $(\exists p_1), \dots, (\exists a_n)$, gdje je karakteristična formula S5 tabele istinosne vrijednosti s označenim redom (kao što je definirano u Teorem 8), i $P_1, \dots, P_n$ su njegove slobodne iskazne varijable.

(7) uvelike je ojačana verzija B9 od [1]; čitatelj bi trebao provjeriti njenu vjerodostojnost stvarnim primjerima. Nadalje se slažemo da svaka univerzalna iskazna kvantifikacija aksioma je neki aksiom. Pravila zaključivanja su $R1$ i $R2$.

TEOREM 9. Neka je A formula S5 koja se ne može dokazati u S5 i neka $P_1, \dots, P_n$ su njezine slobodne iskazne varijable. Onda ako $(P_1) \dots (P_n)$ se doda u S5 s iskaznim kvantifikatorima, dobijeni sistem je nekonzistentan.

DOKAZ. Budući da A nije dokazivo u S5, prema Teoremu 8 neka tabela istinosne vrijednosti sadrži redak u kojem je Adodijeljeno **F**. Neka je B karakteristična formula te tabele, s nekim **F**-redom za kao označenim redom. Prema prvoj lemi u alternativnom dokazu

Teorema 8 (ili prema samom Teoremu 8), $\vdash B \supset \sim A$ u S5, zatim u S5 s iskaznim kvantifikatorima, $\vdash (P_1, \dots, P_n) (B \supset \sim A)$, i stoga $\vdash (\exists P_1) \dots (\exists P_n) B \supset (\exists P_1) \dots (\exists P_n) \sim A$. Budući je $(\exists P_1) \dots (\exists P_n) B$ primjer sheme aksioma (7), imamo $\vdash (\exists P_1) \dots (\exists P_n) \sim A$ koje je suprotno $(\exists P_1) \dots (\exists P_n)$.

Teorem 9 je rezultat kompletnosti za S5 analogan Korolariju 2, str. 134 u Kleenea [7]⁵

Teorem 9 se može preformulirati kao tvrdnja da ako je formula u S5 s iskaznim kvantifikatorima nedopustiva u tom sistemu, dodavanje zatvaranja čini sistem nekonzistentnim, *sve dok A ne sadrži samo iskazne kvantifikatore*. [(Dodano 19. decembra 1958.) Ograničenje u kurzivu može se ukloniti proširenjem konstrukcija tablice formulama s iskaznim kvantifikatorima. Na taj način mogli bismo dobiti teorem o kompletnosti za S5 s iskaznim kvantifikatorima. Detalji nisu navedeni ovdje.]

Teorem kompletnosti koji je dan u ovom radu temelji se na sistemu S5. Dobro je poznato da postoji mnogo alternativnih modalnih sistema; pet različitih sistema predloženo je samo u [1]. Nadalje, ako je modalna logika proširena priznavanjem kvantifikacije i identiteta, postoje i drugi kontroverzni zakoni kao što su $(x) \Box A (x) \supset \Box (x) A (x)$ i $(a, b) (a = b \supset \Box a = b)$. Neki od tih sistema,

⁵ Alternativna formulacija teorema 9, koja izbjegava mehanizam propozicijskih kvantifikatora, može se dobiti u S5, s postuliranim zamjenskim pravilom za propozicijske varijable. U takvom sistemu dopuštamo da se sve formule oblika (7), s egzistencijalnim kvantifikatorima zamijene jednim negativnim znakom, postuliraju kao izravno odbacive (vidi [3]). Zatim je rezultirajući sistem kompletan, u smislu da je svaka formula ili dokaziva ili odbaciva; dakle, ako u sistem dodamo nedokazivu formulu, dobijamo nedosljednost u smislu [3].

alternativa $S5^*$, dovode do alternativnih pojmova kompletnosti; i svaka njihova usporedba u pitanju “prihvatljivosti” može se temeljiti na ispitivanju ovih alternativnih semantičkih pojmova. Detalji takvih razmatranja pojavit će se u nastavku ovog rada.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] C. I. LEWIS and C. H. LANGFORD, *Symbolic logic*, Century Company, 1932.
- [2] J. B. ROSSER, *Logic for mathematicians*, McGraw-Hill, 1953.
- [3] RUDOLF CARNAP, *Introduction to semantics*, Harvard University Press, 1942.
- [4] E. W. BETH, *Semantic entailment and formal derivability*, Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 18, no. 13, pp” . 309—342 (1955).
- [5] W. V. QUINE, *Three grades of modal involvement*, Proceedings of the Xith International Congress of Philosophy, Vol. XIV, pp. 65—81.
- [6] A. N. PRIOR, *Modality and quantification in $S5$* , this JOURNAL, V01. 21 (1956), pp. 60—62.
- [7] S. C. KLEENE, *Introduction to metamathematics*, Van Nostrand, 1952.
- [8] H. B. CURRY, *A theory of formal deducibility*, Notre Dame Mathematical Lectures, no. 6, 1950.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

8.

John L. Austin

ISTINA

1. 'ŠTA je istina?' – reče podrugljivo Pilat i ne htjede da sačeka odgovor. Pilat je bio ispred svog vremena. Jer, sama 'istina' je apstraktna imenica, deva [kamila], to jest, logička konstrukcija, koja ne može proći pored oka čak i gramatičara. Prilazimo joj s kapom i kategorijama u ruci: pitamo se da li je Istina neka supstancija (Istina, Tijelo Znanja), ili neki kvalitet (nešto poput crvene boje, što je inherentno istinama), ili neka relacija ('korespondencija')¹. Ali filozofi trebaju uzeti nešto što je bliže njihovoj vlastitoj veličini čime će se opteretiti. Ono o čemu treba raspravljati je upotreba, ili određene vrste upotrebe riječi 'istinito'. *In vino*, vjerovatno, 'veritas', ali u trijeznom simpoziju 'verum'.

2. Šta je to za šta kažemo da je istinito ili lažno? Ili, kako se izraz 'je istinito' pojavljuje u engleskim rečenicama? Odgovori se pojavljuju na prvi pogled raznovrsno. Kažemo (ili navodno kažemo) da su vjerovanja [beliefs] istinita, da su opisi [descriptions] ili objašnjenja / prikazi

---

¹ Dovoljno je očito da je 'istina' [truth] imenica, 'istinito' [true] pridjev i 'istinito za' [true of] prijedlog.

[accounts] istiniti, da su stavovi / postavke [propositions] ili tvrdnje [assertions] ili iskazi / izjave [statements] istiniti, te da su riječi ili rečenice [sentences] istinite: to je da spomenemo samo izbor očiglednijih kandidata. Također kažemo (ili navodno kažemo) 'Istinito je da mačka je na podmetaču', ili 'Istinito je reći da mačka je na podmetaču', ili ' "Mačka je na podmetaču" je istinito'. Također, povremeno primjećujemo da je neko drugi rekao nešto 'jako istinito' ili 'to je istinito' ili 'prilično istinito'.

Većina (iako ne svi) ovih izraza, a i drugi osim toga, svakako se pojavljuju prilično prirodno. Ali čini se razumnim pitati postoji li neka upotreba 'je istinito' koja je primarna, ili neki generički naziv za ono što je razlog da uvijek kažemo 'je istinito'. Koji se od ovih izraza, ako ikogi, treba uzeti *au pied de la lettre*? Odgovoriti na to neće nam uzeti dugo vremena, niti nas, možda, odvesti daleko: ali u filozofiji bukvalni smisao je početak ljestava.

Predlažem da sljedeći oblici budu primarni oblici izraza:

Istinito je (reći) da mačka je na podmetaču.

Taj iskaz (njegov & cet.) je istinit.

Iskaz da mačka je na podmetaču je istinit.

Ali prvo o suparničkim kandidatima.

(a) Neki kažu da je 'istina prvenstveno svojstvo vjeronanja'. No, može se posumnjati da je izraz 'istinsko vjeronanje' uopće uobičajen izvan filozofije i teologije: i

čini se jasnim da se kaže da čovjek ima istinsko vjerovanje kada i u smislu da vjeruje u *nešto* što je istinito, ili vjeruje da je *nešto* što je istinito, istinito. Štoviše, ako je, kao što neki također kažu, vjerovanje 'po svojoj prirodi neka slika', onda je vjerovanje po svojoj prirodi ono što ne može biti istinito, iako može biti, na primjer, korektno.²

(b) Istiniti opisi [descriptions] i istinita objašnjenja / prikazi [accounts] su jednostavno različite vrste istinitih iskaza / izjava [statements] ili zbirki istinitih iskaza / izjava, kao što su istiniti odgovori i slično. Isto vrijedi i za stavove / postavke [propositions], u onoj mjeri u kojoj se iskreno kaže da su istiniti (a ne, kao što je to uobičajenije, smisleni, održivi, i tako dalje).³ Propozicija [stav, postavka] u pravu ili u geometriji je nešto značajno, obično generalizacija koju smo pozvani prihvatiti, a to se mora preporučiti argumentom: ona ne može biti izravni izvještaj o trenutnom posmatranju: ako pogledate i obavijestite me da mačka je na podmetaču, to nije propozicija [stav, postavka], iako je to jedna izjava [iskaz, saopštenje]. U filozofiji se, zapravo, 'propozicija' ponekad koristi na specijalan način za 'značenje [menaning] ili smisao [sense] neke rečenice [sentence] ili porodice rečenica': ali kolikogod mislili mi, puno ili malo, o ovoj

---

² Sličnost [slike sa životom] istinita je *zbog* života [true to life] [kojeg slika odslikava], ali nije istinita o životu [true of life]. *Riječ* slika može biti istinita, samo zato što to *nije* slika.

³ Ovi su predikati primjenjivi i na 'argumente', za koje također ne kažemo da su istiniti, nego, na primjer, valjani.

upotrebi, propozicija [stav, postavka] u tom smislu ne može, u svakom slučaju, biti ono za što kažemo da je istinito ili lažno. Jer nikada ne kažemo: ‘Značenje (ili smisao) ove rečenice (ili ovih riječi) je istinito’: ono što stvarno kažemo je ono što kažu sudac ili porota, a to je da ‘*Ove riječi* uzete u tom smislu, ili ako im pripisujemo takvo i takvo značenje, ili tako interpretirane ili shvaćene, *jesu istinite*’.

(c) Doista se kaže da su riječi i rečenice istinite, prve često, a druge rijetko. Ali samo u određenom smislu. Riječi [words] o kojima raspravljaju filolozi, leksikografi, gramatičari, lingvisti, fonetičari, pisci, kritičari (stilski ili tekstualni) i tako dalje, nisu istinite ili lažne: one su pogrešno formirane, ili dvosmislene ili neispravne ili nePrijevodive ili neizgovorive ili pogrešno napisane ili arhaične ili deformisane ili što svene.⁴ Rečenice [sentences] u sličnim kontekstima su eliptične ili pomiješane ili aliterativne ili negramatične. Možemo, međutim, zbilja reći ‘Njegove završne riječi bile su vrlo istinite’ ili ‘Treća rečenica na 5. stranici njegova govora je sasvim lažna’: ali ovdje se ‘riječi’ i ‘rečenica’ odnose, kao što pokazuju demonstrativi (posesivne zamjenice, vremenski glagoli, određeni opisi, itd.), koji ih u ovoj upotrebi

---

⁴Peirce je na početku ukazao na to da postoje dva (ili tri) različita smisla riječi ‘riječ’, te je razvio jednu tehniku (‘brojenje’ riječi) za odlučivanje šta je ‘drugačiji smisao’. Ali njegova dva smisla nisu dobro definirana, i ima ih mnogo više – smisao koji ima riječ za neki određeni ‘vokabular’, filološki smisao u kojem je ‘grammar’ ista riječ kao ‘glamour’, tekstualni kritički smisao u kojem je određeni član ‘the’ u l. 254 napisan dvaput, i tako dalje. Sa svih njegovih 66 podjela znakova, Peirce, vjerujem, ne pravi razliku između rečenice [a sentence] i izjave [a statement].

stalno prate, na riječi ili rečenicu koje *određena osoba koristi u određenoj prilici*. To jest, one referiraju (kao u primjeru ‘Mnoge istinite riječi izgovorene u šali’) na *izjave* [iskaze, saopštenja].

Izjava [iskaz, saopštenje] se daje [izjavljuje, iskazuje] i njeno davanje [iskazivanje, izjavljivanje] je historijski događaj, izgovaranje / izričaj [the utterance] od strane određenog govornika ili pisca određenih riječi (rečenica) publici s referencijom na neku historijsku situaciju, događaj ili što sve ne.⁵

Rečenica [sentence] je sastavljena *od* riječi, izjava [iskaz, saopštenje] se daje *u* riječima. Rečenica nije engleski jezik ili nije dobar engleski jezik, izjava nije u engleskom ili nije u dobrom engleskom jeziku. Izjave se daju, riječi ili rečenice se upotrebljavaju. Govorimo o *mojoj* izjavi [statement], ali o *ovoj engleskoj* rečenici (ako je rečenica moja, ja sam je skovao, ali ja nisam skovao izjavu). *Ista* rečenica [sentence] se koristi u činjenju (davanju) *različitih* izjava (kažem: ‘To je moje’, vi kažete ‘To je moje’): također se mogu koristiti u dva navrata ili od dvije osobe u davanju *iste* izjave, ali za to izričaj / izgovor [the utterance] mora biti načinjen s referencijom na istu situaciju ili događaj.⁶

⁵‘Historijski’, naravno, ne znači da ne možemo govoriti o budućim ili mogućim izjavama. Jedan ‘izvjesni’ govornik ne mora biti bilo koji određeni govornik. ‘Izričaj’[utterance] ne mora biti javno izgovaranje, slušateljstvo može biti sâm govornik.

⁶‘Isto’ ne znači uvijek istu stvar. Zapravo to nema značenje na način na koji jedna ‘obična’ riječ poput ‘crven’ ili ‘konj’ ima značenje: to je (tipično) sredstvo za uspostavljanje i razlikovanje značenja običnih riječi. Poput riječi ‘stvarni’, to je dio našeg aparata u riječima za fiksiranje i prilagodavanje semantike riječi.

Govorimo o ‘izjavi da S’ ali o ‘rečenici “S”’, a ne o ‘rečenici da S’.⁷

Kada kažem da je izjava [statement] ono što je istinito, ne želim se trajno vezati za jednu riječ. Na primjer, ‘tvrđnja’ [‘assertion’] će u većini konteksta funkcionirati isto tako dobro, iako je možda malo šira. Obje riječi dijele tu slabost da su prilično ozbiljne (mnogo više nego općenitije riječi ‘ono što ste rekli’ ili ‘vaše riječi’) – premda smo možda općenito malo ozbiljni kad raspravljamo o istini bilo čega. Obje imaju zaslugu da jasno referiraju na historijsku upotrebu rečenice koju je neko izrekao, te da prema tome nisu tačno ekvivalentne ‘rečenici’. Jer pomodna je pogreška uzeti kao primarno ‘(Rečenica) “S” je istinita (u engleskom jeziku)’. Ovdje dodavanje riječi ‘u engleskom jeziku’ služi da naglasi da se ‘rečenica’ ne koristi kao ekvivalent ‘izjavi’, tako da upravo to nije ono što može biti istinito ili lažno (i štoviše, ‘istinito u engleskom jeziku’ je zloupotreba, vjerovatno neko pogrešno modeliranje, i s jednim žalosnim učinkom na izrazima poput ‘istinito u geometriji’).

---

⁷ Navodni znaci pokazuju da se riječi, iako izrečene [uttered] (u pisanom obliku), ne smiju uzimati kao izjava izricatelja [a statement by the utterer]. Ovo pokriva dva moguća slučaja: (i) slučaj gdje je ono o čemu treba raspravljati rečenica [sentence], (ii) slučaj gdje je ono o čemu treba raspravljati izjava [statement] koja se daje u riječima koje su ‘citirane’. Samo u slučaju (i) je ispravno reći jednostavno da znak za simbol [the token] obavlja dužnost za taj tip [the type] (pa čak i ovdje je sasvim neispravno reći da ‘Mačka je na podmetaču’ je *ime* neke engleske rečenice [sentence] – iako je moguće da je *The Cat is on the Mat* možda naslov nekog romana, ili bi neki bik mogao biti poznat kao *Catta est in matta*). Samo u slučaju (ii) postoji nešto istinito ili lažno, naime (ne citat već) izjava [the statement] iznesena u citiranim riječima.

3. Kada je izjava [statement] istinita? Iskušenje je odgovoriti (barem ako se ograničimo na 'izravne' izjave): 'Onda kad izjava [iskaz, saopštenje] odgovara [corresponds] činjenicama [facts]'. I kao dio standardnog engleskog jezika to teško da može biti pogrešno. Doista, moram priznati da zapravo ne mislim da je to uopće pogrešno: teorija istine je niz truizama. Ipak, to može dovesti do zablude, najmanje.

Ako uopšte mora postojati komunikacija onakva kakvu postizemo jezikom, mora postojati zaliha nekih vrsta simbola koje komunikator ('govornik') može proizvesti 'po volji' i koje komunicirani ('slušatelj') može opažati: njih (simbole) se može nazvati 'riječima', iako, naravno, ne moraju biti ništa slično onome što bi inače trebale biti riječi – to bi mogle biti signalne zastave, itd. Mora postojati i nešto drugo osim riječi, onih riječi koje bi se trebale upotrebljavati za komuniciranje o nečemu: to se može nazvati 'svijet'. Ne postoji razlog zašto svijet ne bi trebao uključivati riječi, u svakom smislu, osim smisla same izjave koja se u bilo kojoj prilici daje o svijetu. Nadalje, svijet mora pokazivati (mi to moramo opažati) sličnosti i različitosti (ne smije biti ni jedno bez drugoga): ako bi bilo šta bilo apsolutno nerazlučivo od bilo čega drugog ili potpuno drugačije od bilo čega drugog, ne bi bilo ništa za reći. I na kraju (za sadašnje svrhe, naravno, postoje i drugi uvjeti koje treba ispuniti) moraju postojati dva skupa konvencija:

Opisne konvencije koje povezuju riječi (= rečenice) s *tipovima* stanja stvari, događaja, itd., koje se mogu naći u svijetu.

Demonstrativne konvencije koje povezuju riječi (= izjave) s *historijskim* situacijama, itd., koje se mogu naći u svijetu.⁸

Kaže se da je izjava [statement] istinita onda kada je historijsko stanje stvari s kojim je u korelaciji putem demonstrativnih konvencija (s onim na koje referira) onog tipa⁹ s kojim je rečenica [sentence], koja je upotrijebljena za njeno pravljenje, u korelaciji s opisnim konvencijama.¹⁰

---

⁸ Oba skupa konvencija mogu biti zajedno uključena pod 'semantika'. Ali oni se uveliko razlikuju.

⁹ 'je onog tipa s kojim' znači 'dovoljno je nalik na standardna stanja stvari s kojima'. Dakle, da bi izjava [a statement] bila istinita, jedno stanje stvari [one state of affairs] mora biti *slično* nekim drugim, što je prirodni odnos, ali *dovoljno* slično da zaslužuje isti 'opis', koji više nije čisto prirodni odnos. Reći 'Ovo je crveno' nije isto što i reći 'Ova je kao one', pa čak ni kao 'Ova je kao one koje se zovu crvene'. Da su stvari *slične*, ili čak 'egzaktno' slične, mogu doslovno vidjeti, ali da su one *iste*, ne mogu doslovno vidjeti – u njihovom nazivanju po njihovoj istoj boji konvencija je uključena dodatno uz konvencionalni izbor imena koje treba dati za boju za koju si rekao je da jest.

¹⁰ Problem je u tome što rečenice sadrže riječi ili verbalne instrumente koji služe i opisnim i demonstrativnim svrhama (da ne spominjemo druge svrhe), često oboje odjednom. U filozofiji pogrešno opisujemo deskriptivnu (teoriju univerzalnog) ili demonstrativnu za deskriptivnu (teoriju monada). Rečenica koja se obično razlikuje od puke riječi ili fraze karakterizirana je time da sadrži minimum verbalnih demonstracijskih instrumenata (Aristotelovo 'referiranje na vrijeme'); ali mnoge demonstrativne konvencije su neverbalne (pokazivanja, itd.), a pomoću njih možemo napraviti izjavu u jednoj riječi koja nije 'rečenica'. Dakle, 'jeziči' poput znakova (saobraćaja itd.) koriste sasvim različite medije za svoje deskriptivne i demonstrativne elemente (znak na pošti, za mjesto poštanskog ureda). I kako god mnogo govornih demonstracijskih instrumenata koristimo kao pomoćna sredstva, *uvijek* mora postojati neverbalno *porijeklo* tih koordinata, što je smisao izgovaranja izjave.

3a. Nevolje proizlaze iz upotrebe riječi ‘činjenice’ (‘facts’) za historijske situacije, događaje, itd., i općenito, za svijet. Jer ‘činjenica’ se redovno koristi u povezanosti s ‘da’ u rečenicama ‘Činjenica je da S’ ili ‘To je činjenica da S’ i u izrazu ‘Činjenica da S’, a sve to podrazumijeva da bi bilo istinito reći da S.¹¹

To nas može navesti na pretpostavku da

(i) je ‘činjenica’ samo alternativni izraz za ‘istinitu izjavu’ [statement]. Primjećujemo da kada detektiv kaže ‘Pogledajmo činjenice’ on ne puže po tepihu, već nastavlja izgovarati jedan niz izjava: govorimo čak o ‘iznošenju / saopštavanju činjenica’;

(ii) za svaku istinitu tvrdnju postoji ‘jedna’ i samo njoj tačno odgovarajuća / korespondirajuća činjenica – svakoj kapi odgovara jedna glava.

---

¹¹ [Za bilješku 4 vidi str. 91.]

Koristim sljedeće skraćenice:

S	za	mačka je na podmetaču	(S for the cat is on the mat)
ST	za	istina je da mačka je na podmetaču	(ST for it is true that the cat is on the mat)
tst	za	izjava da	(the statement that)

Uzimam tstS kao svoj primjer posvuda, a ne, recimo, tst Julije Cezar je bio ćelav ili tst Sve mazge su neplodne, jer ove obje posljednje na različite načine vode k tome da previdimo razliku između rečenice [sentence] i izjave [statement]: očito imamo u jednom slučaju rečenicu koja se može upotrijebiti za referiranje na samo jednu historijsku situaciju, a u drugom izjavu bez referiranja na barem (ili na bilo koju određenu) jednu.

Ako bi prostor dopustio druge tipove izjava (egzistencijalne, generalne, hipotetičke, itd.) trebalo bi se pozabaviti ovim: one dovode više do problema oko značenja a ne oko istine, iako se tu osjeti da postoje poteškoće s hipotetičkim izjavama.

(i) je ono što dovodi do nekih pogrešaka u ‘koherencij-skim’ ili formalističkim teorijama; (ii) do nekih pogrešaka u teorijama ‘korespondencije’. Ili pretpostavljamo da tamo nema ničega osim same istinite izjave, ništa čemu ona odgovara, inače ćemo naseliti svijet lingvističkim *Doppelgänger*-ima (dvojnica) (i pretjerano prenaseliti – svaki grumen ‘pozitivne’ činjenice obložiti masivnom koncentracijom ‘negativnih’ činjenica, svaku sitnu, detaljnu činjenicu obogatiti velikodušnim općim činjenicama, i tako dalje).

Kada je izjava / iskaz [statement] istinita, postoji, naravno, stanje stvari koje je čini istinitom i koje je *toto mundo* različito od istinite izjave o tome: ali jednako naravno, to stanje stvari možemo *opisati* samo u riječima (ili u istim ili, srećom, u drugim). Mogu samo opisati situaciju u kojoj je istinito reći da se osjećam bolesno na način da kažem da je to ona situacija u kojoj osjećam da sam bolestan (ili doživljavam osjećaje mučnine): 12 ali između saopštavanja / izjavljivanja, kolikogod da je istinsko, da se osjećam bolesno, i osjećanja bolesnosti, postoji veliki jaz.¹³

‘Činjenica da’ je jedan izraz osmišljen [dizajniran] za upotrebu u situacijama u kojima se zanemaruje razlika

---

¹² Ako je to ono što se podrazumijeva pod ‘“Kiša pada” istinito je ako i samo ako kiša pada’, za sada je dobro.

¹³ Potrebno je dvoje da bi se napravila istina. Otuda (očigledno) ne može postojati kriterij istine u smislu neke osobine koja se može otkriti u samoj izjavi koja će otkriti da li je ona istinita ili lažna. Stoga se i izjava ne može bez apsurdna odnositi na samu sebe.

između istinitog iskaza [izjave, saopštenja] i stanja stvari [the state of affairs] o kojem je riječ kada se govori o istini; kao što je često od koristi u običnom životu, mada rijetko u filozofiji – prije svega u raspravljanju o istini, gdje je upravo naš posao da oslobodimo riječi iz svijeta i držimo ih dalje od njega. Postaviti pitanje: ‘Da li je činjenica da S istinita izjava da S ili ono o čemu je ona istinita?’ može stvoriti apsurdne odgovore. Da uzmemo jednu analogiju: mada možemo smisljeno da *pitamo*: ‘Da li *jašemo* riječ “slon” ili tu životinju?’ i podjednako je smisljeno ‘Da li *pišemo* tu riječ ili tu životinju?’. Besmisleno je pitati: ‘Da li *definiramo* tu riječ ili tu životinju?’ Jer definiranje slona (pretpostavimo li da to ikada uradimo) je složen opis operacije koja uključuje i riječ i životinju (fokusiramo li sliku ili bojni brod?); i tako je govorenje o ‘činjenici da’ složen način govorenja o situaciji koja uključuje oboje, i riječi i svijet. 14

3b. ‘Korespondira’ takođe stvara probleme, jer se obično daje previše ograničeno ili previše šareno značenje, ili ono koje u ovom kontekstu ne može da se održi. Jedina bitna stvar je ova: da korelacija između riječi (= rečenica) i vrste situacije, događaja i itd., treba biti takva da kada je izjava [statement] u tim riječima načinjena u odnosu na historijsku situaciju tog tipa, onda je izjava *istinita, apsolutno i čisto* konvencionalna. Apsolutno smo slobodni da odredimo *bilo koji* simbol da opišemo *bilo*

¹⁴ ‘Istina je da S’ i ‘Činjenica je da S’ su primjenjivi u istim okolnostima; kapa odgovara kada postoji glava koja se uklapa. Druge riječi mogu ispuniti istu ulogu kao i činjenica: kažemo, npr. ‘Situacija je takva da S’.

koju vrstu [type] situacije, sve dotle dok je istinita. U nekom siromašnom i slabo razvijenom jeziku bi jedna tsta budalaština mogla biti istinita u istim okolnostima kao i izjava [statement] u engleskom jeziku da su Narodni Liberali izbor naroda.¹⁵ Nema potrebe za riječima koje se koriste u pravljenu istinite izjave kako bi se na bilo koji način ‘zrcalilo’, ma koliko bilo indirektno, bilo koje obilježje situacije ili događaja; da bi bila istinita, da bi reproducirala ‘mnogostrukost’, recimo, ili ‘strukturu’ ili ‘formu’ stvarnosti, izjava ne treba ništa više nego da riječ mora biti odjek [echoic] ili pisana piktografski. Pretpostaviti da se to događa jest ponovno pasti u pogrešku čitanja obilježja jezika u svijetu.

Što je više rudimentaran jezik, to će, češće, imati tendenciju da ima ‘jednu’ riječ za visoko ‘složen’ tip situacije. To ima takve nedostatke da jezik postaje zapleten za učenje i nesposoban da se nosi sa situacijama koje su nestandardne, nepredviđene, za koje možda nema riječi. Ako odemo u inostranstvo opremljeni samo knjigom fraza, možemo provesti dugo vremena u učenju napamet –

A¹-moest-fa¹nd-^etschâ^rwoum^en,

Maîw¹-iz-wau^rpt (bènt),

i tako dalje i tako dalje, ali suočeni sa situacijom u kojoj imamo olovku naše tetke, nalazimo se prilično

¹⁵Možemo koristiti i ‘besmislice’ (šifre) čak i sada kao kodnu riječ: ali kod, kao transformacija jezika, razlikuje se od jezika, a šifrirana riječ nije (ne naziva se) onim što je ‘istinito’.

nesposobnim da to kažemo. Karakteristike razvijenijeg jezika (artikulacija, morfologija, sintaksa, apstrakcija, itd.), ne čine izjave u njemu sposobnijim da budu istinite ili sposobne da budu istinitije, nego ih čine prilagodljivijim, lakše naučivim, više sveobuhvatnim, preciznijim i tako dalje; i *ovi* ciljevi mogu bez sumnje biti unaprijeđeni tako što će jezik (bonus koji dolazi od prirode tog medija) ‘odražavati’ na konvencionalne načine svojstva opisana u svijetu.

Pa ipak, čak i kada jezik jako ‘odražava’ takva svojstva (i da li to čini ikada?), istina izjava i dalje ostaje, kao što je to bio slučaj s rudimentarnim jezicima, stvar riječi koje se koriste kao one *konvencionalno dodijeljene* za situacije tipa na koje riječi referiraju. Slika, kopija, replika, fotografija – *nikada* nisu istinite, ukoliko su reprodukcije, proizvedene prirodnim ili mehaničkim sredstvima. Reprodukcijska može biti precizna ili realistična / životolika (u skladu s originalom), kao što gramofonska snimka ili transkript može biti, ali nije istina nečega [true of], kao što zapisnik nekog sudskog postupka može biti. Na isti način (prirodni) znak (*od*) nečega može biti nepogrešiv ili nepouzdan, ali samo (vještački) znak *za* nešto može biti ispravan ili pogrešan.¹⁶

Postoje mnogi prijelazni stupnjevi između istinitog objašnjenja i vjerne slike, kao što je ovdje pomalo

---

¹⁶ Berkeley je pobrkao ova dva. Neće biti knjiga (books) u tekućim potocima (brooks) sve dok ne osvane hidro-semantika. [Odnosi se na Šekspirove strofe iz *As You Like It*, II, 1: ‘And this our life, exempt from public haunt, / Finds tongues in trees, books in the running brooks, / Sermons in stones, and good in everything.’ - *prim. prev.*]

suprotstavljeno, i iz proučavanja tog (dugotrajna stvar) možemo dobiti najjasniji uvid u kontrast. Na primjer, zemljopisne karte: one se mogu nazivati slikama, ali su visoko konvencionalizirane slike. Ako zemljopisna karta može biti jasna ili tačna ili pogrešna, poput izjave [statement], zašto ne može biti istinita ili povećana? Kako se ‘simboli’ koji se koriste u izradi karata razlikuju od onih koji se koriste u izradi izjava? S druge strane, ako fotografija zemlje iz zraka nije karta, zašto nije? A kada karta postaje dijagram? To su stvarno prosvjetljujuća pitanja.

4. Neki su rekli da –

Reći da je neka tvrdnja [assertion] istinita nije nikakva daljnja tvrdnja.

U svim rečenicama [sentences] oblika ‘*p* je istinito’ izraz ‘je istinito’ je logički suvišan.

Reći da je stav [proposition] istinit samo je tvrditi to [to assert it], a reći da je lažan je samo tvrditi njegovu kontradikciju.

Ali, to je pogrešno. TstS (osim u paradoksalnim slučajevima isforsirane i sumnjive konstrukcije) referira na svijet ili bilo koji njegov dio, isključujući tstS, tj. sebe.¹⁷ TstST referira na svijet ili neki njegov dio, *uključujući* tstS, iako opet ponovo isključuje sebe, tj. tstST. To znači da tstST referira na nešto na što tstS ne može referirati.

---

¹⁷ Izjava se može odnositi na ‘sebe’ u smislu, na primjer, upotrijebljene rečenice ili izgovorenog izričaja za njeno pravljenje (‘izjava’ nije izuzeta od svake nejasnoće). Ali paradoks se javlja ako se izjava odnosi na sebe u punokrvnijem smislu, u smislu izjavljivanja da je ona istinita ili da izjavljuje (saopštava) ono na što se ona odnosi (‘Ova izjava govori o Katonu’).

Naravno, TstST ne uključuje bilo koju izjavu [statement] koja referira na svijet isključujući tstS koji nije već ranije uključen u tstS – čak i više, čini se sumnjivim da li on uključuje tu izjavu o svijetu koja je isključena u tstS koja je načinjena kada kažemo da S. (Ako tvrdim da je tstS istinita, trebamo li se doista složiti da sam izjavio da S? Samo ‘implikacijom’.)¹⁸ Ali sve to ni najmanje ne doprinosi da se pokaže da tstST nije izjava različita od tstS. Ako gospodin Q napiše na oglasnoj ploči ‘g. W je provalnik’, onda se održava suđenje kako bi se odlučilo je li objavljena izjava gospodina Q-a da je g. W provalnik kleveta. Nalazi se da ‘Izjava g. Q-a bila je istinita (materijalno i činjenično)’. Nakon toga se održava drugo suđenje, kako bi se odlučilo je li gospodin W provalnik, u kojem izjava g. Q-a više nije u razmatranju. Presuda glasi ‘g. W je provalnik’. Teško je obaviti drugo suđenje: zašto se to radi ako je presuda ista kao i prethodni nalaz?¹⁹

Ono što se pri tome osjeća jest da je dokaz koji se uzima u obzir pri donošenju jedne presude isti kao i onaj koji se razmatra pri donošenju druge. To nije potpuno tačno. To je samo približno tačno da kad god je tstS istinito onda je tstST također istinito i obrnuto, i da kad god je tstS lažno tstST je također lažno i obratno.²⁰ Tvrdi se da su riječi ‘je istinito’ logički suviše jer se vjeruje

¹⁸ I ‘implikacijom’ tstST tvrdi nešto o činjenju izjave koju tstS sigurno ne tvrdi.

¹⁹ To nije sasvim pravedno: postoje mnogi pravni i osobni razlozi za održavanje dva suđenja koja, međutim, ne utječu na to da pitanje o kojem se sudi nije isto.

²⁰ Nije sasvim točno, jer se tstST uopće primjenjuje samo kada je tstS predviđen kao napravljen i provjeren.

da općenito ako su bilo koje dvije izjave [statements] uvijek zajedno istinite i uvijek zajedno lažne onda moraju značiti isto. Sada, bez obzira na to je li to općenito smisleno shvatanje, može se u njega sumnjati. Ali čak i ako jest, zašto se ne bi slomilo u slučaju tako očigledno 'izvanrednog' izraza kao što je 'je istinito'? Pogreške u filozofiji notorno se javljaju kroz razmišljanje o tome da ono što važi kod 'običnih' riječi poput 'crveno' ili 'režanje' također mora važiti za neobične riječi poput 'stvarno' ili 'postoji'. Ali očigledno je da je 'istinito' upravo takva neobična riječ.²¹

Postoji nešto neobično u vezi s 'činjenicom' koju opisuje *tstST*, što nas može natjerati da oklijevamo da to uopće nazovemo 'činjenicom'; naime, da je odnos između *tstS* i svijeta kojeg postojanje se tvrdi čisto *konvencionalni* odnos (onaj odnos kojeg 'mišljenje čini takvo'). Jer svjesni smo da je taj odnos onaj koji bismo mogli mijenjati po volji, dok želimo ograničiti riječ 'činjenica' na *jake* činjenice, činjenice koje su prirodne i nepromjenjive, ili na bilo koji način nepromjenjive po volji. Stoga, da bismo uzeli analogni slučaj, ne bismo voljeli nazvati činjenicom to da riječ slon znači ono što znači, iako nas se može potaknuti da to nazovemo (mekom) činjenicom i premda, naravno, nemamo oklijevanja da kažemo da je činjenica to da suvremeni govornici engleskog jezika koriste tu riječ tako kako je koriste.

---

²¹ *Unum, verum, bonum* – stari favoriti zaslužuju njihovu slavnu osobu. Nešto je čudno u svakom od njih. Teorijska teologija je oblik onomatolatrije.

Važna stvar o ovom shvatanju je da ono brka laž i negaciju: jer prema njemu, isto je reći: 'On nije kod kuće', kao reći 'Lažno je da je on kod kuće'. (Ali što ako niko nije rekao da je on kod kuće? Što ako leži na spratu mrtav?) Previše filozofa tvrdi, kad zabrinuto žele objasniti negaciju, da je negacija samo afirmacija drugog reda (u smislu da je određena afirmacija prvog reda pogrešna), međutim, kada su zabrinuti da objasne lažnu tvrdnju, kažu da tvrditi da je izjava lažna jeste samo tvrditi njevu negaciju (kontradikciju). Nemoguće je ovdje riješiti tako temeljnu stvar.²² Dopustite mi samo tvrditi sljedeće. Afirmacija i negacija su upravo na jednom istom nivou, u tom smislu da ne može postojati jezik koji ne sadrži konvencije za oboje i da oboje jednako izravno

---

²² Sljedeća dva skupa logičkih aksioma su, kao što ih Aristotel (iako ne i njegovi nasljednici) postavlja, sasvim različiti:

(A) Nijedna izjava ne može biti istinita i lažna.

Nijedna izjava ne može biti ni istinita ni lažna.

(B) Od dvije kontradiktorne izjave –

Obje ne mogu biti istinite.

Obje ne mogu biti lažne.

Drugi skup zahtijeva definiciju kontradiktornosti i obično je spojen s nesvjesnim postulatima da za svaku izjavu postoji jedna i samo jedna druga izjava takva da su one uzete u paru kontradiktorne. Sumnjivo je u kolikom obimu svaki jezik ima ili mora sadržavati kontradiktornosti, ma kako definirane, kako bi zadovoljile i ovaj postulat i skup aksioma (b).

Oni takozvani 'logičkih paradoksa' (teško da su prava klasa) koji se tiču 'istinitog' i 'lažnog' ne smiju se svesti na slučajeve samo-kontradikcije, ništa više nego što 'S, ali ne vjerujem da' je. Izjava koja kaže da je sama po sebi istinita, jednako je apsurdna kao i da je sama po sebi lažna. Postoje i druge vrste rečenica koje vrijedaju temeljne uvjete svake komunikacije na način koji je različit od načina na koji je 'Ovo je crveno i nije crveno' vrijedaju, npr. 'To (ja) ne postoji', ili jednako apsurdan 'To postoji (ja postojim)'. Ima više smrtnih grijeha nego jedan; put do spasenja ne leži u bilo kojoj hijerarhiji.

referiraju na svijet, a ne na izjave o svijetu: dok jezik može sasvim dobro postojati bez ikakvog sredstva za obavljanje funkcije 'istinito' i 'lažno'. Svaka zadovoljavajuća teorija istine mora biti sposobna podjednako se nositi s lažnošću:²³ ali samo na temelju ove fundamentalne konfuzije može se tvrditi da 'je lažno' logički suvišno.

5. Postoji još jedan način da se vidi da izraz 'je istinito' nije logički suvišan i da se shvati kakva je vrsta izjave to kad se kaže da je određena izjava istinita. Postoje brojni drugi pridjevi koji su u istoj klasi kao 'istinito' i 'lažno', koji se tiču, dakle, odnosa između riječi (izgovorenih s referiranjem na historijsku situaciju) i svijeta, a koje ipak niko ne bi odbacio kao logički suvišne. Kažemo, na primjer, da je određena izjava [statement] pretjerana ili nejasna ili ogoljena, opis [description] pomalo grub ili zavodljiv ili ne baš dobar, objašnjenje [account] više općenito ili previše široko. U ovakvim slučajevima besmisleno je insistirati na tome da se jednostavnim riječima odluči je li izjava 'istinita ili lažna'. Je li istinito ili lažno da Belfast je sjeverno od Londona? Da galaksija je oblika prženog jajeta? Da Beethoven je bio pijanac? Da

---

²³ Biti lažan znači (ne, naravno, odgovarati ne-činjenici, već) pogrešno korespondirati s nekom činjenicom. Neki nisu vidjeli kako onda, budući da izjava [iskaz, saopštenje] koja je lažna ne opisuje činjenicu s kojom je u pogrešnoj korespondenciji (ali je pogrešno opisuje), znamo s kojom se činjenicom ona uspoređuje: to je bilo zato što su mislili da su sve jezične konvencije opisne -ali demonstrativne konvencije su one koje fiksiraju situaciju na koju se izjava odnosi. Nijedna izjava ne može u sebi još navoditi na što sama referira.

Wellington je dobio bitku kod Waterlooa? Postoje različiti *stupnjevi i dimenzije* uspjeha u činjenju izjava: izjave se uvijek više ili manje labavo uklapaju u činjenice, na različite načine u različitim prigodama za različite namjere i svrhe. Ono što može postići najveću ocjenu na općem testu znanja može u drugim okolnostima dobiti ocjenu nedovoljno. Čak i najobičniji jezici možda neće uspjeti 'raditi' u neobičnoj situaciji ili se uhvatiti u koštac, ili se razumno snalaziti, s novim otkrićima: je li istinito ili lažno da pas kruži oko krave?²⁴ Štoviše, šta s velikom skupinom slučajeva u kojima izjava nije toliko lažna (ili istinita) koliko je neprikladna, *nepodesna* ('Svi znakovi kruha' govorilo se kad je kruh bio pred nama)?

Postajemo opsjednuti 'istinom' kada raspravljamo o izjavama, baš kao što postajemo opsjednuti 'slobodom' kada raspravljamo o ponašanju. Sve dok smatramo da ono što se uvijek i jedino trebalo odlučiti jeste da li je određena radnja učinjena slobodno ili nije, nigdje ne dolazimo: ali čim se umjesto toga okrenemo brojnim drugim priložima koji se koriste u istoj vezi ('slučajno', 'nevoljko', 'nenamjerno', itd.), stvari postaju lakše i mi

---

²⁴ Postoji ovdje puno smisla u 'koherencijskim' (i pragmatičkim) teorijama istine, unatoč tome što nisu znali cijeniti banalan ali središnji smisao da je istina stvar odnosa između riječi i svijeta, i uprkos njihovom tvrdoglavom *Gleichschaltungu* sve različite vrste pogrešaka podveli pod jedno poglavlje o 'djelomično istinitom' (što je nakon toga pogrešno izjednačeno s 'dijelom istine'). Teoretičari 'korespondencije' prečesto govore kao što bi govorio neko ko smatra da je svaka zemljopisna karta tačna ili netačna; da je tačnost jedinstvena i jedina vrlina zemljopisne karte; da svaka zemlja može imati samo jednu tačnu zemljopisnu kartu; da zemljopisna karta u većem mjerilu ili s različitim značajkama mora biti karta druge zemlje; i tako dalje.

dolazimo do znanja da nije potreban završni zaključak forme 'Ergo, to je učinjeno slobodno (ili ne-slobodno)'. Slično slobodi, istina je goli minimum ili iluzorni ideal (istina, cijela istina i ništa osim istine o, recimo, bitki kod Waterlooa ili Primavere).

6. Ne samo da je naivno pretpostaviti da je sve ono što se želi izjaviti 'istinito', nego se dalje može postaviti pitanje je li svaka 'izjava' uopće teži cilju da bude istinita. Načelo logike, da 'svaka tvrdnja mora biti istinita ili lažna', predugo je djelovalo kao najjednostavniji, najuvjerljiviji i najrasprostranjeniji oblik falacije opisa. Filozofi pod njezinim utjecajem prisilno su protumačili sve 'propozicije' [stavove] po modelu izjave [statement] da je određena stvar crvena, koja je izjava davana onda kada je stvar o kojoj je riječ trenutno posmatrana.

U posljednje vrijeme shvatilo se da mnogi izričaji [utterances] koji su trebali biti uzeti kao izjave [statements] (samo zato što nisu, na temelju gramatičkog oblika, klasificirani kao zapovijedi, pitanja, itd.) zapravo nisu opisni, niti podložni biti istiniti ili lažni. Kada izjava nije izjava? Kada je formula u računu, kada je performativni izričaj, kada je vrijednosni sud, kada je definicija, kada je dio djela fikcije. Postoji mnogo takvih sugeriranih odgovora. Jednostavno nije posao takvih izričaja da 'odgovaraju činjenicama' (pa čak i istinske izjave imaju druge zadaće osim onih da također korespondiraju).

To je stvar odluke koliko daleko trebamo i dalje nazivati takve maskarade ‘izjavama’ i koliko bismo trebali biti spremni proširiti namjenu ‘istinitog’ i ‘lažnog’ u ‘različitim smislovima’. Moj vlastiti osjećaj je da je bolje, kad se jednom maskarada otkrije, da se *ne* nazove izjavom, i da se *ne* kaže da je istinita ili lažna. U običnom životu većinu njih uopće ne bismo trebali nazivati izjavama [statements], iako to možda mogu činiti filozofi i gramatičari (ili ih se, bolje rečeno, može sve skupiti pod izraz umjetnost ‘propozicija’). Mi pravimo razliku između ‘Rekli ste da ste obećali’ i ‘Izjavili ste da ste obećali’: prvo može značiti da ste rekli ‘obećavam’, dok ovo drugo znači da ste rekli ‘obećao sam’: ovo drugo, za što kažemo da ste ‘izjavili’, je nešto što je istinito ili lažno, dok za prvo, koje nije istinito ili lažno, koristimo širi glagol ‘kazati’. Slično tome, postoji razlika između ‘Vi kažete da je ovo (nazivate ovo) dobra slika’ i ‘Vi izjavljujete da je ovo dobra slika’. Štoviše, sve dok je stvarna priroda aritmetičkih formula, recimo, ili geometrijskih aksioma ostala neprepoznata, i za njih se mislilo da bilježe informacije o svijetu, bilo ih je razumno nazvati ‘istinitim’ (a možda čak i ‘izjavama’ – ako su ih ikad tako nazivali?); ali, nakon što je prepoznata njihova priroda više ne osjećamo iskušenje da ih nazovemo ‘istinitim’ ili da osporimo njihovu istinitost ili lažnost.

U do sada razmatranim slučajevima, model ‘Ovo je crveno’ srušio se jer ‘izjave’ povezane s njim nisu po prirodi takve da odgovaraju činjenicama uopće – te riječi

nisu opisne riječi, i tako dalje. Ali postoji i druga vrsta slučaja u kojoj su riječi opisne riječi, a ‘propozicija’ na neki način mora odgovarati činjenicama, ali ne baš na način na koji ‘Ovo je crveno’ i slične izjave postavljene da budu istinite trebaju da to čine.

U teškoj situaciji za ljude, u kojoj nam naš jezik treba pomoći, želimo možda govoriti o stanjima stvari koja nisu uočena ili trenutno nisu posmatrana (na primjer, budućnost). I premda *možemo* izjaviti bilo šta ‘kao činjenicu’ (koja će izjava onda biti istinita ili lažna²⁵), ne trebamo to činiti: trebamo samo reći ‘Mačka *može biti* na podmetaču’. Ovaj izričaj je sasvim različit od *tstS* – to uopće nije izjava (nije istinit ili lažan; kompatibilan je s ‘Mačka možda *nije* na podmetaču’). Na isti način, situacija u kojoj se raspravlja o tome je li *tstS* istinit razlikuje se od situacije u kojoj se raspravlja o tome je li *vjerojatno* da *S*. *Tst* je vjerojatno da *S* neprikladno, nepodesno, u situaciji u kojoj je možemo napraviti, i, mislim, obrnuto. Ovdje nije naš posao raspravljati o vjerovatnosti: ali vrijedi primijetiti da su izrazi ‘Istinito je da’ i ‘Vjerovatno je da’ na istoj liniji zadatka,²⁶ i do sada nespojivi.

7. U nedavnom članku u časopisu *Analysis*, g. Strawson je iznio stajalište o istini za koje će biti jasno da ga ne prihvatam. On odbacuje ‘semantičko’ objašnjenje istine na savršeno ispravnom temelju da se fraza ‘je istinito’ ne

²⁵ Iako još nije prikladno da se to ikako imenuje. Iz istog razloga, ne možemo lagati ili govoriti istinu o budućnosti.

²⁶ Usporedite čudna ponašanja ‘bilo’ i ‘biti će’ kada se pridruže ‘istinito’ i ‘vjerojatno’.

koristi u govoru o *rečenicama* [sentences], podupirući to jednom ingenioznom hipotezom o tome kako bi značenje moglo biti pobrkano s istinom. Ali to neće biti dovoljno da pokaže ono što želi, da se 'je istinito' ne koristi u govoru o (ili da 'istina nije svojstvo') bilo čemu. Jer ona se koristi u govoru o *izjavama* [statements] (koje u njegovom članku ne razlikuje jasno od rečenica). Nadalje, on podupire gledište o 'logički suvišnom' do te mjere da se slaže s time da kaže da ST nije dalje pravljenje tvrdnje [assertion] uopće, osim tvrdnje da S: ali s time se ne slaže u onoj mjeri u kojoj misli da reći da ST je nešto činiti više nego samo tvrditi da S – naime, da je to *potvrditi* ili *odobriti* (ili nešto takvo) tvrdnju [assertion], napravljenu ili uzetu kao što je već učinjeno, da S. Bit će jasno da ne prihvatam i zašto ne prihvatam prvi dio ovoga; ali šta je s drugim dijelom? Slažem se s time da reći da ST 'je' vrlo često, i prema sve važnijoj jezičnoj prigodi, potvrditi *tstS* ili odobriti ili šta sve ne; ali to ne može pokazati da reći da ST nije isto tako i istodobno napraviti tvrdnju o *tstS*. Reći da vam vjerujem 'je' tom prilikom prihvatiti vašu izjavu [statement]; ali to je također i činjenje tvrdnje [assertion], koja nije napravljena strogo performativnim izričajem 'Prihvatam vašu izjavu'. Uobičajeno je da sasvim obične izjave imaju performativni 'aspekt': reći da ste rogonja može vas uvrijediti, ali je isto tako istodobno i davanje izjave koja je istinita ili lažna. Štoviše, čini se da se gospodin Strawson ograničio na slučaj u kojem *kažem* 'Vaša izjava je istinita' ili

nešto slično; ali šta u slučaju u kojem izjavljujete da S i ja ne *kažem* ništa osim '*pogledajte i vidite*' da li je vaša izjava istinita? Ne vidim kako bi se ovaj kritični slučaj, za koji se ništa analogno ne može navesti sa strogo performativnim izričajima, mogao tako predstaviti kako bi se odgovorilo na postupanje gospodina Strawsona.

Još posljednja primjedba: ako se prizna (*ako*) da se više dosadan, ali zadovoljavajući odnos između riječi i svijeta koji je ovdje razmotren doista događa, zašto izraz 'je istinito' ne bi bio naš način opisivanja toga? A ako nije, šta je drugo još?

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

9.

Donald Davidson

SEMANTIKA ZA PRIRODNE JEZIKE

Teorija semantike prirodnog jezika ima za cilj određivanje značenja /the meaning/ svakog značenjskog /meaningful/ izraza, no pitanje je kakvu formu bi trebala uzeti teorija da bi to ispunila. Pošto izgleda ne postoji jasno ograničenje broja značenjskih izraza, jedna upotrebljiva teorija mora opisati /account/ značenje svakog izraza na temelju tipskog prikazivanja jednog konačnog broja karakteristika. Čak i da postoji praktično ograničenje dužine rečenice koje jedna osoba može s razumijevanjem odaslati ili primiti, zadovoljavajuća semantika mora objasniti doprinos značenju rečenica /sentences/, u kojima se javljaju, onih karakteristika koje se mogu ponavljati.

Predložio sam kako da teorija istine za neki jezik, u minimalnom, ali u važnom pogledu, postigne ono što hoćemo, to jeste, da navede značenja svih samostalnih značenjskih izraza na temelju analize njihove strukture. A s druge strane, semantička teorija prirodnog jezika ne može se ocijeniti adekvatnom ako ne obezbijedi neki opis pojma istine za taj jezik, pristajući uz generalni pravac

kojeg je predložio Tarski za formalizirane jezike. Po mom mišljenju su obje strane, lingvisti i filozofi, zainteresirani za prirodne jezike, promašili ključnu važnost teorije istine, dijelom zato što nisu shvatili da teorija istine pruža precizan, utemeljen i provjerljiv odgovor na pitanje kako konačna sredstva dostaju za objašnjenje beskonačnih semantičkih kapaciteta jezika, a dijelom zato što su preuveličali poteškoće na putu davanja formalne istine za prirodni jezik. U svakom slučaju, pokušaj je poučan jer sve dok uspijevamo dati takvu teoriju za prirodni jezik, vidimo prirodni jezik kao formalni sistem, i sve dok je naš cilj pravljenje konstrukcije takve teorije, možemo gledati na lingviste i analitičke filozofe kao na su-radnike.¹

Pod teorijom istine mislim na jedan skup aksioma koji za svaku rečenicu u tom jeziku uključuje /entail/ iskaz /statement/ o uvjetima pod kojima je ona istinita. Očito je, da kada imamo definiciju istinosnog predikata, koja zadovoljava Tarskijevu Konvenciju I /Convention T/, imamo teoriju istine², ali općenito uzevši, karakterizacija teorije istine zahtijeva manje. Ako daljnja ograničenja nisu propisana, neke teorije istine će biti od malog istinskog značenja. Na primjer, mogli bismo jednostavno uzeti kao aksiome sve rečenice u formi “s je istinito ako i samo ako p”, gdje se “s” zamjenjuje standardnim opisom neke rečenice, a “p” samom tom rečenicom (pod

¹ Vidi fusnotu 14 u drugom eseju (*Truth and Meaning*) “Istina i značenje”, u: *Inquiries into Truth and Interpretation*, Claredon Press, Oxford 1984, str. 19-36.

² A. Tarski, “The Concept of Truth in Formalized Languages”, In: *Logic, Semantics, Mathematics*, Claredon Aess, Oxford 1956.

pretpostavkom da meta-jezik sadrži objekt-jezik). Takva teorija ne bi dala uvid u strukturu jezika, niti bi na taj način dala nagovještaj nekog odgovora na pitanje kako značenje rečenice zavisi od njene kompozicije. Stavljanjem zahtjeva da ne-logički aksiomi budu brojem određeni, blokirali bismo ovu određenu devijaciju; u nastavku ću prihvatiti da je ta restrikcija na snazi, premda je moguće da postoje drugi načini osiguranja da teorija istine ima svojstva kakva tražimo.

A kakva to svojstva tražimo? Jedna prihvatljiva teorija bi trebala, kao što smo već rekli, dati opis za značenje (ili uvjete istine) svake rečenice njenom analizom kao sastavljene/složene u istinosno-relevantnom smislu od elemenata uzetih iz jedne konačne zalihe.³

Drugi prirodan zahtjev je da teorija obezbijedi metod za odlučivanje o tome šta je značenje jedne date proizvoljno izabrane rečenice. (Zadovoljavanjem ova dva uvjeta za teoriju bi se moglo reći kako pokazuje da se jezik, kojeg ona opisuje, može naučiti i istražiti.) Treći uvjet je da iskazi o istinosnim uvjetima za pojedinačne rečenice koje uključuje teorija trebaju, uz to što će na neki način biti sačinjeni precizno, koristiti iste pojmove kao rečenice čije istinosne uvjete navode.⁴

---

³ Istinosne uvjete ne treba izjednačiti sa značenjima; najbolje što se može reći je da davanjem istinosnih uvjeta rečenice sažemo njeno značenje. No ova tvrdnja takođe zahtijeva razjašnjenje. Za neke neophodne kvalifikacije vidi esej 9 i 12. / Bilješka dodana 1982. /

⁴ Za važno pridržavanje mogućnosti da se ovaj uvjet čini preciznim, vidi S. Kripke, "Is There a Problem about Substitutional Quantification?" / Bilješka dodana 1982. /

Teorije tipa Tarskog pokazale su kako treba dovoljno jasno zasnovati željene karakteristike. Posljednji uvjet je, na primjer, zadovoljen na elementarni način jednom teorijom uvijenom u meta-jezik koji sadrži objekt-jezik, jer u traženim iskazima u formi “*s* je istinito ako i samo ako *p*”, istinosni uvjeti za “*s*” dati su rečenicom koja zamjenjuje “*p*”, naime u samom *s*, i tako načinjena ne upotrebljava nikakve pojmove niti se u razumijevanju direktno poziva na *s*. Ako meta-jezik ne sadrži objekt-jezik, onda je manje očito kada je taj kriterij zadovoljen: i prirodni jezici uzrokuju daljnje probleme kojih ćemo se odmah dokatnuti.

Prirodnim se čini da se treći uvjet interpretira kao zabrana postavljanja jednog semantičkog izraza u iskazu o istinosnim uvjetima neke rečenice, a da sama rečenica već ne sadrži taj semantički izraz (ili njegov prijevod). Nije jasno da li bi ili ne to isključilo eksplicitno pozivanje na semantičke pojmove u iskazu o istinosnim uvjetima za modalne rečenice (pošto je neizvjesno da li bi ili ne one od samog početka bile konstituirane u biti kao semantičke). Ali to ograničenje dopušta teorijama na koje se odnosi zabrana da se pozovu ne neki neanalizirani pojam označavanja ili imenovanja, isto kao i onima koje prikazuju istinu u modelu fundamentalnog semantičkog pojma.⁵

Nabaciti ovu interpretaciju trećeg uvjeta znači, kako se čini, ocijeniti većinu skorašnjeg rada u semantici irelevantnim za navedene svrhe; namjeravam da ovo pitanje

---

⁵Vidi J. Wallace, “Nonstandard Theories of Truth”, in: *The logic of Grammar*, es. D. Davidson and G. Harman. Dickenson Publishing Co., Belmont, California 1975.

ostavim otvoreno zajedno s mnogim drugim pitanjima povezanim s detaljnom formulacijom standarda koje trebamo zahtijevati od teorije istine. Sadašnji moj interes ne leži u raspravljanju prijepornih pitanja, nego u naglašavanju opće važnosti i produktivnosti postavljanja zahtjeva svakoj teoriji značenja (semantici) za prirodni jezik da dâ rekurzivni opis istine. Čini se da nije beznačajna zasluga ovog prijedloga za pribavljanje teorijskog okvira /framework/ unutar kojeg se može tačno izložiti mnoštvo pitanja i problema.

Dati rekurzivnu teoriju istine za neki jezik znači pokazati da se sintaksa tog jezika može formalizirati bar u tom smislu da se svaki istinit izraz može analizirati kao formiran od elemenata (“vokabulara”) jedne konačne zalihe koja je osigurana za taj jezik primjenom pravila konačnog broja dovoljnog za taj jezik. No, čak ako idemo na pretpostavku da neistinitost može biti definirana u izrazima za istinu, ili za samostalno i slično karakterizirana, iz toga ne slijedi da se rečeničnost /sentencehood/ ili gramatičnost /grammaticalness/ može rekurzivno definirati. Tako argumenti određeni za dokazivanje da se formalni rekurzivni /ponovljeni/ opis sintakse (rečeničnost ili gramatičnost) ne može dati za neki prirodni jezik neće nužno obezvrijediti pokušaj davanja teorije istine. Trebalo bi, dakle, napomenuti da predloženi uvjeti adekvatnosti za teoriju istine neće (očito, uz sve to) uključiti da čak istinite rečenice object-jezika imaju formu nekog standardnog logičkog sistema. Recimo da

je jasno (kao što nije) da dubinska struktura engleskog (ili nekog drugog prirodnog jezika) ne može biti predstavljena nekim formalnim jezikom s uobičajnom kvantifikacijskom strukturom, iz toga još uvijek ne slijedi da nema načina za davanje teorije istine.

Teorije istine za prirodni jezik mora uzeti u obzir činjenicu da se mnoge rečenice mijenjaju u istinosnoj vrijednosti zavisno od vremena u kojem su izgovorene, od govornika, ili čak, možda, od slušaoca. Ovaj fenomen možemo prilagoditi bilo tumačenju da ono što ima istinosnu vrijednost jesu pojedinačna izgovaranja /utterances/ ili govorne radnje, a ne rečenice, ili pak učiniti istinu relacijom koja važi između rečenice, govornika i vremena.

Ovako umjestiti /to accomodate/ indeksikalne, ili demonstrativne elemente u prirodni jezik znači prihvatiti radikalnu konceptualnu promjenu u načinu na koji se istina može definirati, kao što će se sagledati razmatranjem toga kako Konvencija I /Convention T/ mora biti izmijenjena da proizvede istinu koja je osjetljiva na kontekst. No, ta promjena ne znači nužno odstupanje od formalnog.

Često se izražava zabrinutost da se formalna teorija istine ne može učiniti takvom da se može nositi s problemima dvosmislenosti /ambiguity/ u prirodnom jeziku, koje oduzimaju lingvistima tako mnogo energije. U prosuđivanju ovog pitanja može pomoći razlikovanje između dvije tvrdnje. Jedna je da formalne teorije istine tradicionalno nisu bile određene da se bave dvosmislenostima,

i njihov bi se karakter promijenio ako bi se osposobile da to čine. Ova tvrdnja je opravdana, ali i naivna. Teorija istine u Tarskijevom stilu općenito ne obrađuje pitanja definicije za primitivni vokabular (suprotno pitanjima prevođenja i logičke forme); s druge strane, nema ništa u teoriji istine protivno zadovoljavajućoj obradi problema za čije rješavanje je određen leksikon. Druga tvrdnja je da nam neke vrste dvosmislenosti sprječavaju da damo teoriju istine. Prije nego što ova teza mogne biti razmotrena bit će nužno da postanemo sigurniji nego što smo to do sada bili o kriteriju uspješnosti u davanju teorije istine za prirodni jezik. Ovdje ću, bez pokušavanja dublje rasprave, samo indicirati zašto smatram da taj problem ne može biti riješen navođenjem nekoliko zamršenih slučajeva.

Bar-Hillel navodi ovakav primjer: “They came by slow trains and plane” (“Došli su sporim vlakovima i avionom”)⁶. Možemo uzeti da se “sporim” ograničava na konjunkciju (vlakovima i avionom), ili samo na “vlak”. Naravno, jedna adekvatna teorija bi riješila ovu dvosmislenost; posebno je neophodno da teorija istine pokaže kako bi izgovaranje rečenice moglo biti istinito u jednoj interpretaciji, a lažno u drugoj. Dovde ne postoje teškoće za teoriju istine. No Bar-Hillel je dao sljedeću primjedbu, da bi kontekst izricanja mogao riješiti dvosmislenost za svakog normanog govornika engleskog, a ipak da bi to rješenje zavisilo od generalnog znanja

---

⁶Y. Bar-Hillel, *Language and Information*, Adison-Wesley, Jerusalem 1964, str. 182.

u tom smislu što ne bi (bar praktično) bilo obuhvaćeno formalnom teorijom. Prihvatanjem toga, kao što mislim da moramo, prihvatamo ograničenje onoga što se može očekivati od teorije istine da ona učini. Unutar tog ograničenja još uvijek bi bilo moguće dati teoriju koja (za) hvata jedan važan koncept značenja.

Mi smo se samo ovlaš dotakli jednog broja razmišljanja koja su navela lingviste i filozofe na sumnju da je moguće dati formalnu teoriju istine za prirodni jezik. Podsjećao sam da je taj pesimizam ishitren, osobito u odustajanju od raspravljanja o kriterijima adekvatnosti. S druge strane, glupo bi bilo ne priznati razliku u interesima i metodama onih koji proučavaju umjetne/konstruirane jezike i onih koji proučavaju prirodne jezike.

Kada logičari i filozofi jezika izražavaju rezerve u pogledu obrade prirodnog jezika kao formalnog sistema, onda je to možda zato što su oni zainteresirani jedino za metateorijske aspekte, kao što su dosljednost, potpunost i odlučivost. Takva istraživanja pretpostavljaju znanje jezika koji se istražuje, jednu vrstu preciznosti koja se može opravdati jedino sagledavanjem relevantnih karakteristika objekt-jezika fiksiranog postupkom ozakonjavanja /legislation/. Jasno je da ovaj prilaz nije primjeren empirijskom istraživanju jezika.

Prema tome, pogrešno bi bilo zaključiti da postoje dvije vrste jezika, prirodni i umjetni. Tu razliku je bolje provesti u izrazima interesa koji ih vode. Možemo pitati za strukture prirodnog jezika: odgovor mora biti neka

empirijska teorija otvorena za provjeru i osuđena da u izvjesnom stepenu bude nepotpuna ili šematska. Ili, možemo pitati za formalna svojstva tih struktura koja na taj način izdvajamo. Razlika je slična onoj između primjenjene i čiste geometrije.

Naglašavao sam da na putu davanja formalne istine za prirodni jezik ne stoje neke određene zapreke; ostaje još samo da se kaže zašto se to želi. Razlozi su nužno opći i programatski, jer ono što se predlaže nije pojedinačna teorija, nego kriterij za teorije. Teza je da ako se taj kriterij usvoji, empirijsko proučavanje jezika će dobiti na jasnosti i važnosti/značaju. Pitanje o tome da li je teorija korektna može se učiniti razumno oštrim i provjerljivim. Teorije koje se izabiraju su moćne u snazi objašnjavanja i predviđanja, a koriste sofisticirana sredstva koja su već dobro shvaćena. Među problemima koje bi riješila zadovoljavajuća teorija istine, ili bi pomogla da se oni riješe, nalaze se mnogi za koje su zainteresirani i lingvisti i filozofi; tako, kao rubnu pomoć, možemo anticipirati stepen konvergencije u metodama i interesima filozofije i lingvistike. Neka mi se dopusti da ukratko dam nijansiranje tih primjedbi.

Jedan relativno oštar zahtjev teoriji za neki jezik jeste da odredi/dâ rekurzivnu karakterizaciju rečeničnosti. Taj dio teorije je provjerljiv do tog stepena da imamo, ili da možemo zadobiti, pouzdan način razumijevanja o tome da li je neki izraz rečenica. Zamislimo za trenutak da to možemo učiniti savim dobro unaprijed.

U određivanju rečeničnosti, ono što zahvatamo je, otprilike ideja jednog samostalno značenjskog izraza. Ali semantičnost /meaningfulness/ je samo sjenka značenja; jedna iskusna /full-fledged/ teorija ne treba samo etiketirati značenjske izraze, nego odrediti/dati njihova značenja. Ovo mišljenje su prihvatili mnogi lingvisti današnjice, ali njihov veći dio priznaje da oni ne znaju kako treba ispuniti ovaj dodatni zahtjev teoriji, pa čak ni kako treba taj zahtjev formulirati⁷. Rekao bih sada nešto više u korist tvrdnje da teorija istine treba “dati značenje” rečenica.

Teorija istine uključuje /entails/, za svaku rečenicu *s*, iskaz u formi “*s* je istinito ako i samo ako *p*”, gdje je, u najjednostavnijem slučaju, “*p*” zamijenjeno sa *s*. Pošto su riječi “je istinito ako i samo ako” invarijanta, možemo ih interpretirati ako ih uzmemo u smislu “znači, da”. Tako konstruiran, mogao bi se napisati uzorak “Sokrat je pametan”, znači da je Sokrat pametan”.

Ovaj način iznošenja relevantnosti teorije istine za pitanje značenja je ilustrativan, ali se moramo čuvati da ne podstaknemo određene zablude. Jedna takva zablu- da je misliti da je sve što možemo naučiti od teorije isti- ne o značenju pojedine rečenice sadržano u bikondicio- nalu zahtijevanom u Konvenciji I /Convention T/. Ono što možemo naučiti nalazi se prije u dokazu za takav bikondicional, jer dokaz mora pokazati, korak po korak,

⁷ Za primjer vidi napomene o semantici Chomskog, u “Topics in the Theory of Generative Grammar”, in: *Current Trends in Linguistics*, 3rd ed. T. A. Sebeok. The Hauge, Monton 1966.

kako istinosna vrijednost rečenice zavisi od rekurzivno date strukture. Jednom kada imamo teoriju, izvođenje traženog dokaza je dosta lako; potupak bi se mogao učiniti mehaničkim.

Gledati strukturu rečenice očima teorije istine znači vidjeti je kao izgrađenu sredstvima konačnog broja elemenata koji je dovoljan za svaku rečenicu; prema tome, strukturu rečenice određuju njene relacije prema drugim rečenicama. I doista, ne mogu se dati istinosni uvjeti za sve rečenice bez pokazivanja da su neke rečenice logičke posljedice drugih rečenica; ako posmatramo strukturu koja otkriva teorija istine kao dubinsku gramatiku, onda gramatika i logika moraju ići ruku pod ruku.

Postoji dakle smisao u kojem teorija istine opisuje koju ulogu igra svaka rečenica u jeziku, ukoliko ta uloga zavisi od rečenica koji su potencijalni nositelji istinitosti ili lažnosti; i taj opis je dat u izrazima za strukturu. Ova primjedba je bez sumnje manje jasna nego što su činjenice koje je inspirišu, no svrha mog postavljanja problema na ovaj način jeste da opravda tvrdnju da teorija istine pokazuje kako “značenje svake rečenice zavisi od značenja riječi”. Ili je možda dovoljno reći da smo osmislili sugestivnu, ali nejasnu tvrdnju; nema razloga da se ne pozdrave i alternativna tumačenja ako imaju jednaku jasnoću. U svakom slučaju, prihvatiti moj prijedlog znači napustiti pokušaj da se nađu entiteti koji služe kao značenje rečenica i riječi. Teorija istine može bez toga; ali to bi trebalo računati kao njenu prednost,

bar dok neko ne da koherentnu i zadovoljavajuću teoriju značenja koja se služi značenjima.

Konvencija I /Convention T/, podesno je modificirana za primjenu na prirodni jezik, obezbjeđuje kriterij za uspješno davanje jednog opisa značenja. Ali kako možemo empirijski provjeriti takav opis? Ovdje je već drugi slučaj u kojem bismo mogli pogriješiti tvrdnjom da bi se bikondicional kojeg zahtijeva Konvencija I /Convention T/ mogao tumačiti kao davanje značenja, jer se time pogrešno sugeriše da teorija istine zahtijeva direktan uvid u to šta svaka rečenica znači. No, ustvari, sve što je potrebno jeste sposobnost da se prepozna kada su zahtjevani bikondicionali istiniti. To znači da u principu nije ništa teže provjeriti empirijsku adekvatnost teorije istine, nego što je kompetetnom govorniku engleskog jezika da donese odluku o tome da li su rečenice kao ““Snijeg je bijel” je istinito ako i samo ako je snijeg bijel” istinite. Tako semantika, ili bar teorija istine, odaje utisak da je sigurno postavljena empirijski kao što je sintaksa. Ustvari, u mnogo skućajeva može za govornika biti lakše da kaže koji su istinosni uvjeti rečenice, nego da kaže da li je rečenica gramatična. Možda nije jasno da li je rečenica “The child seems sleeping” (Beba se čini spavajućom) gramatična, ali sigurno je da “The child seems sleeping” je istinito ako i samo ako the child seems sleeping.

Zamislio sam bio situaciju u kojoj meta-jezik sadrži objekt-jezik, tako da možemo tražiti od jednog izvornog govornika da reagira na poznate bikondicionale koji

povezuju rečenicu s njenim opisom. Radikalniji slučaj nastaje kada hoćemo da provjerimo teoriju postavljenu u našem vlastitom jeziku o jeziku stranog govornika. Ovdje se opet može provjeriti teorija istine, premda ne tako lako ili direktno kao prije. Postupak bi trebao biti sličan onome ko ga opisuje Quine u drugom poglavlju *Word and Object* (Riječ i predmet). Označit ćemo uvjete pod kojim strani govornik pristaje na/ assents to/ ili odstupa od /dissents from/ varijanti njegovih rečenica. Relevantni uvjeti će biti oni koji ćemo uzeti kao istinosne uvjete za njegove rečenice. Pretpostavit ćemo da su u jednostavnim i očitim slučajevima većina njegovih pristajanja – na istinite, a njegovih odstupanja – od lažne rečenice – jedna neizbježna pretpostavka pošto je alternativa nerazumljiva.

Quine je ipak, po mom mišljenju, u pravu kada smatra da će jedan važan stupanj neodređenosti /ideterminacy/ preostati nakon uvođenja svih dokaza: jedan broj značajno različitih teorija istina podesit će dokaz jednako dobro⁸.

Namjera da se sistematski opis istine učini centralnim u empirijskoj semantici jeste, na neki način, samo stvar postavljanja starih ciljeva izoštrenije. Ipak, u znanosti je postala nejasna granica između projašnjenja i inovacija, i čini se da bi ta promjena mogla izmjeniti prioritete u lingvističkom istraživanju. Neki problemi koji

---

⁸Za dalju diskusiju o principima koji vode interpretaciju vidi eseje 2, 9-11, 13, 14, u: *Inquiries into Truth and Interpretation*, Clarendon Press, Oxford 1984. Postoje neke razlike između Quineove metode radikalnog prijevoda i metode koju ja predlažem; vidi esej 16 (*The Inscrutability of Reference*, "Nedokučivost referencije").

dominiraju sadašnjim radom u lingvistici izbljedit će u važnosti: pokušaj da se da “značenje” rečenica, da se opiše sinonimija, analitičnost i dvosmislenost. Za prvi od ovih problema, teorija istine nudi jednu vrstu supstitucije, drugi i treći problem postaju privjesci: četvrti se obavlja u specijalnoj formi. Oni koji bi se mogli pojaviti kao dubinski problemi jesu poteškoće oko referencije, davanja zadovoljavajuće sematike za modalne rečenice, rečenice o propozicionalnim stavovima /propositional attitudes/, izraze za masu, priloške modifikacije, atributivne pridjeve, imperative i upitne riječi: i td. kroz listu većim dijelom poznatu filozofima⁹.

No, pitanje je koliki stepen usklađenosti pripisujemo lingvistici. To ponajviše zavisi od stepena u kojem se struktura koju otkriva teorija istine može identificirati s dubinskom strukturom za kojom tragaju transformativni gramatičari. U jednom pogledu, logička struktura (kako možemo nazvati strukturu razvijenu pomoću teorije istine) i dubinska struktura bi mogle biti iste, jer obje imaju namjeru da budu osnova za semantiku. Prema tome, dubinska struktura mora služiti kao osnova, transformacijama koje proizvode spoljašnje strukture i otvoreno je pitanje da li logička struktura može obaviti taj posao, ili ga obaviti dobro. Otkad je ovo napisano, mnogo se toga promijenilo: lingvisti su prepoznali ove probleme i mnogo više od toga, dok su filozofi bili pod-

---

⁹Otkad je ovo napisano, mnogo se toga promijenilo: lingvisti su prepoznali ove probleme i mnogo više od toga, dok su filozofi bili podstaknuti od strane lingvista da uvažavaju probleme koje ranije nisu zamijetili. /Bilješka dodana 1982. /

staknuti od strane lingvista da uvažuje probleme koje ranije nisu zamijetili. /Bilješka dodana 1982. /¹⁰

Konačno, od dubinske strukture su neki lingvisti tražili da reflektira o “unutarnjoj gramatici” govornika tog jezika. Naročito je Chomsky dokazivao da superiornost transformativne gramatike nad ostalim, koje bi jednako dobro mogle poslužiti za opisivanje totaliteta gramatičkih rečenica, leži u činjenici da se transformativna gramatika može tako izvesti da “odgovara lingvističkoj intuiciji izvornog govornika”. Problem je da se nađe relativno jasan test za to u kojim slučajevima teorija korespondira govornikovoju lingvističkoj intuiciji. Želim upozoriti da možemo ispuniti jednu vrstu empirijske obaveze prema toj ideji ako prihvatimo da je dubinska struktura logička forma. Valja razmotriti taj odlomak Chomskog¹¹.

Chomsky smatra da se sljedeće dvije rečenice razlikuju u dubinskoj strukturi, premda imaju istu površinsku strukturu:

- (1) I persuaded John to leave. /Nagovorio sam Johna da ode. /
- (2) I expected John to leave. /Očekivao sam da John ode. /

Dokaz se temelji poglavito na opažanju da, kada jedna umetnuta rečenica u rečenici kao što je (2) transformira u pasiv, rezultat je “kognitivno sinoniman” s aktivnom

---

¹⁰ Za razvijanje ove teme vidi G. Harman, “Logical form”, in: *Foundations in Language*, 9 (1972), 36-65.

¹¹ N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, 24.

formom; ali slična transformacija neće proizvesti sinoniman rezultat za analogiju u (1). Opažanje je sasvim korektno, ali kako pokazati da (1) i (2) imaju radikalno različite dubinske strukture? Taj dokaz većinom sugerira da teorija koja pripisuje različite strukture za (1) i (2) može biti jednostavnija nego neka koja to ne čini. No kako je naša lingvistička intuicija bila iskorištena da dokaže razliku, ovdje je nejasno.

No, naravno, Chomsky je u pravu: postoji razlika između (1) i (2) i to na dramatičan način objašnjava moment početka mišljenja u terminima za konstituiranje teorije istine. Međutim, ne trebamo ići dalje od pitanja za sematičku ulogu riječi “John” u obje rečenice. U (1) “John” se može zamijeniti svakim koreferirajućim izrazom bez promjene istinosne vrijednosti za (1); to nije istinito za (2). Doprinos kojeg ima riječ “John” za istinosne uvjete u (1) mora, prema tome, biti radikalno različit od njegovog doprinosa za istinosne uvjete u (2). Ovaj način pokazivanja da postoji razlika u semantičkoj strukturi (1) i (2) ne zahtijeva pozivanje na “govornikovo prećutno poznavanje” gramatike ili na “unutarnju kompetenciju idealnog prirođenog govornika”.¹² On se zasniva na eksplicitnom znanju da svaki govornik engleskog jezika posjeduje način na koji se (1) i (2) mogu mijenjati u istini pri supstitucijama za riječ “John”.

Ipak ove zadnje napomene ne nastaju tek zahvaljujući nekoj metodi za istinu. One pokazuju da se, imajući na

---

¹²Ibid., 22.

umu zahtjeve teorije istine, možemo pouzdati u pomoć našeg osjećanja za razlikovanje strukture između (1) i (2). Dosad je ipak dokaz na koji se pozivamo više od one vrste kojeg koristi Chomsky: glavna pitanja gubljenja ili suočavanja istinosne vrijednosti pri transformacijama. Bez dvojbe će takva razmatranja nastaviti da vode konstruktivne i analitičke napore lingvista kao što su dugo vremena vodile napore filozofa. Draž jedne teorije ove vrste kakvu smo prodiskutirali jeste u tome da naglašavanja strukture, ma kolik mogu biti korisna i bitna za otkrivanje podesne teorije, ne trebaju igrati direktnu ulogu u ispitivanju konačnog proizvoda.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

10.

Donald Davidson

ISTINA I ZNAČENJE

Većina filozofa jezika, a u novije vrijeme i neki lingvisti, smatraju da zadovoljavajuća teorija značenja mora opisati kako značenja rečenica /sentences / zavise od značenja riječi. Dokazuje se da kada se ne bi mogao osigurati takav opis /account / za neki određeni jezik, onda ne bi bilo moguće objasniti činjenicu da možemo naučiti taj jezik: ne bi bilo moguće objasniti činjenicu da ovladavanjem konačnog rječnika i konačno postavljenog skupa pravila postajemo sposobni da proizvodimo i razumijevamo svaku od potencijalno beskonačnog broja rečenica. Neću osporavati ove nejasne tvrdnje, u kojima slutim više od zrna istine.¹ Namjesto toga želim pitati šta za teoriju znači dati opis kakav smo upravo skicirali.

Jedan od prijedloga je da se počne tako što se svakoj riječi (ili nekom drugom važnom sintaktičkom karakteru) u rečenici doznači neki entitet kao njeno značenje. Tako bi mogli riječi “Theaiteetos” doznačiti Theaiteeta, a riječi “leti” svojstvo letenja u rečenici “Theaiteetos leti”.

---

¹Vidi: “Theories of Meaning and Learnable Languages” (Teorije značenja i jezici koji se mogu naučiti), u: *Inquiries into Truth and Interpretation* (Istraživanja o istini i interpretaciji), Clarendon Press, Oxford 1984.

Onda nastaje problem kako je značenje rečenica generirano iz tih značenja. Gledajući na povezivanje / spajanje kao na važan aspekt sintakse, možemo mu pripisati relaciju participacije ili oprimjeravanja / instantiating /; prema tome očigledno je da smo ovdje pokrenuli beskonačan regres. Frege je pokušao da izbjegne regres time što je rekao da su entiteti koji odgovaraju predikatima (na primjer) “nezasićeni” ili “nepotpuni”, nasuprot entitetima koji odgovaraju imenima, ali se čini da to učenje prije samo naznačava poteškoću nego što je rješava.

Stvar će se pokazati jasnom ako za trenutak pomislimo na kompleksne singularne izraze na koje se zajedno s rečenicom odnosi Fregeova teorija. Razmotrimo izraz “otac Annette” / “the father of Annette” / ; kako je značenje cjeline zavisno od značenja dijelova? Čini se da bi odgovor bio da je značenje izraza “ otac (... ..)” / “the father of” / takvo da se, kada ga postavimo pred singularni izraz, rezultat odnosi na / refers to / oca osobe na koju se odnosi singularni izraz. Kakvu ulogu u tom opisu igra nezasićeni ili nepotpuni entitet za koji stoji izraz “otac (... ..)”? Sve što se možemo domisliti da kazemo je da taj entitet “proizvodi” ili “daje” oca x kao vrijednost kada je argument x , ili da možda taj entitet preslikava ljude na njihove očeve. Možda neće biti jasno da li entitet, za koji bi stajao izraz “otac (... ..)” ispunjava bilo kakvu stvarnu objašnjavajuću funkciju sve dok se držimo individualnih izraza; umjesto toga zamislimo radije beskonačnu klasu izraza koju formiramo pišući izraz “otac (... ..)”

više puta ili nikako ispred izraza “Annette”. Lako je onda postaviti teoriju koja, za jedan proizvoljno odabrani između tih singularnih izraza, kaže na šta se odnosi / na šta referira: ako je taj izraz “Annette”, onda se odnosi / referira na Annette, jer ako je termin kompleksan i ako ga sačinjava “otac (... ..)” postavljen pred singularni termin t , onda se odnosi na oca osobe na koju se odnosi t . Očigledno je da u postavljanju ove teorije ne ukazujemo, niti nam je to potrebno, ni na jedan entitet koji bi odgovarao izrazu “otac (... ..)”.

Bilo bi neprikladno prituživati se da ova načelna teorija upotrebljava riječ “otac (... ..)” u određivanju referencije izraza koji sadrže tu riječ. Jer zadatak je bio da se da značenje svih izraza u jednom određenom beskonačnom skupu na osnovu značenja dijelova; nije bilo uvjetovano za izvršenje zadatka da se da i značenje atomskih dijelova. Na drugoj strani sada je jasno da zadovoljavajuća teorija značenja kompleksnih izraza ne zahtjeva nužno entitete kao značenja svih dijelova. To nas upućuje da preformuliramo naš zahtjev u pogledu zadovoljavajuće teorije značenja tako da ne sugerišemo da individualne riječi moraju uopšte imati neka značenja, u bilo kojem smislu koji transcendirira činjenicu da te riječi imaju sistematski uticaj na značenja rečenica u kojima se javljaju. U stvari, navedeni primjer možemo poboljšati tako što ćemo utvrditi kriterij uspješnosti: ono što smo htjeli, i što smo dobili, jeste teorije koja uključuje / enteils / svaku rečenicu u formi “ t se odnosi na x ”, gdje je “ t ”

zamjenjeno sa strukturalnim opisom² singularnog izraza, a “ x ” je zamjenjeno samim tim izrazom. Nadalje, naša teorija ispunjava svoj zadatak a da se ne poziva na bilo kakav semantički pojam osim osnovnog “odnosi se na” / “refers to” /. Konačno, teorija jasno predlaže učinkovitu proceduru s kojom, za bilo koji singularni izraz u svijetu te teorije, određujemo na šta se taj izraz odnosi.

Teorija s tako očitim odlikama zaslužuje širu aplikaciju. Postupak koji je u tu svrhu predložio Frege posjeduje brilijantnu jednostavnost: računajte predikate kao poseban primjer funkcijskih izraza, a rečenice kao poseban primjer kompleksnih singularnih izraza. No sada ako hoćemo da nastavimo u dosadanjem (implicitnom) pravcu, da značenje singularnog izraza identificiramo s njegovom referencom, pojavljuje se teškoća. Do nje dolazi tako što učinimo dvije racionalne pretpostavke: da logički ekvivalentni singularni izrazi imaju istu referencu, i da se referenca singularnog izraza ne mijenja ako u njoj sadržani singularni izraz zamijenimo s drugim koji ima istu referencu. Uzmimo sada da su “ R ” i “ S ” skraćénice za bilo koje dvije rečenice s istom istinosnom vrijednosti. Tada sljedeće četiri rečenice imaju istu referencu:

(1) R

(2) $x (x = x . R) = x (x = x)$

(3) $x (x = x . S) = x (x = x)$

(4) S

---

² “Strukturalni opis” nekog izraza opisuje taj izraz kao spajanje / concatenation / elemenata uzetih iz jedne fiksirane konačne liste (na primjer riječi ili slova).

(1) i (2) su logički ekvivalentni, kao što su (3) i (4), dok se (3) razlikuje od (2) samo u tome što sadrži singularni izraz “ $x (x = x \cdot S)$ ” tamo gdje 2) sadrži “ $(x = x \cdot R)$ ”, a oni se odnose na istu stvar ako R i S imaju istu istinosnu vrijednost. Stoga bilo koje dvije rečenice imaju istu referencu ako imaju istu istinosnu vrijednost.³ I ako je značenje rečenice ono na šta se ona odnosi, onda moraju biti sve rečenice s istom istinosnom vrijednosti sinonimne – što je jedan neprihvatljiv rezultat.

Očito je da moramo napustiti dosadašnji pristup kao put do teorije značenja. To je tačka na kojoj je prirodno obratiti se za pomoć u razlikovanju između značenja i reference. Teškoća je, tvrdi nam se, u tome što su pitanja o referenci općenito naseljena / opterećena van-jezičkim činjenicama, dok pitanja značenja nisu, a činjenice mogu izjednačiti reference izraza koji nisu sinonimni. Ako hoćemo teoriju koja daje značenje (kao različito od reference) svake rečenice, onda moramo početi sa značenjem (kao različitim od reference) dijelova.

Sve do sada smo išli Fregeovim stopama; zahvaljujući njemu put je dobro poznat i čak dobro otrcan. No rado bih sada da upozorim da smo prispjeli u slijepu ulicu: skretanje s reference k značenju ne vodi upotrebljivom opisu toga kako su značenja rečenica zavisna od značenja

---

³ Argumentacija je preuzeta od Fregea. Vidi: A. Church, *Introduction to Mathematical Logic*, (Uvod u matematsku logiku), sv. 1, Princeton University Press, Princeton 1956, str. 245. Možda nije loše spomenuti da ta argumentacija nije zavisna niti od jedne pojedinačne identifikacije entiteta na koje se – po pretpostavljanju – rečenice odnose.

riječi (ili od drugih strukturalnih crta / karaktera) iz kojih su sastavljene. Upitajmo se npr. za značenje rečenice “Theaiteetos leti”. Fregeovski odgovor bi bio nešto nalik ovome: ako je dato značenje izraza “Theaiteetos” kao argument, onda značenje izraza “leti” daje značenje izraza “Theaiteetos leti” kao vrijednost argumenta. Ispraznost tog odgovora je očigledna. Htjeli smo znati šta je značenje izraza “Theaiteetos leti”; ništa se ne napreduje kada se tvrdi da je to značenje izraza “Theaiteetos leti”. Toliko smo ipak znali prije nego se pojavila neka teorija. U pseudo opisu koji nam je upravo dat bio je uzaludan govor o strukturi rečenice i o značenju riječi, jer nije imao nikakvu ulogu u proizvodnji datog opisa značenja rečenice.

Ovdje će postati još očitiji kontrast između realnog i namjeravanog opisa ako tražimo teoriju koja bi bila analogna minijaturnoj teoriji reference singularnih termina kakvu smo upravo skicirali, ali različitu u tome što bi se bavila sa značenjima umjesto s referencama. Ta analogija zahtjeva teoriju čije su kosekvence sve rečenice u formi “*r* znači *z*” gdje je “*r*” zamjenjeno strukturalnim opisom rečenice a “*z*” singularnim izrazom koji se odnosi na značenje te rečenice; povrh toga teorija mora osigurati učinkovitu metodu dolaženja do značenja neke arbitrarne strukturalno opisane rečenice. Ako bi taj kriterij bio zadovoljen, sigurno je da bi se našao artikuliraniji način za referiranje na značenja, nego što

su bili svi koje smo vidjeli do sada.⁴ Značenja kao entiteti ili s tim povezan pojam sinonimije dopuštaju nam da formuliramo sljedeće pravilo koje povezuje rečenice i njihove dijelove: sinonimne su one rečenice čiji su odgovarajući dijelovi sinonimni (izraz “odgovarajući” bi ovdje naravno trebalo bolje odrediti). U teorijama kakva je Fregeova mogu značenja kao entiteti povremeno obavljati ulogu reference i tako izgubiti svoj status entiteta koji su različiti od reference. Paradoksalno je da jedina stvar koju izgleda da značenja ne mogu obaviti jeste da naulje točkove teorije značenja – bar tako dugo dok od takve teorije tražimo da ne-trivijalno odredi značenje svake rečenice u jeziku. Moj prigovor protiv značenja u teoriji značenja nije da su ona (značenja) apstraktna ili da su uvjeti njihove identičnosti nejasni, nego da nemaju nikakve dokazne upotrebe.

Na ovom mjestu možemo uvesti još jednu drugu misao koja daje nadu. Pretpostavimo da imamo zadovoljavajuću teoriju sintakse za naš jezik, teoriju koju sačinjava učinkovita metoda kojom za svaki arbitrarni izraz utvrđuje da li kao izoliran ima ili nema smisla (tj. rečenica), i kao što je uobičajeno, uzmimo da ta metoda uključuje još posmatranje svake rečenice kao sastavljene na dopušten

---

⁴ Moglo bi se pomisliti da je Church u “A Formulation of the Logic of Sense and Denotation” (Formulacija logike smisla i denotacije, vidi: *Structure, Method and Meaning: Essays in Honour of H. M. Sheffer*, ed. P. Henle, H. M. Kallen i S. K. Langer, Liberal Arts Press, New York 1951.) dao teoriju značenja koja suštinski upotrebljava značenja kao entitete. Međutim, to nije slučaj: Churchove logike smisla i denotacije su interpretirane kao da se odnose na značenja, ali one ne pominju značenja izraza te tako ne mogu biti teorije značenja u smislu u kojem raspravljamo ovdje.

način iz elemenata uzetih iz fiksirane konačne zalihe atomskih sintaktičkih elemenata (tačnije, riječi). Misao koja budi nadu jeste da će nam tako zamišljena sintaksa dati semantiku kada joj pridodamo rječnik značenja za svaki sintaktički atom. Nade će međutim splasnuti ako očekujemo da će semantika obuhvatiti takođe i teoriju značenja u našem smislu, budući da poznavanje strukturalnih karakteristika zbog kojih neka rečenica ima značenje, plus poznavanje značenja i najmanjih dijelova, ne doprinosi poznavanju toga šta rečenica znači. Takav zaključak je lako ilustrirati rečenicama vjerovanja. Njihova sintaksa je relativno neproblematična. A ipak pridodavanje rječnika ne rješava standardni semantički problem koji se sastoji u tome da ne možemo, na osnovu onoga što znamo o značenjima riječi u njima, opisati čak niti istinosne uvjete za takve rečenice. Situacija se neće radikalno promijeniti ako bi izoštrenijim rječnikom indicirali koje se značenje ili značenja jednog dvosmislenog izraza pojavljuju u svakom od njegovih mogućih konteksta; problem rečenica vjerovanja ostaje i nakon što se te dvosmislenosti razriješe.

Činjenica da rekurzivna sintaksa kojoj je pridodat rječnik nije nužno i rekurzivna semantika bila je skrivena u nekim novijim lingvističkim spisima prodorom semantičkih kriterija u raspravljanje o namišljenim sintaktičkim teorijama. Ako bi semantički kriteriji bili jasni, stvar bi se svela na nedužnu razliku u terminologiji ; ali nisu. Iako postoji slaganje oko toga da je

centralni zadatak semantike da dâ semantičku interpretaciju (značenje) svake rečenice u jeziku, nigdje se u lingvističkoj literaturi, koliko ja znam, ne može naći jasan opis kako teorija ispunjava taj zadatak, ili pak kako znamo da je zadatak izvršen. Kontrast prema sintaksi je nevjerovatan. Glavni zadatak skromne sintakse je da okarakterizira *značenjskost* / *meaningfulness* / (ili rečeničnost / *sentencehood* /). U pravilnost takve karakterizacije možemo imati toliko povjerenja koliko ga imamo u reprezentativnost našeg uzorka i naše sposobnosti da kažemo kada pojedinačni izrazi imaju značenje (jesu rečenice). Kakav jasan i analogan zadatak i provjera postoji onda za semantiku?⁵

Najprije smo odlučili da nećemo prtpostavljati da dijelovi rečenica imaju značenja osim u ontološki neutralnom smislu tako što sistematski doprinose značenju rečenica u kojima se pojavljuju. Pošto nam postuliranje značenja nije donijelo ništa, vratimo se sada k ranijem uvidu. Jedan od pravaca koji je moguć jeste jedan određeni holistički pogled na značenje. Ako je rečenica u svom značenju zavisna od svoje strukture, i ako mi

---

⁵ Za novije shvatanje uloge semantike u lingvistici vidi Noam Chomsky, "Topics in the Theory of Generative Grammar" (Teme iz teorije generativne gramatike), u: *Current Trends in Linguistics*, 3. ed. T. A. Sebeok, Mouton, The Hague 1966. U tom članku Chomsky: (1) naglašava središnju važnost semantike u lingvističkoj teoriji, (2) dokazuje superiornost transformacijskih gramatika nad frazno-strukturnim gramatikama uglavnom na osnovu tvrdnje da premda su frazno-strukturne gramatike mogu biti adekvatne za određivanje rečeničnosti (bar) za neke prirodne jezike, one ipak nisu adekvatne za utemeljivanje semantike, i (3) opetovano spominje "previše primitivno stanje" semantičkih pojmova i primjećuje da se pojam semantičke interpretacije "još uvijek opire svakoj dubljoj analizi".

razumjevamo značenje svakog dijela u strukturi jedino kao neku apstrakciju od totaliteta rečenica u kojima ono nastupa, onda možemo navesti značenje bilo koje rečenice (ili riječi) jedino navođenjem značenja svake rečenice (i riječi) u jeziku. Frege je tvrdio da samo u kontekstu jedne rečenice riječ ima neko značenje ; mogao je u istom duhu dodati da samo u kontekstu jezika jedna rečenica (pa prema tome i jedna riječ) ima značenje.

Taj stupanj holizma već je bio prisutan implicitno u sugestiji da jedna adekvatna teorija značenja mora uključivati sve rečenice u formi “*r* znači *z*”. Buduci da se nismo mogli pomoći sa značenjima rečenica ništa više nego sa značenjima riječi, neka nam se sada dopusti da pitamo da li se možemo osloboditi neprijatnih singularnih termina za koje se pretpostavlja da zamjenjuju “*z*” i da se odnose na značenja. U jednom smislu nista ne bi bilo lakše: samo se napiše “*r* znači, da *p*” i zamisli se da “*p*” zamjenjuje neku rečenicu. Kao što smo vidjeli rečenice ne mogu imenovati značenja i rečenice pred kojima stoji “da” nisu uopće imena, osim ako se tako ne odlučimo. Svejedno se čini da smo se sada našli u nepriključici druge vrste ; pošto je razumno očekivati da ćemo u sukobu s logikom naizgled ne-ekstenzivnog “znači, da” naletiti na tako teške probleme kakvi su oni koje bi riješila naša teorija – ili možda identične njima.

Koliko znam jedini način da se ukloni ova teškoća je jednostavan i radikalno. Strahovanje da smo se upleli u intenzionalnost dolazi od upotrebe riječi “znači, da”

kao umetka između rečenice i rečenice, no moguće je da uspješnost našeg pothvata ne zavisi od tog umetka nego od onoga čemu se dodaje. Teorija će obaviti svoj posao ako za svaku rečenicu r u jeziku kojeg proučavamo pribavi prikladnu rečenicu (koja će zamijeniti “ p ”) koja, na neki način koji tek treba razjasniti, “daje značenje” r . Jedan od očitih kandidata za prikladnu rečenicu je upravo samo r , ako je jezik objekt sadržan u metajeziku; drugačije je to prijevod r u metajezik. Kao posljednji drski korak dopustimo sebi da poziciju koju zaposjeda “ p ” tretiramo ekstenzionalno: da se to provede treba odbaciti opskurni izraz “znači, da”, rečenicu koja zamjenjuje “ p ” obezbjediti s vlastitim rečeničnim veznikom, i opis koji zamjenjuje “ r ” snabdjeti njegovim vlastitim predikatom. Prihvatljiv rezultat je

(I) r je I ako i samo ako p .

Od teorije značenja za jezik J zahtijevamo da, bez pozivanja na neke (dodatne) semantičke pojmove, postavi dovoljna ograničenja za predikat “je I ”, tako da uključi sve rečenice dobijene iz sheme (I), kad se “ r ” zamjeni sa strukturalnim opisom rečenice u J , a “ p ” samom tom rečenicom.

Bilo koja dva predikata koja zadovoljavaju ovaj uvjet imaju istu ekstenziju⁶, tako da ako je metajezik dovoljno bogat ništa ne stoji na putu da ono što ja zovem te-

⁶Ako, naravno, pretpostavimo da se ekstenzija tih predikata ograničava na rečenice u J .

orijom značenja postavimo u formu eksplicitne definicije predikata “je T ”. No, bilo da je eksplicitno definiran ili rekurzivno okarakteriziran, jasno je da će rečenice na koje je primjenjen predikat “je T ” biti upravo samo istinite rečenice u J jer je uvjet kojeg smo postavili za zadovoljavajuću teoriju značenja, u suštini, Tarskijeva konvencija $I /$ Convention $T /$ koja provjerava adekvatnost formalne semantičke definicije istine.⁷

Put do ove tačke bio je naporan, no zaključak je moguće izvesti jednostavno: teorija značenja za jezik J pokazuje “kako su značenja rečenica zavisna od značenja riječi”, ako sadrže (rekurzivnu / ponovljenu) definiciju istine – u J . I bar za sada nemamo nikakve druge ideje kako bi se dohvatili stvari. Važno je naglasiti da pojam istine nije igrao nikakvu vidljivu ulogu u postavljanju našeg početnog problema. Taj problem je, pošto je pročišćen, doveo do shvatanja da adekvatna teorija značenja mora okarakterizirati predikat koji ispunjava izvjesne uvjete. Zapravo je bilo otkriće da je takav predikat primjenjiv egzaktno na istinite rečenice. Nadam se da se ono što govorim može opisati dijelom kao odbrana filozofskog značaja Tarskijevog semantičkog pojma istine. No, moja odbrana je samo u jednoj, ako uopće postoji, daljnjoj vezi s pitanjem da li je pojam, za kojeg je Tarski pokazao kako ga treba definirati, filozofski zanimljiva koncepcija istine, ili s pitanjem da li je Tarski unio

---

⁷ A. Tarski, “The Concept of Truth in Formalized Languages” (Koncept istine u formaliziranim jezicima), u: *Logic, Semantics, Mathematics*. Clarendon Press, Oxford 1956.

kakve svjetlosti u svakodnevnu upotrebu takvih riječi kakve su “istinito” i “istina”. Nesretna je okolnost da je prašina koju su podigle jalove i prazne bitke oko tih pitanja onemogućila onima koje jezik teorijski zanima – filozofima, logičarima, psiholozima i lingvistima, – da u semantičkom konceptu istine (pod bilo kakvim imenom) sagledaju pritajeno i snažno utemeljenje jedne kompetentne teorije značenja.

Svakako da nema nikakvog razloga za prikrivanje očigledne povezanosti između definicije istine takve vrste za koju je Tarski pokazao kako je treba konstruirati, i pojma značenja: povezanost je u ovome: definicija djeluje tako što daje nužne i dovoljne uvjete za istinu svake rečenice, a određivanje istinosnih uvjeta jeste način utvrđivanja značenja rečenice. Ako znamo semantički koncept istine za neki jezik, time znamo šta za neku rečenicu – za bilo koju rečenicu – znači da je istinita, a to zapravo znači, u jednom dobrom smislu koji možemo pripisati tom izrazu, isto kao i razumjeti taj jezik. U svakom slučaju to je moj izgovor za važnost sadašnje rasprave koja je podesna da šokira stare (znalce); za moju divlju upotrebu riječi “značenje”, koju ja zovem teorija značenja, nakon svega se pokazalo da uopće ne upotrebljava značenja, ni rečenica ni riječi. Doista pošto definicija istine Tarskijevog tipa pruža sve što smo do sada tražili od teorije značenja jasno je da takva teorija bez poteškoća ulazi u ono što Quine zove “teorija reference” i što je različito od toga šta imenuje “teorija značenja”.

Toliko u prilog onoga šta ja zovem teorija značenja, i toliko možda protiv toga da je tako imenujem.⁸

Teorija značenja (u mojem malo perverznom smislu) je empirijska teorija, a njena ambicija je da objasni djelovanje prirodnog jezika. Kao svaku drugu teoriju nju možemo testirati tako da neke njene konsekvence uporedimo s činjenicama. U navedenom primjeru je to lahko jer je teorija okarakterizirana time što proizvodi beskonačan tok rečenica u kojem svaka daje istinosne uvijete za neku rečenicu; treba uzeti samo slučajeve uzoraka i pitati da li su istinosni uvjeti za neku rečenicu, za koju teorija tvrdi da su postavljeni, zaista uvjeti. Jedan tipičan primjer provjere mogao bi uvrstiti odlučivanje da li rečenica “Snijeg je bijel” je istinita ako i samo ako je snijeg bijel. Neće svi primjeri biti tako jednostavni (iz razloga koji će biti naznačeni), no jasno je da ta vrsta provjere ne zahtjeva da tražimo dlaku u jajetu. Izoštrena koncepcija o tome šta konstituira teoriju na tom području nudi jedan privlačan kontekst za postavljanje dubokih pitanja o tome kada je teorija jezika pravilna i kako da je provjerimo. No poteškoće su teorijske, a ne praktične. Pri aplikaciji je poteškoća u tome da dobijemo teoriju koja bar približno djeluje; da li je ispravna,

---

⁸ No za potporu mojoj upotrebi mogao bi se navesti Quine: “... što se tiče značenja... možemo reći da je riječ određena u istom opsegu u kojem su određeni istinitost ili laznost njenih konteksta.” (*Truth by Convention*, Istina po konvenciji), u: *The Ways of Paradox*. Random House, New York 1966, str. 82). Pošto istinosna definicija određuje istinosnu vrijednost svake rečenice u jeziku objektu (u odnosu prema rečenici u meta jeziku), time određuje značenje svake riječi i svake rečenice. To će očigledno opravdati naslov Teorija značenja.

to može svako reći.⁹ Nije teško vidjeti zašto je to tako. Teorija ne otkriva ništa novo o uvjetima pod kojim je jedna individualna rečenica istinita; ona ne čini te uvjete ništa jasnijim nego što to omogućava sama rečenica. Posao teorije je u povezivanju poznatih istinosnih uvjeta svake rečenice s onim aspektima (“riječima”) rečenice koji se ponovo pojavljuju u drugim rečenicama, a kojima se u drugim rečenicama može pripisati identične uloge. U takvoj jednoj teoriji empirijska moć je zavisna od uspješnosti u obnavljanju strukture vrlo komplicirane sposobnosti – sposobnosti da govorimo i razumijevamo jezik. Razmjerno lahko možemo reći kada se pojedinačne tvrdnje teorije podudaraju s našim shvatanjima jezika; to je u skaldu sa skromnim uvidom u to kako djeluje mašinerija naših jezičkih tekovina.

Primjedbe iz zadnjeg paragrafa odnose se direktno samo na posebni primjer u kojem je pretpostavljeno da je jezik za kojeg karakteriziramo istinu dio jezika kojeg upotrebljava i razumije onaj ko vrši karakterizaciju. Pod tim okolnostima će se sastavljač teorije, kao što je uobičajeno i kada je moguće, okoristiti za prednost koju daje gradnja-u-metajeziku koji osigurava ekvivalentnu rečenicu svakoj rečenici u jeziku objektu. Pa ipak nas ta činjenica ne bi smjela zavesti u mišljenju da je neka

---

⁹Ovo je samo jedan primjer: jasno je da se u prilog teoriji ubraja to da sadrži / uključuje “Snijeg je bijel” je istinito ako i samo ako je snijeg bijel”. No isplanirati teoriju koja će da to uključi (i koja pri tome djeluje za sve rečenice koje su u vezi) nije trivijalna stvar. Nije mi poznata ni jedna potpuno zadovoljavajuća teorija koja se uspješno nosi s upravo tim primjerom (problem “mas-termina”).

teorija koja uključuje “ “Snijeg je bijel” je istinito ako i samo ako je snijeg bijel” u bilo kojem smislu ispravnija od neke teorije koja namjesto toga uključuje:

(R) “Snijeg je bijel” je istinita ako i samo ako je trava zelena,

ako smo naravno o istinitosti (R) tako sigurno osvjedočeni, kao što smo osvjedočeni o istinitosti njenog glasovitijeg prethodnika. Ipak (R) možda neće ohrabriti isto povjerenje da je teorija koja je uključuje zaslužila da se nazove imenom teorije značenja.

Malodušju koje nam prijeti možda se možemo oduprijeti na sljedeći način. Grotesknost (R) ne donosi sama po sebi ništa protiv teorije čija je ona konsekvenca, ako ta teorija obezbjeđuje pravilne konsekvence za svaku rečenicu (na temelju svoje strukture, jer ne postoji drugi način). Nije lahko vidjeti kako bi (R) moglo učestvovati u nekom takvom projektu, no ako bi to bilo – tj. ako bi (R) proizilazilo iz karakterizacije predikata “je istinito”, čiji bi rezultat bio jednako povezivanje istina s istinama i neistina s neistinama, onda po mojem mišljenju u ideji značenja ne bi preostalo ništa više suštinskog što bi trebalo uloviti.¹⁰

Ono što stoji na desnoj strani bikondicionala u rečenicama oblika “r je istinito, ako i samo ako p”, kada su

¹⁰ Kričari su često propustili da primjete suštinski uvjet koji se spominje u ovom paragrafu. Stvar je u tome da (S) ne bi moglo pripadati ni jednoj razumno jednostavnoj teoriji koja bi dala pravilne istinosne uvjete za “Ovo je snijeg” i “Ovo je bijelo”. (Vidi raspravu o indeksikalnim izrazima u nastavku.) / Primjedba dodata 1982. /

takve rečenice konsekvence teorije istine, ne ispunjava svoju namjenu u određivanju značenja time što se pretvara da je sinonimno, nego time što dodaje slici još jedan potez / karakter, koji – uzet u cjelini – govori sve što je moguće znati o značenju r; taj potez / karakter je dodat zbog činjenice da je rečenica koja zamjenjuje “p” istinita ako i samo ako je istinita.

Možda bi pomoglo da sebi predstavimo da je (R) prihvatljiva, ako je prihvatljiva, zato što smo odvojeno sigurni u istinitost izraza “Snijeg je bijel” i “Trava je zelena”; a u slučajevima u kojima nismo sigurni u istinitost rečenice, možemo povjerovati u karakterizaciju istinosnog predikata jedino ako se ta rečenica pojavi u paru s nekom drugom za koju već imamo dobar razlog vjerovati da je ekvivalentna prvoj. Za nekoga ko bi iz bilo kojeg razloga sumnjao o boji snijega i trave, ne bi bilo preporučljivo da prihvati teoriju koja bi proizvela (R), čak i ako bi njegova sumnja u oba slučaja imala isti stupanj, sem ako ne bi mislio da je boja jednog povezana s bojom drugog.¹¹ Sveznalaštvo je očito sposobno da pribavi i bizarnije teorije značenja nego sama ignorancija; no onda sveznalaštvo ima manju potrebu za komunikacijom.

---

¹¹ Ovaj paragraf je konfuzan. Trebao bi da kaže da su rečenice teorije empirijske generalizacije o govornicima, i da zato moraju biti ne samo istinite nego i zakonite / lowlike /. (S) vjerovatno nije zakon posto ne može poduprijeti odgovarajuće kontrafaktičke primjere. Važno je dakle da se evidencija / dokaz toga da prihvatamo (u odnosu na vrijeme i govornike) istinosne uvjete za “Ovo je snijeg” temelji na uzročnoj vezi između govornikovog slaganja s tom rečenicom i demonstrativnom prezentacijom snijega. Za dalju raspravu vidi esej 12. (Replay to Foster) “Odgovor Fosteru” u: *Inquiries into Truth and Interpretation*. / Primjedba dodana 1982. /

Naravno, mora biti moguće za govornika nekog jezika da konstruira teoriju značenja za govornika nekog drugog jezika, premda u tom slučaju empirijska provjera ispravnosti teorije neće biti trivijalna. Kao i ranije, cilj teorije će biti beskonačna korelacija rečenica koje su iste po istinitosti. No ovaj put onaj ko gradi teoriju ne smije pretpostavljati da ima direktan uvid u moguće ekvivalencije između njegovog vlastitog jezika i stranog jezika. Njegov zadatak je da ustanovi, kako god je to moguće, koje rečenice u svom vlastitom jeziku drži istinitim (ili još bolje, u kojem stepenu ih drži istinitim). Zatim će lingvist pokušati da konstruira karakterizaciju istine – za – stranca koja, u najvećoj mogućoj mjeri, služi da preslika rečenice koje drži istinitim (ili neistinitim) stranac, na rečenice koje drži istinitim (ili neistinitim) lingvist. Ako se posumnja da nema potpune korespondencije / preslikavanja, tada je preostatak rečenica, koje se drže istinitim, a prevedene su rečenicama koje se drže neistinitim (i obratno), margina za grešku (tuđu ili vlastitu). Tolerancija / širokogrudnost / charity / u interpretiranju riječi i misli drugih ljudi neizbježna je također i u jednom drugom pravcu: baš kao što moramo maksimalizirati slaganje, ili drugačije rizikujemo da nećemo razumjeti o čemu stranac govori, isto tako moramo maksimalizirati konzistentnost sa samim sobom / self-consistency / koju mu pripisujemo jer inače nećemo njega razumjeti. Nije moguće naći ni jednog izoliranog principa za optimalnu toleranciju / širokogrudnost;

zbog toga te zahtjeve kojima mora udovoljiti teorija ne određuju nikakve pojedinačne teorije. U teoriji radikalnog Prijevoda (kako je zove Quine), pitanja o tome šta stranac hoće da kaže nije moguće potpuno razdvojiti od pitanja šta on vjeruje. Ne znamo šta neko hoće da kaže, ako ne znamo šta on vjeruje; ne znamo šta neko vjeruje, ako ne znamo šta hoće da kaže. U radikalnoj interpretaciji možemo, iako samo nepotpuno, prodrijeti u taj krug zato što ponekad možemo ustvrditi da se neki govornik slaže s rečenicom koju mi ne razumijemo.¹²

Na nekoliko posljednjih strana pitao sam se kako je moguće provjeriti teoriju značenja koja ima formu definicije istine, a hladnokrvno sam ignorirao ranije pitanje da li uopće postoji kakva ozbiljna mogućnost da se može dati takva teorija za prirodni jezik. Kakve su mogućnosti za formalnu semantičku teoriju prirodnog jezika? Po Tarskom vrlo skromne i vjerujem da se većina logičara, filozofa jezika i lingvista s njim slažu.¹³ Neka mi je dopušteno da po svojem umjenju raspršim taj pesimizam.

---

¹² Ovaj nacrt o tome kako teorija značenja može biti provjerena / testirana za jedan strani jezik duguje svoju inspiraciju Quineovom opisu radikalnog prijevoda u poglavlju II djela *Word and Object* (Riječ i predmet), MIT Press, Cambridge 1960. S prijedlogom da bi jedna prihvatljiva teorija radikalnog prijevoda trebala imati formu rekurzivne karakterizacije istine idem dalje od Quinea. Pri kraju ovog teksta u diskusiji o demonstrativima pokazaće se još jedna važna tačka oko koje se slažemo.

¹³ Koliko ja znam, jako su malo raspravljali da li je za prirodni jezik moguće dati formalnu definiciju istine. No u jednom općenitijem smislu mnogi su predlagali da se koncepti formalne semantike trebaju primjeniti na prirodni jezik. Vidi npr. priloge od Yehoshua Bar-Hillel i Evert Beth u: *The Philosophy of Rudolf Carnap*, ed. P. A. Schilpp, Open Court, La Sall 1963, i Bar-Hillelov spis "Logical Syntax and Semantics", *Language* 30, 1954.

Ono što mogu da učinim ovdje, naravno u generalnom i programatskom smislu, jeste da će se dokaz o pudingu zasigurno naći u dokazu pravih teorema.

Prvi odsjek svojeg klasičnog eseja o konceptu istine u formaliziranim jezicima Tarski je zaključio naglašavajući sljedeće primjedbe pisane kurzivom:

... Sama mogućnost konzistentne upotrebe izraza “ istinita rečenica “, koja bi bila u suglasju s zakonima logike i u duhu svakodnevnog jezika, izgleda vrlo upitno i konzekventno tome ista sumnjičavost odnosi se na mogućnost konstruiranja definicije toga izraza. (str. 165)

Na kraju istog eseja vraća se ovoj temi:

... kada koncept istine (jednako kao i druge semantičke koncepte) primjenimo na kolokvijalni / razgovorni jezik zajedno s normalnim zakonima logike, to nas neizbježno vodi u konfuzije i proturječja. Ko god želi, unatoč svim poteškoćama, da uz pomoć egzaktnih metoda sačini semantiku kolokvijalnog jezika, bit će prisiljen da se najprije prihvati nezahvalnog zadatka da taj jezik reformira. Naći će da je neophodno definirati njegovu strukturu, da treba nadvladati dvosmislenost izraza koji se u njemu pojavljuju, i na kraju će još morati taj jezik razdijeliti na niz jezika sa sve većim i većim opsegom, od kojih svaki prema narednom stoji u istoj relaciji u kojoj stoji formalizirani jezik prema svom metajeziku. Ipak bi se moglo posumnjati u to da će jezik

svakodnevnog života, nakon što ga se na taj način “racionalizira” jos uvijek sačuvati svoju prirodnost i neće li radije preuzeti karakteristične značajke formaliziranih jezika. (str. 267)

Izdvajaju se dvije teme: da univerzalni karakter prirodnih jezika vodi u kontradikciju (semantički paradoksi), i da su prirodni jezici suviše konfuzni i amorfnji da bi se na njih mogle primjeniti formalne metode. Prva tema zaslužuje ozbiljan odgovor i volio bih da ga imam. Kako to nije slučaj, reći ću samo zašto smo, po mom mišljenju, ovlaštteni da nastavimo bez prethodnog dezinficiranja tog pojedinačnog izvora konceptualne tjeskobe. Semantički paradoksi nastaju kada je doseg kvantifikatora u jeziku objektu na izvjestan način suviše tolerantan. Stvarno nije jasno zašto bi bilo nekorektno prema urdu jeziku ili prema vendiš jeziku kad bi se mislilo da doseg njihovih kvantifikatora nije dostatan da proizvede eksplicitnu definiciju za “istinita-u-urdu” ili “istinita-u-vendišu” (rečenica). Ili, ako se tema stavi u druge, mada ne i ozbiljnije riječi, moguće je da će u prirodi same stvari uvijek biti nešto što u razumijevanju jezika nekog drugog poimamo (koncept istine), a što njemu ne možemo saopštiti. U svakom slučaju većina problema koji su općenito filozofski interesantni nastaju u nekom fragmentu relevantnog prirodnog jezika o kojem se može misliti da sadrži vrlo malo teorije skupova. Te primjedbe se naravno ne podudaraju s tvrdnjom da su prirodni jezici univerzalni. Ali sada kad znamo

da ta univerzalnost vodi u paradoks, ta se tvrdnja čini sumnjiva.

Tarskijeva druga primjedba je da bi prirodni jezik morali reformirati tako da se više ne bi mogao prepoznati, prije nego što bi na njega primjenili formalne semantičke metode. Ako je to tačno, tada je to fatalno za moj projekt, pošto zadatak teorije značenja, kako je ja vidim, nije u tome da mijenja, poboljšava ili reformira jezik, nego da ga opiše / to describe / i razumije. Pogledajmo i pozitivnu stranu. Tarski je pokazao kako treba dati teoriju za interpretirane formalne jezike raznih vrsta; uzmimo jedan koji bi bio što je moguće više sličan engleskom. Pošto smo taj novi jezik objasnili u engleskom, a uz to on i sadrži dosta engleskog, stoga ne samo da ga možemo, nego po mom mišljenju i moramo posmatrati kao dio engleskog jezika za one koji ga razumiju. Za taj fragment engleskog imamo, *ex hypothesi*, teoriju kakvu smo zathtjevali. I ne samo to; kad smo taj dodatni jezik interpretirali u starom engleskom time smo nužno namignuli na povezanost između starog i novog engleskog. Gdjegod da postoji rečenica u starom engleskom s istim istinosnim uvjetima kao kod rečenica u dodatnom engleskom možemo proširiti teoriju toliko da ih uključimo u sebe. Veći dio onoga što trebamo jeste u tome da koliko je moguće mehaniziramo postupak koji sada obavljamo uz pomoć vještine kada ordinarni engleski prevodimo u jednu ili drugu kanonsku notaciju. Nije stvar u tome da je kanonska notacija bolja od grubog izvornog

idioma, nego više u tome da, ako znamo za koji idiom je kanonska notacija kanonska, onda za idiom imamo toliko dobru teoriju koliko je dobra njegovom vještačkom prijatelju.

Filozofi su se dugo vremena bavili teškim poslom primjene teorije na obični jezik tako što su odgovarajuće rečenice u lokalnom jeziku povezivali s rečenicama za koje su imali teoriju. Fregeov veliki doprinos bio je u tome što je pokazao kako je moguće ukrotiti izraze “svi”, “nek”, “svaki”, “kojigod”, “nijedan” i njima odgovarajuće zamjenice u nekim od njihovih upotreba; po prvi put je bilo moguće sanjati o formalnoj semantici za značajan dio prirodnog jezika. Taj san se na oštar način obistinio s djelom Tarskog. Sramotno bi bilo ne primjetiti činjenicu da smo kao rezultat ova dva veličanstvena dostignuća, Fregovog i Tarskog, dobili dubok uvid u strukturu naših maternjih jezika. Filozofi s logičkim sklonostima započinjali su tamo gdje je bilo teorije i nastavljali su posao u pravcu komplikacija prirodnog jezika. Savremeni lingvisti, s ciljem koji se ne može lahko prepoznati kao različit, započinju s ordinarnim jezikom i rade u pravcu opće teorije. Ako bilo koja strana bude uspješna, mora doći do susreta. Skorašnje djelo Chomskog i drugih u mnogo čemu je doprinjelo da su kompleksnosti prirodnih jezika došle u doseg ozbiljne teorije. Na primjer: pretpostavimo da se uspije dati istinosne uvjete za neko značajno područje aktivnih rečenica. Tada bi uz pomoć formalne procedure svaku takvu rečenicu

mogli transformirati u odgovarajuću pasivnu rečenicu, a teoriju istine bez poteškoća proširiti na taj novi skup rečenica.¹⁴

Jedan problem kojeg je Tarski uzgred dotakao ne treba, bar ne u svim njegovim manifestacijama, rješavati da bi se izašlo s teorijom: u prirodnim jezicima opstojе “dvosmisleni izrazi”. Sve dotle dok se dvosmislenost ne dotiče gramatičke forme i dok se može – dvosmislenost za dvosmislenost – prevesti u metajezik, definicija istine nam neće govoriti nikakve laži. Glavna teškoca koju sistematska semantika ima s izrazom “vjeruje, da” / “believes that” / u engleskom ne leži u njenoj neodređenosti, dvosmislenosti ili neprimjerenosti za uvrštavanje u ozbiljnu znanost: neka je naš jezik engleski i sve ćemo ove probleme bez ostatka prenijeti u metajezik. No centralni problem logičke gramatike izraza “vjeruje, da” i dalje će nam praviti teškoće. Primjer je dobar da njime ilustriramo jednu drugu, s njom povezanu tačku,

---

¹⁴ Približavanje / Rapprochement /, koje u budućnosti zamišljam između transformacijske gramatike i dobre teorije značenja, s nedavnom promjenom u koncepciji transformacijske gramatike koju opisuje Chomsky u spomenutom članku (primjedba 5), jako se je primaklo. Već neko vrijeme znamo da su strukture koje generira frazno-strukturalni dio gramatike one strukture koje su primjerne za semantičku interpretaciju; ali to stajalište nije združljivo s mišlju kojoj je do nedavno bio privržen Chomsky, da naime rekurzivne operacije tek uvode transformacijska pravila. Sada Chomsky misli da su frazno-strukturalna pravila rekurzivna. Budući se formalne semantičke metode neposredno i prirodno odnose upravo na one jezike za koje je primjenjena (rekurzivna) frazno-strukturalna gramatika, jasno je da je Chomskijeva sadašnja slika o odnosu između struktura koje generira frazno-strukturalni dio gramatike i rečenica u jeziku jako slična slici koju su sačinili brojni logičari i filozofi o odnosi između bogatijih formaliziranih jezika i prirodnog jezika. (Za ove primjedbe sam u mnogome dužan Bruceu Vermazenu).

pošto je diskusija o rečenicama vjerovanja bila uzrokovana nedostatkom uviđanja fundamentalne razlike u zadacima: utvrđivanje logičke gramatike ili forme rečenice (što je u domenu teorije značenja, kako sam je ja postavio), i analize individualnih riječi ili izraza (koje ta teorija tretira kao primitivne jedinice). Tako je Carnap u prvom izdanju djela *Meaning and Necessity* (Značenje i nužnost) predložio da rečenicu “John vjeruje, da je Zemlja okrugla” prikažemo u formi “John potvrdno odgovara na” “Zemlja je okrugla” “kao na englesku rečenicu”. No to je odbacio kada je Mates pokazao da John može potvrdno odgovoriti na neku rečenicu a ne na neku drugu bez obzira koliko su bliske po značenju.¹⁵ No tu postoji konfuzija još od samog početka. Prema toj Carnapovoj zamisli semantička struktura rečenica vjerovanja data je s tromjesnim predikatom čija su mjesta zaposjednuta izrazima koji se odnose na osobu, rečenicu i jezik. Sasvim nešto drugo je ako se prihvatimo analize tog predikata na bihejvioristički način. Nije posljednja između odlika Tarskijeve koncepcije teorije istine da čistoća metode koju zahtjeva od nas proističe iz formulacije samog problema, a ne iz sebe-ograničenja koje bi joj nametnuo neki slučajni filozofski puritanizam.

Mislim da je teško naglasiti prednosti koje za filozofiju jezika ima uvažavanje razlikovanja između pitanja o logičkoj formi ili gramatici i pitanja o analizi

---

¹⁵ B. Mates, “Synonymity” u: *Semantics and the Philosophy of Language*, ed. L. Linsky, University of Illinois Press, Urbana 1952.

individualnih pojmova. Tu misao možemo poduprijeti još jednim primjerom.

Ako pretpostavimo da su riješena pitanja gramatike, onda rečenice poput “Bardot je dobra” ne postavljaju posebne probleme za definiciju istine. Tu se ne pokazuju duboke razlike između opisnih i vrijednosnih (emotivnih, ekspresivnih, itd.) izraza. Čak ako smatramo da postoji neki važan smisao u kojem moralne ili vrijednosne rečenice nemaju istinosnu vrijednost (na primjer zato što se ne mogu verificirati), ne bi trebali imati otpora prema “Bardot je dobra” je istinito ako i samo ako je Bardot dobra”; u teoriji istine taj zaključak bi trebao proizići zajedno s drugim, ostajući pri tome, kao što je potrebno, na kursu semantičke lokacije takvih rečenica u jeziku kao cjelini – u njihovom odnosu prema generalizacijama, u njihovoj ulozi u tako složenim rečenicama kao što je “Bardot je dobra i Bardot je glupa”, i tako dalje. Ovdje se naprosto ne dotičemo onoga što je posebnost vrijednosnih rečenica: tajnovitost u riječi “dobra” u jeziku objektu prenosimo u njen prijevod u metajeziku.

No izraz “dobra”, tako kako se pojavljuje u “Bardot je dobra glumica” jeste druga stvar. Problem nije u tome što nema prijevoda te rečenice u metajezik, – pretpostavimo da ga ima. Problem je kako izgraditi definiciju istine takvu da “ “Bardot je dobra glumica” je istinito ako i samo ako je Bardot dobra glumica” – i sve druge rečenice slične njoj – budu njene konsekvence. “Dobra glumica” očito ne znači “dobra i glumica”. Mogli bi

zamisliti da izraz “je dobra glumica” uzmemo kao neanalizirani predikat. To bi razorilo sve veze između “je dobra glumica” i “je dobra majka”, i to nam ne bi dalo nikakvo opravdanje da u tim upotrebama mislimo izraz “dobra” kao riječ ili semantički element. Još gore, to bi nas spriječilo da uopće sačinimo definiciju istine, pošto više ne bi bilo kraja predikatima koje bi morali tretirati kao logički jednostavne predikate (i, sljedstveno tome, akomodirati ih u zasebne klauzule u definiciji zadovoljenja): “je dobra prijateljica pasa”, “je dobra dvadeset-sedmogodišnja pričalica”, i tako dalje. Problem nije u osobenosti toga slučaja: to je problem atributivnih pridjeva općenito.

U skladu je s našim stanovištem zauzetim ovdje da ocjenjujemo kao stratešku grješku započinjanje filozofske analize riječi ili izraza a koja nije pokušana prije ili istovremeno s uspostavljanjem logičke gramatike. Kako se uopšte možemo osloniti na naše analize riječi kao “tačno”, “morao bi”, “može”, “obavezno”, ili na analizu fraza koje koristimo da govorimo o akcijama, događajima, i uzrocima, ako ne znamo s kojim (logičkim, semantičkim) dijelovima govora imamo posla? Mogao bih reći i više takvog o istraživanjima “logike” ovih i drugih riječi i rečenica koje ih sadrže. Da li su pokušaji i domišljatost koji su uloženi u studij deontičke logike, modalne logike, imperativne i erotetičke logike bili uglavnom jalovi ili ne, to ne možemo znati sve dok nemamo prihvatljivih semantičkih analiza rečenica koje bi poslužile takvim

sistemima za obradu. Ponekad filozofi i logičari govore i rade kao da oni slobodno biraju između, recimo, istinosno-funkcijskog i nekog drugog kondicionala, ili kao da slobodno uvode ne-istinosno-funkcijske rečeničke operatore, poput “recimo, da”, ili “trebalo bi biti tako, da”. A u stvari je takva odluka suštinska. Kada se udaljimo od idioma koje možemo akomodirati u definiciju istine, upadamo u (ili kreiramo) jezik za koji nemamo koherentnog semantičkog opisa – to jest, nemamo uopće objašnjenje kako bi se takav govor mogao integrirati u jezik kao cjelinu.

Vratimo se našoj glavnoj temi: ustanovili smo da teorija kakva je predložena ostavlja cijelo pitanje šta znače individualne riječi tačno tamo gdje je ono i bilo. Čak i ako se metajezik razlikuje od jezika objekta, teorija ne stvara pritisak na poboljšavanju, razjašnjavanju ili analizi individualnih riječi, izuzev kada, zbog slučajnosti u vokabularu, doslovni prijevod otpadne. Baš kao što teorija generalno ostavlja neobrađenu sinonimiju između riječi, tako isto i sinonimiju i analitičnost između rečenica. Čak takve rečenice kao “Kobila je konj ženskog spol”^{*} ne dobijaju nikakvu posebnu oznaku, osim ako mi ne želimo da im to obezbjedimo. Definicija istine ne pravi razliku između analitičkih i drugih rečenica koje su istinite samo zato što su u njima sadržane one konstante uz čiju pomoć je teorija sposobna zahvatiti strukturu: teorija ne uključuje samo da su te rečenice istinite, nego

---

^{*} Davidsonov primjer je: “A vixen is a female fox”. Prim. prev

da će ostati istinite pri svim značajnim prestrojavanjima svojih ne – logičkih dijelova. Pošto smo pojmu istine dali ograničenu primjenu, tako će se po ugledu na njega ravnati također s njim povezani pojmovi logičke ekvivalencije i inkluzije. Teško bi bilo zamisliti kako bi se moglo teoriji značenja ponesrećiti da do te mjere unese logiku u svoj jezik objekt; a ukoliko je ipak unosi, onda se pri konstruiranju i provjeri teorije možemo osloniti na svoje intuicije o logičkoj istini, ekvivalenciji i inkluziji.

Sada ću se osvrnuti na još jednu, i to jako veliku, muhu u medu: na činjenicu da ista rečenica može u jedno vrijeme ili pod jednim uvjetima biti istinita, a u drugo vrijeme i pod drugim uvjetima neistinita. Ovdje izgleda kako se obje strane, logičari i oni koji su kritični prema formalnim metodama, naširoko (mada to ne znači i univerzalno) slažu da su formalna semantika i logika nekompetentne da se bave smetnjama koje prave demonstrativi. Logičari su često reagirali ponižavanjem prirodnog jezika pokušavajući pokazati kako se može opstati bez demonstrativa; njihovi kritičari odgovaraju ponižavanjem logike i formalne semantike. Nijedno od toga ne može me zadovoljiti: jasno je da se demonstrativi ne mogu eliminirati iz prirodnog jezika bez gubitka ili radikalne promjene, tako da nema drugog izbora nego da se teorija prilagodi njima.

Nikakve logičke greške neće se pokazati ako tretiramo demonstrative kao konstante;¹⁶ a neće zbog toga nastati

---

¹⁶Vidi: W. V. Quine, *Methods of Logic*, Holt, New York 1950, str. 8.

bilo kakvi problemi pri određivanju semantičke definicije istine. “Ja sam pametan” je istinito ako i samo ako sam ja pametan” sići će, sa svojim hladnim ignoriranjem demonstrativnog elementa “ja”, s tekuće trake skupa sa “Sokrat je pametan” je istinito ako i samo ako je Sokrat pametan” sa svojom hladnom ravnodušnošću prema demonstrativnom elementu u “je pametan” (bio). Ono što u tom tretmanu demonstrativa trpi nije definicija istinosnog predikata nego vjerovatnoća tvrdnje da je istinito ono što je njime definirano. Ta tvrdnja je prihvatljiva samo ako govorniku i okolnostima u kojima je izgovorena svaka rečenica spomenuta u definiciji odgovaraju / korespondiraju govornik i okolnosti izgovaranja same definicije istine. Dakle, tako bi mogli utemeljeno upozoriti da je dio razumijevanja demonstrativa poznavanje pravila pomoću kojih oni svoju referencu prilagođavaju okolnostima. Ta crta se gubi uvrštavanjem demonstrativa u konstantne izraze. Mislim da se tim primjedbama može udovoljiti, premda samo s daleko obuhvatnijom revizijom u teoriji istine. Samo ukratko ću sugerirati kako bi se to moglo uraditi, no sve što je neophodno jeste ova kratka sugestija: ideja je tehnički trivijalna i poklapa se sa sadašnjim radom na području logike vremena.¹⁷

Mogli bi prihvatiti da istina nije svojstvo rečenice nego izjava / utterances / ili govornih radnji, ili uređenih trijada rečenica, vremena i osoba; najjednostavnije je pak

---

¹⁷ Pokazalo se da je tvrdnja naivno optimistična. Za ozbiljnu obradu teme vidi: S. Weinstein, *Truth and Demonstratives* (Istina i demonstrativi), *Nous* 8, 1974. / Primjedba dodana 1982. /

ako istinu posmatramo kao relaciju između neke rečenice, neke osobe i nekog vremena. Pod takvim tretmanom uobičajena logika, kako je sada razumijevamo, važi kao što je uobičajeno, samo što se odnosi jedino na skupove rečenica relativiziranih u odnosu na istog govornika i isto vrijeme; nadalje, logičke relacije između rečenica izjavljenih u različitim vremenima i od različitim govornika, mogle bi se artikulirati uz pomoć novih aksioma. S tim se nećemo baviti. Teorija značenja time doživljava sistematsku, a ne misterioznu promjenu; svakom izrazu s demonstrativnim elementom mora u teoriji odgovarati fraza koja povezuje istinosne uvjete rečenica u kojima se taj izraz pojavljuje s promjenjenim vremenima i govornicima. Tako će teorija uključiti sljedeće rečenice:

“Umoran sam” je istinita (rečenica) kao (potencijalno) izrečena od (osobe) p u (vrijeme) t ako i samo ako je (osoba) p umorna u (vrijeme) t .

“Ta knjiga je ukradena” je istinita (rečenica) kao (potencijalno) izrečena od (osobe) p u (vrijeme) t ako i samo ako je knjiga koju pokaže (osoba) p u (vrijeme) t ukradena prije (vremena) t .¹⁸

Svakako, ovaj postupak ne pokazuje kako se mogu eliminirati demonstrativi; na primjer, nećemo tvrditi da se može izraz “ta knjiga” posvuda supstituirati izrazom “knjiga, koju pokazuje govornik” *salva veritate*.

---

¹⁸Taj pristup prema demonstrativima i istini više puta je obznanjen u J. L. Austin, “Truth” (Istina), u: *Proceedings of the Aristotelian Society*, Supplementary Volume 24, 1950.

A činjenica da je moguće demonstrative podvrgnuti formalnom tretmanu trebala bi snažno povećati nadu u jednu ozbiljnu semantiku za prirodne jezike, pošto je vjerovatno da bi bilo moguće riješiti mnoge glavne zavrzlake, kao što su analiza navodnika ili rečenica o propozicionalnim odnosima, ako bi u njima prepoznali skrivenu demonstrativnu konstrukciju.

Pošto smo sada relativizirali istinu u odnosu na vremena i govornike, prilika je da se osvrnemo nazad na problem empirijske provjere teorije značenja za strani jezik. Treba podsjetiti da je suština metode bila u tome da rečenice koje važe kao istinite koreliramo s rečenicama koje važe kao istinite uz pomoć definicije istine, i u granicama moguće pogreške. Sada ta slika mora biti dopunjena kako bi uzela u obzir činjenicu da su rečenice istinite i da važe kao istinite samo s obzirom na govornika i vrijeme. Rečenice s demonstrativima očigledno omogućavaju jako osjetljivu provjeru o ispravnosti teorije značenja i one čine najdirektniju vezu između jezika i rekurentnih makroskopskih predmeta ljudskog interesa i pažnje.¹⁹

U ovom tekstu ja sam pretpostavio da govornici jednog jezika mogu uspješno odrediti značenje ili značenja nekog arbitrarnog izraza (ako taj ima značenje), i da je centralni zadatak teorije značenja da pokaže kako je to izvodivo. Dokazivao sam da karakterizacija istinosnog predikata opisuje potrebnu vrstu strukture i da osigurava jasan

¹⁹Te primjedbe proizilaze iz Quineove ideje da "situacione rečenice" (one koje sadrže demonstrativni element) moraju imati središnju ulogu pri konstruiranju priručnika za prevođenje.

i provjerljiv kriterij adekvatne semantike za prirodni jezik. Bez sumnje, ima i drugih smislenih zahtjeva koji se mogu postaviti pred teoriju značenja. No teorija koja ne čini nista više nego što definira teoriju istine za neki jezik, prilazi puno bliže konstituiranju kompletne teorije značenja nego što bi se dalo ustvrditi pri površnoj analizi; bar to sam pokušao pokazati.

Zato što, po mom mišljenju, nema alternative, izabrao sam optimističko i programatsko gledanje na mogućnosti za formalnu karakterizaciju istinosnog predikata za prirodni jezik. No mora se priznati da ostaje još šokantan popis poteškoća i nejasnosti. Da navedemo neke: ne poznamo logičku formu kontrafaktičkih ili subjektivnih / konjunktivnih rečenica; niti rečenica o vjerovatnoćama i o uzročnim relacijama; nemamo pravu predstavu o tome koja je logička funkcija priloga, niti koja je uloga atributivnih pridjeva; nemamo teoriju o količinskim / mass / izrazima kao što su “vatra”, “voda”, i “snijeg”, a ni za rečenice vjerovanja, opažanja, namjeravanja, a ni o glagolima djelovanja koji impliciraju svrhu. I konačno, ostaju još sve rečenice za koje se čini da nemaju istinosne vrijednosti: zapovjedne, željne, upitne rečenice i gomila drugih. Komprehenzivna teorija značenja za prirodni jezik mora se uspješno spopasti sa svakim od ovih problema.²⁰

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

---

²⁰ Za pokušana rješenja nekih od ovih problema vidi eseje 6 – 10 u zborniku *Essays on Actions and Events*, Clarendon Press, Oxford 1980, i eseje 6 – 8 u *Inquiries into Truth and Interpretation*, Clarendon Press, 1984.

11.

Donald Davidson

RACIONALNE ŽIVOTINJE

Racionalno stvorenje nije ni dijete staro jednu sedmicu ni puž. Ako dijete preživi dovoljno dugo, on ili ona vjerojatno će postati racionalni, dok tako šta nije tačno i u slučaju puža. Ukoliko želimo, za dijete bismo od početka mogli reći da je racionalno stvorenje, jer će vjerojatno postati racionalno ukoliko preživi, ili zato što pripada vrsti s tom sposobnošću. Na bilo koji način da govorimo, ostaje razlika, u pogledu racionalnosti, između djeteta i puža, s jedne strane, i tipične odrasle osobe, s druge strane.

Razliku čini posjedovanje propozicijskih stavova kao što su vjerovanje, želja, intencija, i stid. To potiče pitanje kako znati kada stvorenje posjeduje propozicijske stavove; mogli bi se složiti da ih puževi ne posjeduju, ali što je s psima i šimpanzama? Takvo pitanje nije u potpunosti empirijsko, pošto postoji filozofsko pitanje o tome koja je evidencija relevantna kako bismo odlučili kada stvorenje posjeduje propozicijske stavove.

Neke životinje misle i zaključuju; razmišljaju, testiraju, odbacuju i prihvaćaju hipoteze; djeluju s razlogom, ponekad i planirajući, pretpostavljaju posljedice i procjenjuju vjerovatnosti; imaju želje, nade, i mrze, ponekad na

osnovu jakih razloga. Također čine pogreške u računanju, djeluju protiv svog vlastitog vjerovanja, ili prihvaćaju skup vjerovanja na osnovi neadekvatne evidencije. Bilo koje od tih postignuća, aktivnosti, radnji ili pogreški jest dovoljno da pokaže kako je takva životinja racionalna životinja, jer biti racionalna životinja znači samo posjedovati propozicijske stavove, bez obzira koliko takvi stavovi mogu biti nejasni, kontradiktorni, apsurdni, neopravdani ili pogrešni. To je ono što predlažem kao odgovor.

Pitanje je: koje životinje su racionalne? Naravno, ne namjeravam ih imenovati, čak niti imenima vrsta ili drugih grupa. Neću ni pokušati donijeti odluku o tome jesu li delfini, primati, ljudski embriji ili političari racionalni, ili čak, je li sve što sprječava da računari budu racionalni samo njihov način nastanka. Moje je pitanje, šta životinju (ili bilo šta drugo, ako hoćete) čini racionalnom.

Propozicijski stavovi pružaju zanimljiv kriterij racionalnosti jer se javljaju samo kao strukturiran skup. Očito je bogata struktura vjerovanja, želja i intencija dovoljna za racionalnost; ipak, može izgledati odviše nestriktnom da to učini i nužnim uvjetom. Zapravo, striktnost je u prirodi propozicijskih stavova, jer posjedovati jedan propozicijski stav znači posjedovati znatan broj dodatnih stavova. Jedno vjerovanje zahtijeva mnoga druga vjerovanja, a vjerovanja zahtijevaju druge osnovne stavove kao što su intencije, želje i, ako sam u pravu, dar jezika. To ne znači kako ne postoje granični slučaja-

jevi. No ipak, intrističko holistički karakter propozicijskih stavova čini velikom razliku između posjedovanja ijednog i nijednog stava.

Da bismo učinili razliku tako snažnom, te je učinili ovisnim o jeziku, potrebna je osuda antropocentrizma. Prigovor je opravdan, ali ne bi se trebao uputiti i meni. Ja samo opisujem karakteristiku određenih koncepata. Naposljetku, nije čudno što naš ljudski jezik obiluje sredstvima za razlikovanje muškaraca i žena od drugih stvorenja, kao što se govori o tome da eskimi imaju rječnik prilagođen za odabir različitih vrsta snijega (o čemu se sada govori kao o mitu). U dosluhu s našim jezikom mi činimo da jezik, i mi, izgledamo posebno.

Obećao sam kako neću raspravljati o pitanju u vezi s tim jesu li određene vrste racionalne, no bit će nemoguće izbjeći pojavu govora o pothvatima i sposobnostima životinja, jer se znatan dio rasprave o prirodi misli tradicijski usredotočio na mentalne sposobnosti neljudskih životinja. O takvom pristupu razmišljam samo kao o slikovitom (i ponekad emocionalno opterećenom) načinu mišljenja o prirodi misli.¹

---

¹Moje zabilješke ukazuju na to da sam prije nego je ovaj članak napisan, ne manje od deset puta, održao predavanja od Valdoste, Giorgia, do Aucklanda, pod naslovom 'Way Animals can't Think'. Naslov je bio tendenciozan, jer sam zastupao stav (kao što činim i u ovom članku) da jedino stvorenja koja koriste jezik mogu misliti. Međutim, vjerujem kako isključivo muškarci i žene posjeduju jezik, ili nešto dovoljno slično jeziku što bi im opravdalo pridavanje propozicijskih misli. U vezi s moralnim pitanjem o tome kako bismo trebali tretirati neracionalne životinje, ne vidim razloga da se prema onima koji ne posjeduju misli ili jezik odnosimo neljubavnije nego prema onima koji posjeduju misli i jezik; baš suprotno.

Norman Malcolm iznosi sljedeću priču, kojom nastoji pokazati da psi misle:

Pretpostavimo kako naš pas proganja susjedovu mačku. Mačka trči svom snagom prema hrastu, ali iznenađeno, u posljednjem trenutku, naglo skreće i penje se na najbliži javor. Pas ne uočava takav manevar i nastavlja trčati dospjevši do hrasta, propinje se na stražnje noge, šapama grebe stablo kao da ga pokušava obuhvatiti, te uzrujano laje na grane stabla. Mi koji s prozora posmatramo taj cijeli događaj kažemo, ‘pas misli kako se mačka popela na taj hrast’.²

(Malcolm tome pridodaje kako bismo rekli da je pas lajao na pogrešno stablo.) Malcolm tvrdi da bi neko ko je, pod tim uvjetima, pridao takvo vjerovanje psu mogao potpuno – gotovo sigurno – biti u pravu; imao bi tačno onu vrstu evidencije koja je potrebna za opravdanje takvog pridavanja vjerovanja.

Dozvolite mi iznijeti uvodni argument kojim Malcolmovu tvrdnju dovodim u sumnju. Jasno je kako evidencija za “vjerovanje” psa ovisi o prihvaćanju vjerovanja kao odrednice radnje i emocionalne reakcije. Od nas se traži da na osnovi onoga što vidimo zaključimo kako pas želi uhvatiti mačku, da trči gdje već trči zbog takve želje i vjerovanja o tome gdje je mačka pobjegla, te da lajući, šapama kopajući zemlju, itd. iskaljuje svoje nezadovoljstvo zbog toga što nije u mogućnosti da se popne na drvo i slijedi mačku. Naravno, ti detalji ne trebaju biti tačni.

---

²Norman Malcolm, “Thoughtless Brutes”, 13.

Argument je do sada jasan: ako smo opravdani u izvođenju vjerovanja, također smo opravdani u izvođenju intencija i želja (te možda i više od toga).

Ali što je s pretpostavljenim vjerovanjem psa da se mačka popela na taj hrast? Taj je hrast, baš slučajno, najstarije stablo na vidiku. Misli li pas da se mačka popela na najstarije drvo na vidiku? Ili da se mačka popela na isto stablo na koje se popela i posljednji put kada je pas proganjao? Ovakva je pitanja teško razumjeti. No, prema tome, ne čini se mogućim načiniti razliku između potpuno različitih stvari za koje se može reći da pas u njih vjeruje.

Jedan od načina na osnovi kojeg možemo reći da pridajemo propozicijski stav jest da uzmemo u obzir kako se rečenica koju upotrebljavamo da bismo pridali stav može od istinite promijeniti u neistinitu ukoliko, riječima koje odabiru predmet stava, zamijenimo neki referirajući izraz drugim izrazom koji se odnosi na istu stvar. Vjerovanje o tome da se mačka popela na taj hrast nije isto vjerovanje kao i vjerovanje o tome da se mačka popela na najstarije drvo na vidiku. Ukoliko upotrijebimo riječi kao što su ‘vjeruje’, ‘misli’ i ‘namjerava’, izostavljajući karakteristiku semantičke nejasnoće, pitanje je upotrebljavamo li te riječi kako bismo pridali propozicijske stavove. Već se odavno zna da semantička nejasnoća razlikuje govor o propozicijskim stavovima od govora o drugim stvarima.

Neko može sugerirati da je mjesto ispunjeno izrazom ‘taj hrast’ u rečenici ‘pas misli da se mačka popela na taj

hrast', prema Quineovoj terminologiji, jasno. Ispravan način iskazivanja vjerovanja psa (sugestija se nastavlja) jest 'pas misli, u pogledu na taj hrast, da se mačka popela na njega' ili 'taj je hrast hrast na koji se prema mišljenju psa mačka popela'. Ali takve konstrukcije, premda onoga ko pridaje vjerovanje mogu olakšati potrebe u vezi s prikazom opisa predmeta koji bi onaj ko vjeruje trebao prihvatiti, ipak impliciraju postojanje sličnog opisa; opis *de re* prikazuje predmet koji bi onaj ko vjeruje mogao na neki način prikazati. U lako razumljivom, iako pogrešnom idiomu, pas mora vjerovati, pod nekim opisom stabla, da se mačka popela na to stablo. Ali koja bi to vrsta opisa bila prikladna za psa? Na primjer, može li pas vjerovati u predmet kao što je stablo? Čini se nemogućim sve dok ne pretpostavimo kako pas posjeduje niz općih vjerovanja o stablima: vjerovanje o tome da su stabla stvari koje rastu, da stabla trebaju tlo i vodu, da imaju lišće ili iglice, te da gore. Ne postoji konačna lista stvari u koje bi neko ko posjeduje koncept stabla morao vjerovati, ali bez niza općih vjerovanja, nema razloga identificirati vjerovanja kao vjerovanje o stablu, a još manje o hrastu. Slična se promišljanja primjenjuju i na pretpostavljeno mišljenje psa o mački.

Mi identificiramo misli, razlikujemo ih, opisujemo ih onakvima kakve jesu, jedino ukoliko se mogu smjestiti unutar guste mreže povezanih vjerovanja. Kad bi uistinu mogli smisljeno pripisati pojedinačno vjerovanje psu, morali bi moći razmisliti o tome kako odlučiti posjeduje

li pas niz drugih vjerovana one vrste koja je potrebna za razumijevanje pojedinačnog vjerovanja. Čini mi se, da bez obzira gdje počeli, ubrzo dospijevamo do takvih vjerovanja za koja uopće nemamo pojma kako znati posjeduje li ih pas, te još i takvih, da bez njih, naše pouzdano pojedinačno pridavanje vjerovanja izgleda nesigurno.

Ne samo da svako vjerovanje zahtijeva svijet daljnjih vjerovanja koja mu pridaju sadržaj i identitet, nego i svaki drugi propozicijski stav, u svojoj pojedinačnosti, ovisi o sličnom svijetu vjerovanja. Da bih vjerovao da se mačka popela na hrast moram posjedovati niz istinitih vjerovanja o mačkama i stablima, toj mački i tom stablu, mjestu, izgledu i navikama mački i stabala, itd.; no isto važi i u slučaju da sumnjam je li se mačka popela na hrast, strahujem o tome da se popela, nadam se da se popela, iskazujem želju u vezi s tim da se popela ili uviđam namjeru da se popne. Vjerovanje – zaista, istinito vjerovanje – igra središnju ulogu među propozicijskim stavovima. Stoga, dozvolite mi da o svim propozicijskim stavovima govorim kao o mislima.

Kao što je već navedeno, ne može postojati konačna lista vjerovanja o kojoj je ovisna bilo koja pojedinačna misao. Ipak, nužna je većina istinitih vjerovanja. Neka su vjerovanja, one vrste koja se zahtijeva, opća vjerovanja, ali vjerojatno empirijska, kao što je vjerovanje o tome da mačke mogu grebati ili se penjati na stabla. Druga su vjerovanja pojedinačna, kao što je vjerovanje o tome da je mačka koju smo prije nekoliko trenutaka vidjeli

kako protrčava još u susjedstvu. Neka su vjerovanja logička. Misli, kao i propozicije, imaju logičke odnose. Jer se identitet misli ne može odvojiti od njezina mjesta u logičkoj mreži drugih misli, ne može se premjestiti unutar mreže, a da ne postane drukčija misao. Stoga je nemoguća radikalna nekoherencija u vjerovanju. Da bismo posjedovali jedan propozicijski stav moramo posjedovati uglavnom ispravnu logiku, u smislu posjedovanja strukture vjerovanja koja su logički u koherenciji. To je jedan od razloga zašto posjedovati propozicijski stav znači biti racionalno stvorenje. Taj se razlog odnosi i na intencionalnu radnju. Intencionalna je radnja ona radnja koja se može objasniti vezano uz vjerovanja i želje čiji propozicijski sadržaji racionaliziraju samu radnju. Slično tome, emocija – kao što je zadovoljstvo iskazano u vezi s nečijim prekidom pušenja – mora biti emocija koja je racionalna u svjetlu vjerovanja i vrijednosti koje neko posjeduje.

Naravno, to ne znači odbaciti postojanje iracionalnih vjerovanja, želja, radnji i emocija. Radnja za koju neko ima razlog da je izvrši može biti radnja za koju ima bolje razloge da je ne izvrši. Nečije vjerovanje može biti razložno u svjetlu nekih, ali ne i svih, dodatnih vjerovanja; itd. Razlog je u tome što mogućnost iracionalnosti ovisi o znatnom stupnju racionalnosti. Iracionalnost nije tek nedostatak razumijevanja, nego je to ozbiljna pogreška ili poremećaj razumijevanja.

Pretpostavljam kako posmatrač, pod povoljnim okolnostima, može znati koja vjerovanja, želje i intencije

posjeduje neki akter. Zaista, priklonio sam se takvoj pretpostavci ustvrdivši da ukoliko stvorenje ne može govoriti, u tom slučaju nije jasno može li se održati intencionalnost u opisima njegovih iskazanih vjerovanja i drugih stavova. Slično tome, sumnjao sam mogu li, u nedostatku govora, postojati adekvatni temelji za pridavanje općih vjerovanja potrebnih za razumijevanje bilo koje misli. Ne zagovarajući pretpostavku o tome kako možemo znati misli drugih umova, dozvolite mi tu pretpostavku odijeliti od drugih čvršćih pretpostavki. Samo potvrditi kako posmatrač može, pod prikladnim uvjetima, znati što neko drugi misli, ne znači pristati uz verifikacionizam, pa čak ni u pogledu misli. Jer pretpostavka posmatranja ne implicira kako je moguće eksplicitno iskazati koja je evidencija nužna ili dovoljna da utvrdi prisutnost određene misli; ne postoji sugestija u vezi s tim kako se mišljenje, na neki način, može definicijski svesti na nešto drugo. Niti pretpostavka posmatranja implicira da je posmatranje jedini način na koji se može utvrditi postojanje misli. Suprotno tome, jasno je kako ljudi obično, bez posmatranja ili evidencije, znaju što vjeruju, žele i namjeravaju.

Niti se pretpostavka posmatranja svodi na biheviorizam. Posmatrač koji svjedoči ništa drugo nego ponašanje bez stavova na bilo koji način svodivih na ponašanje, može otkriti propozicijske stavove. Postoje konceptualne veze između stavova i ponašanja koje su dovoljne, pretpostavi li se dovoljno informacije o aktualnom i

potencijalnom ponašanju, da omogućće ispravne zaključke u svezi sa stavovima.

Na osnovi onoga što je rečeno o ovisnosti vjerovanja o drugim vjerovanjima, i o ovisnosti drugih propozicijskih stavova o vjerovanjima, jasno je da se veoma kompleksna struktura ponašanja mora pažljivo promotriti kako bi opravdala pridavanje pojedinačne misli. Ili, tačnije, mora postojati dobar razlog da bi se vjerovalo kako postoji tako kompleksna struktura ponašanja. I sve dok zapravo ne postoji tako kompleksna struktura ponašanja, ne postoji ni misao.

Mislim da takva struktura postoji jedino ukoliko akter posjeduje jezik. Ukoliko je to tačno, onda je opravdano Malcolmovo pridavanje misli njegovom psu jedino ukoliko je Malcolm vjerovao, na osnovi dostatne evidencije, da je njegov pas posjedovao jezik.

Gledište u vezi s tim da misao – vjerovanje, želja, intencija i njima slični stavovi – zahtijeva jezik jest kontroverzno, ali zasigurno ne i novo. Verziju teze koju nastojim promovirati treba odijeliti od različitih s njom povezanih verzija. Na primjer, ne vjerujem da se mišljenje može svesti na jezičnu aktivnost. Nalazim nešto neuvjerljivo u ideji kako se misli mogu nomološki identificirati ili povezati s fenomenima karakteriziranim u fizičkim ili neurološkim pojmovima. Niti vidim bilo kakvog razloga tvrditi da ono što ne možemo reći ne možemo ni misliti. Prema tome, moja teza nije u tome da svaka misao u pogledu svoje egzistencije ovisi o eg-

zistenciji rečenice koja izkazuje tu misao. Moja je teza prije u tome da stvorenje ne može posjedovati misao sve dok ne posjeduje jezik. Da bi bilo misleće, racionalno stvorenje, stvorenje mora moći izreći mnoge misli, te iznad svega, moći interpretirati govor i misli drugih.

Kao što sam već napomenuo, to se često tvrdilo; ali na kojim temeljima? Pretpostavimo li popularnost takve ideje, od racionalista do američkih pragmatista, te čak i među suvremenim analitičkim filozofima, onda je neobična rijekost iznošenja takvih argumenata. Do sada sam ukazao na dvojbenu primjenjivost testa intenzionalnosti koji se bavi neracionalnim životinjama, i na zahtjev, ukoliko će misao biti prisutna, za bogatim pridavanjem općih (i istinitih) vjerovanja. Takva razmišljanja ukazuju u smjeru jezika, ali se ne svode na demonstraciju toga da je jezik nužan za misao. Zaista, ono što takva razmišljanja sugeriraju je samo to da vjerojatno gotovo i ne može postojati misao bez jezika.

Očita se primjedba protivna ovisnosti misli o jeziku sastoji u tome da uspijevamo objasniti, a ponekad i predvidjeti, ponašanje bezjezičnih životinja, pridavajući im vjerovanja, želje i intencije. Takav je metod učinkovit za pse i žabe gotovo kao i za ljude. Te se može dodati da ne posjedujemo opći i praktički alternativni okvir za objašnjenje životinjskog ponašanja. Ne svode li se te činjenice na *opravdanje* primjene takve metode?³

---

³Ovaj je stav naglasio Jonathan Bennett, *Linguistic Behavior*.

Nesumljivo, da. Ali ostalo bi nejasno zašto bi bilo pogrešno zaključiti da neracionalne životinje (= životinje koje ne mogu interpretirati ili se uključiti u jezičnu komunikaciju) posjeduju propozicijske stavove. Da bismo to razumjeli, nužno je samo razmisliti o tome kako neko jednostavno ne može imati bolji ili alternativan način objašnjenja kretnji rakete koja prati toplotni trag, nego da pretpostavi kako je raketa željela uništiti avion i vjerovala da to može i učiniti krećući se na način na koji je neko vidio da se kreće. Taj bi se neupućeni posmatrač mogao opravdati u pridavanju želje i vjerovanja raketi; ali bi pogriješio. Na primjer, ja imam bolje objašnjenje, ne stoga što znam kako je raketa konstruirana, nego stoga što znam da se kreće tako kako se kreće zato što su je konstruirali i napravili ljudi koji su imali istu želju i vjerovanja koja je moj neupućeni prijatelj pridao raketi. Moje je objašnjenje, iako još teleološko, i ovisno o postojanju propozicijskih stavova, bolje objašnjenje, jer raketi ne pridaje mogućnost dostatnog dosega ponašanja koje misleće stvorenje mora posjedovati.

Primjer bezjezičnog stvorenja razlikuje se od primjera rakete u dva pogleda: većina je životinja daleko sličnija ljudima u dosegu njihova ponašanja od raketa; te mi često nemamo bolji način objašnjenja njihova ponašanja od izdvajanja propozicijskih stavova. Prema tome, ono što nam je potrebno, da bismo pružili primjer, jest karakterizacija toga što jezik pridaje kao nužno za misao. Jer, ako postoji takav nužan uvjet, možemo i dalje

objašnjavati ponašanje stvorenjâ bez govora, pridavajući im propozicijske stavove, a istovremeno uočavajući da takva stvorenja zapravo i nemaju propozicijske stavove. Morat ćemo priznati da pridajemo strukturu objašnjenja koja je znatno čvršća od strukture koju uočeno ponašanje zahtijeva, te za koju uočeno ponašanje nije dovoljno profinjeno kako bi joj pružilo onaj značaj koji posjeduje.

U ostatku članka navodim uvjet potreban za misao, koji – kako vjerujem – jedino jezik može pružiti, a u prilog mom gledištu iznosim razmatranja. Premda takva razmatranja iznosim kao argument, bit će jasno kako se moje zaključivanje, u nekoliko tačaka, može dovesti u pitanje.

“Argument” ima dva koraka. Mislim da sam pokazao kako svi propozicijski stavovi zahtijevaju pozadinu vjerovanja, te ću se stoga usredotočiti na uvjete potrebne za vjerovanje. Bez vjerovanja ne postoje drugi propozicijski stavovi, te stoga ni, na moj način, karakterizirana racionalnost.

Prvo, tvrdim da je za posjedovanje vjerovanja nužno posjedovati koncept vjerovanja.

Drugo, tvrdim da se u cilju posjedovanja koncepta vjerovanja mora posjedovati jezik.

Norman Malcolm, u već navedenom članku, čini razliku, sličnu razlici koju ja želim, između posjedovanja vjerovanja i posjedovanja koncepta vjerovanja, iako se nje-

gova terminologija razlikuje od moje. Ja upotrebljavam riječ “misao” kako bih objedinio sve propozicijske stavove. Međutim, Malcolm ograničuje primjenu riječi ‘misao’ za višu razinu mišljenja. Prema njegovu shvaćanju, pas može vjerovati kako se mačka popela na taj hrast, ali ne može posjedovati misao o tome da se mačka popela na taj hrast. Malcolm prihvaća kako je za misao, a ne vjerovanje, potreban jezik. Malcolm čini razliku kazujući kako stvorenje samo misli (vjeruje) da p ako je svjesno da p , ali posjeduje misao da p ako je svjesno da je svjesno da p . To je blisko razlici o kojoj ja mislim, razlici između vjerovanja da p i vjerovanja kako neko vjeruje da p . U drugom slučaju imamo vjerovanje o vjerovanju, te je stoga potreban koncept vjerovanja. Izvedimo grubo poređenje: Malcolm prihvaća kako jezik povlači crtu između stvorenja koja samo misle i stvorenja koja posjeduju koncept misli; ja smatram da je za mišljenje potreban koncept misli, te je stoga jezik potreban u oba slučaja.

Donald Weiss se upušta u raspravu s Malcolmom: Weiss misli kako su moguća osjetljiva pridavanja svjesnosti stvorenjima bez govora.⁴ Budući da mislim kako bi Weissov primjer, razumljivo, mogao ugoditi drugima, dozvolite mi Weissa parafrazirati, a onda ga i malo više citirati. Na ovom mjestu iznosim priču. Arthur nije pas, nego, recimo, superpas s drugog planeta. Arthur sam dolazi na Zemlju, i tu se trajno nastanjuje. Nema odnos, ili poznanstvo, s drugim stvorenjima – a to znači da se po-

---

⁴Donald Weiss, ‘Professor Malcolm on Animal Intelligence’.

smatra kroz jednostrano ogledalo. On ne posjeduje jezik. Prema Weisseu, u slučaju kad bi doživjeli sljedeću scenu, uvjerali bi se da Arthur ima reflektivnu inteligenciju:

Jednog dana Arthur slučajno otkriva sjajni metal, stavlja ga u vatru, te ga pokušava iskovati – ali otkriva kako metal očito nije ništa više savitljiv nego je bio savitljiv u hladnom stanju. Ponovno ga pokušava iskovati sporije i metodičnije – ali ponovno s istim rezultatom. Pravilnost u koju je Arthur vjerovao – šapćemo jedni drugima – nije u potpunosti univerzalna. Arthur je otkrio primjer koji ne pristaje općem pravilu.

Arthur uzrujano nastavlja šetati oko prostora u kojem živi. Nenadano sjeda; kao što nenadano ponovno ustaje; odmjereno korača naprijed-nazad. Ponovno sjeda, ali ovog puta ne ustaje. Petnaest minuta protiče bez promjene položaja; Arthur se pogledom usredotočio ispred sebe. Onda iznenadno poskakuje i odmah kreće nagomilati veću količinu drva u svoju vatru ... Potom zatrpava svoj novo otkriveni metal u vatru, te ga nakon određeno vremena otrpava. Onda ga ponovno pokušava iskovati – te ovaj put u tome i uspijeva. Stoga, očito zadovoljan ... kreće si, bez žurbe, pripremiti obrok.⁵

Weiss kaže kako sada imamo čvrstu evidenciju o tome da je Arthur utjecao na svoja vlastita vjerovanja; Weiss je osobito impresioniran činjenicom da je Arthur u reakciji na svoje stanje smetenosti, sjeo širom otvorenih očiju i posve miran, a potom doista skočio izvršiti radnje

---

⁵ Isto., 91-2.

koje donose rješenje tog problema.⁶

Ignorirati ću rječnik poziva na propitivanje, a koji Weiss upotrebljava opisujući Arthurove kretnje, jer mislim kako Weiss laje na ispravno stablo: važno je da nam je moguće opisati Arthura kao nekoga ko je iznenađen. Ono što mislim da je jasno jest to da, ukoliko je iznenađen, Arthur posjeduje reflektivne misli, i naravno, vjerovanja.

To ne znači ustvrditi kako je svo mišljenje samosvjesno, ili da kadgod mislimo da p mi moramo biti svjesni da p , ili vjerovati da vjerujemo da p , ili misliti da mislimo da p . Zapravo, moja je tvrdnja sljedeća: da bismo uopće posjedovali bilo koji propozicijski stav, nužno je posjedovati koncept vjerovanja, posjedovati vjerovanje o nekom vjerovanju. Ali što je potrebno da bismo posjedovali koncept vjerovanja? Ovdje se za pomoć obraćam fenomenu iznenađenja, jer mislim da iznenađenje zahtijeva koncept vjerovanja.

Pretpostavimo da vjerujem kako je novčić u mom džepu. Ispraznim džep i ne nađem novčić. Iznenađen sam. Sasvim je jasno kako se ne bih mogao iznenaditi (premda bih se mogao uplašiti) ukoliko, kao prvo, nisam posjedovao vjerovanja. I možda je isto tako jasno da posjedovanje vjerovanja, barem vjerovanja one vrste koju sam pretpostavio u svom primjeru, nosi mogućnost iznenađenja. Ako vjerujem da imam novčić u svome džepu, moglo bi se dogoditi nešto što bi promijenilo moje vjerovanje. Ali iznenađenje uključuje naredni korak. Nije

---

⁶ Isto.

dovoljno da prvo vjerujem kako je novčić u mome džepu, a da pošto ispraznim svoj džep više u to ne vjerujem. Iznenađenje od mene zahtijeva svijest o razlici između onoga što sam vjerovao i onoga u što ću povjerovati. Međutim, takva je svjesnost vjerovanje o vjerovanju: da sam iznenađen, onda bih među drugim stvarima, povjerovao i u to da je moje prvotno vjerovanje bilo pogrešno. Ne trebam ustrajavati na tome da svaki slučaj iznenađenja uključuje vjerovanje o tome kako je prethodno vjerovanje bilo pogrešno (premda sam sklon takvom mišljenju). Ono što želim ustvrditi jest da neko ne može posjedovati opću dostupnu količinu vjerovanja one vrste koja je nužna za posjedovanje općenito bilo kojeg vjerovanja, a da se ne izloži iznenađenju koje uključuje vjerovanja o ispravnosti njegovih vlastitih vjerovanja. Iznenađenje je o nekim stvarima nužan i dovoljan uvjet misli općenito. Ovim se završava prvi dio mog “argumenta”.

Mnogo toga obvezujućeg u konceptu vjerovanja čini to da se radi o konceptu stanja organizma koje može biti istinito ili neistinito, ispravno ili pogrešno. Posjedovati koncept vjerovanja stoga znači posjedovati koncept objektivne istine. Mogao bih biti u pravu ili u krivu ukoliko vjerujem da je novčić u mome džepu; u pravu sam jedino ukoliko je novčić u mome džepu. Kad bih se iznenadio otkrivši kako novčić nije u mom džepu, povjerovao bih kako moje prethodno vjerovanje nije odgovaralo stanju mojih financija. Ja imam predodžbu objektivne stvarnosti koja je neovisna o mome vjerovanju.

Stvorenje bi moglo, na kompleksne načine, uzajamno djelovati sa svijetom ne podržavajući bilo koju propoziciju. Ono bi moglo razlikovati boje, okuse, zvukove i oblike. Moglo bi usvojiti vještine, promijeniti svoje ponašanje, kako bi se održalo na životu ili povećalo svoj unos hrane. Moglo bi 'generalizirati', u smislu reagiranja na nove podražaje, na isti način na koji je reagiralo na prethodne podražaje. Ipak, ništa od toga, bez obzira koliko obećavajuće prema mojim standardima, ne pokazuje da stvorenje jasno prepoznaje razliku između onoga što je vjerovalo i onoga što je slučaj, što se zahtijeva uz vjerovanje.

Što *bi* to pokazalo jasno prepoznavanje takvog razlikovanja? Očito, jezična je komunikacija dovoljna. Da bih razumio govor druge osobe, ja moram moći misliti o istim stvarima o kojima i ona misli; ja moram imati udjela u njezinu svijetu. Ne moram se s njom slagati u vezi sa svim stvarima, ali da bi bili različitih mišljanja mi moramo podržati iste propozicije, s istim sadržajem, i istim konceptom istine. Komunikacija ovisi o svakom govorniku koji posjeduje, te ispravno misli kako i drugi posjeduje, koncept svijeta koji zajednički dijele, odnosno koncept intersubjektivnog svijeta. Ali koncept je intersubjektivnog svijeta koncept objektivnog svijeta, svijeta o kojemu svaki govornik može posjedovati vjerovanja.

Prema tome, predlažem da je koncept intersubjektivne istine dovoljan kao osnova za vjerovanje, te stoga za misli općenito. I možda je vjerojatno i dovoljno da posjedovanje koncepta intersubjektivne istine ovisi o ko-

munikaciji u punom jezičnom smislu. Međutim, kako bih završio sa svojim ‘argumentom’, trebam pokazati da je *jedini* način na koji bi neko mogao dospjeti do razlike vjerovanja i istine pomoću posjedovanja koncepta intersubjektivne istine. Priznajem da ne znam kako to pokazati. Ali ne znam ni imam li neku drugu predodžbu o tome na koji bi način neko mogao dospjeti do koncepta objektivne istine. Umjesto argumenta za prvi korak, iznosim sljedeću analogiju.

Da sam fiksiran za zemlju, ne bih imao načina utvrditi udaljenost između mene i mnogih predmeta. Jedino bih znao da su predmeti na nekoj crti povučenoj od mene prema njima. Mogao bih uspješno uzajamno djelovati s predmetima, ali ne bih imao načina pružiti značenje na pitanje gdje su predmeti. Pošto nisam fiksiran za zemlju, slobodan sam triangulirati. Naš je osjećaj objektivnosti posljedica druge vrste triangulacije, triangulacije koja zahtijeva dva stvorenja. Svako je stvorenje u interakciji s predmetom, ali ono što svakom stvorenju pruža koncept stanja stvari objektivno je temeljna stranica, jezikom formirana, između stvorenja. Činjenica da stvorenja dijele isključivo koncept istine pridaje smisao tvrdnji da posjeduju vjerovanja, da su u mogućnosti objektima dodijeliti mjesto u zajednički im dostupnom svijetu.

Zaključak je ovih razmišljanja da je racionalnost društvena osobina. Racionalnost posjeduju samo oni koji jezički komuniciraju

Prijevod s engleskog: Nijaz Ibrulj

12.

John R. Searle

JEZIK I DRUŠTVENA STVARNOST

Glavni cilj ovog poglavlja je da objasni i opravda moju tvrdnju da je jezik bitno konstitutivan za institucionalnu stvarnost. Ovu sam tvrdnju izrekao uopšteno, ali sada želim da učinim potpuno određenim šta mislim time i da iznesem argumente za to. Na kraju poglavlja ću spomenuti neke druge funkcije jezika u institucionalnim činjenicama.

Rekao sam u prethodnom poglavlju da se čini nemogućim imati institucionalne strukture kao što su novac, brak, vlade i imovina bez nekog oblika jezika jer, u nekom čudnom smislu kojeg još nisam objasnio, riječi ili drugi simboli djelomično su konstitutivni za te činjenice. Ali izgledalo bi čudno kad bi mislili da društvene činjenice uopšte ne zahtijevaju jezik. Prelingvističke životinje mogu imati sve vrste kooperativnog ponašanja, a ljudska dojenčad su nesumnjivo sposobna za društvenu interakciju na prilično složene načine bez ikakvih riječi. Nadalje, ako hoćemo da kažemo da institucionalna stvarnost zahtijeva jezik, šta je onda sa samim jezikom?

Ako institucionalne činjenice zahtijevaju jezik i ako je sam jezik institucija, onda se čini da jezik mora zahtijevati jezik, onda imamo ili beskonačni regres ili kružnost u dokazu.

Postoji jedna slabija i jedna jača verzija moje tvrdnje. Slabija verzija je da, kako bi uopće imali institucionalne činjenice, društvo mora imati barem primitivni oblik jezika, da je u tom smislu institucija jezika logično prije drugih institucija. Na taj način jezik je osnovna društvena institucija u smislu da sve druge institucije pretpostavljaju jezik, ali jezik ne pretpostavlja druge institucije: možete imati jezik bez novca i braka, ali ne obratno. Jača verzija tvrdnje je da svaka institucija zahtijeva jezičke elemente za činjenice unutar same te institucija. Vjerujem da su obje verzije tvrdnje istinite, a ja ću se zalagati za jaču verziju tvrdnje. Jača verzija tvrdnje podrazumijeva slabiju.

Od jezika zavisne misli i od jezika zavisne činjenice

Da bi objasnio probleme i argumente koje ću izložiti, moram napraviti, iako samo ukratko, određena elementarna pojašnjenja i razlikovanja. Moram eksplicitno navesti koja su svojstva jezika relevantna za ovo pitanje. Ovdje neću pokušati definirati “jezik”, i mnoga svojstva koja su neophodna za potpuno razvijene prirodne jezike – kao što su beskonačni generativni kapacitet, prisustvo ilokucijske sile sredstava za pokazivanje, kvantifikatori,

i logički konektive – nebitni su za ovu raspravu. Svojstvo jezika koje je bitno za konstituciju institucionalnih činjenica je postojanje simboličkih sredstava, poput riječi, koje konvencijom *znače* ili *predstavljaju* ili *simboliziraju* nešto izvan sebe. Dakle, kad kažem da je jezik dijelom konstitutivan za institucionalne činjenice, ne mislim da institucionalne činjenice zahtijevaju potpuno razvijene prirodne jezike kao što su francuski, njemački ili engleski. Moja tvrdnja da je jezik dijelom konstitutivan za institucionalne činjenice odgovara tvrdnji da institucionalne činjenice uglavnom sadrže neke simboličke elemente u ovom smislu riječi “simboličko”: postoje riječi, simboli ili druga *konvencionalna* sredstva koja *znače* nešto ili izražavaju nešto ili predstavljaju ili simboliziraju nešto izvan (različito od) sebe, *na način koji je javno razumljiv*. Želim da ova tvrdnja u ovom trenutku zvuči vrlo neodređeno i uopšteno, jer je do sada zamišljeno samo da odredim svojstvo jezika za kojeg želim tvrditi da ima konstitutivnu ulogu u institucionalnoj stvarnosti.

Jezik, kako ja ovdje taj pojam koristim, u biti sadrži entitete koji simboliziraju; i u jeziku, za razliku od prelingvističkih intencionalnih stanja, takvi intencionalni kapaciteti nisu intrinzični (svojstveni, inherentni) tim entitetima, nego su nametnuti s ili izvedeni iz intrinzičke intencionalnosti ljudi. Dakle, rečenica: “Gladan sam” dio je jezika jer ima po konvenciji reprezentativne ili simboličke sposobnosti. Ali stvarni osjećaj gladi nije dio jezika jer predstavlja svoje uslove

zadovoljenja intrinzički. Ne trebate jezik ili bilo kakve druge vrste konvencija da bi osjećali glad.

Moramo najprije razlikovati između *činjenica nezavisnih od jezika*, kao što je činjenica da Mont Everest ima snijeg i led na vrhu, i činjenica zavisnih od jezika, kao što je činjenica da “Mont Everest ima snijeg i led na vrhu” je rečenica u bosanskom jeziku. Iako, nema sumnje, postoje granični slučajevi, princip je dovoljno jasan – jedna činjenica je nezavisna od jezika ako sama ta činjenica za svoje postojanje ne zahtijeva lingvističke elemente. Uklonite sve jezike, Mont Everest će i dalje imati snijeg i led na vrhu; odstranite sve jezike i eliminirat ćete činjenicu da “Mt. Everest ima snijeg i led na vrhu” je rečenica u bosanskom jeziku.

Druga razlika koju trebamo je razlika između *misli zavisnih od jezika* i *misli nezavisnih od jezika*. Neke misli su zavisne od jezika u smislu da neka životinja ne bi mogla imati baš tu misao ako ta životinja nema riječi ili neka druga jezička sredstva za mišljenje same te misli, ali neke su misli nezavisne od jezika u smislu da neka životinja može imati te misli bez da ima riječi ili bilo koja druga jezička sredstva. Očigledni slučaj misli zavisne od jezika jeste misao da “Mont Everest ima snijeg i led na vrhu” je rečenica u bosanskom jeziku. Biće koje nema jezik ne može misliti tu misao. Najočitije slučajevi misli nezavisnih od jezika su neinstitucionalne, primitivne, biološke sklonosti i spoznaje koje ne zahtijevaju bilo kakva lingvistička sredstva. Na primjer, životinja

može imati svjesne osjećaje gladi i žeđi, a svaka od njih je jedan oblik želje. Glad je želja za jedenjem i žeđ je želja za pijenjem, a želje su intencionalna stanja s punim intencionalnim sadržajima; u suvremenom žargonu, one su “propozicionalna stanja”. Nadalje, životinja može imati prelingvističke percepcije i prelingvistička uvjerenja proizašla iz tih percepcija. Moj pas može vidjeti i namirisati mačku koja trči prema stablu i oblikovati uvjerenje da je mačka na stablu. On čak može ispraviti uvjerenje i stvoriti novo uvjerenje kad vidi i namiriše da je mačka pobjegla u susjedovo dvorište. Drugi slučajevi prelingvističnih misli su emocije poput straha i bijesa. Moramo dopustiti sebi da pronađemo ravnotežu obojega, činjenice da životinje mogu imati prelingvističke misli i činjenice da su neke misli zavisne od jezika i da ih ne mogu imati prelingvistička bića.

Uzimajući ove razlike u obzir, neka nam se dopusti da ponovimo tezu koju pokušavamo ispitati. Tvrdio sam da neke činjenice koje na površini ne izgledaju kao da su zavisne od jezika – na primjer, činjenice o novcu i imovini – zapravo jesu zavisne od jezika. Ali kako bi one mogle biti zavisne od jezika ako, za razliku od bosanskih rečenica, novac i imovina nisu riječi niti su sastavljeni od riječi?

Dovoljan uslov da neka činjenica bude zavisna od jezika jeste da se zadovolje dva uslova. Prvo, mentalne reprezentacije, kao što su misli, moraju biti dijelom konstitutivne za činjenice; i drugo, reprezentacije o kojima je riječ moraju biti zavisne od jezika. Iz strukture kon-

stitutivnih pravila odmah proizlazi da je prvi od ovih uslova ispunjen od strane institucionalnih činjenica. Iz činjenice da statusna funkcija određena izrazom Y može biti ispunjena samo ako je prepoznata, prihvaćena, priznata ili se u nju na drugi način vjeruje, slijedi da institucionalna činjenica o kojoj je riječ može postojati samo ako je reprezentirana (predstavljena) kao postojeća. Zapitajte se što mora biti slučaj da bi bilo istina da je komad papira u mojoj ruci novčanica od dvadeset dolara ili da Tom posjeduje kuću i vidjet ćete da moraju postojati mentalne predstave (reprezentacije) kao dijelom konstitutivne za ove činjenice. Te činjenice mogu postojati samo ako ljudi imaju određene vrste uvjerenja i druga mentalna stanja. To je ono što me je motiviralo ranije kad sam rekao da je neka vrsta stvari novac samo ako ljudi vjeruju da je to novac, nešto je imovina samo ako ljudi vjeruju da je to imovina. Sve institucionalne činjenice, u ovom smislu, su ontološki subjektivne, iako su generalno epistemički objektivne.

Ali što je s drugim uslovom? Moraju li reprezentacije (predstave) o kojim govorimo biti zavisne od jezika? Zadovoljavanje prvog uslova samo po sebi ne znači zadovoljenje drugog. Činjenica može sadržavati mentalna stanja kao konstitutivna svojstva i da još uvijek nije jezička. Na primjer, pretpostavimo da proizvoljno formiramo riječ “pasjakost” koja znači kost koju želi barem jedan pas. Onda je činjenica da je nešto takvo i takvo jedna pasjakost dijelom sastavljena od nekog pasjeg

mentalnog stanja. Ali ne postoji ništa nužno jezičko za takva mentalna stanja, jer psi mogu željeti kosti bez ikakvog jezika u kojem će izraziti tu želju.

Pa kakva je razlika, na primjer, između pasjekosti i novca? Zašto vjerovanje da je nešto novac zahtijeva jezik za svoje postojanje na način na kojeg želja do kosti ne? Šta se tačno mora dogoditi da bih mislio: "Ovo je novac"? Vidjeli smo u Poglavlju 2. da ne trebam samu riječ "novac", tako da riječ ne mora da sudjeluje u svojoj vlastitoj definiciji. Ali zašto još uvijek moram imati neke riječi ili elemente slične riječima da mislim misli? Ovo nije trivijalno pitanje. Odgovor na njega može se izvesti samo iz karaktera prelaska od X do Y kada uzimamo da neko X ima statusnu funkciju imenovanu izrazom Y. Odgovor, ukratko, mora proizlaziti iz razumijevanja prirode statusnih funkcija. Odgovor koji ću dati, da malo anticipiram, jest da je prelazak od X do Y *eo ipso* jezički prelazak, čak i u slučajevima koji očito nemaju veze s jezikom.

Zašto su sve misli zavisne od jezika?

Naša početna teza, da su institucionalne činjenice zavisne od jezika, svodi se na tezu da su misli koje su konstitutivne za institucionalne činjenice zvisne od jezika. Ali zašto? Šta je argument? Počnimo s pitanjem, zašto su *sve* misli, osim misli o jezičkim elementima samim, zavisne od jezika? Postoje različite vrste slučajeva.

Prvo, neke misli su tako složene da bi ih bilo *empirijski nemoguće* misliti bez posjedovanja simbola. Matematičke

misli, na primjer, zahtijevaju sistem simbola. Bilo bi vrlo teško i vjerojatno nemoguće da neka prelingvistička životinja misli čak i tako jednostavnu aritmetičku misao kao što je

$$371 + 248 = 619.$$

Ali to su primjeri empirijske poteškoće. Zbog načina na koji smo konstituirani, složene apstraktne misli zahtijevaju riječi i simbole. Ne vidim nikakvu *logičku* nemogućnost za mišljenje takve misli bez jezika. Lako je zamisliti da tok evolucije može stvoriti bića koja mogu misliti kompleksne aritmetičke odnose bez upotrebe simbola.

Druga vrsta slučaja uključuje jezik kao stvar *logičke nužnosti*, jer je jezički izraz misli bitan za njeno mišljenje kao misli. Na primjer, razmotrite misao: “Danas je utorak, 26. oktobar”. Takva misao zahtijeva sasvim određenu skupinu riječi ili njihovih sinonima na bosanskom i drugim jezicima jer sadržaj misli smješta dan u odnosu na određeni verbalni sistem za identifikaciju dana i mjeseci. Zato moj pas ne može misliti misao “Danas je utorak, 26. oktobar.”

Mi koji posjedujemo relevantni vokabular možemo prevesti izraz “utorak, 26. oktobar” na francuski jezik, ali ne u drugi radikalno drugačiji kalendar, kao što je kalendar Maja. Maje bi, koristeći njihov sistem, mogli identificirati stvarni dan koji zovemo “utorak, 26. oktobar” ali njihova se misao ne Prijevodi u “utorak, 26. oktobar”. Ista referencija, drugačiji smisao.

Misao je zavisna od jezika jer je njoj odgovarajuća činjenica zavisna od jezika. Ne postoji činjenica kojoj bi odgovarala neka stvar koja bi bila utorak 26. oktobar, osim činjenice da taj datum zauzima jednu poziciju u odnosu na verbalni sistem. "Ali," moglo bi se reći, "tačno isto vrijedi i za, na primjer, pse i mačke. Nešto se ispravno zove 'pas' ili 'mačka' samo u odnosu na lingvistički sistem. Nešto je pas samo u odnosu na sistem za identifikaciju životinja i objekata uopšte." Postoji ova ključna razlika: svojstva koja neki objekat ima *zbog kojih je riječ "pas" istinita o tom objektu, tj. svojstva zbog kojih je taj objekat pas jesu svojstva koja postoje nezavisno od jezika*. I u onoj mjeri u kojoj neko može misliti o ovim svojstvima nezavisno od jezika, može imati tu misao nezavisno od jezika. Međutim, svojstva zbog kojih je danas utorak 26. oktobar ne mogu postojati nezavisno od verbalnog sistema, jer je biti utorak, 26. oktobra stvar njegova odnosa prema verbalnom sistemu. Ako ne postoji verbalni sistem, ne bi postojala takva činjenica, čak iako taj dan ostaje dan koji jeste taj bez obzira na ono što neko misli ili kaže. Ukratko, ova misao je zavisna od jezika jer je dio sadržaja te misli da taj dan ispunjava uslove koji postoje samo u odnosu na riječi.

Činjenica da je danas utorak, 26. oktobar, nije institucionalna činjenica zbog toga što, iako je taj dan institucionalno identificiran kao takav, ta oznaka ne nosi nijednu novu statusnu funkciju.¹ Razmotrimo sada

---

¹Neki nazivi za datume su oznake za statusne funkcije, na primjer, "Božić", ili "Dan zahvalnosti". Takve oznake čine više od prepoznavanja dana u odnosu na verbalnu sistem; oni također dodjeljuju status koji se funkcijama prilaze.

institucionalne činjenice za koje tvrdim da takve misli, da je ovo hrpa od dvadesetak dolara i da je ovo moja imovina, zahtijevaju jezik kao stvar konceptualne nužnosti. Ja smatram da su takve misli poput misli o današnjem datumu, budući da su bitno zavisne od jezika. Zašto?

Igre i institucionalna stvarnost

Želim započeti dokazivanje ove tvrdnje razmatranjem nekih prilično jednostavnih činjenica vezanih za igre, jer one ilustriraju zaključke koje želim izvesti. Razmotrite slučaj bodova osvojenih u igri kao što je nogomet. Kažemo da se “pogodak / zgoditak računa šest bodova”. To nije sada neka misao koju bi svako mogao imati bez jezičkih simbola. Ali, ponavljam, zašto? Zato što bodovi mogu postojati samo zavisno od jezičkog sistema za predstavljanje i računanje bodova, i dakle možemo misliti o bodovima samo ako posjedujemo jezički aparat koji je potreban za takav sistem. Ali to opet gura pitanje natrag. Zašto bodovi mogu postojati samo u odnosu na takav jezički sistem? Odgovor je, kazano jednostavno, da ako uklonite sva simbolička sredstva za predstavljanje bodova, ne postoji ništa drugo tamo. Postoji samo sistem za predstavljanje i brojanje bodova. Bilo bi pogrešno ako nam to stvara dojam da su bodovi samo riječi. Jer to nije u redu. Riječi imaju posljedice. Ljudi se očajno teško trude da osvoje bodove na način na koji ne bi to pokušavali zbog pukih riječi, jer bodovi određuju pobjedu i poraz, a time i doživljavanje emocija od

ekstaze do očaja. Puke riječi, čini se, ne mogu biti u središtu takvih dubokih osjećaja. Ali nema nikakvih misli nezavisnih od riječi ili od drugih simbola koje imaju za posljedicu to da smo osvojili šest bodova. Bodovi mogu biti predstavljeni nekim simboličnim sredstvima, drugačijim od stvarnih riječi, na primjer, možemo brojati bodove skupljanjem hrpi kamenja, jednim kamenom za svaki bod. Ali onda bi kamenje bilo jednako jezički simboli kao i svi drugi. Imali bi tri bitne karakteristike jezičkih simbola: oni *simboliziraju* nešto različito od sebe, oni to čine *konvencijom*, i oni su *javni*.

Nema prelingvističkih percepcija bodova, niti prelingvističkih uvjerenja o bodovima, jer nema ničega što bi moglo biti predmet percepcije ili uvjerenja, osim relevantnih simboličkih sredstava. Životinja ne može prelingvistički vidjeti bodove onako kako može vidjeti mačku na stablu, niti može prelingvistički željeti bodove onako kako želi hranu.

Ali zašto se životinja ne bi samo rodila sa željom da osvaja bodove u nogometnim igrama kao što su neke životinje rođene s prelingvističkim željama da piju majčino mlijeko? Odgovor je da želja za postizanjem bodova nema sadržaja neovisno o društveno prihvaćenom sistemu predstavljanja i brojanja bodova. Uklonite sve simboličke sisteme za brojanje bodova i generalno ste uklonili sva moguća uvjerenja, želje i misli o bodovima. Kasnije ću dokazivati da je ono što vrijedi za bodove u nogometnim igrama vrijedi i za novac, imovinu i druge institucionalne fenomene.

Naša poteškoća u sagledavanju ovih činjenica djelomično proizlazi iz određenog modela koji imamo o tome kako jezik funkcionira. Model funkcionira za veliki broj slučajeva i stoga mislimo da mora djelovati u svim slučajevima. Evo tog modela: postoje riječi i drugi izrazi, oni imaju smisao ili značenja, a zbog smisla imaju referente. Na primjer, postoji izraz “Večernja zvijezda / Večernjača”: on ima smisao ili značenje; na temelju tog značenja, kada mislimo ili kada izgovaramo taj izraz mi njime referiramo na ili mislimo o objektu koji je nezavisan od jezika, od Večernje zvijezde / Večernjače. Po tom modelu, ako možete da mislite o smislu ili značenju bez riječi, onda možete misliti bez riječi i ono na šta se referira. Sve što trebate učiniti jest odvojiti smisao ili značenje od izraza i samo misliti smisao ili značenje. I čini se da moramo *uvijek* moći odvojiti značenje jer možemo prevesti izraz u druge jezike, a ta Prijevodljivost čini se da dokazuje da postoji odvojivi, mislivi smisao koji se može pridružiti sad engleskim sad njemačkim riječima, itd. Model nam daje dojam da ne postoje stvari poput misli koje su nužno zavisne od jezika, jer se čini da bilo koji izraz u bilo kojem jeziku može biti preveden na druge jezike, i to čini se podrazumijeva da je mislivi smisao uvijek odvojiv od izraza koji se može izgovoriti ili napisati.

Bez obzira na druga ograničenja, ovaj model ne funkcionira za institucionalne činjenice. U slučaju osvajanja bodova u igrama, možemo jasno vidjeti zašto to ne funkcionira. Čak i ako nemamo riječi za “čovjek”, “linija”,

“lopta” itd., možemo vidjeti da čovjek prelazi liniju noseći loptu i na taj način možemo misliti misao bez riječi, a misao možemo saopštiti riječima: “Čovjek je prešao liniju noseći loptu”. Ali ne možemo dodatno vidjeti da čovjek osvaja šest bodova, jer nema ničega dodatnog da se vidi osim toga. Izraz “šest bodova” ne odnosi se na neke od jezika nezavisne objekate na način na koji se izrazi “čovjek”, “lopta”, “linija” i “Večernja zvijezda / Večernjača” odnose na objekte koji postoje nezavisno od jezika. Bodovi nisu “tamo vani” na način na koji su planeti, ljudi, lopte i linije tamo vani.

Nadam se da čitatelj dosad dijeli moje uvide, jer sada želim navesti opšti princip koji ih podupire. Na najnižem nivou, pomak od X na Y u prelasku koji stvara institucionalne činjenice jest prelazak sa sirovog (fizikalnog) nivoa na institucionalni nivo. Taj pomak, kao što sam naglašavao iznova i iznova, može postojati samo ako je predstavljen kao postojeći. Ali ne može postojati prelingvistički način predstavljanja elementa Y jer ne postoji ništa tamo prelingvističko što neko može opažati ili mu na drugi način pristupiti što bi pridodao elementu X, i ne postoji ništa tamo prelingvistički što bi bilo cilj želje ili sklonosti kao dodatak elementu X. Bez jezika možemo vidjeti da čovjek prelazi bijelu liniju držeći loptu, i bez jezika možemo htjeti da čovjek pređe bijelu liniju držeći loptu. Ali bez jezika ne možemo vidjeti da čovjek osvoja šest bodova ili htjeti da čovjek dobije šest bodova, jer bodovi nisu nešto što se može misliti ili što može

postojati nezavisno od riječi ili drugih vrsta označitelja. A ono što vrijedi za bodove u igrama, kao što ćemo vidjeti, vrijedi i za novac, vlade, privatnu imovinu, itd.

Pouke iz ovog primjera sada se mogu proširiti na institucionalne činjenice uopšte. Sam dizajn statusnih funkcija je takav da su oboje, djelomično sastavljene od misli i da su prelingvistički oblici misli neadekvatni za obavljanje posla. Razlog je što one postoje samo putem kolektivnog ugovora, i ne može postojati prelingvistički način formuliranja sadržaja ugovora, jer u njemu nema prelingvističkog prirodnog fenomena. Izraz Y stvara status koji je dodatak fizičkim svojstvima objekta označenog izrazom X i taj status mora pružiti razloge za djelovanje koji su nezavisni od naših prirodnih sklonosti. Status postoji samo ako ljudi vjeruju da postoji, a razlozi funkcioniraju samo ako ih ljudi prihvaćaju kao razloge. Subjekt stoga mora imati neki način da predstavlja novi status. On to ne može učiniti u formi prelingvističnih fizikalnih svojstava objekta označenog izrazom X. On ne može dobiti od misli samo boju i oblik novčanice dolara za status “novac” ništa više nego što može dobiti samo od misli o kretanju čovjeka s loptom za status “pogodak/zgoditak, šest bodova”. Budući da novi status postoji samo konvencijom, mora postojati neki konvencionalni način predstavljanja statusa ili sistem neće funkcionirati.”Ali zašto sam objekat označen izrazom X ne bi mogao biti konvencionalan način predstavljanja novog statusa?” Odgovor je da bi to moglo, *ali dodjeljivanje*

te uloge objektu označenom izrazom X upravo je to da simbolizira ili da ima jezički status.

Treba primijetiti da se statusne funkcije razlikuju od uzročnih izvršiteljskih funkcija u pogledu njihove zavisnosti od jezika. Neko može misliti da je ovo odvijajč bez upotrebe ikakvih riječi ili drugih jezičkih sredstava jer se može samo misliti da se ta stvar upotrebljava za odvijanje drugih stvari. Nijedna riječ uopće nije logički neophodna za prepoznavanje i upotrebu nekog objekta kao odvijajča jer je njegova sposobnost da tako funkcionira stvar njegove sirove fizičke strukture. Ali u slučaju statusnih funkcija, ne postoji strukturalno svojstvo elementa X dovoljno samo po sebi za određivanje funkcije Y. Fizički X i Y su tačno ista stvar. Jedina je razlika u tome što smo nametnuli status elementu X, a taj novi status treba *označitelje*, zato što, empirijski govoreći, tu ne postoji ništa drugo.

Da sumiramo: budući da nivo Y u pomaku od X do Y u stvaranju institucionalnih činjenica nema egzistenciju odvojeno od njegovog predstavljanja, potreban nam je neki način njegovog predstavljanja. Ali nema prirodnog prelingvističnog načina da se on predstavlja, jer element Y nema prirodnih prelingvističkih karakteristika pored elementa X koji bi osigurao sredstva predstavljanja. Dakle, moramo imati riječi ili druga simbolička sredstva za izvršavanje prijelaza od objekta X u status Y.

Vjerujem da se ove postavke mogu učiniti jasnijim pozivanjem na deontički status institucionalnih fenomena.

Životinje koje trče u čoporu mogu imati svu svijest i kolektivnu intencionalnost koje im je potrebna. Mogu čak imati hijerarhije i dominantnog mužijaka; mogu surađivati u lovu, dijeliti svoju hranu, pa čak biti povezane u parove. Ali ne mogu imati brakove, imovinu ili novac. Zašto ne? Jer sve to stvara institucionalne oblike moći, prava, obveza, dužnosti itd., i karakteristično je za takve fenomene da stvaraju razloge za djelovanje koji su neovisni o onome što vi ili ja ili bilo ko drugi inače nastoji učiniti. Uzmimo da sam istrenirao svog psa da lovi novčanice dolara i donese mi ih u zamjenu za hranu. Još uvijek ne kupuje hranu, a novčanice nisu novac za njega. Zašto ne? Zato što ne može sebi predstavljati relevantne deontičke fenomene. On bi mogao biti sposoban misliti: “Ako mu dajem ovo, on će mi dati hranu.” Ali on ne može misliti, na primjer, sada imam *pravo da kupujem* stvari, a kada neko ima ovo, on će također imati pravo kupiti stvari.

Nadalje, takvi deontički fenomeni ne mogu se reducirati na nešto primitivnije i jednostavnije. Ne možemo ih analizirati ili eliminirati u korist dispozicija za ponašanje ili strah od negativnih posljedica ne činjenja nečega. Poznato je da su Hume i mnogi drugi pokušali napraviti takve eliminacije, ali bez uspjeha.

U ovom poglavlju sam tvrdio da institucionalne činjenice generalno zahtijevaju jezik jer je jezik dijelom konstitutivan za činjenice. Ali obrnimo to pitanje. Mogu li postojati bilo kakve institucionalne činjenice koje nisu

zavisne od jezika, prave činjenice koje zadovoljavaju našu formulu: X se računa kao Y, gdje izraz Y nameće novi status putem kolektivne intencionalnosti, ali gdje intencionalnost o kojoj se radi nije zavisna od jezika? Pa, šta je s našim prvim primjerom fizičke prepreke, zidom, koji se u potpunosti raspada do čisto simbolične barijere, linije od kamenja? Nije li to primjer institucionalne činjenice bez jezika? To ovisi o tome kako se pleme odnosi prema liniji kamenja. Ako, kao što zapravo jeste, nemaju sklonost da prelaze liniju, nego samo izbjegavaju prelazak iz navike, onda ne trebaju jezik za jednu takvu sklonost. Prelingvističke životinje, na primjer, mogu se obučiti da ne prestupaju određene granice, i mnoge vrste životinja imaju prirodne načine, nevjerovatno raznolike, za obilježavanje teritorijalnih granica. Kako Broom piše: "Razgraničenje teritorija može biti vizualno kao između svjetlijih riba i drugih grebenskih riba, zvučno kod mnogih ptica, po mirisu kao označavanje mirisom kod mnogih sisavaca ili po električnom naboju kao kod električnih riba."² Ako naše zamišljeno pleme samo nije spremno preći granicu kao stvar sklonosti, oni u našem smislu nemaju institucionalnu činjenicu. Oni jednostavno imaju sklonost ponašanju na određene načine, a njihovo je ponašanje baš kao i slučaj životinja koji označavaju granice njihovog teritorija. Nema ništa deontičko kod takvih označavanja. Životinje se jednostavno ponašaju na takav i takav način, a

² Donald M. Broom, *The Biology of Behavior: Mechanisms, Functions and Applications* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), p. 196-197

“ponašaju” ovdje znači da jednostavno pomjeraju svoja tijela na određene načine.

Ali ako pretpostavimo da članovi plemena prepoznaju da linija kamenja stvara prava i obveze, da im je *zabranjeno* prijeći liniju, da *se od njih ne očekuje* da prelaze liniju, onda imamo simbolizaciju. Kamenje sada simbolizira nešto izvan sebe; kamenje funkcionira poput riječi. Mislim da nema oštre linije podjele bilo između institucionalne i neinstitucionalne ili jezičke i prelingvističke, ali u mjeri u kojoj mislimo da su fenomeni istinski institucionalne činjenice, a ne samo uslovljene forme urođenog ponašanja, u toj mjeri moramo misliti na jezik kao konstitutivan za fenomene, jer je porelazak koji nameće funkciju Y na objekat X je simbolizirajući potez.

Da li jezik zahtijeva jezik?

Dosadašnje objašnjenje, čini se, ipak nas ostavlja u škripcu. Rekao sam da institucionalne činjenice zahtijevaju jezik jer je jezik konstitutivan za činjenice. Ali jezičke činjenice su također institucionalne činjenice. Izgleda tako kao da jezik zahtijeva jezik. Ne dovodi li to do beskonačnog regresa ili drugog oblika kružnosti u dokazu? Izašli smo iz prve optužbe za kružnost u dokazu – prividna kružnost koja je definirala institucionalne pojmove kao što su “novac”, čini se da je zahtijevala same te pojmove u definiciji – širenjem kruga uključiti druge institucionalne pojmove. Kako ćemo izaći iz ove optužbe za kružnost u dokazu?

Kratak odgovor na ovo pitanje, ali koji ne zvuči zadovoljavajuće, je taj da jezik ne treba jezik jer je već jezik. Sada, dozvolite mi da objasnim šta to znači. Zahtjev da postoje jezički označitelji za institucionalne činjenice je zahtjev da postoji neki konvencionalni način za učesnike u instituciji da označe činjenicu da element X sada ima status Y. Budući da u fizici elementa X nema ništa što mu daje funkciju Y, budući da status postoji samo na osnovu kolektivnog ugovora, i budući da status donosi deontička svojstva koja nisu fizička svojstva, status ne može postojati bez oznaka. Te oznake sada su djelomično konstitutivne za status. Mora postojati neki način da se označi činjenica da je čovjek koji drži loptu postigao pogodak, i da se gol računa kao šest bodova. Ne postoji ništa u fizici situacije koja to čini očiglednim. A ovo nije epistemsko, već ontološko pitanje. Slično tome, nema ničega u fizičkim odnosima između mene i komada zemlje što ga čini mojom imovinom. Ne postoji ništa u kemijskom sastavu ovog komada papira, što ga čini novčanicom od dvadeset dolara. Dakle, moramo imati neka simbolička sredstva za označavanje tih institucionalnih činjenica. Ali šta je sada sa samim simbolima? Kako će oni sami biti označeni kao simbolički? Ako je istina, kao što je sigurno, da nema ništa u fizičkoj strukturi komada papira što ga čini novčanicom od pet dolara, ništa u fizičkoj strukturi komada zemlje što ga čini mojom imovinom, onda je isto tako istina da nema ništa u akustičnosti zvukova koji dolaze iz mojih usta ili u

fizici oznake koju napravim na papiru, što ih čini riječima ili drugim vrstama simbola.

Rješenje našeg problema je da vidimo da je jezik precizno dizajniran da bude samo-identificirajuća kategorija institucionalnih činjenica. Dijete se odgaja u kulturi u kojoj se nauči postupati sa zvukovima koji izlaze iz vlastitih i drugih usta kao da stoje za ili znače nešto ili predstavljaju nešto. I to je ono što me je motiviralo kad sam rekao da jezik ne zahtijeva jezik kako bi bio jezik jer je već jezik. Ali zar to ne potiskuje još više unatrag naše pitanje? Zašto ne mogu sve institucionalne činjenice imati taj samoidentificirajući karakter jezika? Zašto se dijete ne može odgajati tako da nešto što je tako-i-tako smatra privatnom imovinom, ili ovaj fizički objekat kao novac? Odgovor je da može. Ali upravo u mjeri u kojoj ono to čini, ono tretira objekat kao da simbolizira nešto izvan sebe; tretira ga barem djelomično kao jezički po karakteru.

Prelazak od sirovog fizičkog do institucionalnog statusa je *eo ipso* jezički prelazak, jer objekat označen izrazom X sada simbolizira nešto izvan sebe. Ali taj simbolički prelazak zahtijeva misli. Da bi mislili misao koja konstituirala prelazak od objekta X do njegovog statusa Y, mora postojati neki prenositelj misli. Morate imati nešto čime ćete misliti. Fizička obilježja objekta označenog izrazom X nedovoljna su za sadržaj mišljenja, ali svaki objekat bez obzira na to što se uobičajeno koristi i misli kao nositelj tog sadržaja može se koristiti za mišljenje

o misli. Najbolji objekti s kojima se misli su riječi, jer je to dio onoga zbog čega riječi postoje. Doista, uslov za nešto da bude riječ je da bude mislivo. Ali, strogo govoreći, svaki konvencionalni označitelj će to obaviti. Iako je lako misliti riječima, teško je razmišljati ljudima, planinama i sl., jer imaju previše nevažnih svojstava i previše su nepodesni. Zato koristimo prave riječi ili možemo koristiti znakove poput riječi kao prenositelje misli. Koristeći se riječima, kažemo: “To je moja imovina”, “On je predsjednik”, itd. Ali riječi poput “vlasništvo” i “predsjedatelj” ne stoje za prelingvističke objekte na način na koji “Večernjača” stoji za Večernjaču. Ponekad stavljamo oznake ili simbole na sam element X. Oznake kažu, npr. “Ova potvrda (obveznica) je zakonsko sredstvo plaćanja za sve javne i privatne dugove”. Ali ta je reprezentacija sada, barem djelomično, izjava / deklaracija: ona stvara institucionalni status predstavljanjem toga kao postojećim. Ona ne predstavlja neki prelingvistički prirodni fenomen.

Možemo tretirati sam objekt X kao da posjeduje status Y po konvenciji, budući da kovanice (sitniš) možemo tretirati kao novac ili liniju kamenja kao granicu, ali činjenje toga je već dodijeljivanje jezičkog statusa, jer su objekti sada konvencionalni javni simboli nečega izvan sebe; oni simboliziraju deontički status izvan fizike. I u svim slučajevima gdje mogu zamisliti gdje je izraz X na taj način samo-identificirajući imaju bitne značajke riječi: primjenjuje se type-token razlikovanje, elementi

X su lako prepoznatljivi, lako se mogu misliti i vidimo ih kao simbolički status Y načinjen konvencijom.

Od vremena nepismenih društava do danas, bilo je puno konvencionalnih oznaka koje nisu riječi ali funkcioniraju baš kao i riječi. Ovdje je pola tuceta primjera: u srednjem vijeku su zločinci imali desni dlan žigosan kako bi ih identificirali kao takve. Zato moramo podići desnu ruku kada dajemo zakletvu na sudu, tako da svako može vidjeti da nismo zločinci. Svećenici su na vrhu glave imali obrijanu glavu do kože kako bi označili činjenicu da su svećenici. Kraljevi su nosili krune, muževi i žene nose vjenčane prstene, stoka je označena, a mnogi ljudi nose uniforme kao oznake njihovog statusa.

Cijeli argument ovog poglavlja proizveo je čudan rezultat. Nisam sasvim zadovoljan njim, ali on je ovdje. Prelazak od X do Y već je jezički u prirodi, jer jednom kad je funkcija nametnuta elementu X, ona sada simbolizira nešto drugo, funkciju Y. Ovaj prelazak može postojati samo ako je zajednički predstavljen / reprezentiran kao postojeći. Kolektivna zastupljenost je javna i konvencionalna i zahtijeva nekog prenositelja. Samo razmatranje ili zamišljanje svojstava elementa X neće obaviti posao. Dakle, trebamo riječi kao što su “novac”, “imovina” itd., ili su nam potrebni simboli slični riječima, poput onih koje smo upravo razmotrili, ili u ograničenom slučaju postupamo sa samim elementima X kao *konvencionalnim reprezentacijama* funkcije Y. U onoj mjeri u kojoj to možemo učiniti, to moraju biti riječi ili sami simboli ili

dovoljno slični riječima da budu oboje: nositelji Y funkcije i reprezentacije prelaza od X do Y.

Ovo objašnjenje također ima sljedeću posljedicu: sposobnost pridruživanja smisla, simboličke funkcije, objektu koji nema taj smisao intrinzički je preduslov ne samo jezika nego i sve institucionalne stvarnosti. Preinstitucionalni kapacitet za simbolizaciju uslov je mogućnosti stvaranja svih ljudskih institucija. U nekim kontekstima, izgovaranje zvukova “mačka je na tepihu” računa se kao izrečena tvrdnja da je mačka na tepihu, a u nekim kontekstima prelaženje linije držeći loptu broji se kao postizanje gola. U oba slučaja imamo stvaranja institucionalnih činjenica prema datoj formuli. Razlika u ta dva slučaja je da je stvaranje govornog čina stvaranje nečega s daljnjim reprezentativnim kapacitetima, ali u tom smislu bodovi postignuti u igrama ne predstavljaju nešto izvan sebe. Tvrdnja može biti istinita ili lažna, ali postizanje golova nema na taj način semantička svojstva.

Obično odnos “stajati za” zahtijeva postojanje nekog objekta koji postoji neovisno o simbolu koji stoji za njega, ali u slučaju institucionalne stvarnosti na najnižoj razini, praksa pridruživanja smisla nekom objektu prema konstitutivnim pravilima stvara samu kategoriju potencijalnih referenata. Simboli ne stvaraju mačke i pse i večernje zvijezde: oni stvaraju samo mogućnost referiranja na mačke, pse i večernje zvijezde na javno dostupan način. Ali simbolizacija stvara same ontološke kategorije novca, imovine, bodova osvojenih u igrama i

političkim uredima, kao i kategorije riječi i govornih činova. Jednom kad su kategorije stvorene, možemo imati iste smisao / referencija razlike koje imamo za večernje zvijezde itd. Tako možemo referirati na ili ne referirati na “zgoditak koji smo postigli na kraju četvrtog kvartala” ili “predsjednika Sjedinjenih država” na isti način na koji možemo uspjeti ili ne uspjeti da referiramo na “Večernjaču”, no razlika je u tome što je stvaranje kategorije zgoditaka golova i predsjednika već postignuto strukturama prema kojima pridajemo statusne funkcije objektima označenim terminom X, jer je postojanje tih svojstava stvoreno pridavanjem statusnih funkcija.

Razmislite o tome na ovaj način: ono što stoji za zvuk “mačka” kao njegovo značenje jeste ono što stoji za komad papira kao njegova funkcija koju ima kao novčanica od dolara. Međutim, zvuk “mačka” ima *referencijalnu* funkciju koju komad papira nema. Na primjer, zvuk se može pojaviti u rečenicama u kojima govornik u izricanju rečenice referira na mačku. Komadi papira, pa čak i komadi papira koji su napravljeni kao dolarski novčanice, ne koriste se na taj način da referiraju. Ali praksa korištenja komada papira kao dolarskih novčanica stvara klasu entiteta koji ne mogu postojati bez te prakse. To stvara klasu entiteta: dolarske novčanice. Da bi ta praksa mogla postojati, ljudi moraju biti sposobni misliti misao: “Ovaj komad papira je dolarska novčanica”, i to je misao koju ne mogu misliti bez riječi ili drugih simbola, čak i ako je jedini simbol o kojem se radi sam objekat.

Druge funkcije jezika u institucionalnim činjenicama

Ova rasprava je bila vrlo apstraktna i odnosila se na uslove mogućnosti stvaranja institucionalne stvarnosti, jezičke ili na drugačiji način. Ali ako uzmemo u obzir stvarne prirodne jezike poput francuskog ili njemačkog i stvarne složenosti društvenih institucija, možemo vidjeti još nekoliko razloga zašto institucionalne činjenice traže jezik.

Prvo, jezik je epistemski neophodan.

Rekao sam da u strukturi institucionalnih činjenica namećemo statusnu funkciju Y na objekt označen izrazom X, koju on ne vrši isključivo zbog svoje fizičke konstitucije. Ali kako sada možemo reći koji entiteti imaju tu statusnu funkciju nametnutu njima? Za mnoge kauzalne izvršne funkcije – ne sve – razumljivo je lako reći koji su objekti stolice, stolovi, čekići i odvijači jer možete pročitati funkciju iz fizičke strukture. Ali kada je u pitanju novac, muževi, univerzitetski profesori i nekretnine u privatnom vlasništvu, ne možete pročitati funkciju ili status iz njihove fizike. Potrebne su vam oznake. Na primjer, kako bismo mogli *prepoznati* papir kao novac, moramo imati neki jezički ili simbolički način predstavljanja novo stvorenih činjenica o funkcijama, jer ih se ne može pročitati iz fizike objekata. Prepoznavanje či-

njenice da je nešto novac zahtijeva da to bude jezički ili simbolički predstavljeno. U sljedećem poglavlju morat ću reći nešto više o ovoj karakteristici, kada budemo govorili o onome što nazivam “statusni indikatori”.

Drugo, činjenice o kojima se radi, koje su inherentno društvene, moraju biti prenosive.

Ako sistemi treba da funkcioniraju, tada novo stvorene činjenice moraju biti prenosive od jedne osobe do druge, čak i kada su nevidljive golim okom. Morate biti u stanju reći ljudima da ste u braku, da ste predsjednik, da je sastanak odgođen, ako sistem mora funkcionirati. Čak i u jednostavnim slučajevima institucionalnih činjenica ova prenosivost zahtijeva sredstva javne komunikacije, neki jezik.

Treće, u stvarnom životu fenomeni o kojima se govori su iznimno složeni i predstavljanje tako složenih informacija zahtijeva jezik.

Čak i najočigledniji prosti čin kupovine i prodaje ima veliku složenost, kao što smo vidjeli u našem primjeru naručivanja piva u kafiću na početku knjige. Budući da struktura činjenica postoji samo u mjeri u kojoj je ona predstavljena, složene činjenice zahtijevaju složeni sistem predstavljanja za njihovo postojanje; a takvi složeni sistemi predstavljanja su jezici.

Četvrto, činjenice o kojima je riječ traju kroz vrijeme neovisno o trajanju i sklonosti učesnika u instituciji.

Ovo kontinuirano postojanje zahtijeva način predstavljanja činjenica koje su neovisne o primitivijim prelingvističkim psihološkim stanjima učesnika, a takva predstavljanja su jezička.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

13.

Donald Davidson

VIĐENJE KROZ JEZIK

Vidimo svijet kroz jezik; ali kako bismo trebali razumjeti ovu metaforu? Je li jezik medij koji jednostavno reproducira za um, ili tačno zapisuje što je tamo vani? Ili je toliko gust da se ne može reći šta je svijet zapravo? Možda je jezik negdje između, jedan prozirni materijal, tako da svijet nosi nijansu i fokus određenog jezika kojim govorimo.

Svi ovi stavovi imaju, ili su imali, svoje pristalice, ali nijedan od njih ne izgleda mi da je više od pola u pravu i nijedan ne zahvata ono što je najvažnije o jeziku. Jezik je svakako prikladna ljudska vještina koju koristimo u međusobnom suočavanju u našoj zajedničkoj zemaljskoj sredini. Bez njega ne bismo razmišljali o stvarima, kao što to činimo. Ali ne slijedi, naravno, da nikada ne opažamo kakav je svijet uistinu, kao što je mislio Kant, niti da je svaki pogled nužno iskrivljen, kao što su to držali Bergson i mnogi drugi. Mogao bi postojati argument za ovo stajalište ako bi bilo moguće, barem u načelu, izolirati neke nekonceptualizirane datosti koje bi mogao oblikovati um, jer tada bi imalo smisla zamisliti mnoštvo struktura unutar kojih bi se dato moglo oblikovati.

Bez ideje o takvoj datosti, međutim, teško je razabrati šta je to što želi oblikovati, a malo nas je za sada pridobijeno idejom o nekoj neobrađenoj datosti.

Razumijemo li što podrazumijevamo pod stvarnom alternativom našoj konceptualnoj shemi? Ako bi shemu mogli dešifrirati, onda ona ne bi bila, zbog samog tog opisa, drugačija od naše, osim, može biti, u jednostavnosti opisa ovdje ili tamo. Ako bismo mogli objasniti, ili opisati, na uvjerljiv način, kako alternativna shema odstupa od naše, ona bi se opet našla u našem sistemu pojmova. To ne znači poricanje da neki ljudi imaju konceptualne resurse koji nisu dostupni svima. Biolozi, aeronautički inženjeri, fizičari čvrstog stanja, muzikolozi, kartografi, molekularni biolozi, selenografi i psihoanalitičari, svi koriste vokabulare i teorije koje mnogi od nas nemaju. Na naš ograničen način, mi obični tipovi također imamo naše specijalitete: svoj popis vlastitih imena, s njihovim jedinstveno kontekstualiziranim referencama, našim privatnim ushićenjima i verbalnim zapletima, našim vlastitim pogreškama i verbalnim lapsusima. I ne može se poreći da neki dijalekti otkrivaju seksistička, nacionalistička ili rasistička svojstva, dok su svi ljudski jezici prepuni jedva prikriivenog antropomorfizma. To su, ako tako želimo, razlike ili provincijalizmi u našim konceptualnim shemama. Ali to su varijante ili svojstva koja možemo objasniti jedni drugima, ili bi mogli, ako se ima dovoljno vremena, dovoljno pozornosti i dovoljno inteligencije na obje strane. Ne mogu svi shvatiti pojmove kvantne

mehanike – ja ne mogu – ali jezik relativističke kvantne fizike ne konstituira drugačiju konceptualnu shemu. To je samo predgrađe, iako jedno ekskluzivno, univerzalne sheme koja pretpostavlja ontologiju običnih makroskopskih objekata s njihovim uobičajenim svojstvima.

Problem s idejom istinski nesamjerljivih jezika i konceptualnih shema nije da ih ne bismo mogli razumjeti, nego da su kriteriji za ono što bi predstavljalo shemu nesamjerljivu s našom jednostavno nejasni. Možda mislimo da možemo zamisliti kulturu u kojoj bića komuniciraju na način na koji smo trajno onemogućeni da prodremo. No, spekulacije o toj mogućnosti teško napreduju u određenom slučaju sve dok ne odlučimo o našim kriterijima za komunikaciju. Tekuća razmjena informacija, namjerna interakcija? Ali kako se to manifestira? Jedini ciljevi koje mi prepoznavamo su isti ili analogni našim vlastitim. Informacija kako je mi znamo i kako je shvaćamo ima propozicijski sadržaj prilagođen situacijama, objektima i događajima koje možemo opisati u našim domaćim terminima. Naravno da se događa u egzotičnim okolnostima da smo svjesni da smo svjedoci razumljivog razgovora, iako ne shvaćamo ništa što je rečeno. Također je moguće da su se strane koje razgovaraju složile (na jeziku koji smo mogli naučiti) da koriste naizgled nesalomljiv kod. Ono što ovi ljudi kažu ima prijevod koji možemo razumjeti, ali ga ne možemo sami otkriti. Ali u takvim situacijama imamo dobre osnove za vjerovanje da ono što ne razumijemo možemo naučiti

dešifrirati: strane u razgovoru izgledaju kao ljudi poput nas, a mi smo opravdani razmišljanjem o poznatim ciljevima i aktivnostima. Ovi slučajevi ne predstavljaju problem za anti-konceptualnog relativistu; postoji ozbiljan problem samo tamo gdje Prijevod nije moguć. Upravo je ovaj pretpostavljeni slučaj istinski nesamjerljivih jezika u kojem osjećam nerazumljivost u pretpostavci.

Možda zapravo ne razumijemo koncept radikalno drugačijeg razmišljanja i razgovora. Pa ipak, nema li smisla smatrati da naši stvarni jezici tvore našu percepciju svijeta do te mjere da je ono što dobijamo u njemu uvijek iskrivljeno? Ono što je očigledno je da je naš jezik bogat mogućnostima koje odgovaraju našim interesima, a da nema sredstava za lako izražavanje onoga što je ortogonalno prema tim interesima. Naši osnovni vokabulari ispisuju vektore koji upućuju na pravce u kojima prirodno generaliziramo; osim što raspravljamo zašto je to tako, mi nemamo interesa za emeralde (smaragde) i klase stvari koje se prelijevaju u zelenocrveno, plavozeleno ili zelenoplavo. To su pojmovi koji se barem mogu izraziti u terminima koji se nalaze u našim rastućim rječnicima – u stvari, ako riječ “zelenoplavo” već nije tamo, siguran sam da će uskoro biti. Ali postoje beskrajne klase za koje nemamo termin, bez obzira koliko složene. Je li to izobličenje? Ako jest, nije odgovoran jezik. Naravno, jezik odražava naše urođene interese i naše povijesno nagomilane potrebe i vrijednosti, naše izgrađene i naučene induktivne sklonosti. Ali ta činjenica teško podržava tvrdnju da

jezik ozbiljno iskrivljuje ili oblikuje naše razumijevanje svijeta; utjecaj, takav kakav jest, ide u drugom smjeru. Najviše što možemo reći jest da kao pojedinci sretno nasljeđujemo kulturološki razriješene kategorije koje smo mi osobno malo smislili. U ovom slučaju, jezik ne iskrivljuje; naprotiv, društvo nam daje prednost u suočavanju s okolinom koju dijelom sačinjava.

Ono što bismo trebali odbaciti je tvrdnja da je istina izobličena ili iskrivljena zbog jezika. Moj jezik može (ili ne mora) imati neke veze s mojim, ili društvenim, interesom za pitanje da li krčenje tropskih šuma ubrzava uništavanje ozonskog omotača, ali jezik nema nikakve veze s istinom o tom pitanju. Mnogo je pojmova neodređeno, ali stavljajući siva područja i dvosmislenost na stranu, većina naših deklarativnih rečenica je jednostavno istinita ili lažna, a ne istinita za mene a lažna za stanovnika Tuamotu arhipelaga, ne djelomično lažna i djelomično istinita. Naši jezici ne iskrivljuju istinu o svijetu, iako nam, naravno, dopuštaju da zavaravamo sebe i druge, već prema sklonosti.

Počeo sam opisujući tri moguće teze koje su pogodene ulogom jezika u našem razmišljanju o svijetu. Jedna je bila da je jezik neproziran, skrivajući pravu stvar od nas. Odbacio sam ovo stajalište. Druga je bila da je jezik prozirni medij, ostavljajući vlastiti karakter pisan na svemu u njegovom području. To se u najboljem slučaju činilo trivijalnim, pretjerivanje u jednostavnoj i prirodnoj činjenici da jezik odražava naše interese i naše

potrebe. Ostaje ideja da je jezik transparentan, medij koji može tačno predstaviti činjenice.

Nažalost, znamo da je i to ideja bez pokrića. Imenice, imena i predikati mogu se odnositi, ili biti istiniti, na jednu ili više stvari, ali sami po sebi ne mogu predstavljati činjenice ili stanje stvari. To mogu učiniti samo rečenice, a niko nije otkrio način individualizacije činjenica ili stanja stvari na način koji bi pomogao da se objasni koju činjenicu predstavlja određena rečenica. Ako, govoreći da jezik predstavlja činjenice, mislimo samo na to da možemo upotrijebiti rečenice da bismo opisali objekte i događaje, ne činimo nikakvu štetu. To je, naposljetku, samo otmjena verzija plitkosti da su neke rečenice istinite, a neke lažne. Ali sami sebe zavaravamo kada govorimo o lingvističkim izjavama da predstavljaju stvarnost (ili bilo šta drugo) ako ne možemo upotrebljivo odrediti entitete koji su predstavljeni.

Je li sada nešto ostalo od metafore s kojom smo započeli, ideja koja ima jezik za nešto kroz što gledamo na svijet? Ne: kao metafora to ozbiljno dovodi u zabludu. Jezik nije medij kroz koji vidimo; on ne posreduje između nas i svijeta. Trebali bismo protjerati ideju da je jezik epistemički nešto slično nečemu što je osjetilno dato, nešto što utjelovljuje ono što možemo uzeti, ili da je samo simbol, ili predstavnik onoga što je tamo vani. Jezik ne odražava ili ne predstavlja stvarnost ništa više nego što nam naša osjetila ne daju ništa više od pojava. Prezentacije i reprezentacije kao puki zastupnici ili

slike uvijek će nas ostaviti korak dalje od onoga što zna-
nje traži; skepticizam u pogledu moći jezika da uhva-
ti ono što je stvarno je staromodni skepticizam osjetila
koji je dobio lingvistički zaokret.

Ne vidimo svijet kroz jezik više nego što svijet vidimo
našim očima. Ne gledamo *kroz* oči, već *s* njima. Ne osje-
ćamo stvari kroz naše prste ili čujemo stvari kroz uši.
Pa, postoji osjetilo kroz koje vidimo stvari – to jest, zbog
toga što ga imamo – oči. Činimo to jer imamo jezik. Po-
stoji *ne*-metaforički smisao mog naslova. Postoji valjana
analogija između imati oči i uši i imati jezik: sve troje
su organi, s kojima dolazimo u izravan kontakt s našom
okolinom. Oni nisu posrednici, ekrani, mediji ili prozori.

Možda smo pod utjecajem ideje da je jezik, pogotovo kad
se njegovo ime piše velikim početnim slovom, kao što je
“Engleski”, “Hrvatski”, “Latvijski”, “Inuitski” ili “Galicij-
ski”, neka vrsta javnog entiteta, kojem se, jednom ili više
njih, svako od nas obvezuje, kao što je telefonska usluga,
koja nam je doista suvišna na način na koji naši osjetil-
ni organi nisu. Zaboravljamo da ne postoji nešto kao što
je jezik bez zvukova i oznaka koje ljudi stvaraju, kao i
navike i očekivanja koje idu uz njih.”Dijeljenje jezika” s
nekim drugim sastoji se u razumijevanju onoga što oni
kažu, i razgovoru koji je prilično sličan njihovom. Nema
dodatnog entiteta kojeg bismo imali zajednički više nego
što postoji uho koje dijelimo kada vam posudim uho.

Naravno, postoje razlike između sposobnosti razgo-
vora s drugima i sposobnosti gledanja. Razvijamo vid

rano i bez socijalnih poticaja; uvjeti za stjecanje jezika su složeni, a vještina se razvija kasnije. No, ona se nevjerojatno brzo razvija kad se stvari pokrenu. Čini se da fonemi našeg maternjeg jezika imaju početak u maternici¹, ali rečenice se pojavljuju tek nakon godinu ili dvije. Već s tri godine većina djece generira rečenice i ima ispravnu osnovnu gramatiku svog okruženja. Prosječni šestogodišnjak vlada s oko 13. 000 riječi, a dobar srednjoškolac zna 120. 000 riječi. Prozor za učenje svega toga je kratko (otvoren); nakon osme godine ili tu negdje, gotovo niko ne može naučiti govoriti novi jezik (prvi ili drugi) kao materinji. Čini se da nema razloga sumnjati da smo genetski programirani na prilično specifičan način kako bismo govorili kao što to činimo; svaka grupa i društvo imaju jezik, a svi jezici su očito ograničeni istim arbitrarnim pravilima. Plemena koja smatramo primitivnim imaju jezike tako složene i potpune kao one razvijenih kultura.

Smatramo da je govor radikalno drugačiji od osjetila djelomično zato što ne postoji vanjski organ posvećen samo njemu, a dijelom i zbog različitosti jezika. Ali te razlike su površinske. Govor, kao i osjetilni organi, ima svoje specijalizirano mjesto u mozgu; kao posljedica, oštećenje mozga može uzrokovati gubitak sposobnosti korištenja jezika bez uništavanja opće inteligencije. I, što je još važnije, svi jezici očito dijele strukturalna pravila

---

¹ John L. Locke, *The Child's Path to Spoken Language* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993).

unatoč raznolikosti na površini. Dokaz za to je dijelom i otkriće univerzalnih ograničenja gramatike. Tu je i zapanjujuća činjenica da su djeca, dovedena da slušaju samo pidgin jezik, što je vrlo pojednostavljen izum odraslih koji su zajedno bili izolirani i kojima nedostaje zajednički jezik, ta djeca čine ono što odrasli ne mogu; oni brzo razrađuju pidgin u kreolski jezik, koji je razvijen i kompliciran isto kao i francuski ili turski.

Te informacije dolaze iz raznih izvora, od kojih su neki pod utjecajem Noama Chomskog, ali osobito iz najnovije knjige Stevena Pinkera, *The Language Instinct*, koja ih uvjerljivo povezuje. Pinker zaključuje da “jezik nije kulturni artefakt koji učimo tako kako učimo govoriti o vremenu ... Umjesto toga, to je poseban dio biološkog sastava naših mozгова”². Čini se da moja uvodna metafora poklapa s Pinkerovom primjedbom: “Kada shvaćamo rečenice, tok riječi je transparentan, vidimo kroz njega do značenja ... automatski”³. Nije ni čudo da, slijedeći Chomskog, jezik naziva “mentalnim organom”⁴.

No, što sve to ima veze s odnosom jezika i misli? Prema Pinkeru, Fodoru i brojnim drugima, izvanredna lakoća s kojom se jezik razvija, dodan očitom postojanju lingvističkih univerzalija, pokazuje da ono što je urođeno – to jest, genetski programirano – jeste jedan interni jezik, koji oni nazivaju jezik misli, ili mentalni jezik

² Steven Pinker, *The Language Instinct* (New York: HarperCollins, 1995), 18.

³ Ibid. p. 21.

⁴ Noam Chomsky, *Rules and Representations* (New York: Columbia University Press, 1980), 138–9; Pinker, *Language Instinct*, p. 307.

(*mentalese*). Prema toj teoriji, ovaj unutarnji jezik se ne uči, već se pojavljuje kao dio naše genetske baštine, i to prije bilo kojeg govornog jezika. Istaknuto je da postojanje mentalizma ne ovisi o razvoju jezika, nego obrnuto. Dakle, s obzirom da je univerzalna gramatika uključena u to, “povezanost riječi ... odražava povezanost ideja u mentalizaciji”. To rješava “problem uzimanja međusobno povezane mreže misli u umu i njihovo kodiranje kao niza riječi ... Za dijete, nepoznati jezik je engleski (ili japanski ... ili arapski); poznati jezik je mentalni jezik”.⁵ U ovom posljednjem citiranom odlomku, Pinker uspoređuje dijete s Quineovim radikalnim Prijevoditeljem, s tom razlikom što za Pinkera dijete ne mora rješavati problem (značenja); dijete jednostavno zna tačno koja je ideja u mentalnom jeziku predstavljena riječima koje čuje. Pinker ne sumnja u prioritet mentalizama. Razmišljamo li na engleskom ili cherokee-u ili nekom drugom jeziku, pita on, “[ili] su naše misli uklopljene u neki tihi medij mozga – jezik mišljenja, ili u “mentalizam”- i samo odjevene u riječi kad god ih trebamo priopćiti slušatelju?”⁶ On glasa za tihi medij. Argumenti su različiti: često znamo što mislimo, ali ne možemo pronaći riječi; ponekad prepoznajemo da ono što smo rekli nije ono što smo mislili; glup je mit da se konceptualne sheme mogu znatno razlikovati; postoji univerzalna gramatika; a postoji iznenađujuća brzina kojom ovladamo svojim maternjim jezikom.

---

⁵ Pinker, *Language Instinct*, pp. 101, 102, 278.

⁶ *Ibid.* p. 56.

Ovaj opći stav sada prihvaćaju mnogi lingvisti i kognitivni znanstvenici, ali čini mi se da su argumenti za to manjkavi i da su zaključci konfuzni. Nije više filozofski značajno da su važni aspekti jezičnih sposobnosti u tome da se kontrasti boja i svjetlosti prenose u mozak optičkim živcem umjesto da se obrađuju nekim višim kognitivnim strojem. Važno je naglasiti da je jezična sposobnost dio naše prirodne opreme, a ne alat za rješavanje problema razumijevanja, računanja i komunikacije. Sviđa mi se analogija s osjetilnim organima, i stoga implikacija da jezik nije nešto što dolazi između nas i stvarnosti; ne može doći između, jer je dio nas. Ali postuliranje jezika misli kvari ono što je atraktivno u vezi ove slike; ako je jezik misli ono što je dio nas, onda naš govorni jezik *jeste* posrednik između mišljenja i onoga o čemu je mišljenje, a ono što je genetski konstruirano zapravo prijeti skrivanjem ili izobličavanjem svijeta na način na koji je Kant mislio o arhitekturi uma.

Argumenti za postojanje jezika misli prije ili neovisno o društveno potaknutom jeziku su slabi. Činjenica da ponekada ne možemo pronaći riječi za ono što želimo da kažemo ima jednostavnija objašnjenja od postuliranja postojeće unutarne, ali bez riječi poruke koja teži njezinom prijevodu u govorni idiom. Dovoljno je pretpostaviti da ponekad ne možemo pristupiti riječima ili frazama koje već poznajemo, ili čak kad već imamo jezik, da možemo razmišljati o novim stvarima koje treba reći. Ideja urođenih ograničenja sintakse, za koju se

Chomsky tako energično zalagao, je, kako je pokazao, podržana impresivnim empirijskim dokazima. Za neke od nas može ostati pitanje u kojoj su mjeri ta ograničenja artefakt naših sredstava za opisivanje stranih jezika u našem; ali dokazi su uvjerljivi da to nikako ne znači sve. Ne samo da dolazimo na svijet opremljeni za usvajanje jezika, već znamo nešto o ograničenjima onoga što dolazi prirodno. Kakve zaključke možemo izvesti o stvarnim jezicima ili mislima? Ono što je potrebno na način genetski modificirane jezične sposobnosti da objasni relativnu lakoću usvajanja jezika i sličnosti u stvarnim govornim jezicima ima malo, ako ništa, veze sa sadržajem naših misli ili izjava. Ono s čime smo rođeni ili što se pojavljuje u normalnom tijeku ranog djetinjstva, ograničenja su sintakse, a ne semantike. Nema razloga pretpostaviti da su ideje, pojmovi ili značenja urođeni, ako se to uzima u nekom smislu višem od toga da su ljudi došli do toga da imaju jezike i misli koje odražavaju potrebe i interese ljudskih životinja. Niti je iznenađujuće, s obzirom na našu zajedničku baštinu, da su naše misli i izjave međusobno razumljive – do određene tačke, naravno, budući da je uspjeh u interpretaciji uvijek stvar stupnja. Time se ne tvrdi da ograničenja sintakse možda ne generiraju strukturalna ograničenja za semantiku; premda nije lako pomisliti kako bi se, u svim detaljima, argument izveo. U svakom slučaju, moja tvrdnja nije da ono što mislimo i kažemo nije ograničeno našim genima; slabija tvrdnja je da nismo rođeni

s nečim sličnim kao što je sadržajni jezik. Evolucija nas je učinila više ili manje prikladnim za našu okolinu, ali evolucija nas nije mogla obdariti pojmovima. Priroda je odlučila koji će pojmovi, naravno, doći prirodno; ali to ne znači da je um unaprijed znao kakva bi priroda bila.

Treba reći nešto više o “argumentu iz izostajanja podražaja”, argumentu da mnogo toga što smo saznali o jeziku koji govorimo mora biti urođeno jer stičemo tačno (iako uglavnom nesvjesno) znanje o gramatici, vokabularu, pa čak i o semantici našeg materinjeg jezika na temelju takvih oskudnih dokaza. Već sam izrazio svoje sumnje o semantici, barem ako je semantika povezana s referencijom i istinom. No nedavna istraživanja također dovode u sumnju ideju da prelingvistička djeca nemaju opću sposobnost da uče vrlo brzo i tačno iz ograničenog i nepotpunog unosa. Eksperimenti otkrivaju da osmomjesečna djeca uče segmentirati govor u riječi na temelju samo statističkih odnosa između susjednih zvukova, a to čine tek nakon dvije minute, “što sugerira da djeca imaju pristup snažnom mehanizmu za izračunavanje statističkih svojstava jezičnog unosa”.⁷ Drugim riječima, ne treba mnogo toga umrežavati; učenje treba da odigra važnu ulogu kod ulaska u carstvo govora i mišljenja.

To su važna pitanja stupnja. Ono što je važno, za sadašnje svrhe, je da jezik, kad je jednom tu, nije uobičajena

---

⁷Jenny R. Saffran, Richard N. Aslin, and Elissa L. Newport, ‘Statistical Learning by 8-Month-Old Infants’, *Science*, 274 (13 December 1996): pp. 1926–8.

vještina; on jeste, ili je postao, način opažanja. Međutim, govor nije samo još jedan organ; on je bitan za druga osjetila ako žele dati propozicijsko znanje. Jezik je organ propozicijske percepcije. Vidjeti prizore i slušati zvukove ne zahtijeva mišljenje s propozicijskim sadržajem; uočiti kako stvari stoje, a ta se sposobnost razvija zajedno s jezikom. Percepcija, kada imamo propozicijsko mišljenje, izravna je i neposredna u smislu da ne postoje epistemčki posrednici na kojima se temelje percepcijska uvjerenja, ništa što podupire naše znanje o svijetu.⁸ Naravno, naši osjetilni organi su dio uzročnog lanca od svijeta do percepcijskog uvjerenja. Ali nisu svi uzroci razlozi: aktiviranje naših mrežnica ne predstavlja dokaz da vidimo psa, niti vibracije malih dlačica u unutarnjem uhu ne daju razlog što se misli da pas laje.”Vidio sam to vlastitim očima” legitiman je razlog za vjerovanje da je u supermarketu bio slon. Ali to ne govori ništa više nego da je nešto što sam vidio uzrokovalo da vjerujem da je u supermarketu bio slon. Ponekad imamo senzacije i povremeno ih možemo nazvati razlozima za vjerovanje. Ali senzacije ili njihovi glasnici – percepcije, smisao, podaci – ne predstavljaju razloge, premda vjerovanje da smo čuli buku, ili svjedočili ognjenim trakama na nebu, može biti razlog, u kombinaciji s odgovarajućim naknadnim informacijama, da smo mislili da smo čuli eksploziju ili vidjeli avionsku nesreću.

---

⁸ Donald Davidson, ‘A Coherence Theory of Truth and Knowledge’, in D. Henrich (ed.), *Kant oder Hegel* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1983).

Postoji jednostavno objašnjenje za činjenicu da osjeti, percepcije i osjetilni podaci ne mogu pružiti epistemičku podršku vjerovanjima: razlozi moraju biti konceptualno usmjereni na ono čega su razlozi. Odnos epistemičke podrške zahtijeva da oba relata imaju propozicijski sadržaj, a entiteti kao što su osjeti i osjetilni podaci nemaju propozicijski sadržaj. Velik dio moderne filozofije bio je posvećen pokušaju arbitriranja između zamišljenog ne-konceptualiziranog datog i onoga što je potrebno da bi se podržalo vjerovanje. Sada vidimo da ovaj projekt nema šanse za uspjeh. Istina je da ništa ne može dati razlog za vjerovanje, osim drugog (ili mnogo drugih) uvjerenja.⁹

Perceptivna uvjerenja se formiraju prvo spontano. Ona su jednostavno uzrokovana onim što se događa, što možemo vidjeti, čuti, dotaknuti, okusiti i namirisati. Nemamo kontrolu nad pojavljivanjem takvih uvjerenja, osim što možemo pokrenuti naša tijela da se stavimo na put recepcije. Kontrola se postavlja nakon što se proizvede vjerovanje; drugi pogled može ispraviti prvi dojam, trenutak razmišljanja može prekinuti ideju da vidimo davno mrtvog prijatelja. Ono što vidimo može izbrisati ono što smo mislili da smo čuli. Uspoređivanje opažanja je ono s čime mi kreditiramo znanstvenike, ali svi to radimo cijelo vrijeme, premda možda ne tako sistematično ili metodički kao što to čine znanstvenici. Na kraju,

---

⁹ Ovo je gledište koje sam zastupao u *ibid.* 50. John McDowell, u svojim nedavnim John Locke predavanjima, prihvata tvrdnju da razlozi moraju imati propozicijski sadržaj, ali odbacuje ideju da samo vjerovanja mogu biti razlozi za vjerovanja: John McDowell, *Mind and World* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1994).

opažanja moramo nastaviti, ali na temelju opažanja gradimo teorije protiv kojih procjenjujemo daljnje opažaje. Smatram zdravo za gotovo da su perceptivna uvjerenja koja ne možemo pomoći da se formiraju, kolikogod uvjetno, sama po sebi jako uvjetovana onim što pamtimo, onim što smo prije samo maločas shvatili, i relevantnim teorijama koje smo u jednom ili drugom stupnju prihvatili. Izvan kože postoji neumna uzročnost, ali ono što se bombardira je misaona životinja s temeljito uvjetovanom aparaturom. Nema jednostavnog odnosa između podražaja i dobivene misli.

S obzirom na većinu nedokučive složenosti ovog odnosa, zašto bi naša empirijska uvjerenja, čak i ona perceptivna, bila pouzdana? Ako su jedini racionalni razlozi za vjerovanje druga uvjerenja, kakvu ulogu može priroda igrati u određivanju sadržaja uvjerenja? Pitanje je slično pitanju o jeziku. Jedna je stvar inzistirati na tome da je jezik, kao i percepcija, neisposredovan, ali to inzistiranje čini se nemogućim za objašnjenje sadržaja naših rečenica o posmatranjima, kao što se čini nemogućim objasniti sadržaj naših percepcijskih uvjerenja. Oba problema su očito isprepletena, jer ono što objašnjava sadržaj misli mora također činiti barem dio objašnjenja zašto rečenice motrenja imaju sadržaj koji čine. Ono što ove probleme čini hitnim jeste pitanje kako se vjerovanja, ako se epistemički podupiru samo drugim uvjerenjima, mogu samostalno ili kao zbirka povezati sa svijetom.

Jedno mjesto za početak je postaviti pitanje kako rečenice izravno povezane s percepcijom dobivaju svoj sadržaj. Te rečenice možemo nazvati *perceptivne rečenice*. Nema razloga misliti da su sve perceptivne rečenice jednostavne ili da su iste za svakoga. Ne nužno jednostavne, budući da neki od nas uče izravno da znaju, samo gledajući staklo, da je olujno vrijeme pred nama; ili čujemo određene zvukove i znamo da je neko rekao da se plima podigla; ili gledamo u (Wilsonovu) komoru oblaka i primjećujemo da smo vidjeli elektron. U tim slučajevima možemo navesti razloge za vjerovanja koja smo tako izravno formirali; možemo objasniti zašto smo vidjeli ono što smo vidjeli. I ne isto za sve. Neki ljudi ne shvaćaju da je olujno vrijeme na putu, jer nisu naučili čitati barometar. Svako od nas ima jedinstven repertoar ljudi koje prepoznaje na prvi pogled.

Perceptivne rečenice imaju empirijski sadržaj koji daju situacije koje nas pokreću da ih prihvatamo ili odbacujemo, a isto vrijedi i za uvjerenja izražena tim rečenicama. Ali koji je razlog za pretpostavku da je ovaj sadržaj prikladan? Čak i neko s jezikom u kojem se nova rečenica može prilagoditi može naučiti da afirmira rečenicu u situacijama u kojima je ona istinita bez razumijevanja. Neko bez razumijevanja fizike može lako izgovoriti rečenicu “Evo elektrona” pošto se crta pojavljuje u (Wilsonovoj) komori oblaka, a da nema pojma što je elektron. Razumijevanje rečenice ovisi o prethodnoj teoriji, bez koje bi sadržaj bio potpuno suprotan onome što smatramo

značenjem. No, nije li teorija, u smislu koji proširuje teoriju da bi obuhvatila prešutno razumijevanje, nije li teorija uvijek potrebna za uvjetovanje rečenice do okolnosti da bi se dobio pravi sadržaj? Samo neko ko poznaje jedriličarske brodove može prepoznati na licu mjesta da vidi *brig (jedrilica)*, a ne *brigantin (jedrenjak)*, iako bi mogao upotrijebiti riječi u pravim situacijama (*brig / jedrilica* je dvopostrojeni brod kvadratičnog oblika naprijed i natrag, dok se *brigantin / jedrenjak* razlikuje po glavnom jedru s krilima). Čak i jednostavna rečenica poput “To je kašika” ako se razumije, zahtijeva znanje o tome za što služe kašike, da su trajni fizički objekti, i tako dalje. Stoga mora biti više sadržaja nego što se prenosi govoreći da je dano situacijama koje nas potiču da prihvatimo ili odbacimo rečenice koje odgovaraju situacijama.

Ljudi sami ne stječu dar jezika; oni su namjerno ili slučajno podučavani od strane roditelja, prijatelja, učitelja ili Sezam ulice. U tom procesu glavnu ulogu ima ostenzija, ili ono što je u njoj. Ali kako se ostenzivno poučavanje razlikuje od tutorske prirode u svakom slučaju? Koliko ja znam, mi se ne rađamo preferirajući bobice koje su plave u odnosu na bobice koje su crvene. Ali usamljeni sakupljač će biti naučen od prirode da preferira plave; one su mnogo prikladnije da budu hranjive i slatke. Možda će čak i oštrij um otkriti da su bobice koje jedu ptice gotovo uvijek ljudska hrana. Pogreške ostavljaju svoj pečat: sljedeći put će izbjeći velike, gizdave, ali otrovne bobice. Koja je razlika između ovog uobičajenog procesa uvjetovanja

i uvjetovanja kaznom i nagrađivanjem do situacije koja čini ostenziju uspješnom metodom?

Ispravke, bilo da ih je vodio učitelj, roditelj, prijatelj ili priroda, same po sebi mogu samo poboljšati dispozicije s kojima smo rođeni, a dispozicije, kao što je naglasio Wittgenstein, nemaju normativnu snagu. Klizava cesta je dispozicija za proklizavanje automobila, ali mi, ako smo razumni, ne držimo da je to protiv ceste, premda možemo mijenjati njen karakter tako da odgovara našim namjerama posipajući pijesak ili sol. Životinje se razlikuju po tome što su zadovoljne i bolne te se njihovo ponašanje može promijeniti sredstvima koja nisu dostupna cestama. Ali ostaje poanta: poboljšavamo cestu, s naše točke gledišta, posipajući pijesak ili sol; poboljšavamo dijete, s naše točke gledišta, uzrokujući zadovoljstvo ili bol. Ni u jednom slučaju ovaj proces, sam po sebi, ne podučava cestu ili dijete razliku između ispravnog i neispravnog ponašanja. Ispravno ponašanje nije samo po sebi poučavanje da je ponašanje neispravno. Trening upotrebe toaleta za dijete ili psa je poput fiksiranja kade tako da ne prelijeva; ni aparat ni organizam ne ovladavaju konceptom u tom procesu.

Možemo biti skloni misliti da je formiranje koncepta primitivnije od ulaska u svijet propozicijskih stavova, osobito u svijet vjerovanja. Ali ovo je pogreška. Ako ne želimo pripisati pojmove leptirima i stablima maslina, ne bismo trebali računati samo na sposobnost razlikovanja između crvenog i zelenog ili vlažnog i suhog kao koncep-

ta, čak i ako se takvo selektivno ponašanje nauči. Imati koncept znači *klasificirati* objekte ili svojstva ili događaje ili situacije dok razumijemo da ono što je klasificirano možda ne pripada u dodijeljenu klasu. Dijete nikada neće reći “mama” osim kad je majka prisutna, ali to ne dokazuje da je došlo do konceptualizacije, čak i na primitivnoj razini, osim ako se pogreška ne prepozna kao pogreška. Stoga zapravo nema razlike između posjedovanja koncepta i posjedovanja misli s propozicijskim sadržajem, budući da se ne može imati pojam mame, osim ako neko ne može vjerovati da je neko (ili nije) mama, ili da želi da mama bude prisutna, ili da se ljuti što mama ne zadovoljava neku želju. Naglašavam povezanost između pojmovi i misli samo kako bih naglasio da formiranje koncepta nije putokaz između puke dispozicije, bez obzira na to koliko je složen ili naučen, i suda.

Šta mora biti dodano besmislenom zvuku, izgovorenim u trenucima prikladnim za taj isti zvuk, izgovoreni kao govor, da se ono prevede u drugo? Nije dovoljno da je besmisleni zvuk ojačan u prošlosti i sada je izgovoren zbog svojih magičnih moći; ako je to bilo dovoljno, onda bi činjenica da mačka mjauče da se nahrani brojao kao značajan govor. Šta onda? Nisam u iluziji da mogu pružiti nešto poput analize; možda nema odgovora koji ne vodi u krug, jer bi nam ne-kružni odgovor govorio o tome kako objasniti intenzionalnost u ne-ekstenzionalnim uvjetima. Ali mislim da ovdje jezik dodaje potreban (iako nedovoljan) element.

Upravo smo primijetili da ostenzija sama po sebi ne može obaviti posao, zbog pomoći koja joj je potrebna iz prethodnog razumijevanja kako jezik funkcionira. Međutim, vrijedi se osvrnuti na početnu fazu ostenzivnog učenja. Na početku, ne bi trebao biti smisao u učeničkom pitanju o ispravnosti učiteljevih ostenzija. Učenik može ili ne mora učiti kako drugi u nekoj jezičnoj zajednici govore, ali učenik to može otkriti tek kasnije. U privatnoj lekciji, značenje se daje riječima sasvim odvojeno od bilo kakve upotrebe koje te riječi mogu imati u drugim vremenima i s drugim ljudima. Ako o ostenziji mislimo samo kao o učenju o društveno održivom značenju, propuštamo bitnu lekciju, a to je da za učenika ostenzija nije učenje nečeg što već postoji. Učenik prisustvuje u nekom smislu krštenju.

Ako ignoriramo razliku između prenošenja utvrđenog značenja i stvaranja novog, razlika između učitelja i inovatora blijedi, a time i ono što razlikuje učitelja i učenika. Ako još dalje raščlanimo scenarij, možemo zamisliti neku vrstu proto-ostenzije prije nego što postoji opće razumijevanje jezika koje nam omogućuje da izvučemo više iz ostenzije nego što se u njoj dešava. U toj elementarnoj situaciji možemo proučiti neke od nužnih uvjeta za razvoj misli i jezika. To uključuje činjenicu da svi ljudi prirodno generaliziraju na isti način. Izbjegavaju gorke okuse i glasne, iznenadne zvukove; traže slatko i tiho. Učenje zahtijeva tri generalizacije: naučeno udruživanje vatre i ozljede zahtijeva dvije, a učenje se prikazuje u sličnosti

odgovora: izbjegavamo ozljedu izbjegavajući vatru. Prije nego se može učiti, moraju postojati nenaučeni načini generalizacije. Prije nego postoji jezik, moraju postojati zajednički načini generalizacije.

Dijeljenje odgovora na slične podražaje omogućuje pojavu jednog interpersonalnog elementa: stvorenja koja dijele odgovore mogu međusobno povezati odgovore s onim na šta su odgovorili. Osoba A odgovara na odgovore osobe B na situacije u kojima su A i B slični. Tako je postavljen trokut, tri kuta su A, B i objekti, događaji ili situacije na koje oni uzajamno odgovaraju. Ova razrađena, ali uobičajena, trokutasta interakcija između bića i zajedničkog okruženja ne zahtijeva misao ili jezik; javlja se s velikom učestalošću među životinjama koje ne misle niti govore. Ptice i ribice to čine kao i majmuni, slonovi i kitovi.

Što još treba da postoji za jezičnu komunikaciju i razvijenu misao? Odgovor je, mislim, dvije stvari koje ovise o tome. Osnovni trougao, i izlaz iz njega. Prvi je koncept pogrešaka, tj. uvažavanje razlike između vjerovanja i istine. Interakcije koje su u trouglu same po sebi automatski ne generiraju ovu procjenu, kao što vidimo iz primjera jednostavnih životinja, ali trougao čini prostor za pojam pogreške (a time i istine) u situacijama u kojima se korelacija reakcija koje su opetovano dijelile može vidjeti kao prekinuta od strane onih koji dijele reakcije; jedno stvorenje reagira na način koji su oba bića povezala s određenom situacijom, ali druga ne. To može

jednostavno upozoriti onog ko ne reaguje na neopaženu opasnost ili priliku, ali ako se očekivana opasnost ili prilika ne materijaliziraju, postoji mjesto za pojam pogreške. Mi, koji gledamo, sudit ćemo da je prvo stvorenje pogriješilo. Sama stvorenja također su u mogućnosti doći do istog zaključka. Ako jesu, shvatili su pojam objektivne istine.

Drugim, zadnjim korakom, krećemo se u krugu, jer shvaćamo pojam istine samo kad možemo prenijeti sadržaj – propozicijski sadržaj – zajedničkog iskustva, a to zahtijeva jezik. Primitivni trougao, sastavljen od dva (i obično više od dva) stvorenja koja reagiraju u skladu s obilježjima svijeta i reakcijama drugih, tako daje okvir u kojem se mišljenje i jezik mogu razvijati. Ni mišljenje ni jezik, prema ovom objašnjenju, ne mogu doći prvi, jer svaki zahtijeva drugo. To ne predstavlja zagonetku o prioritetima: sposobnosti da se govori, shvaća i misli razvijaju se zajedno, postupno. Svijet doživljavamo kroz jezik, to jest kroz posjedovanje jezika.¹⁰

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

---

¹⁰ Zahvaljujem Barryju Smithu i Ernestu Leporeu na vrlo korisnim sugestijama i ispravkama.

14.

John R. Searle

ŠTA JE INSTITUCIJA?¹

1. Ekonomija i institucije

Kad sam bio dodiplomac u Oxfordu, učili smo ekonomiju gotovo kao da je riječ o prirodnoj znanosti. Predmet ekonomije može se razlikovati od fizike, ali samo na način na koji se predmet kemije ili biologije razlikuje od fizike. Stvarni rezultati su nam predstavljeni kao da su znanstvene teorije. Dakle, kada smo učili da je ušteda jednaka ulaganju, onda se to učilo istim tonom glasa kao što neko uči da je snaga jednaka masa puta ubrzanja. I naučili smo da racionalni poduzetnici prodaju tamo gdje je dodatni trošak odgovara dodatnom prihodu na način na koji smo nekoć naučili da se tijela privlače na način koji je izravno proporcionalan proizvodu svoje mase i obrnuto proporcionalan kvadratu udaljenosti između njih. Ni u jednom trenutku nije bilo nikada sugerirano da je stvarnost opisana ekonomskom teorijom ovisna o ljudskim uvjerenjima i drugim mentalnim stanjima na način koji je bio potpuno drugačiji od stvarnosti koja je opisana u fizici ili kemiji.

¹ Ovaj je članak objavljen na konferenciji o institucionalnoj ekonomiji na Univerzitetu u Hertfordshire 2004. godine. Zahvaljujem sudionicima na korisnim komentarima i posebno želim zahvaljuju Geoffrey Hodgson i Tony Lawson. Zato želim zahvaliti dvojici anonimnih recenzenata za JOIE i Dagmar Searle za njezinu pomoć.

Prije nekoliko godina, kad sam objavio *The Construction of Social Reality*, bio sam svjestan da ona ima implikacije za ontologiju ekonomije, ali nisam bio svjestan da je već došlo do važnog oživljavanja tradicije institucionalne ekonomije. Bilo bi blago rečeno da pozdravljam ovaj interes za institucije; ja ga oduševljeno podupirem. Ali mislim da u institucionalnoj literaturi postoji još uvijek nejasnost o tome što je tačno institucija. Šta je ontologija, način postojanja, institucionalne stvarnosti? Ovaj članak pokušava dati doprinos ovoj raspravi.

Ekonomija kao predmet, za razliku od fizike ili kemije, uglavnom se bave institucionalnim činjenicama. Činjenice o novcu i kamatnim stopama, razmjeni i zaposlenosti, korporacijama i platnoj bilanci, čine srž predmeta ekonomije. Kada je Lionel Robbins (1935), u klasičnom radu, govorio da je “ekonomija studij o raspodjeli deficitarnih roba”, uzimao je kao datost ogromnu nevidljivu institucionalnu ontologiju. Dva psa koji se bore oko kosti ili dva školarca koji se bore za loptu također se bave “raspodjelom deficitarnih roba”, ali nisu središnji predmet ekonomije. Za ekonomiju, način postojanja “roba” i mehanizmi “raspodjele” su institucionalni. S obzirom na središnjost institucionalnih pojava, nekako je iznenađujuće da institucionalna ekonomija nije uvijek bila u središtu glavnog toka ekonomije.

Moglo bi se pomisliti da je na pitanje koje postavlja naslov ovog članka davno bilo odgovoreno, ali ne samo sa strane ekonomista, već i ogromnog broja društvenih

teoretičara koji su se bavili ontologijom društva. Ne mislim samo na takve glavne predstavnike kao što su Max Weber, Emil Durkheim, Georg Simmel i Alfred Schütz, nego na cijelu zapadnu tradiciju raspravljanja o političkim i društvenim institucijama koje sežu unazad do Aristotelove *Politike*, ako ne i dalje. Pomislili biste da bi do sada mogla postojati vrlo dobro definirana i razrađena teorija institucija. Jedan od razloga neadekvatnosti tradicije je da autori, koji se protežu natrag sve do Aristotela, imaju tendenciju da uzimaju jezik kao datost. Oni pretpostavljaju jezik, a zatim pitaju kako su moguće ljudske institucije i kakva je njihova priroda i funkcija. Ali, naravno, ako pretpostavljate jezik, već ste pretpostavili institucije. Zapanjujuća je, na primjer, činjenica o teoretičarima društvenog ugovora da uzimaju kao datost da ljudi govore jezik i onda pitaju kako bi ti ljudi mogli stvoriti društveni ugovor. No, implicitno je u teoriji govornih činova da, ako imate zajednicu ljudi koji razgovaraju jedni s drugima, vrše govorne činove, onda već imate društveni ugovor. Klasični teoretičari, ukratko, imaju smjer analize naopačke. Umjesto da pretpostavljamo jezik i onda analiziramo institucije, moramo analizirati ulogu jezika u konstituciji institucija. U ovom ću članku pokušati poduzeti prve korake prema ovom cilju. To je nastavak argumenta koji sam započeo u drugim djelima, posebno u *The Construction of Social Reality*, ali ću uplesti i moju knjigu *Rationality in Action*, kao i nekoliko članaka.

U dvadesetom stoljeću filozofi su naučili da budu vrlo oprezni u postavljanju pitanja u obliku, “Šta je...?”, kao na primjer “Šta je istina?”, “Šta je broj”, “Šta je pravda?”. Pouke dvadesetog stoljeća (iako se te lekcije ubrzano zaboravljaju u dvadeset i prvom stoljeću) sugeriraju da je najbolji pristup takvim problemima da im se prikradu izokola. Ne pitajte: “Šta je istina?”, nego pitajte: “Pod kojim uvjetima možemo reći da je jedan iskaz istinit?”. Nemojte pitati: “Šta je broj?”, već pitajte: “Kako funkcioniraju numerički izrazi u stvarnoj matematičkoj praksi?”. Predlažem usvajanje ove metode u rješavanju pitanja: “Šta je institucija?”. Umjesto da se odmah izađe i kaže na početku: “Institucija je... .”, predlažem da počnemo s tvrdnjama koje izvještavaju o institucionalnim činjenicama. Ako bismo mogli analizirati prirodu institucionalnih činjenica i kako se razlikuju od drugih vrsta činjenica, onda mi se čini da bismo bili na dobrom putu da odgovorimo na naše pitanje: “Šta je institucija?”

U nekom intuitivno prirodnom smislu, činjenica da sam američki državljanin, činjenica da je komad papira u mojoj ruci novčanica od 20 dolara, i činjenica da posjedujem dionice u AT&T-u, sve su to institucionalne činjenice. To su institucionalne činjenice u smislu da mogu postojati samo s obzirom na određene ljudske institucije. Takve se činjenice razlikuju od činjenice, na primjer, da na nivou mora težim 160 funti ili da je Zemlja 93 miliona kilometara udaljena od Sunca ili da atomi vodika imaju jedan elektron. Naravno, kako bismo *tvr-*

dili činjenicu da je Zemlja 93 miliona milja udaljena od Sunca, potrebna nam je institucija jezika, uključujući konvenciju mjerenja udaljenosti u miljama, ali moramo razlikovati *tvrdnju* ove činjenice (koja je institucionalna) od činjenice *koja se tvrdi* (koja nije institucionalna). Sada, šta je to u vezi s institucionalnim činjenicama što ih čini *institucionalnim*, i kakvu vrstu stvari one zahtijevaju da budu vrste činjenica koje one jesu?

2. Nezavisnost od posmatrača, zavisnost od posmatrača i razlika objektivno / subjektivno

Želim započeti istraživanje pravljenjem određenih opštenitih razlika. Prvo, bitno je razlikovati ona svojstva svijeta koja su potpuno nezavisna od ljudskih osjećanja i mentalnih stanja, svojstva nezavisna od posmatrača, i onih svojstava svijeta koja postoje samo u odnosu na ljudska mentalna stanja. Svojstva svijeta nezavisna od posmatrača uključuju silu, masu, gravitacijsko privlačenje, fotosintezu, kemijsku vezu i tektonske ploče. Svojstva svijeta zavisna od posmatrača uključuju novac, vladu, imovinu, brak, društvene klubove i predsjedničke izbore. Važno je vidjeti da jedan i isti entitet može imati oboje, svojstva nezavisna od posmatrača i svojstva koje zavise od posmatrača, gdje svojstva zavisna od posmatrača zavise od mentalnih stanja uključenih ljudi. Na primjer, skup kretnji od strane jedne grupe ljudi konstituiraju nogometnu utakmicu, ne samo zbog fizičkih putanja tijela koja su uključena u nju, već

i zbog mentalnih stanja, namjera, i tako dalje učesnika i skupa pravila unutar kojeg djeluju. Nogometne igre su zavisne od posmatrača; putanje ljudskih tijela su nezavisne od posmatrača. Nadam se da je očigledno da većina fenomena o kojima raspravljamo u ekonomiji, kao što su novac, financijske institucije, korporacije, poslovne transakcije i javna ponuda zaliha su svi zavisni od posmatrača. Može se reći da se prirodne znanosti opštenito bave fenomenima nezavisnim od posmatrača a društvene znanosti s fenomenima zavisnim od posmatrača.

Jedan grub test za to da li je fenomen nezavisan od posmatrača ili je zavisan od posmatrača, jeste: dali bi taj fenomen mogao postojati ako nikada ne bi postojalo svjesno ljudsko biće s bilo kojim intencionalnim stanjima? Na ovom testu, tektonske ploče, gravitacijska atrakcija i solarni sistem su nezavisni od posmatrača, a novac, imovina i vlada zavisni su od posmatrača. Test je samo grub i jednostavan, jer, naravno, svijest i intencionalnost koji služe stvaranju fenomena zavisnih od posmatrača, sami su fenomeni nezavisni od posmatrača. Na primjer, činjenica da određeni objekat novac je zavisna od posmatrača; novac je stvoren kao takav prema mentalnim stanjima posmatrača i učesnika u instituciji novca. Ali ti stavovi nisu sami zavisni od posmatrača; oni su nezavisni posmatrači. Mislim da je ovo ispred mene novčanica od 20 dolara, a ako neko drugi misli da ja to ne mislim, on ili ona jednostavno griješi. Moje

mentalno stanje je nezavisno od posmatrača, ali stvarnost koju stvara veći broj ljudi koji poput mene imaju takva mentalna stanja, zavisi od tih mentalnih stanja i stoga zavisi od posmatrača. U istraživanju institucionalne stvarnosti, mi istražujemo fenomene koji zavise od posmatrača.

Druga razlika koja nam je potrebna je razlika između različitih vrsta objektivnosti i subjektivnosti. Dio naše zagonetke je da se objasni kako stvaramo, od subjektivnih mentalnih stanja kao što su uvjerenja i namjere, stvarnost korporacija, novca i ekonomskih transakcija, o kojima možemo objektivno dati istinite tvrdnje. No postoji neka dvosmislenost u objektivno – subjektivno razlici. Budući da pojmovi objektivnost i subjektivnost imaju veliku važnost u našoj intelektualnoj kulturi, važno je razjasniti ovu razliku na početku ovog istraživanja. Moramo razlikovati *epistemski* smisao objektivno-subjektivno razlike od *ontološkog* smisla. Tako, na primjer, ako kažem “Van Gogh je umro u Francuskoj”, ta tvrdnja može se utvrditi kao istinita ili lažna kao stvar objektivne činjenice. To nije samo stvar nečijega mišljenja. To je epistemski objektivna tvrdnja. Ali ako kažem, “Van Gogh je bio bolji slikar od Maneta”, onda je to, kako kažu, stvar mišljenja ili prosudbe. Nije riječ o epistemski objektivnoj činjenici, nego je zapravo stvar subjektivnog mišljenja. Epistemski objektivne tvrdnje su one koje se mogu ustanoviti kao istinite ili lažne, nezavisno od osjećanja i mentalnih stanja kreatora i

tumača tvrdnje. Tvrdnje koji su subjektivne zavise od osjećanja i mentalnih stanja učesnika u diskursu. Epistemska objektivnost i subjektivnost su svojstva *tvrdnji*. No, pored tog smisla objektivno / subjektivno razlike, i na neki način temelj tog razlikovanja, jeste jedna ontološka razlika. Neki entiteti postoje samo u mjeri u kojoj su ih iskusili ljudski i životinjski subjekti. Tako, na primjer, bolovi, škakljanje i svrbež, te ljudski i životinjski mentalni događaji i procesi uglavnom postoje samo u mjeri u kojoj su ih iskusili ljudi ili životinje. Njihov način postojanja zahtijeva da ih iskusi ljudski ili životinjski subjekt. Stoga možemo reći da imaju *subjektivnu* ontologiju. Ali, naravno, većina stvari u svemiru ne zahtijeva da se doživi kako bi postojale. Na primjer, planine, molekule i tektonske ploče postoje i postojale bi, ako nikada nije bilo ljudi ili životinja. Možemo reći da imaju *objektivnu* ontologiju, jer ih ne treba osjećati neki svjesni subjekt kako bi postojali.

Važno je istaknuti da ontološka subjektivnost neke *domene* istraživanja ne isključuje epistemsku objektivnost u *rezultatima* istraživanja. Možemo imati objektivnu znanost o domeni koja je ontološki subjektivna. Bez te mogućnosti ne bi bilo društvenih znanosti. U svjetlu ove dvije razlike, mogli bismo reći da je jedan od načina da postavimo naš problem za ovu raspravu jest objasniti kako može postojati epistemski objektivna institucionalna stvarnost novca, vlade, imovine, i tako dalje, s obzirom da je ta stvarnost dijelom konstituirana od

subjektivnih osjećaja i mentalnih stanja i, dakle, ima subjektivnu ontologiju.

S ove dvije razlike, razlika između svojstava stvarnosti zavisnih od posmatrača i svojstava stvarnosti nezavisnih od posmatrača i razlikovanja ontološkog smisla objektivno / subjektivno razlike i epistemskog smisla te razlike možemo postaviti sadašnju raspravu u veći kontekst suvremenog intelektualnog života. Sada imamo razumno jasnu ideju o tome kako funkcionira univerzum, pa čak i imamo neke ideje o tome kako funkcionira na mikro razini. Imamo prilično dobro objašnjenje bazne atomske i subatomske fizike, mislimo da dobro razumijemo kemijsku vezu, imamo čak prilično dobro utemeljenu znanost o ćelijskoj i molekularnoj biologiji, i povećavamo naše razumijevanje evolucijskih procesa. Slika koja se pojavljuje iz tih domena istraživanja je da se svemir sastoji isključivo od entiteta za koje smatramo da ih je prikladno nazvati česticama (iako, naravno, riječ "čestica" nije posve ispravna). One postoje u područjima sile i obično se organiziraju u sisteme, gdje su unutarnja struktura i vanjske granice sistema postavljene putem kauzalnih odnosa. Primjeri sistema su molekule vode, galaksije i bebe. Neki od tih sistema sastavljeni su znatnim dijelom od velikih molekula na bazi ugljika i proizvod su evolucije naših sadašnjih biljnih i životinjskih vrsta. Ovdje je naše opšte pitanje, i ovdje je njegov utjecaj na društvene znanosti. Kako možemo smjestiti određene koncepcija koju imamo kao svjesne, duhovne, racionalne, s govornim činom, društvene,

političke, ekonomske, etičke, s posjedovanjem slobodne volje životinje u univerzumu izgrađenom u potpunosti od tih neduhovnih fizičkih fenomena? Nije očito da možemo sve svoje koncepcije u skladu s onim što znamo iz fizike, kemije i biologije o tome kako je svijet uopšte. Možda bi, na primjer, na kraju, morali odustati od našeg vjerovanja u slobodnu volju. No, budući da je naše razumijevanje nas samih prilično dobro utemeljeno i prilično dobro potkrijepljeno hiljadama godina ljudskog iskustva, nećemo odustati od bilo kojih njegovih središnjih dijelova bez nekih vrlo moćnih razloga za to. Istraživanje u ovom članku usmjereno je na jedan mali dio tog većeg problema. Kako može postojati društvena i institucionalna stvarnost, uključujući ekonomsku stvarnost, u svemiru koji se sastoji isključivo od fizičkih čestica u poljima sile?

3. Posebna teorija logičke strukture institucionalnih činjenica: *X se računa kao Y u C*

Bit ću vrlo kratak u ovom odjeljku, jer će najveći dio biti kratak sažetak materijala koji sam ranije objavio u *The Construction of Social Reality*.

Iako je struktura stvarnih ljudskih društava neizmjereno komplicirana, vjerujem da su temeljni principi prilično jednostavni. Postoje tri primitivna pojma potrebna za objašnjenje društvene i institucionalne stvarnosti. (Postoji četvrti, ono što zovem Pozadinom, u to neću ulaziti ovdje.)

Kolektivna intencionalnost

Prvi pojam koji nam je potreban je kolektivna intencionalnost. Da bih objasnio taj pojam, moram nešto reći o intencionalnosti uopšte. "Intencionalnost" je riječ koju filozofi koriste kako bi opisali tu osobinu duha kojom je on usmjeren na, ili prema, ili za, ili se bavi objektima i stanjima stvari u svijetu. Dakle, u ovom tehničkom smislu se može reći da su vjerovanja, nade, strahovi, želje i emocije uopšte, intencionalne. Važno je istaknuti ta intencionalnost ne podrazumijeva nikakvu posebnu povezanost s namjeravanjem u običnom smislu u kojem ja večeras namjeravam otići da gledam film. Umjesto toga, intencionalnost je vrlo opšti pojam koji ima veze s usmjerenosti duha. Namjeravanje u običnom smislu je samo poseban slučaj intencionalnosti u ovom tehničkom smislu, skup s uvjerenjem, željom, nadom, strahom, ljubavlju, mržnjom, ponosom, sramotom, percepcijom, gnušanjem i mnogim drugim.

Sada s obzirom da svi mi imamo intencionalna stanja u tom smislu – svi imamo nade, uvjerenja, želje, strahove i tako dalje – moramo raspravljati o ulozi intencionalnosti u ljudskim društvenim skupinama. To je izvanredno svojstvo koje ljudi i mnoge druge životinjske vrste imaju da mogu sudjelovati u kooperativnom ponašanjem. Očiti primjeri su sviranje u orkestru ili igranje timskih sportova ili jednostavno sudjelovanje u razgovoru. U takvim slučajevima neko djeluje individualno, no nečija individualna akcija – sviranje violine, na primjer,

ili dodavanje lopte drugom igraču – obavlja se kao dio kolektivnog ponašanja. Ponekad postoji čak i kooperativno ponašanje između vrsta kao, na primjer, uzmimo jednostavan slučaj, kada se moj pas i ja prošetamo zajedno. Kada se bavim kolektivnom akcijom, *ja* radim ono što radim kao dio *našeg* rada onoga što radimo. U svim tim slučajevima, subjekt djeluje i radi ono što on ili ona radi, samo kao dio kolektivne akcije. To je iznimno složeno pitanje kako se tačno intencionalnost pojedinca odnosi prema kolektivnoj intencionalnosti u takvim slučajevima, no raspravljao sam o tome negdje drugdje, i ovdje neću ulaziti u to (Searle, 1990.).

Kolektivna intencionalnost pokriva ne samo kolektivne intencije nego i takve druge oblike intencionalnosti kao što su kolektivna uvjerenja i kolektivne želje. Neko može imati uvjerenje koje dijeli s drugim ljudima, i može imati želje koje se dijele kolektivno. Ljudi koji surađuju u političkoj kampanji obično žele zajedno da njihov kandidat pobijedi, a u crkvi ljudi recitirajući Nicene Creed (Nicejsko vjerovanje) izražavaju svoju kolektivnu vjeru.

Kolektivna intencionalnost je temelj svega društva, ljudskog ili životinjskog. Ljudi dijele s mnogim vrstama životinja sposobnost kolektivne intencionalnosti i time sposobnost formiranja društava. Doista, definirat ću društvenu činjenicu kao svaku činjenicu koja uključuje kolektivnu intencionalnost dvaju ili više subjekata. Naš je problem, dakle, odrediti što je posebno o ljudskoj kolektivnoj intencionalnosti koja nam omogućuje stvaranje

posebnih oblika društvene stvarnosti koja nadilazi opšte životinjske oblike. I Vrhovni sud koji donosi odluku i čopor vukova koji love ovcu, sudjeluju u kolektivnoj intencionalnosti i time manifestiraju društvene činjenice. Naše pitanje je, koja je razlika između opšte klase društvenih činjenica i posebne podklase koju čine institucionalne činjenice?

Dodjeljivanje funkcije

Drugi pojam koji nam je potreban je dodjeljivanje funkcije. Opet, ljudska bića imaju sposobnost koju dijele s nekim, iako ovaj put s ne toliko mnogo, drugih vrsta životinja, sposobnost nametanja funkcija objektima pri čemu objekti nemaju tu funkciju, tako da kažem, intrinzično (inherentno, po sebi), nego samo na temelju dodjeljivanja funkcije. Alati su očiti slučaj. Ljudi su životinje koje koriste alate *par excellence*, ali, naravno, i druge životinje imaju i alate isto tako. Dva očigledna primjera su dabrove brane i gnijezda ptica. A u nekima slučajevi životinje su čak u stanju otkriti korisne alate, kada korištenje objekta kao alata nije već programirano u životinja kao dio njihove genetske obnove. Na primjer, pomislite na Köhlerove majmune. Dodijeljene funkcije su zavisne od posmatrača.²

Ako kombinirate ovo dvoje, kolektivnu intencionalnost i dodjeljivanje funkcije, lako je vidjeti da mogu

²Mislim da zapravo da su sve funkcije dodijeljene i prema tome zavisne od posmatrača, ali ta opšta tačka nije neophodna za ovaj članak; pa samo navodim očitu činjenicu da su dodijeljene funkcije zavisne od dodjelivanja i stoga su zavisne od posmatrača.

postojati kolektivno dodjeljene funkcije. Baš kao što pojedinac može koristiti panj kao stolicu, tako grupa može koristiti veliku kladu kao klupu.

Statusne funkcije

Treća stavka koja nam je potrebna kako bi se ukazala na prelaz od društvenih činjenica na institucionalne činjenice je posebna vrsta dodjeljivanja funkcije gdje objekt ili osoba kojoj je dodijeljena funkcija ne može izvršiti funkciju samo po svojoj fizičkoj strukturi, već prije može izvršiti funkciju samo na temelju činjenice da postoji kolektivno dodjeljivanje određenog *statusa*, a predmet ili osoba obavlja svoju funkciju samo zbog zajedničkog prihvaćanja od strane zajednice da objekt ili osoba imaju potrebni status. Ova dodjeljivanja funkcije obično uzimaju oblik *X se računa kao Y*. Na primjer, takav i takav potez u nogometnoj igri računa se / uzima se kao postizanje gola. Takav i takav skup procedura računa se / važi kao izbor za predsjednika Sjedinjenih država. Takav i takav položaj u šahu računa se kao šahmat. Oni pokazuju opšti oblik dodjeljivanja statusne funkcije, *X se računa kao Y* ili, tipičnije, *X se računa kao Y u kontekstu C*. U svim tim slučajevima izraz *X* identificira određena svojstva objekta ili osobe ili stanja stvari, a izraz *Y* dodjeljuje poseban status toj osobi, objektu ili stanju stvari. Ljudska bića imaju sposobnost koja, koliko ja mogu reći, ne posjeduje niti jedna druga životinjska vrsta, da dodjeljuje funkcije objektima tamo gdje

sami objekti ne mogu obavljati funkciju samo po svojoj fizičkoj strukturi, već jedino zahvaljujući kolektivnom dodjeljivanju ili prihvaćanju da objekt ili osoba imaju određeni status i s tim statusom neku funkciju. Očiti primjeri su novac, privatna imovina i pozicija političkog vodstva. U svakom slučaju, objekat ili osoba stječe funkciju koja se može izvršiti samo na temelju kolektivnog prihvaćanja odgovarajućeg statusa.

Volim ilustrirati razliku između statusnih funkcija i drugih vrsta funkcija s malom usporedbom. Zamislite pleme koje gradi zid oko svoje skupine koliba i zamislite da zid zadržava članove plemena unutra i uljeze izvana, jer je teško preći zid bez dopuštenja pripadnika tog plemena. Ali zamislite da se zid raspada do tačke u kojoj nema ništa više od linije kamenja, ali ipak pretpostavimo da ljudi koji su uključeni nastavljaju – i pažljivo pogledajte ovaj rječnik – da *prepoznaju* liniju kamenja kao *granicu*. Oni prepoznaju da je ne bi *trebali da* prelaze ako nisu *ovlašteni* za to. Sada pretpostavljamo da zid, iako više nije velika fizička struktura, već samo linija kamenja, nastavlja da vrši istu funkciju koju je vršio prije, ali ovaj put ne zbog svoje fizičke strukture, već zbog činjenice da ljudi koji su uključeni i dalje prihvaćaju liniju kamenja kao da ima određeni status. Ima status granice, a ljudi se ponašaju na način koji smatraju prikladnim za nešto što oni prihvaćaju kao granicu. Linija od kamenja ima funkciju ne po svojoj fizičkoj strukturi, već je zbog kolektivnog dodjeljivanja statusa, i s tim sta-

tusom funkcije koja se može izvršiti samo zbog kolektivnog prihvaćanja objekta kao da ima status. Predlažem da se takve funkcije nazovu *statusnim funkcijama*.

Kao što je ovaj primjer namijenjen da učini jasnim, prelaz od fizičke funkcije k statusnoj funkciji može biti postupan, i možda ne postoji tačna tačka na kojoj možemo reći da statusna funkcija počinje a fizička funkcija završava. Vokabular otkriva.”Ne možete preći to” može značiti ili: “To je previsoko”, ili: “Nije dopušteno” (ili oboje).

Opšti logički oblik nametanja statusnih funkcija je, kao što sam rekao, *X se računa kao Y u C*, iako ću kasnije istaknuti neke iznimke.

Čini se da je ovo vrlo slab aparat s kojim se konstruiraju institucionalne strukture; sigurno bi se cijela stvar mogla porušiti u bilo koje vrijeme. Kako taj aparat može uraditi toliko posla kao što on očigledno radi? Odgovor, ili barem dio odgovora, jest da ta struktura ima određene čisto formalne osobine koje mu daju ogroman opseg. Prvo je da se ona ponavlja neprekidno prema gore. Tako, na primjer, kad ja kroz moja usta izvodem određene zvukove, čineći one zvukove koji se računaju kao izgovaraja rečenica engleskog jezika; ali izgovaranje tih rečenica engleskog računa se kao davanje obećanja; i, u tom kontekstu, davanje obećanja se računa kao sklapanje ugovora. Sklapanje takvog ugovora u tom kontekstu računa se kao oženiti se, i tako dalje. Primijetite logičan oblik ovog: *X₁ računa se kao Y₁. Ali Y₁ = X₂ računa se kao*

Y_2 . I $Y_2 = X_3$ računa se kao Y_3 , i tako dalje prema gore neograničeno.

Drugo, cijeli sistem djeluje lateralno i vertikalno. Dakle, ja ne posjedujem samo imovinu, već posjedujem imovinu kao građanin grada Berkeleya u opštini Alameda u državi Kaliforniji u Sjedinjenim Američkim Državama. Zaključan u ovu institucionalnu strukturu imam sve vrste prava i obveza. Na primjer, moram platiti porez svakom od ova četiri entiteta koja sam upravo naveo, i sva četiri imaju obvezu pružiti mi sve vrste socijalnih usluga. Stječem različita prava i dužnosti kao vlasnik imovine, a to se povezuju s drugim društvenim institucijama.

Kada se postupak ili praksa računanja / uzimanja X kao Y regulira onda to postaje pravilo. A pravila u obliku X se računa kao Y u C su tada konstitutivna za institucionalne strukture. Takva se pravila razlikuju od regulativnih pravila, koja su tipično u obliku "čini X ", jer regulativna pravila reguliraju aktivnosti koje mogu postojati nezavisno od pravila. Konstituirajuća pravila ne samo da reguliraju, nego već konstituiraju ponašanje koje oni reguliraju, jer djelovanje u skladu s dovoljnim brojem pravila konstitutivno je za ponašanje o kojem se radi. Očigledan je kontrast između regulativnih pravila za vožnju, kao što je vožnja po desnoj strani ceste i konstitutivnih pravila šaha. Vožnja može postojati bez pravila koja zahtijevaju desno ili lijevo; pravilo regulira prethodno postojeću aktivnost. Ali šah ne može postojati bez pravila, jer je

ponašanje u skladu s (barem dovoljnim podskupom) pravilima je konstitutivno za igranje šaha.

Sada želim napraviti jednu vrlo jaku tvrdnju. Institucionalna ontologija ljudske civilizacije, posebni načini na koje se ljudska institucionalna stvarnost razlikuje od društvenih struktura i ponašanja drugih životinja, stvar je statusnih funkcija nametnutih konstitutivnim pravilima i procedurama. Statusne funkcije su ljepilo koje drži ljudska društva zajedno. Nemojte misliti samo na novac, imovinu, vladu i brak, nego i na nogometne utakmice, državne izbore, koktel zabave, univerzitete, korporacije, prijateljstva, zakupe, ljetne odmore, pravne akcije, novine i industrijske štrajkove. Iako ovi fenomeni pokazuju ogromnu raznolikost, njihova temeljna ontologija otkriva zajedničku strukturu. Analogija s prirodnim svijetom je očigledna. Lomače i hrdave lopate izgledaju sasvim drukčije, ali temeljni mehanizam koji ih stvara je upravo isti: oksidacija. Analogno, predsjednički izbori, bejzbolske igre i novčanice od 20 dolara izgledaju drugačije, no temeljni mehanizam koji ih proizvodi jest isti: dodjeljivanje statusnih funkcija s njihovim pripadajućim deontologijama prema konstitutivnim pravilima. (Za koji trenutak ću reći više o deontologiji).

Sada smo blizu da bismo mogli dati privremeni odgovor na pitanje koje predstavlja naslov ovog rada: “Šta je institucija?” Zamijenili smo to pitanje, pitanjem: “Šta je institucionalna činjenica?” I tvrdio sam da ove činjenice obično zahtijevaju strukture u obliku konstitutivnih pra-

vila X se računa kao Y u C i da institucionalne činjenice postoje samo zbog kolektivnog prihvaćanja nečega što ima određeni status, gdje taj status nosi funkcije koje se ne mogu izvršavati bez kolektivnog prihvaćanja statusa. Ovo je tvrdim ljepilo koje drži društvo zajedno. Postoji postupan prijelaz s neformalnih, ali prihvaćenih dodjeljivanja statusnih funkcija, do potpuno razvijenih ustanovljenih institucija s kodificiranim konstitutivnim pravilima, ali u oba slučaja prisutan je ključni element deontologije, kako ćemo vidjeti. Nadalje, pojam “kolektivnog prihvaćanja” intendira da bude nejasan, jer moram označiti jedan kontinuum koji nevoljno ide zajedno s nekom društvom praksom do oduševljenog prihvaćanja toga.

Kao preliminarnu formulaciju možemo zaključiti sljedeće: institucionalna činjenica je svaka činjenica koja ima logičku strukturu X se računa kao Y u C , pri čemu izraz Y dodjeljuje statusnu funkciju i (uz nekoliko izuzetaka) statusna funkcija nosi sa sobom deontologiju.³ Institucija je bilo koji sistem konstitutivnih pravila oblika X se računa kao Y u C . Nakon što institucija postane uspostavljena, ona tada pruža strukturu unutar koje se može stvoriti institucionalna činjenica.

Naš je izvorni cilj bio objasniti kako se ontologija institucija uklapa u temeljniju ontologiju fizike i kemije i to smo učinili: jedan i isti fenomen (objekat, organizam, događaj, itd.) može zadovoljiti opise pod kojim je on

³Jedna klasa izuzetaka su funkcije časnog statusa, gdje primatelj ima čast ili nečast novog statusa, ali nema stvarnih moći. Počasni stupnjevi, vitezovi, predsjedničke medalje i pobjeda na natjecanju u ljepoti su t primjeri toga.

neinstitucionalan (komad papira, ljudsko biće, niz pokreta) i opise pod kojima je institucionalan (novčanica od 20 dolara, predsjednik Sjedinjenih država, nogometna utakmica). Jedan objekat ili drugi fenomen dio je institucionalne činjenice, *pod određenim opisom tog objekta ili fenomena*.

Izostavljam ogroman broj složenosti radi jednostavnog iskazivanja golih kostiju ontologije o kojoj se radi.

4. Statusne funkcije i deontičke moći

Kako se to ostvaruje, kako skup statusnih funkcija, koje proizlaze iz sistema konstitutivnih pravila, funkcionira u djelovanju društva? Bitna uloga ljudskih institucija i svrha posjedovanja institucija nije ograničavanje ljudi kao takvih, nego prije stvaranje novih vrsta odnosa moći. Ljudske institucije prije svega *omogućuju*, jer stvaraju moć, ali to je posebna vrsta moći. To je moć koja je obilježena sljedećim pojmovima: prava, dužnosti, obveze, ovlasti, dozvole, ovlasti, zahtjevi, i potvrde. Sve njih nazivam *deontičkim moćima*. Ono što razlikuje ljudska društva od drugih životinjskih društava, koliko ja mogu reći, jest da su ljudska bića sposobna za deontologiju za koju nijedna druga životinja nije. Nije svaka deontička moć institucionalna, ali skoro sve institucionalne strukture su pitanja deontičke moći. Razmislite o svemu što bi mogli pomenuti – privatna imovina, vlada, ugovorni odnosi, kao i neformalni odnosi poput prijateljstva, obitelji i društvenih klubova. Sve su to pitanja prava, dužnosti,

obveza itd. To su strukture odnosa moći. Često se institucionalne činjenice razvijaju iz prirodnih činjenica. Dakle, postoji biološka porodica koja se sastoji od roditelja i njihovih bioloških potomaka. Ali ljudi su ovu biološku osnovu nametnuli prilično elaboriranom formalnom i neformalnom institucionalnom strukturom koja uključuje odgovarajuće statute majke, oca i djece. U takozvanim “raširenim porodicama” autoritativni odnosi i druge statusne funkcije mogu uključivati ne samo roditelje i djecu nego i druge rođake. Nadalje, s obzirom na institucionalne strukture, može biti porodica s roditeljima i djecom, gdje niko nije biološki povezan s nikim drugim.

Ali to samo malo gura pitanje unatrag: kako tačno funkcioniraju ove funkcije relacija moći? Odgovor, koji je opet bitan za razumijevanje društva, jest da institucionalne strukture stvaraju razloge za djelovanje nezavisne od želje. Prepoznati nešto kao dužnost, obvezu ili zahtjev je već prepoznati da imate razlog za djelovanje to što je neovisno o vašim sklonostima u ovom trenutku.

Moglo bi se činiti paradoksalnim da govorim o institucionalnim razlozima za djelovanje kao “razlozima za djelovanje nezavisnim od želja”, jer, naravno, mnogi od njih su upravo žarišta vrlo snažnih ljudskih želja. Što je više polje za ljudsku želju nego novac? Ili politička moć? Mislim da ovo pitanje podiže duboku stvar: stvaranjem institucionalne stvarnosti ogromno povećavamo ljudsku moć. Stvaranjem privatnog vlasništva, vlada, brakova, tržišta dionica i univerziteta povećavamo ljudske

sposobnosti za djelovanje. Ali mogućnost posjedovanja želja i njihovog zadovoljenja kroz te institucionalne strukture – na primjer, želje da se postane bogat, da se postane predsjednik, da se stekne doktorat, da se stekne mandat – sve pretpostavlja da postoji priznanje deontičkih odnosa. Bez prepoznavanja, priznavanja i prihvaćanja deontičkih odnosa, vaša moć ne vrijedi ni pare. Vrijedi imati novac ili univezitetski stupanj ili biti predsjednik Sjedinjenih država samo ako drugi prepoznaju da posjedujete takav status i prepoznaju taj status kao to što vam daje od želje nezavisno razloge za ponašanjem na određeni način. Opšta je tačka jasna: stvaranje opšteg polja razloga za djelovanje zasnovanih na želji pretpostavlja prihvaćanje sistema od želje nezavisnih razloga za djelovanje. To vrijedi i za neposredne korisnike odnosa moći (na primjer, osoba s novcem ili osoba koja je osvojila izборе) i drugih sudionika u instituciji.

5. Jezik kao temeljna društvena institucija

Ranije sam sugerisao da je jedan razlog zbog kojeg su tradicionalna objašnjenja institucija, onih u institucionalnoj ekonomiji i drugdje, nepotpuna jer sva uzimaju jezik kao datost. Bitno je vidjeti egzaktno zbog čega je jezik temeljna društvena institucija kako biste mogli vidjeti logičku strukturu drugih društvenih institucija. Intuitivno je očigledno, čak i pred-teoretski, da je jezik temeljan u vrlo preciznom smislu: možete imati jezik bez novca, imovine, vlade ili braka, ali ne možete imati

novac, vlasništvo, vladu ili brak bez jezika. Ono što je teže vidjeti jest konstitutivna uloga jezika u svakoj od tih i, uistinu, u svim društvenim institucijama. Jezik ne samo da opisuje pred-postojeću institucionalnu stvarnost, već je djelomično konstitutivan za tu stvarnost, na način na koji moram objasniti.

Čini se intuitivno ispravno reći da možete imati jezik bez novca, ali novac bez jezika ne. Ali sada moramo navesti tačno kako i zašto je jezik bitan. Opšti oblik statusnih funkcija je da nametnemo status i s njim funkciju nečemu što ne može izvršiti tu funkciju samo zbog svoje fizičke strukture. Može funkcionirati samo ako mu je dodijeljena statusna funkcija, te se u tom smislu razlikuje od ostalih alata. Razmislite o razlici između noža i novčanice od 20 dolara. Nož će sjeći samo zbog svoje fizičke strukture. Ali novčanica od 20 dolara neće kupovati samo zbog svoje fizičke strukture. Može funkcionirati samo kao novac ako se prprepoznaje, prihvata i priznaje kao važeća valuta. Funkcija noža može postojati za svakoga ko je sposoban iskoristiti fiziku, ali statusna funkcija može postojati samo ako postoji kolektivna reprezentacija objekta kao da ima status koji nosi funkciju. *Statusna funkcija mora biti predstavljena kao postojeća da bi postojala uopšte, a jezik ili simbolizam neke vrste osigurava sredstva predstavljanja.* Možete istražiti fiziku objekta *X* koliko god želite, ali ne možete odčitati statusnu funkciju kao što možete odčitati fizičke funkcije, jer nema ničega fizičkog u objektu označenom izrazom

X što bi samo po sebi donosilo statusnu funkciju. Komad papira samo je novac, čovjek je samo predsjednik, pod uvjetom da je komad papira predstavljen kao novac, a čovjek da je predstavljen kao predsjednik. Ali sada, ako postoje takve reprezentacije, mora postojati neki medij za reprezentacije, a taj je medij jezik ili simbolizam u najširem smislu. Moramo imati neka sredstva za predstavljanje činjenice da je ta stvar novac ili da je taj čovjek predsjednik kako bi ta stvar stekla status novca i taj čovjeka mogao steći status predsjednika. Nema reprezentacije, nema statusne funkcije.

Zato prelingvističke životinje ne mogu imati institucionalnu stvarnost. Moj pas ima vrlo dobro viđenje, doista puno bolje od mogeg. Ali ja još uvijek mogu vidjeti stvari koje on ne može vidjeti. Na primjer, možemo oba gledati čovjeka koji prelazi liniju noseći loptu. Ali ja vidim da čovjek postiže gol a pas to ne može. Trebali bismo razmišljati o tome, jer to je vrlo duboka i važna tačka. Zašto je to, egzaktno, tako da moj pas ne može vidjeti da čovjek postiže gol? Da li njegovo gledanje nije dovoljno dobra? Pa, možemo trenirati psa da laje kad god čovjek prijeđe bijelu liniju u posjedu lopte, ali to još uvijek nije viđenje postizanja gola. Da bi vidio davanje gola, morao bi biti u stanju predstaviti što se događa kao bodovanje davanja gola, a on to bez jezika ne može učiniti.

To također dovodi do vrlo dubokih razmatranja o ontologiji institucionalne stvarnosti i njegovom odnosu prema spoznaji. Da bismo vidjeli da čovjek postiže gol, ili da

bismo vidjeći da je neko predsjednik ili da bismo vidjeli da je riječ o dolarskoj novčanici, moramo razmišljati na dva različita nivoa odjednom. Moramo biti u mogućnosti gledati fizičke pokrete, ali ih vidjeti kao gol, gledati papir, ali ga vidjeti kao dolarsku novčanicu, gledati čovjeka, ali da ga vidjeti kao vođu ili kao predsjednika Sjedinjenih država. Sada to izgleda kao da je standardni oblik *viđenja kao*, onoga o čemu je raspravljao Wittgenstein i one vrste koja je zajednička u Gestalt psihologiji; ali zapravo se oštro razlikuje od njih. To uopšte nije poput nejasne patka / zec figure koja se može vidjeti ili kao patka ili kao zec. Razlikuje se jer moramo razmišljati o nivou. Moramo misliti od sirovog (fizikalnog) nivoa do institucionalnog nivoa, a sposobnost mišljenja na različitim nivoima ulazi u stvarne kognitivne procese naše percepcije. Doslovno vidim novčanicu od 20 dolara, ne vidim samo papir. Doslovno vidim zgoditak / gol, ne vidim samo čovjeka koji nosi loptu preko linije. Ali kognitivna sposobnost da vidite ove stvari zahtijeva jezički ili simbolički kapacitet. Izraziti to vrlo grubo: nema jezika, nema statusnih funkcija. Nema statusnih funkcija, nema institucionalne deontologije.

Pokušajmo istražiti te ideje prolazeći kroz neke korake u kojima je jezik uključen u konstituiranje institucionalne stvarnosti.

Imamo sposobnost da računamo / uzimamo stvari kao da imaju određeni status, a zbog kolektivnog prihvaćanja tog statusa one mogu obavljati funkcije koje ne bi mogle

izvršiti bez takvog kolektivnog prihvaćanja. Oblik kolektivnog prihvaćanja mora biti u najširem smislu jezički ili simbolički, jer nema ničega drugoga da označava nivo statusne funkcije. Nema ništa u liniji, u čovjeku, u lopti što bi se računalo kao davanje gola, osim u mjeri u kojoj smo spremni računati čovjeka s loptom koji prelazi liniju kao postizanje gola. Možemo staviti ove tačke u najopštiji oblik, rekavši da jezik obavlja barem sljedeće četiri funkcije u konstituciji institucionalnih činjenica.

Prvo, činjenica može postojati samo ako je predstavljena kao postojeća a oblik tih predstavljanja u najširem smislu je jezički. Moram reći “u najširem smislu”, jer ne mislim da toznači da su prirodni jezici s relativnim klaufuzulama, ponavljajućim modalnim operatorima i kvantifikacijskim nejasnoćama opsega ključni za konstituciju institucionalne stvarnosti. Ne vjerujem da jesu. Umjesto toga, vjerujem da, osim ako životinja ne može simbolizirati nešto kao da posjeduje status, kojeg nema po svojoj fizičkoj strukturi, životinja ne može imati institucionalne činjenice i da te institucionalne činjenice zahtijevaju neki oblik simbolizacije – ono što nazivam jezikom u širem smislu. Simbolizacija mora nositi deontičke moći, jer nema ničega u čistim fizičkim činjenicama što bi samo po sebi davalo deontologiju. Nema jezika, nema deontologije.

Drugo, i to je doista posljedica prve tačke, oblici statusne funkcije u pitanju gotovo su neizbježno stvar deontičkih moći. To su pitanja prava, dužnosti, obveza, odgovornosti itd. Sada prelingvističke životinje ne mogu

prepoznati deontičke moći jer bez nekih jezičkih načina predstavljanja ne mogu ih predstavljati. Dopustite mi da ovu tačku iznesem s preciznošću koliko mogu. Životinjske skupine mogu imati alfa mužijaka i alfa ženku, a ostali članovi grupe mogu imati odgovarajuće odnose prema alfa mužijaku i alfa ženki, ali ta hijerarhija ne sastoji se od sistema prava, dužnosti, obveza itd. Doista, izrazi “alfa mužjak” i “alfa ženka” su izumljeni od strane ethologa s gledišta treće osobe da bi opisali ponašanje životinja, ali životinja ne misli: “Moram prepoznati njegov autoritet jer je on alfa mužijak.” Ono što životinjama nedostaje je deontologija – obveze, zahtjevi, dužnosti i sl. koji idu s priznavanjem višeg i nižeg statusa. Da bi te obveze, zahtjeve i dužnosti postojale, moraju biti predstavljeni u nekom jezičkom ili simboličkom obliku. I ponovo, kada je pas osposobljen da se pokorava naredbama, samo se poučava da automatski reagira na određene riječi ili druge signale.

(Usput, često pišem o životinjskim sposobnostima. Mislim da ne znamo dovoljno o životinjskim sposobnostima da bismo bili potpuno sigurni u attribute koje pravimo, a osobito za primata. Ali, i u tome je smisao, ako bi se ustanovilo da su neki od primata na našoj strani podjele, a ne na strani drugih životinja, u smislu da imaju deontičke moći i deontičke odnosa, onda toliko bolje za njih. U ovom članku ja ne potvrđujem superiornost naše vrste, već pokušavam označiti konceptualna razliku, i pretpostavljam, na osnovu onoga što znam, da se u

pitanju deontologije nalazimo na jednoj strani a druge životinje su na drugoj strane linije razdvajanja.)

Treće, deontologija ima drugu naročitu osobinu. Naime, ona može nastaviti postojati nakon početnog stvaranja, pa čak i nakon što svi uključeni sudionici prestanu razmišljati o početnom stvaranju. Danas sam dao obećanje da ću učiniti nešto za vas sljedeće sedmice, i ta se obveza nastavlja čak i kad svi spavamo. Sada, to može biti slučaj samo ako je ta obveza predstavljena nekim jezičkim sredstvima. Uglavnom, može se reći: ljudska društva zahtijevaju deontologiju, i jedini način na koji to mogu imati jest jezik. Ponavimo, nema jezika, nema deontologije.

Četvrto, ključna je funkcija jezika u prepoznavanju institucije kao takve. To nije samo pojedinačni slučaj unutar institucije da je to moja imovina, da je riječ o nogometnoj igri, nego više zbog toga što to treba biti jedan slučaj imovine ili zato što to treba biti jedan slučaj nogometne utakmice, neko mora prepoznati institucije vlasništva i nogometne igre. Gdje je institucionalna stvarnost u pitanju, pojedini slučajevi obično postoje kao takvi, jer oni predstavljaju slučajeve opšteg institucionalnog fenomena. Stoga, kako bih ja bio vlasnik određene stavke imovine ili da bij imao određeni dolarski račun, mora postojati opšta institucija privatne imovine i novca. Iznimke od toga su slučajevi u kojima se institucija stvara *de novo*. No, opšte institucije, u kojima određeni slučajevi nađu svoj način postojanja, mogu

postojati samo u mjeri u kojoj su prepoznate i to prepoznavanje mora biti simboličko, jezičko u najopštijem smislu.

6. Koraci prema opštoj teoriji društvene ontologije. Prihvaćamo (S ima moć (S čini A))

Želim sada razmotriti neke od daljnjih poboljšanja u teoriji institucionalne stvarnosti od objavljivanja *The Construction of Social Reality*. Želim spomenuti dva takva poboljšanja. Prvo, u izvornoj tvrdnji teorije, istaknuo sam da, kako bi se statusne funkcije prepoznale, obično moraju postojati neke vrste *pokazatelja statusa*, jer nema ničega u osobi ili samom objektu što će pokazati njegov status, budući da je status samo tamo zbog kolektivnog prihvaćanja ili prepoznavanja. Dakle, imamo policajce uniforme, vjenčane prstenovi, vjenčane listove, vozačke dozvole i pasoše, sve su to pokazatelji statusa. Mnoga društva smatraju da ne mogu postojati bez pokazatelja statusa, kao što to potvrđuju, na primjer, izdavanje osobnih iskaznica i vozačke dozvole. Međutim, Hernando De Soto (2000) je istaknuo jednu zanimljiva činjenicu. Ponekad pokazatelji statusa koje izdaje službena agencija (gdje je agencija sama po sebi skup statusnih funkcija viokog nivoa), stječu neku vrstu vlastitog života. Kako je to tako? On naglašava da u brojnim nerazvijenim zemljama mnogi ljudi posjeduju zemlju, ali zato što nema imovinskih tapija, jer vlasnici imovine nemaju vlasničkih tapija za imovinu, zapravo

su ono što bismo nazvali skovteri / korisnici; oni nemaju statusne indikatore. To ima dvije posljedice od ogromnog društvenog značaja. Prvo, vlasti ih ne mogu opozivati jer nisu legalno nositelji vlasništva, ali, drugo i jednako važno, ne mogu koristiti nekretninu kao kapital. Obično, kako bi se društvo razvijalo, vlasnici imovine moraju moći otići u banku i dobiti zajmove na osnovu njihove imovine kako bi mogli iskoristiti novac za ulaganje. No, u zemljama poput Egipta, nemoguće je da se ogromna količina privatne imovine koristi kao kolateral za ulaganja jer se toliko te imovine drži u posjedu bez koristi od imovinskog vlasništva. Vlasnici imovine su efektivno korisnici, u smislu da ne posjeduju zakonski imovinu, iako žive u društvu gdje je njihova statusna funkcija priznata i uopšte prepoznata, pa stoga i dalje, po mom mišljenju, postoje i generiraju deontičke moći. Ali deontičke moći se zaustavljaju na mjestu gdje veće društvo zahtijeva neki službeni dokaz statusnih funkcija. Dakle, bez službene dokumentacije njima nedostaju pune deontičke moći. Kolektivno prepoznavanje nije dovoljno. Mora postojati službeno prepoznavanje od strane neke agencije, koja je sama poduprta kolektivnim prepoznavanjem i moraju postojati indikatori statusa koje izdaje ta službena agencija.

Drugi i jednako važan napredak pokazao mi je Barry Smith. Smith je istaknuo da postoje neke institucije koje imaju ono šta on naziva “slobodno stojeći izrazi Y” gdje možete imati statusnu funkciju, ali tamo nema

fizičkog objekta kojem je nametnuta statusna funkcija. Fascinantan slučaj je korporacija. Zakoni osnivanja korporacija u državi poput Kalifornije omogućuju da se statusna funkcija konstruira takoreći u vazduhu. Tako, nekom vrstom performativne deklaracije nastaje korporacija, ali ne treba da postoji fizički objekat koji je korporacija. Korporacija mora imati poštansku adresu i popis službenika i dioničara i tako dalje ali ne mora biti fizički objekat. To je slučaj kada se slijed odgovarajućih procedura računa kao stvaranje korporacije i gdje korporacija, kad je jednom stvorena, i dalje postoji, ali ne postoji ni osoba ni fizički objekt koji postaje korporacija. Nove funkcije statusa se stvaraju među ljudima – kao činovnici korporacije, dioničari i tako dalje. Doista postoji korporacija kao Y , ali nema osobe ili fizičkog objekta X koji se računa kao Y .

Još spektakularniji primjer je novac. Paradoks mojeg objašnjenja je da je novac bio moj omiljeni primjer formule “ X se računa kao Y ”, ali ja sam operirao pod pretpostavkom da je valuta na jedan ili neki drugi način bitna za novac. Naredno promišljanje mi jasno pokazuje da to nije. Možeš lako zamislite društvo koje ima novac bez ikakve valute. I zaista, izgleda da smo uvedeni u nešto slično ovakvom pravcu s korištenjem kreditnih kartica. Sve šta trebate da bi imali novac je sistem zabilježenih numeričkih vrijednosti, pri čemu svaka osoba (ili korporacija, organizacija itd.) posjeduje njemu ili njoj dodijeljeni numerički prikaz koji u bilo kojem datom trenutku

izražava iznos novca koji imaju, a oni tada mogu iskoristiti taj novac kako bi kupili stvari mijenjanjem njihove numeričke vrijednosti u korist prodavatelja, pri čemu stječu nižu numeričku vrijednost, a prodavatelj stječe višu numeričku vrijednost. Novac se uobičajeno koristi u gotovini, u tom obliku ili u valuti, ali valuta nije neophodna za postojanje ili funkcioniranje novca.

Kako takve stvari mogu funkcionirati ako ne postoji fizički objekat kojem je nametnuta statusna funkcija? Odgovor je da su statusne funkcije, općenito, pitanja deontičke moći, a u tim slučajevima, deontička moć odnosi se izravno na pojedince o kojima se radi. Dakle, moj posjed kraljice u igri šaha nije stvar stavljanja moje prljave ruke na fizički objekat, to je pitanje moje sposobnosti kretanja unutar formalnog sistema (a formalni sistem je “šahovska ploča”, iako ne mora postojati fizički šahovska ploča) u odnosu na druge figure. Slično tome, to da imam hiljadu dolara nije stvar mog držanja svežnja novčanica u mojoj ruci, nego da imam određene deontičke moći. Sada imam pravo, tj. *moć*, kupiti stvari, koje ne bih imao ako nemam novca. U takvim slučajevima, pravi nositelj deontologije je sudionik u gospodarskim transakcijama i igrač u igri. Fizički objekti, kao što su figure šaha i dolarske novčanice samo su markeri za količinu deontičke moći koju igrači imaju.

U početnom dijelu knjige *The Construction of Social Reality*, rekao sam da je osnovni oblik institucionalne činjenice bio *X se računa kao Y u C* i da je to bio oblik

konstitutivnog pravila koja nam omogućuje stvaranje institucionalnih činjenica. Ali kasnija formulacija koju sam dao u knjizi daje nam mnogo općenitije objašnjenje. Rekao sam da je temeljni operator stvaranja moći u društvu *Prihvaćamo* (S ima moć (S čini A)) i da bismo mogli razmišljati o različitim oblicima moći kao o različitim Booleovim operacijama na temeljnoj strukturi, pa tako, na primjer, neka obveza ima negativnu moć. Šta je onda, egzaktno, odnos između dvije formule X se računa kao Y u C i *Prihvaćamo* (S ima moć (S čini A))? Odgovor je, naravno, da ne prihvaćamo samo da neko ima moć, nego prihvaćamo da imaju moć na temelju svog institucionalnog statusa. Na primjer, zadovoljavanje određenih uvjeta čini od nekog predsjednika Sjedinjenih država. Ovo je primjer formule X se računa kao Y u C . Ali jednom kad prihvatimo da je neko predsjednik SAD-a, onda prihvaćamo da ima moć da uradi određene stvari. On ima pozitivnu moć zapovijedanja oružanim snagama, i on ima negativnu moć, tj. obvezu, da podnese izvještaj o stanju u državi. On ima *pravo* da zapovijeda oružanim snagama, i ima *dužnost* da podnese izvještaj. U ovom slučaju prihvaćamo da S ima moć (S čini A) jer $S = X$, a već smo prihvatili da se X računa / prihvaća kao Y , a statusna funkcija Y nosi sa sobom priznate deontičke moći.

Nastavljajući s primjerom korporacije, možemo reći da nešto tako i tako računa se kao predsjednik korporacije a takvi i takvi ljudi računaju se kao dioničari. Ovo je primjer formulacije X se računa kao Y u C , ali, naravno,

cijeli smisao činjenja toga je da im se daju moći, dužnosti, prava, odgovornosti, itd. Oni zatim oprimjeruju *Prihvaćamo (S ima moć (S čini A))*. Ali, ponavljam ranije navedeni smisao, sama korporacija nije istovjetna bilo kojem fizičkom objektu ili bilo kojoj osobi ili skupini osoba. Korporacija je, tako reći, stvorena iz ničega. Predsjednik je predsjednik korporacije, ali nije identičan s korporacijom. Razlozi za to su poznati. Stvaranjem tzv. "fiktivne osobe" možemo stvoriti entitet koji je sposoban za ulazak u ugovorne veze i sposoban za kupnju i prodaju, stvaranje profita i nastale dugove za koje je odgovoran. Ali službenici i dioničari nisu osobno odgovorni za dugove korporacije. Ovo je važan proboj u ljudskom mišljenju. Dakla u čemu je vrijednost korporacije kad je osnujemo? Nije u tome da postoji neko *X* koje se uzima kao korporacija, nego, prije, da postoji skupina ljudi koji su uključeni u pravne odnose, dakle, nešto tako i tako se računa kao predsjednik korporacije, nešto tako i tako se računa / prihvaća kao dioničar u korporaciji, itd., ali tamo ne postoji ništa šta se treba smatrati samom korporacijom, jer jedna od razloga ustanovljenja korporacije bio je stvoriti skup odnosa moći bez da moraju imati prateće obveze koje obično idu s tim relacijama moći kada su dodijeljene stvarnim ljudskim pojedincima.

Smatram izum korporacije s ograničenom odgovornošću, poput izuma knjigovodstva s dvostrukim ulaskom, univerzitetima, muzejima i novcem, kao jedan od uistinu velikih napretka u ljudskoj civilizaciji. Ali najveći

napredak svega je izum statusnih funkcija, od kojih su to samo slučajevi. Uopšte nije potrebno da postoje statusne funkcije. Ne-ljudske životinje ne čini se da ih imaju. Ali bez njih je ljudska civilizacija, kako to mislimo, nemoguća.

7. Različite vrste “institucija”

Nisam pokušavao analizirati uobičajenu uporabu riječi “ustanova”. Nije me briga da moje objašnjenje institucionalne stvarnosti i institucionalnih činjenica odgovara onoj običnoj upotrebi. Ja sam mnogo više zainteresiran za otkrivanje temeljnog ljepila koje drži ljudska društva zajedno. Ali razmotrimo neke druge stvari koje se mogu smatrati institucijama.

Rekao sam da je činjenica da sam američki državljanin institucionalna činjenica, ali šta je s činjenicom da je danas 15. juli 2004? Je li to institucionalna činjenica? Šta ovo pitanje pokreće? Barem ovoliko. Da li identifikiranje nečega šta se označava s 15. juli 2004. kolektivno dodjeljuje statusnu funkciju koja nosi s njom deontologiju? Za tako konstruirano pitanje, odgovor je ne. U mojoj kulturi nema deontologije koja je povezana s činjenicom da je danas 15. juli. U tom smislu, “15. juli 2004.” razlikuje se od Božića, Dana zahvalnosti, ili, u Francuskoj, od 14. jula. Svaki od tih datuma posjeduje deontologiju. Ako je to, na primjer, Božić, onda ja *imam pravo* na slobodan dan, i kolektivna intencionalnost u mojoj zajednici podržava mene u ovom pravu. Mogli

bismo lako zamisliti neku podgrupu za koju bi 15. juli bio institucionalna činjenica, ali trenutno nisam u takvoj podskupini.

Mislim da postoji smisao riječi “institucija” po kojem su kršćanski kalendar ili kalendar Maja vrsta institucije (oba su bila, nakon svega, *ustanovljena*), ali to nije vrsta institucije koju pokušavam da analiziram. Kalendar je prije verbalni sistem za imenovanje jedinica vremena – dana, mjeseci i godina – i ukazuje na njihove odnose. Slično je s drugim verbalnim sistemima. Različita društva imaju različite vokabulare za boju, ali to ne pretvara činjenicu da je tkanina ispred mene puropurno crvena u neku institucionalnu činjenicu. Slične primjedbe bi se mogle napraviti i o sistemima za težinu i mjerenja. Činjenica da težim 160 funti je ista činjenica kao činjenica da sam težak 72 kilograma, iako se ta isto činjenica može navesti pomoću različitih sistema za mjernje težine.

Zanimljiviji su mi oni slučajevi gdje su činjenice o kojima se radi na granici da budu institucionalne. Mislim da je činjenica da je neko moj prijatelj institucionalna činjenica jer prijateljstvo nosi *kolektivno prepoznate* obveze, prava i odgovornosti. Ali kako s činjenicom da je neko pijanac, glupak, intelektualac ili neostvarena osoba? Jesu li to institucionalni koncepti i odgovarajuće termini za institucionalne činjenice? Prema tome kako ja koristim ove izraze nisu, jer ne postoji kolektivno priznata deontologija koja ide s njima. Naravno, ako zakon utvrdi kriterije prema kojima je neko certificirani

pijanac i nametne kazne, kao i naknadu za taj status, onda biti pijanac postaje statusna funkcija. *X* se računa kao *Y*. I, opet, mogu lično osjećati da kao intelektualac imam određene obveze, ali to još uvijek nije institucionalni fenomen osim ako ne postoji neko kolektivno prepoznavanje tih obveza. Kada sam u jednom predavanju istaknuo da biti glupan nije statusna funkcija, jedan od mojih učenika rekao mi je da njegovoj srednjoj školi to definitivno jeste slučaj, jer se je od njega, kao od razrednog glupana, očekivalo da pomaže drugim studentima s njihovim zadaćama. Bio je pod određenom vrstom kolektivno prepoznatih obveza.

Druga vrsta “institucije” koju ne pokušavam opisati jesu masivni oblici ljudske prakse oko određenih tema koje kao takve ne nose deontologiju. Tako, na primjer, postoji niz praksi koje idu uz ono šta nazivamo “znanost” ili “religija” ili “obrazovanje”. Da li te prakse pretvaraju znanost, religiju i obrazovanje u institucije? Pa, u svakom slučaju koristimo instituciju kao tehnički termin i slobodno nam je ako želimo nazvati njih institucijom, ali mislim da je vrlo važno da ne pobrkamo znanost, obrazovanje i religiju s takvim stvarima kao što su novac, imovina, vlada i brak. Unutar takvih ogromnih ljudskih praksi kao što su znanost, religija i obrazovanje doista postoje institucije. Tako je, na primjer, Nacionalna fondacija za znanost institucija, kao i Univerzitet u Kaliforniji ili Rimokatolička crkva. A činjenica da je Jones znanstvenik, Smith profesor i Brown svećenik sve su in-

stitucionalne činjenice. Zašto onda to nisu znanost, religija i obrazovne institucije? Pitati za neku riječ W , da li W imenuje neku instituciju? znači pitati barem sljedeće:

1. Je li W definiran nekim skupom konstitutivnih pravila?
2. Da li ta pravila određuju statusne funkcije, koje su u stvari kolektivno prepoznate i prihvaćene?
3. Jesu li te statusne funkcije izvršive samo na temelju kolektivnog prepoznavanja i prihvaćanja, a ne na temelju svojstava nezavisnih od posmatrača za samu situaciju?
4. Da li funkcije statusa nose prepoznate i prihvaćene deontičke moći?

Tako konstruirana, “Nacionalna fondacija za znanost” imenuje jednu instituciju.”Znanost” ne. Pravila znanstvene metode, ako postoje, regulativna su i ne konstitutivna. Ona su osmišljena kako bi se povećala vjerojatnost otkrivanja istine, a ne da stvore statusne funkcija s deontičkim moćima. Sve to je u skladu s činjenicom da kad se u mojoj subkulturi kaže da je neko “znanstvenik” znači iznijeti institucionalnu činjenicu jer to dodjeljuje status Y , na temelju ispunjenja određenih X kriterija, koji nose određena prava i odgovornosti, više ili manje specifičnu deontologiju.

Kao što sam već rekao, ne zanima me hoćemo li koristiti riječ “institucija” i za one postupke čija imena određuju

institucionalnu deontologiju i one koje ne, ali je ključno naglasiti važnu temeljnu ideju: mi treba označiti one činjenice koje nose deontologiju jer one su ljepilo koje drži društvo zajedno.

8. Neki mogući nesporazumi

Svaka akademska disciplina ima svoj stil, skup pozadinskih praksi i navika. Mi ih utuvljujemo u naše studente, i oni se prenose većinom nesvjesno, iz generacije u generaciju. Postoje određene posebnosti kognitivnog stila ekonomije kao discipline na koju želim obratiti pozornost. Mislim da su to vjerojatno, uopšte, vrlo moćni intelektualni resursi, ali oni također mogu spriječiti razumijevanje kada smo uključeni u vrstu interdisciplinarnе vježbe u kojoj trenutno sudjelujem.

Modeli i teorije

Ekonomisti obično vjeruju u modele. Prema mom iskustvu u bavljenju ekonomistima, oni često govore o “vašem modelu” kao da ne pokušavamo dati činjenično preciznu teoriju o stvarnom svijetu, već izgraditi model. I doista, naravno, u klasičnoj ekonomskoj teoriji obično se konstruiraju modeli. Neko pravi skup pretpostavki o poduzetnicima koji pokušavaju maksimizirati dobit i potrošačima koji pokušavaju maksimizirati korist, na primjer, a potom deducira neke zaključke. U mjeri u kojoj su pretpostavke istinite, zaključci će biti potkrijepljeni. U onoj mjeri u kojoj su pretpostavke samo djelomično istinite ili

dopuštaju sve vrste izuzetaka i interferencije izvan pretpostavki, tada će primjenjivost modela u stvarnom svijetu u tom smislu biti ograničena. Ekonomisti opštenito nisu zabrinuti ovim ograničenjima, jer misle da dok god model ima važne prediktivne moći, ne trebamo se brinuti o tome je li to doslovno istinito u svojim pojedinostima.

Ovaj metodološki pristup može biti koristan za mnoge svrhe, ali je onemogućio razumijevanje mojih vlastitih stavova. Ja ne pokušavam izgraditi model; pokušavam unaprijediti teoriju koja navodi važan skup činjenica o tome kako zapravo djeluje društvo. Baš kao kad kažem da imam dva palca, ta izjava nije “model” moje anatomije nego doslovna tvrdnja o činjenicama, pa kad kažem institucije generiraju statusne funkcije, to nije model, nego, ako sam u pravu, to je istinita tvrdnja o činjenici. To nije slučaj izgradnje modela koji zanemaruje sve vrste kompliciranih pojedinosti.

Misaoni eksperimenti

Ekonomisti, prema mom iskustvu, uglavnom brkaju misaone eksperimente s empirijskim hipotezama. Evo primjera koji se iznova i iznova pojavljuje. Istaknuo sam da postoje razlozi za djelovanje koji su nezavisni o želje. Klasičan slučaj toga je obećanje; kad dajem obećanje da ću nešto učiniti, imam razloga za to koji je nezavisan o mojim željama. Kad to istaknem, ekonomisti često kažu: “Da, ali imate razne razborite razloge zašto biste održali

svoje obećanje; ako ne biste, ljudi ne bi imali povjerenja u vas, itd.” To su poznati argumenti u filozofiji, ali oni promašuju smisao. Jedan od načina da vidite da promašuju smisao jest da se konstruira jedan misaoni eksperiment. Oduzmite bonitetne razloge pa se zapitajte imam li još uvijek razlog za održavaje obećanja. Odgovor nije empirijska hipoteza o tome kako bih se ponašao u određenoj situaciji, već je to misaoni eksperiment koji se temelji na konceptualnoj razlici između mojih razboritih razloga za djelovanje i obaveza nezavisnih od želje koje prepoznajem kad prepoznam nešto kao takvo obećanje koje sam dao. Bitno je da ja nisam napravio empirijsko predviđanje o tome kako bih se zapravo ponašao pod određenim okolnostima, već dajem konceptualnu analizu u kojoj je pojam razboritog razloga drugačiji koncept od koncepta razloga nezavisnog od želje. Koncept obećanja, po svojoj samoj definiciji, sadrži koncept razloga neovisnog od želje. Prepoznati nešto kao valjano obećanje jeste prepoznati ga kao stvaranje obveze, a takve obveze su razlozi za djelovanje koji su nezavisni od želje.

Metodološki individualizam

Čini mi se da postoji određena količina zbrke koja okružuje pojam “metodološkog individualizma”. Ne ulazeći u previše pojedinosti, želim navesti precizan smisao u kojem su stavovi zagovarani u ovom članku u skladu s metodološkim individualizmom. Smisao u kojem su moji pogledi metodološki individualisti jest da svaka od po-

smatrača nezavisna mentalna stvarnost mora postojati u duhovima pojedinačnih ljudskih bića. Ne postoji takva stvar kao grupni duh ili Svjetska duša ili hegelijanski Apsolut, od kojih su naši pojedini duhovi samo fragmenti. Drugi način stavljanja ove tačke, u svjetlu razlika učinjenih u ovom članku, jeste da se kaže da je svaka intencionalnost neovisna od posmatrača u duhu pojedinačnih ljudskih bića. Želim da se taj smisao “metodološkog individualizma” čini sasvim nekontroverznom. To je savršeno u skladu s idejom da postoje predikati istiniti za društvene kolektive koji nisu ni na koji očigledan način istiniti za individue. Tako, na primjer, ako kažem da vlada Sjedinjenih država ima ogroman godišnji deficit, ta tvrdnja ima utjecaja na ponašanje pojedinaca, ali nisu pojedinci oni koji imaju “ogroman godišnji deficit”. Druga stvar koju mi ova definicija metodološkog individualizma omogućava jeste da izbjegnem ono što se tiče “eksternalizama” u filozofiji duha. Zapravo mislim da su mentalna stanja u cijelosti u glavi, ali mnogi suvremeni filozofi misle da sadržaj mentalnih stanja nije u glavi, već uključuju, na primjer, uzročne odnose prema stvarnom svijetu i okolnom društvu. Ne mislim da su ta stajališta istinita, ali ih ne moram opovrgnuti u svrhu ovog istraživanja. Ja jednostavno inzistiram da je svaka mentalna stvarnost u duhovima pojedinaca. Ovo je u skladu s teorijom koja kaže da je mentalni sadržaj i stoga duhovi nisu u glavi, iako mislim da je teorija lažna.

9. Zaključak

Sada sam ponudio barem preliminarne odgovore na pitanja postavljena na početku ovog članka. Uz rizik od ponavljanja navest ću ih:

Što je institucija? Institucija je kolektivno prihvaćeni sistem pravila (procedura, praksi) koji nam omogućuje stvaranje institucionalnih činjenica. Ova pravila obično imaju oblik *X se računa kao Y u C*, gdje je nekom objektu, osobi ili stanju stvari *X* dodijeljen poseban status, status *Y*, tako da novi status omogućuje osobi ili objektu da obavlja funkcije koje ne bi mogli obavljati isključivo na temelju svoje fizičke strukture, nego zahtijevaju kao nužan uvjet dodjeljivanje statusa. Stvaranje institucionalne činjenice je, dakle, kolektivno dodjeljivanje statusne funkcije. Tipična tačka stvaranja institucionalnih činjenica dodjeljivanjem statusnih funkcija jest stvaranje deontičkih moći. Dakle, obično kad dodijelimo statusnu funkciju *Y* nekom objektu ili osobi *X* stvorili smo situaciju u kojoj prihvaćamo da je osoba *S* koja stoji u odgovarajućem odnosu s *X* je takva da (*S* ima moć (*S* čini *A*)). Cijela analiza tada nam daje sistematski skup odnosa između kolektivne intencionalnosti, dodjeljivanja funkcije, dodjeljivanja statusnih funkcija, konstitutivnih pravila, institucionalnih činjenica i deontičkih moći.

Teorija institucija u ovom članku je jako puno u razvijanju, kao i raniji rad na kojem se temelji. Vidim teoriju institucija kao još uvijek u njenom djetinjstvu. (Možda više nije u ranom djetinjstvu, ali je još u djetinjstvu)

Dvije metodološke lekcije za svakoga ko je želi nastaviti dalje: prvo, budući da je institucionalna ontologija subjektivna, ona se mora uvijek ispitivati sa stanovišta prve osobe. Institucionalne činjenice postoje samo sa stanovišta sudionika i zbog toga nema vanjskih funkcionalističkih ili biheviorističkih analiza koje bi bile adekvatne za njeno objašnjenje. Morate biti u stanju misliti sebe u instituciji kako biste je razumjeli. Drugo, posljedica ove analize je da društvo ima logičnu strukturu. Drugi dijelovi prirode – planetarni sistem, mitoza i replikacija DNA, na primjer – nemaju logičke strukture. Teorije o takvim dijelovima prirode imaju logičke strukture, ali ne i sama prirodu. Ali društvo se sastoji dijelom od reprezentacija i te reprezentacije imaju logičke strukture. Svaka adekvatna teorija o takvim pojavama mora sadržavati logičku analizu njihovih struktura.

Reference

1. De Soto, Hernando (2000), *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, New York: Basic Books.
2. Robbins, Lionel (1935), *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, 2nd edn, London: Macmillan.
3. Searle, John R. (1995), *The Construction of Social Reality*, London: Allen Lane.
4. Searle, John R. (2001), *Rationality in Action*, Cambridge, MA: MIT Press.

5. Searle, John R. (1990), 'Collective Intentions and Actions', in P. Cohen, J. Morgan, and M. E. Pollack (eds.), *Intentions in Communication*, Cambridge, MA: MIT Press; reprinted in Searle, John R. (2002) *Consciousness and Language*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 80–105.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

15.

Donald Davidson

JEDINSTVENA TEORIJA MIŠLJENJA, ZNAČENJA I DJELOVANJA

Svaki pokušaj razumijevanja verbalne komunikacije mora je posmatrati u prirodnom okruženju kao dio većeg poduhvata. U početku se čini da to ne može biti teško jer jezik komunikacije ne uključuju ništa više nego samo jezičke transakcije među govornicima i interpretatorima te sklonosti za takve transakcije. Ipak, taj zadatak nam izmiče. Jer činjenica da su jezički fenomeni samo bihevioralni, biološki ili fizički fenomeni opisani u egzotičnom vokabularu značenja, referencije, istine, tvrđenja [assertion] i tako dalje – sama dominacija činjenica ove vrste nad drugom vrstom činjenica ili opisa jedne vrste fenomena nad drugom vrstom fenomena – ne jamči, niti čak ne obećava, mogućnost konceptualne redukcije.

U tome je naš problem. Čini se da je za razumijevanje potrebna neka vrsta redukcije, no značajna redukcija ostaje nedostižna u slučaju jezika. Društvena scena, kada se prikazuje u terminima koji ne pretpostavljaju ono što treba objasniti, prevelika je i preslobodno kon-

ceptualno povezana s onim što je karakteristično za govor da bi se otkrila tajna jezičkog značenja. Kad se za prosvjetljenje o prirodi jezika obratimo privatnim interesima i interesima zajednice koji pokreću jezik, gubimo dodir s pitanjima koja nas zanimaju ako ih ne postavljamo. Potrebna nam je druga strategija, drugi način povezivanja govora s njegovim ljudskim okruženjem. U ovom radu skiciram alternativni pristup fundamentalnom objašnjenju jezika.

Neposredno psihološko okruženje jezičnih sposobnosti i postignuća nalazi se u propozicionalnim stavovima, u jezičnim činjenicama, osim što to razumijevanje prati isprepleteni prikaz središnjih kognitivnih i konativnih stavova.

Previše je tražiti da se ti temeljni intenzionalni pojmovi reduciraju na nešto drugo – nešto više bihevioralno, neurološko ili fiziološko, na primjer. Niti možemo analizirati ni jednu od ovih osnovnih triju, vjerovanja, želje i značenja, u smislu jednog ili dva druga; ili barem tako ja mislim, što sam i dokazivao već negdje drugdje.¹ No, čak i ako bismo mogli ostvariti redukciju u ovom osnovnom triju, rezultati bi bili nedostatni onome što bi se moglo tražiti samo zato što bi krajnja tačka – interpretacija, recimo, govora – bila previše blizu mjesta gdje smo započeli (sa vjerovanjem i željom, ili namjerom, koja je

---

¹ Za razmatranja koja potkrepljuju ove tvrdnje, vidi moje tekstove "Belief and the Basis of Meaning", *Synthese*, 27 (1974): 309–23; "Radical Interpretation", *Dialectica*, 27 (1973): 313–328; "Thought and Talk", in Samuel Guttenplan (ed.), *Mind and Language*, Oxford, 1975, pp. 7–23.

rođena od vjerovanja i želje). Osnovni opis bilo kojeg od ovih pojmova mora započeti iza ili ispod njih, ili u nekom trenutku jednako udaljenom od svih.

Ako je tako, ne možemo temeljiti analizu jezičkog značenja na nejezičkim svrhama ili namjerama koje pokreću upotrebu jezika. Niti će pomoći da se apelira na eksplicitna ili implicitna pravila ili konvencije, samo zato što se oni moraju razumjeti u smislu intencija i vjerovanja. Naravno, nema sumnje da je važno pokazati kako su povezani značenja i intencije. Takve veze daju strukturu propozicionalnim stavovima i odgovara im u sistematskom tretmanu. Ali prema mom sadašnjem planu, intencija i intencionalno djelovanje neće izravno objasniti značenje. Umjesto toga, značenje, vjerovanje i želja bit će tretirani kao potpuno koordinirani elementi u razumijevanju djelovanja. Ove široke, nejasne tvrdnje dobijaju smisao u ovome što slijedi.

Cilj je teorija za interpretiranje riječi govornika, teorija koja također pruža osnovu za pripisivanje vjerovanja i želja govorniku. Teorija ne bi trebala pretpostavljati da su dostupni bilo kakvi propozicijski stavovi govornika, barem ne u potpuno individualiziranom obliku. Pomoći će razmatranje prve Bayesianove teorije odlučivanja, kako ju je razvio Frank Ramsey,² koji se bavi dvama od naših tri osnovna elementa, vjerovanjem i željom. Ta će teorija poslužiti kao model za tu vrstu teorije koju

---

² F. P. Ramsey, "Truth and Probability", u: *The Foundations of Mathematics*, New York, 1950.

želimo, a također će, naravno, bitno pridonijeti izgledu jedinstvene teorije.

Izbor jednog pravca djelovanja u odnosu na drugi, ili preferencija da se jedno stanje stvari postigne radije nego drugo, općenito je proizvod dvaju razmatranja: vrjednujemo neki pravac djelovanja ili stanje stvari zbog vrijednosti koju smo postavili kao njegove moguće posljedice, kao i to koliko vjerujemo u te posljedice, s obzirom na to da obavljamo djelovanje ili da stanja stvari dolaze do realizacije. Prema tome, pri odabiru između pravaca djelovanja ili stanja stvari odabiremo jednu relativnu vrijednost čije su konsekvence, kada su prožete vjerovatnoćom tih konsekvenci, najveće. Pravci djelovanja su obično kockanja, jer ne znamo sigurno kako će se stvari završiti. Dakle, u mjeri u kojoj smo racionalni, prihvaćamo ono za što smatramo da je najbolja moguća oplklda (mi “maksimiziramo očekivanu korist”).

Karakteristika takve teorije je da je ono za što je osmišljena da objasni – osnovne preferencije ili izbore među opcijama – relativno otvoreno za posmatranje, dok se mehanizam objašnjenja, koji uključuje stupanj vjerovanja i glavne vrijednosti, ne može posmatrati. Stoga se javlja pitanje kako reći kada osoba ima određeni stupanj vjerovanja u neku propoziciju ili koja je relativne jačine njenih preferencija. Očigledni problem je da ono što je poznato (obična, ili prosta preferencija) je rezultanta dvije nepoznanice, stupnja vjerovanja i relativna jačina sklonosti (preferencije). Ako su poznate glavne

preferencije neke osobe za ishode, onda bi njegovi izbori pravaca djelovanja otkrili njegov stupanj vjerovanja; i ako je njegov stupanj vjerovanja bio poznat, njegovi bi izbori otkrili komparativne vrijednosti koje on stavlja na ishode. Ali kako obje nepoznanice mogu biti određene jednostavnim izborima ili preferencijama? Ramsey je riješio taj problem pokazujući kako pronaći propoziciju koja se smatra vjerovatnom kao i njena negacija na temelju jednostavnih izbora. Ova pojedinačna propozicija može se koristiti za konstruiranje nepreglednog niza izbora opklada koje daju mjeru vrijednosti za sve moguće opcije i eventualnosti. Tada je rutinsko utvrđivati stupnjeve vjerovanja u sve propozicije.

Ramsey je uspio preokrenuti trik određivanjem ograničenja na dopuštene obrasce jednostavnih preferencija ili izbora. Ta ograničenja nisu proizvoljna, već su dio zadovoljavajućeg opisa o razlozima sklonosti osobe i izbora ponašanja. Ta ograničenja opisuju zahtjev da akter bude racionalan, ne u njegovim posebnim i krajnjim vrijednostima, nego u obrazcu u kojem se međusobno oblikuju i u kombinaciji s njegovim vjerovanjima. Teorija dakle ima snažan normativni element, ali element koji je bitan ako se pojmovi preferencije, vjerovanja, razuma i intencionalnog djelovanja trebaju primjenjivati.

Forma u kojoj se posmatra je središnja za sposobnost teorije da izdvoji iz činjenica koje uzete pojedinačno jesu relativno izravno povezane s onim što se može u samom sebi uočiti ili posmatrati da važi za druge – da se iz

takvih činjenica izvedu činjenice sofisticirane vrste (stupanj vjerovanja, usporedbe razlika u vrijednosti).

Sa stajališta teorije, sofisticirane činjenice objašnjavaju jednostavne, one koje su vidljivije, dok one koje se mogu posmatrati konstituiraju dokaznu bazu za testiranje ili primjenu teorije.

Budući da su ograničenja oštro postavljena, različite se stvari mogu dokazati o toj teoriji. Intuicija da ograničenja definiraju neki aspekt racionalnosti, na primjer, može biti potkrijepljena dokazom da samo neko čija su djela u skladu s tom teorijom radi najbolje što može pod svojim vlastitim svjetlima: nizozemska knjiga ne može biti protiv njege (vidi: Dutch Book Argument – *prim. prev.*)

Bayesianova teorija odlučivanja ne daje definiciju pojmova vjerovanja i preferencije na temelju neintenzionalnih pojmova. Umjesto toga, koristi jedan intenzionalni pojam, običnu preferenciju između klađenja ili ishoda, kako bi dao sadržaj za još dva pojma: stupanj vjerovanja i usporedbe razlika u vrijednosti. Zato bi bilo pogrešno misliti da teorija daje redukciju intenzionalnih pojmova na nešto drugo. Ipak, to je važan korak u smjeru reduciranja složenih i relativno teorijskih intenzionalnih pojmova na intenzionalne pojmove koji su u primjeni bliže javno vidljivom ponašanju. Prije svega, teorija pokazuje kako je moguće dati korisni sadržaj za dva osnovna i međusobno povezana propozicijska stava bez pretpostavke da je bilo koji od njih prethodno određen.

Kao teorija za objašnjenje ljudskih djelovanja, Bayesianova teorija odlučivanja takve vrste o kojoj raspravljam otvorena je kritici koja pretpostavlja da možemo prepoznati propozicije na koje se usmjeravaju stavovi poput vjerovanja i želje (ili preferencije). Ali naša sposobnost identificiranja i razlikovanja među propozicijama koje neki akter govorne komunikacije razmatra ne treba odvojiti od naše sposobnosti da razumijemo šta on kaže. Općenito saznamo upravo ono što neko želi, preferira ili vjeruje samo interpretiranjem njegovog govora. To je osobito očito u slučaju teorije odlučivanja, gdje su predmeti želje često složene opklade, a ishodi opisani kao kontingentni u odnosu na određene događaje. Jasno je da teorija koja pokušava iznijeti stavove i vjerovanja koja objašnjavaju preferencije ili izbore mora uključivati teoriju verbalne interpretacije ako ne bi trebalo napraviti osakaćene pretpostavke.

Ono što moramo dodati teoriji odlučivanja ili u nju uklopiti, jest teorija interpretacije za aktera govorne komunikacije, način kazivanja onoga što podrazumijeva pod svojim riječima. Ipak, ovaj dodatak mora se dati u nedostatku detaljnih informacija o vjerovanjima, željama ili namjerama.

Teorija verbalne interpretacije za govornika (ono što ću nazvati “teorijom značenja”) mora dati značenje svakom od potencijalno beskonačnih izgovaranja u repertoaru govornika, pa se tako traži rekurzivna teorija koja izvodi značenja izričaja (ili rečenice) iz značenja njegovih

dijelova. U tom smislu, naša teorija značenja mora nalikovati teoriji odlučivanja, jer teorija odlučivanja također predviđa izbore između potencijalne beskonačnosti alternativa.

Dispozicije da se izgovori jedna ili druga rečenica očituje se na bezbroj načina. Uočljiv primjer je očitovanje pristanka u činu tvrdnje. (Baš kao što se preferencija manifestira u izboru.) Pretpostavimo da je bilo moguće reći, na ovaj ili onaj način, kada se neka osoba slaže s rečenicom – kada smatra da je rečenica istinita. Iskrena tvrdnja bi služila tome, ali isto tako mogu i mnogi drugi postupci i stavovi.

Ako bi se moglo smatrati da takvi dokazi podupiru teoriju značenja, došlo bi do značajnog napretka. Jer ipak, kao u slučaju teorije odlučivanja, dokazi bi imali jedan intenzionalni element koji se ne može reducirati (držanje / smatranje istinitim), počeli bismo s jednim stavom koji ne pretpostavlja da možemo otkriti beskonačnu raznolikost propozicionalnih stavova (vjerovanja, želja, intencija i značenja) s kojima se jedna potpuna teorija nada da će završiti. S ove točke gledišta, vrsta teorije značenja koju predlažem bolja je od teorija koje ovise o detaljnom poznavanju vjerovanja ili intencija koje prate pojedinačne izjave. Jer takve teorije koriste za dokaze činjenice koje su tako suptilne i teške za identificiranje kao činjenice koje su namijenjene podupiranju. Da bi ponovio moju početnu temu: ne možemo pretpostaviti da možemo napraviti fino granulirane distinkcije između osnovnih

propozicionalnih stavova jedne vrste (intencije, na primjer) kako bi konstruirali teoriju drugog niza propozicionalnih stavova (značenja, na primjer) bez pretpostavljanja da su na teža pitanja već dati odgovori.

Volio bih da je teorija značenja slična Ramseyevoj verziji teorije odlučivanja, ali najbolje što znam učiniti izgleda ozbiljno nedostatno za ovaj cilj. Ipak, mislim da se može vidjeti kako je nešto slično moguće, jer znamo u globalu kako zasnovati teoriju značenja na prihvatanju rečenica koje su uzrokovane događajima u svijetu. Takva teorija ne samo da će biti teorija značenja za govornika, već i teorija vjerovanja, jer je rečenica koja se smatra istinitom plus interpretacija jednaka vjerovanju. Budući da znati da neko smatra rečenicu istinitom nije ni znati što znači rečenica, niti koje vjerovanje izražava, takva teorija nije trivijalna. Ali postavljanje stvari na taj način donosi problem: baš kao što je odabir toka djelovanja rezultat vjerovanja i želje, tako je smatranje rečenice istinitom rezultat značenja i vjerovanja. Kako možemo razlikovati uloge svakog od njih u određivanju smatranja istinitim rečenica? Ne možemo se nadati da prvo otkrijemo interpretaciju, a zatim odčitati vjerovanja, jer su vjerovanja povezana s rečenicama koje čine značenja rečenica.

Problem je poput problema u teoriji odlučivanja, ali rješenje nije tako prikladno. Ramsey je smislio genijalan trik za utvrđivanje subjektivne vjerovatnosti jednog događaja tačno bez znanja bilo čega drugog osim jednostavnih preferencija; s tim početkom, dodaci bi

mogli biti dodijeljeni općenito na jedinstven način kao što to teorija zahtijeva. U kombiniranoj teoriji značenja i vjerovanja ne postoji takav precizan trik, pa se podaci mogu prilagoditi različitim teorijama interpretacije, pod uvjetom da te teorije budu povezane s odgovarajućim teorijama vjerovanja.³ Posljedica neodređenosti interpretacije nije prema ovom opisu značajnija ili problematičnija od činjenice da se težina može mjeriti u gramima ili u uncama.

Ako moramo izvesti značenje i vjerovanje iz dokaza o tome što uzrokuje da neko smatra rečenice istinitim, to može biti samo (kao u teoriji odlučivanja) jer pretpostavljamo strukturu. Na strani značenja, plauzibilna struktura je data teorijom istine kakvu je predložio Tarski, ali modificirana na različite načine da se primjenjuje na prirodni jezik. Takva se teorija može, kako sam tvrdio, smatrati primjerenom za interpretiranje izjava govornika. (U stvari, to u najboljem slučaju daje samo prvi korak u interpretiranju onoga što govornik misli, navodeći što njegove riječi znače u njihovom doslovnom smislu).

Na strani vjerovanja, manje je jasno koju strukturu treba pretpostaviti. No ovdje vodeći principi moraju proizilaziti, kao u slučajevima teorije odlučivanja ili teorije istine, iz normativnih razmatranja. Individualiziramo i identificiramo vjerovanja, kao što to činimo sa željama, intencijama i značenjima, na velik broj načina. Ali

---

³ Ovo je način izlaganja jedne lekcije koju smo naučili iz Quineove teze o neodređenosti prijevoda.

odnosi između vjerovanja igraju odlučujuću konstitutivnu ulogu; ne možemo prihvatiti velika ili očita odstupanja od racionalnosti bez prijetnje razumljivosti naših atribucija. Ako ćemo shvatiti govor ili djela druge osobe, moramo pretpostaviti da su njihova vjerovanja ugrađena u obrazac koji je u suštinskim pogledima sličan obrascu naših vlastitih vjerovanja. Prvo, onda, nemamo drugog izbora nego projicirati svoju vlastitu logiku na vjerovanja drugoga. U kontekstu sadašnje teorije, to znači da ga uzimamo kao ograničenje mogućih interpretacija rečenica koje se smatraju istinitim da su logički konzistentne jedna s drugom. Drugim riječima, politika je da pretpostavimo da su vjerovanja govornika logički dosljedna (barem do neke tačke).

Međutim, logična dosljednost ne osigurava više od interpretiranja logičnih konstanti, (što god uzimamo da trebaju biti granice logike i popis logičnih konstanti). Daljnja interpretacija zahtjeva pretpostavku daljnjeg dogovora između govornika i interpretatora. Pretpostavka je zasigurno opravdana, a alternativa je da interpretator nalazi da je govornik nerazumljiv. No, teško je precizno odrediti pravila za odlučivanje o tome gdje se sporazumjevanje treba uzeti kao datost. Opća načela relativno je jednostavno izreći: sporazum o zakonima i pravilnostima obično je važniji od sporazuma o slučajevima; više treba favorizirati sporazum o onome što se može otvoreno i javno uočiti nego dogovor o onome što se skriva, zaključuje ili loše opaža; dokazne odnose

treba čuvati što se više graniče s tim da su konstitutivni za značenje.

Nije sigurno u kojoj se mjeri ta načela mogu učiniti konačnim – to je problem racionalizacije i kodifikacije naše epistemologije. Ali u jednom ključnom području, onom dokazne potpore, jasno je da je napredak moguć. Očito je da će ispravno interpretiranje riječi govornika znatno ovisiti o tome u kojoj mjeri govornik uzima istinu jedne rečenice kao potporu istine druge. Jer sadržaj rečenica ili predikata koji su više ili manje udaljeniji od onoga što se neposredno posmatra, ovisi o tome što se poduzima kako bi se poboljšala njihova istina ili primjena, dok značenje rečenice više vezano izravno s onim šta se posmatra djelomično je određeno teorijskim istinama, njezina istina se povećava.

Ono što je potrebno za adekvatnu teoriju vjerovanja i značenja, nije samo znanje o tome zbog čega govornik drži rečenicu istinitom, već znanje o stupnju vjerovanja u njezinu istinu. Tada bi bilo moguće otkriti stupnjeve dokazne potpore napominjući kako su promjene u stupnju vjerodostojnosti jedne rečenice bile popraćene promjenama stupnja vjerodostojnosti drugih rečenica.

Stupanj vjerovanja, međutim, sam je udaljen od onoga što općenito agent može opažati ili dijagnosticirati interpretator; kao što smo vidjeli u raspravi o teoriji odlučivanja, stupanj vjerovanja konstrukcija je na elementarnijim stavovima. Zbog toga je Quine, razvijajući svoju teoriju radikalnog prevođenja, ovisio o jednostavnom

pristanku i zašto sam, slijedeći Quinea, ovisio o usko povezanom poimanju držanja istinitim. Ovi jednostavni kvalitativni koncepti, upravo sam to tvrdio, nisu primjereni za izgradnju teorije značenja (prijevod, interpretacija).

Teorija značenja kao što je ja vidim i Bayesianova teorija odlučivanja, očigledno su napravljene jedna za drugu. Teorija odlučivanja mora biti oslobođena od pretpostavke neovisno određenog znanja značenja; teorija značenja poziva se na teoriju stupnja vjerovanja kako bi ozbiljno iskoristila odnose dokazne podrške. Ali, navođenje ovih uzajamnih zavisnosti nije dovoljno, jer se niti jedna teorija ne može razviti kao temelj za drugu. Nema načina da jednostavno dodate jednu drugoj, jer kako biste započeli, svaki od njih zahtijeva element izveden iz druge. Ono što se traži je jedinstvena teorija koja daje stupanj vjerovanja, korisnosti na intervalnoj skali i interpretiranje govora bez pretpostavljanja bilo kojeg od njih.

Problem je u velikoj mjeri sličan problemima postavljenim zauzvrat teorijom odlučivanja i teorijom značenja, osim što umjesto dvije postoje tri stvari koje treba apstrahirati iz dokaza koji ne ovise o prepoznavanju onoga što se treba objasniti. Ono što je potrebno za jedinstvenu teoriju je stoga neki jednostavan propozicijski stav koji se može prihvatljivo primijeniti na aktera komunikacije bez detaljnog poznavanja njegovih vjerovanja, preferencija ili verbalnih značenja i iz kojih

možemo izvući teoriju stupnjeva vjerovanja, usporedbe razlika u stupnju želje i metod interpretiranja iskaza.

Predlažem da se uzme slijedeći stav kao temeljni: akter komunikacije preferira jednu rečenicu kao istinitu, više nego drugu. Naravno, rečenice moraju biti obdarene sa značenjem za govornika, ali interpretiranje rečenica dio je zadataka interpretatora. Ono što interpretator mora učiniti jest, dakle, informacija o tome koji događaji u svijetu uzrokuju da akter preferira da je jedna, a ne druga rečenica istinita. Jasno, interpretator to može znati bez znanja što znače rečenice, koja su stanja stvari za aktera govora vrijednosti ili što on vjeruje. Ali, preferiranje istinitosti rečenica od strane aktera, jednako je jasno funkcija onoga što akter uzima da rečenice znače, vrijednost koju on postavlja na različita moguća ili stvarna stanja svijeta i vjerovatnost koju on pridaje tim stanjima odvisno od istine relevantnih rečenica. Stoga nije apsurdno misliti da se sva tri stava aktera govora mogu konstruirati na temelju preferencije njegovih preferenija među rečenicama. U isto vrijeme, postoje važni uvidi u kojima je dokazna baza koju predlažem za jedinstvenu teoriju superiorna u odnosu na dokaznu bazu za teoriju odlučivanja ili teoriju značenja. Teorija odlučivanja obično se ispituje tražeći od subjekta odabir između opcija koje je opisao eksperimentator: u stvari, subjekt odabire između rečenica, a eksperimentator pretpostavlja da zna što te rečenice znače subjektu. Ta se pretpostavka opetovano izaziva eksperimentalnim rezultatima. Naša jedinstve-

na teorija odbacuje tu pretpostavku uzimanjem podataka koji se biraju među neinterpretiranim rečenicama.

U slučaju teorije značenja, postoji, naravno, činjenica o kojoj se već ranije govorilo, da zahtijeva stupanj suglasnosti, a to se ne daje izravno. No, čak i ako je jednostavna suglasnost ili smatranje istinitom dovoljna osnova za teoriju značenja, postoji poteškoća da ovi stavovi nemaju očitu ili izravnu povezanost s djelovanjem ili izvorima djelovanja u želji, preferenciji i intenciji. Problem nije toliko da samo djelovanje može biti posmatrano kao da se ništa ne može smatrati razlogom za pretpostavku da neko odobri rečenicu ili smatra da je istina, koja ne pretpostavlja puno o akterovim namjerama ili ciljevima ili vrijednostima. Empirijska teorija značenja nas prisiljava na dovođenje želje ili preferencije, kao i vjerovanja, u sliku.

Kako je moguće izgraditi jedinstvenu teoriju iz dokaza o rečenicama koje se preferiraju kao istinite? Ovdje je skica mogućeg postupka.

Već smo vidjeli (ponovno u obliku pregleda) kako doći do teorije značenja i vjerovanja na osnovu znanja o stupnjevima do kojih se rečenice smatraju istinitim. Dakle, ako bismo mogli dobiti stupanj vjerovanja u rečenice pozivanjem na informacije o preferencijama da su rečenice istinite, imali bi uspješnu ujedinjenu teoriju.

Ramseyjeva verzija Bayesove teorije odlučivanja primarno koristi kockanje ili opklade, a to stvara poteškoće za moj projekt. Jer kako možemo reći da akter smatra

da rečenica predstavlja kockanje dok ne odmaknemo u procesu interpretiranja njegovog jezika? Kockanje, na kraju, određuje vezu, vjerovatno uzročno-posljedičnu, između pojave određenog događaja (novčić pada na glavu) i određenog ishoda (osvojite opkladu). Čak i pod pretpostavkom da bismo mogli znati kada akter prihvati takvu vezu, izravna primjena teorije također ovisi o uzroku događaja (novčić koji pada na glavu) koji sam po sebi nema nikakvu vrijednost, negativnu ili pozitivnu. Također je potrebno pretpostaviti da vjerovatnost koju akter pripisuje novčiću koji pada na glavu nije kontaminirana mislima o vjerovatnosti osvajanja opklade. U eksperimentalnim testovima teorije odlučivanja pokušava se odabrati situacije u kojima ove pretpostavke imaju šanse biti istinite; ali općenita primjena koju sada imamo na umu ne može biti tako izbirljiva.

Dugujemo Richardu Jeffreyju verziju Bayesove teorije odlučivanja koja ne koristi izravno kockanje, nego obrađuje predmete preferencije, predmete kojima se pripisuju subjektivne vjerovatnosti i predmete kojima se relativne vrijednosti jednoobrazno pripisuju kao propozicije.⁴ Jeffrey je detaljno prikazao kako izvesti subjektivne vjerovatnosti i vrijednosti iz preferencija da su propozicije istinite.

Jeffreyjeva teorija ne određuje vjerovatnosti i korisnosti do istih skupova transformacija kao standardne

---

⁴R. C. Jeffrey, *The Logic of Decision*, University of Chicago Press, 2nd edition, 1983.

teorije. Umjesto funkcije korisnosti određene do linearne transformacije, u Jeffreyjevoj teoriji funkcija korisnosti jedinstvena je samo do djelića linearne transformacije; i pripisivanja vjerovatnosti, umjesto da budu jedinstvene nakon što se broj odabere za mjerenje sigurnosti (uvijek Jedan), jedinstvene su samo unutar određene kvantizacije. Ova smanjenja u određivanju konceptualno su i praktično prikladna: između ostalog, dopuštaju donekle istu vrstu neodređenosti u teoriji odlučivanja koju smo očekivali u teoriji lingvističke interpretacije. Baš kao što u teoriji odlučivanja možete koristiti iste podatke koristeći razne funkcije korisnosti izvršavanjem odgovarajućih promjena u funkciji vjerovatnosti, tako možete promijeniti značenja koja pripisujete čovjekovim riječima (unutar granica) pod uvjetom da napravite kompenzacijske promjene u vjerovanjima koja mu pripisujete.

Ostaje jedan očigledan problem. Jeffrey pokazuje kako postići dovoljno rezultata kao što je Ramseyev, zamjenjujući preferencije među propozicijama za preferencije među opkladama. Ali propozicije su značenja ili rečenice s značenjima; ako znamo među kojim propozicijama akter odabire, pretpostavlja se da je naš izvorni problem interpretiranja jezika još jednom riješen. Ono što trebamo je da postignemo Jeffreyjeve rezultate davanjem samo preferencija među neinterpretiranim rečenicama.

Srećom, ovo nije tako divlji prijedlog za započinjanje kao što zvuči. Jer Jeffreyjeva metoda za pronalaženje subjektivne vjerovatnosti i relativne poželjnosti propozicija

ovisi samo o strukturi istinosne funkcije propozicija – o tome kako su propozicije sastavljene od jednostavnih propozicija ponovljenom primjenom konjunkcije, disjunkcije, negacije i ostalih operacija definiranih u terminima od ovih. Ako počnemo s rečenicama umjesto propozicijama, tada će se naš problem riješiti pod uvjetom da se identificiraju konektivi istinosnih funkcija. Jer jednom kad su identificirani konektivi istinosnih funkcija, Jeffrey je pokazao kako podesiti, do željenog stupnja, subjektivne poželjnosti i vjerovatnosti svih rečenica; i ovo je, tvrdio sam, dovoljno da se dobije teorija za interpretiranje rečenica.

Osnovna empirijska datost u metodi koju treba opisati je akterova (slaba) preferencija da jedna rečenica, a ne druga, bude istinita; stoga se može smatrati da su ti podaci iste vrste kao i podaci koji se obično prikupljaju u eksperimentalnom testu bilo koje Bayesove teorije odlučivanja, pod uvjetom da se interpretacija rečenica među kojima akter bira ne uzima unaprijed kao poznata eksperimentatoru ili interpretatoru.

Jedinstvenost i jednostavnost empirijske ontologije sistema, koja uključuje, kao što to čini samo izgovaranja i rečenice, ključna je za postizanje cilja kombiniranja teorije odlučivanja s interpretacijom. Slijedit ću što je bliže moguće Jeffreya, čija se teorija bavi samo propozicijama, zamjenjujući neinterpretirane rečenice gdje on uzima propozicije. Ovdje je, dakle, analogija Jeffreyjevog *aksioma poželjnosti*, primijenjenog na rečenice umjesto na propozicije:

Ako je vjero (s i t) = 0 i vjero (s ili t) 0, onda (D)

$$\text{poželj}(s \text{ ili } t) = \frac{\text{vjero}(s) \text{poželj}(s) + \text{vjero}(t) \text{poželj}(t)}{\text{vjero}(s) + \text{vjero}(t)}$$

(Pišem “vjero(s)” za subjektivnu vjerovatnost s -a i “poželj(s)” za poželjnost ili korisnost s -a.) Povezujući preferenciju i vjerovanje, ovaj aksiom čini vrstu posla koji se obično vrši opkladama; odnos je međutim drugačiji. Događaji se identificiraju s rečenicama koje se interpretacijom navode kako se događaj javlja (“Sljedeća karta je mak”). Akcije i rezultati također predstavljaju rečenice “Igrač se kladi za jedan dolar”, “Igrač osvaja pet dolara”). Kockanje ne ulaze izravno, ali element rizika je prisutan, budući da odabir rečenice koja se drži / smatra istinitom obično je rizik za ono što će istovremeno biti zaista istinito. (Pretpostavlja se da se ne može odabrati logično lažna rečenica.) Dakle, vidimo da ako akter odabere istinitu a ne lažnu rečenicu “Igrač se kladi za jedan dolar”, on ima priliku da dobije rezultat, za koji može, na primjer, misliti da ovisi o tome hoće li sljedeća karta biti mak ili ne. Tada će poželjnost (za istinitost) rečenice “Igrač se kladi za jedan dolar” biti poželjnost različitih okolnosti u kojima je ta rečenica istinito izva-gana na uobičajeni način vjerovatnoćama tih okolnosti. Pretpostavimo da igrač vjeruje da će osvojiti pet dolara ako je sljedeća karta mak i neće osvojiti ništa ako sljedeća karta nije mak; on će tada imati poseban interes u tome da li će istina ili lažnost rečenice “Igrač se kladi za

jedan dolar” bit će uparena s istinom ili lažnosti “Sljedeća karta je mak”. Neka ove dvije rečenice budu skraćene sa simbolima “s” i “t”. Onda je

$$\text{poželj}(s) = \frac{\text{vjero}(s \text{ i } t) \text{poželj}(s \text{ i } t) + \text{vjero}(s \text{ i } \sim t) \text{poželj}(s \text{ i } \sim t)}{\text{vjero}(s)}$$

Ovo je, naravno, nešto poput Ramseyevog kockanja. Međutim, razlikuje se u tome što ne postoji pretpostavka da su “stanja prirode” za koje se može misliti da određuju ishode, u Ramseyjevom pojmu “moralno neutralna”, to jest, nemaju utjecaja na poželjnost ishoda. Niti postoji pretpostavka da vjerovatnosti ishoda ne ovise samo o vjerovatnostima “stanja prirode” (igrač može vjerovati da ima šansu za osvajanje pet dolara čak i ako sljedeća karta nije mak i da ima šansu da ne dobije pet dolara čak i ako sljedeća karta jest mak).

“Aksiom poželjnosti” (P) može se upotrijebiti za pokazivanje vjerovatnosti ovisnosti o poželjnosti u Jeffreyjevom sistemu. Uzmite poseban slučaj gdje je $t = \sim s$. Onda imamo

$$\text{poželj}(s \text{ ili } \sim s) = \text{poželj}(s) \text{vjero}(s) + \text{poželj}(\sim s) \text{vjero}(\sim s) \quad (1)$$

pošto je $\text{vjero}(s) + \text{vjero}(\sim s) = 1$, možemo dati rješenje za $\text{vjero}(s)$:

$$\text{poželj}(s) = \frac{\text{poželj}(s \text{ ili } \sim s) - \text{poželj}(\sim s)}{\text{poželj}(s) - \text{poželj}(\sim s)} \quad (2)$$

Riječima, vjerovatnost propozicije ovisi o poželjnosti te propozicije i njezine negacije. Nadalje, lako je vidjeti da ako je rečenica s poželjnija od proizvoljne logičke istine (kao što je “ t ” ili “ $\sim t$ ”), onda njena negacija (“ $\sim s$ ”) također ne može biti poželjnija od logičke istine. Pretpostavimo da (s Jeffreyjem) dodjeljujemo broj 0 bilo kojoj logičkoj istini. (To je intuitivno razumno budući da je akter ravnodušan prema istini tautologije.) Tada se (2) može napisati drugačije:

$$\text{vjero}(s) = \frac{1}{1 - (\text{poželj}(s) / \text{poželj}(\sim s))} \quad (3)$$

Odjednom je očigledno da $\text{poželj}(s)$ i $\text{poželj}(\sim s)$ ne mogu oboje biti više ili oboje manje poželjni od 0, poželjnosti bilo koje logičke istine, ako $\text{vjero}(s)$ pada u intervalima od 1 prema 0. Ako (opet slijedeći Jeffreyja) nazovemo jednu opciju dobrom ako se preferira u odnosu na logičku istinu i lošom ako se preferira logična istina u odnosu na nju, tada (3) se pokazuje da je nemoguće za neku opciju (rečenicu) i njezinu negaciju oboje, da budu dobre ili oboje da bude loše.

Uzimajući “ $\sim(s \text{ i } \sim s)$ ” kao naš uzorak logičke istine, možemo postaviti ovaj princip isključivo u smislu poželjnosti:

$$\begin{aligned} \text{Ako } \text{poželj}(s) > \text{poželj}(\sim(s \text{ i } \sim s)) \text{ onda} & \quad (4) \\ \text{poželj}(\sim(s \text{ i } \sim s)) \geq \text{poželj}(\sim s), \text{ i} & \\ \text{ako } \text{poželj}(\sim(s \text{ i } \sim s)) > \text{poželj}(s) \text{ onda} & \\ \text{poželj}(\sim s) \geq \text{poželj}(\sim(s \text{ i } \sim s)) & \end{aligned}$$

Budući da se i negacija i konjunkcija mogu definirati u smislu Shefferove crte “|” (“ne oboje”), onda se (4) može drugačije napisati:

Ako $\text{poželj}(s) > \text{poželj}((t|u)|((t|u)|(t|u)))$ onda (5)
 $\text{poželj}((t|u)|((t|u)|(t|u))) \geq \text{poželj}(s|s)$, i
 ako $\text{poželj}((t|u)|((t|u)|(t|u))) > \text{poželj}(s)$ onda
 $\text{poželj}(s|s) \geq \text{poželj}((t|u)|((t|u)|(t|u)))$.

Značaj formulacije (5) za sadašnje svrhe je ovaj. Ako pretpostavimo da je “|” neki proizvoljan operator funkcije istinosne vrijednosti koji tvori rečenice iz parova rečenica, tada vrijedi sljedeće: ako (5) vrijedi za sve rečenice s , t i u , i za neke i , $\text{poželj}(s|s) = \text{poželj}(t|t)$, tada “|” mora biti Shefferova crta (mora imati logička svojstva “ne oboje”); nijedna druga interpretacija nije moguća.⁵

Tako podaci koji uključuju samo poželjnost među rečenicama čije značenje nije poznato onome ko ih interpretira dovelo je (s obzirom na ograničenja teorije) da se identificira jedan rečenični konektiv. Budući da su sve logički ekvivalentne rečenice jednake po poželjnosti, moguće je sada interpretirati sve druge istinosno-funkcijske rečenične konektive, budući da se sve mogu definirati primjenom Shefferove crte. Na primjer, ako se utvrdi da za sve rečenice s ,

$$\text{poželj}(s|s) = \text{poželj}(\sim s),$$

možemo zaključiti da je tilda znak za negaciju.

⁵Dužan sam Stigu Kangeru što mi je pokazao zašto raniji pokušaj rješenja ovog problema ne bi uspio. Također je dodao neka potrebna usavršavanja ovom prijedlogu.

Sada je moguće izmjeriti poželjnost i subjektivnu vjerovatnost svih rečenica, jer primjena formula poput (2) i (3) zahtijeva identifikaciju samo istinosno-funkcionalnih iskaznih konektiva. Stoga je jasno iz (3) da ako su dvije rečenice jednake po poželjnosti (a preferiraju se za logičku istinu) i njihove negacije su također jednake po poželjnosti, rečenice moraju imati istu vjerovatnost. Isto tako, ako su dvije rečenice jednake po poželjnosti (a preferiraju se za logičku istinu), ali negacija jedne preferira se pred negacijom druge, tada je vjerovatnost prve manja od one druge. Ovo, uzeto zajedno s odgovarajućim aksiomima egzistencije, dovoljno je za uspostavljanje skale vjerovatnosti. Tada je lako odrediti relativnu poželjnost svih rečenica.⁶

U ovom trenutku vjerovatnosti i poželjnosti svih rečenica su u teoriji određene. No, nijedna cjelovita rečenica još nije interpretirana, iako su identificirani istinosno-funkcionalni rečenički konektivi, i tako se mogu prepoznati rečenice logički istinite ili lažne po logici rečenice. Ostaje skicirati metode koje bi mogle dovesti do potpune interpretacije svih rečenica, tj. konstrukcije teorije istine za jezik aktera komunikacije. Pristup je onaj o kojem sam raspravljao u nizu članaka, a inspiriran je radom W. V. Quinea na radikalnom prevodjenu.⁷

---

⁶Za detalje vidi Jeffrey, op. cit.

⁷Vidi poglavlje 2 of W. V. Quine, *Word and Object*, The Technology Press and John Wiley, 1960, i članke 9–12 in Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford University Press, 1984.

Da bi akter komunikacije imao određenu subjektivnu vjerovatnoću za rečenicu, on mora da drži tu rečenicu istinitom ili lažnom ili da ima određeni stepen verovanja u njenu istinu. Budući da akter komunikacije pripisuje značenje rečenici, njegov stupanj povjerenja u istinitost rečenice također je njegov stupanj vjere u istinu koju izriče rečenica. Vjerovanja, kao što se očituju u stavovima prema rečenicama, su ključ za značenje. Već smo primijetili da su logički ekvivalentne rečenice ujednačene u poželjnosti. To samo po sebi nije izravna pomoć u dobivanju značenja logički ekvivalentnih rečenica, iako to, kao što smo vidjeli, pomaže u interpretaciji istinosno-funkcionalnih konektiva. Obrasci rečenica koje se drže istinitim ili lažnim također će dovesti do otkrivanja egzistencijalnih i univerzalnih kvantifikatora, a time i struktura koje uzimaju u obzir implikacije i logičke istine u kvantifikacijskoj logici. Otkriti strukture koje računaju na implikacije i logičke istine u kvantifikacijskoj logici jest otkriti *logički oblik* općenito, tj. naučiti kako se rečenice sastoje od predikata, singularnih pojmova, kvantifikatora, varijabli i slično. Simbol identiteta trebalo bi lako locirati, s obzirom na njegovu ulogu u promoviranju implikacija zasnovanih na supstituciji; neko ko drži istinitim rečenice oblika " $a = b$ " i " Fa " također će smatrati istinitom rečenicu u formi " Fb ", bez obzira šta predikat " F " znači (osim ako je intenzionalan – jedan od problema s kojim se ovdje nosim).

Daljnji koraci u interpretaciji zahtijevaju određenu razradu empirijske osnove teorije; bit će nužno svjedočiti

ne samo sklonostima aktera komunikacije k rečenicama, nego i događajima i objektima u svijetu koji uzrokuju njegove sklonosti (a time i njegova vjerovanja). Tako će biti vidljive okolnosti pod kojima je kod aktera komunikacije prouzročeno da dodjeljuju visoku ili nisku vjerovatnost rečenicama poput “Kiša pada”, “To je konj” ili “Moja noga je ozlijeđena”, koja daje najočitiji dokaz za interpretaciju ovih rečenica i predikata u njima. Interpretator, primijetivši da akter komunikacije redovno dodjeljuje visok ili nizak stupanj vjerovanja rečenici “Kafa je gotova” kad je kafa gotova ili nije, pokušat će (makar probno čekati povezane rezultate) s teorijom istine koja kaže da je izgovor rečenice aktera komunikacije “Kafa je gotova” istinit ako i samo ako je kafa gotova.

Prilično očigledno, interpretacija zajedničkih predikata uveliko ovisi o indeksnim elementima u govoru, kao što su demonstrativi i vremena, budući da su to oni koji omogućuju predikatima i singularnim pojmovima da budu povezani s objektima i događajima u svijetu. Kako bi se smjestili indeksni elementi, teorije istine kakve je Tarski predložio moraju se mijenjati; priroda tih izmjena raspravljana je drugdje.⁸

Interpretacija predikata manje izravno povezanih s neupadljivim posmatranjem u velikoj mjeri ovisi o uvjetnim vjerovatnostima koje pokazuju ono što akter

---

⁸Vidi Alfred Tarski, “The Concept of Truth in Formalized Languages”, u: *Logic, Semantics, Metamathematics*, Oxford University Press, 1956. O primjeni općega pristupa Tarskog prirodnom jeziku raspravlja se u Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*.

komunikacije smatra kao dokaz za primjenu njegovih više teorijskih predikata. Očekuje se da će takvi dokazi pomoći u objašnjenju pogrešaka u primjeni opservacijskih predikata pod manje idealnim uvjetima.

Pristupu problemima značenja, vjerovanja i želje, koji sam iznio, nije, siguran sam da je to jasno, namjera da baci izravno svjetlo na to kako se u stvarnom životu međusobno razumijemo, a još manje kako svladavamo prve pojmove i naš prvi jezik. Angažirao sam se u pojmovnoj vježbi koja je usmjerena na otkrivanje zavisnosti između naših osnovnih propozicionih mentalnih stanja na razini dovoljnoj da izbjegnemo pretpostavku da ih možemo dohvatiti – ili ih razumljivo pripisati drugima – jedan po jedan. Moj način obavljanja ove vježbe bio je pokazati kako je u načelu moguće doći do svih odjednom.

Ono što čini zadaću uopće izvedivom jeste struktura normativnog karaktera misli, želje, govora i djelovanja nametnuta ispravnim pripisivanjem stavova drugima, a time i interpretacije njihovog govora i objašnjenja njihovih djelovanja. Ono što sam rekao o normama koje upravljaju našim teorijama o intenzionalnom pripisivanju, je na ključnim tačkama sirovo, nejasno ili previše kruto. Način da se poboljša naše razumijevanje takvog razumijevanja jest poboljšati naše shvaćanje standarda racionalnosti koji su implicirani u svim interpretacijama mišljenja i djelovanja.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

16.

Robert B. Brandom

UMJETNA INTELIGENCIJA I ANALITIČKI PRAGMATIZAM

1. UI-funkcionalizam

Misao s kojom sam uveo analizu značenje-upotreba i paradigmu pragmatično posredovanog semantičkog odnosa nastupa kad združimo dvije vrste priče:

1. opis toga šta neko mora da čini da bi se računalo kao da nešto *govori* – to jest, opis nekih praksi-ili-sposobnosti koje su PR-dovoljne (praksa-rječnik, *prim. prev.*) za primjenu rječnika, i
2. karakterizaciju drugog rječnika koji se može upotrijebiti da se *govori* šta je to što se mora činiti da bi se nešto uradilo, na primjer, da bi se *govorilo* nešto drugo – to jest, rječnik koji je RP-dovoljan (rječnik-praksa, *prim. prev.*) da *specificira* prakse-ili-sposobnosti, koje bi mogle biti PR-dovoljne za primjenu drugog rječnika.

Kada povežemo ove priče, rezultirajuća relacija značenje – upotreba (RZU) je relacija između rječnikâ koju sam nazvao relacijom “pragmatični metarječnik”. Sugerirao

sam da je ta relacija najjasnija kada je pragmatični metarječnik izrazito *ekspresivno slabiji* od rječnika za kojeg je on pragmatični metarječnik. To sam nazvao “pragmatično ekspresivno podizanje / bootstrapping”, u strogom smislu. Vidjeli smo nekoliko primjera ovog fenomena:

- *Sintaksičko* pragmatično podizanje / bootstrapping, unutar Chomskyjeve hijerarhije gramatikâ i automatâ, u kojem ekspresivno slabiji / siromašniji *od konteksta nezavisni* rječnici jesu rječnici RP-dovoljni za određivanje Turingovih strojeva (dvo-stožni potisni automati), koji su zauzvrat PR-dovoljni da koriste (proizvedu i prepoznaju) izražajno jače / bogatije *rekurzivno nabrojive* rječnike.
- Tvrдио sam da je *ne*-indeksni rječnik RP-dovoljan za određivanje praksi PR- dovoljih za primjenu *indeksnog* rječnika.
- Spomenuo sam, premda o njemu nije raspravljano, pragmatični naturalizam Huwa Pricea, koji poriče semantičku svodljivost normativnog na naturalistički rječnik, – pa čak i nadređenost jednog nad drugim, s druge strane, – ali koji pokušava umanjiti žaoku tog poricanja specificiranjem u naturalistički rječnik šta neko mora činiti da bi upotrijebio razne nesvodive ne-naturalističke rječnike, na primjer normativne ili intencionalne.

U kasnijim ću predavanjima zastupati da je deontički *normativni* rječnik dovoljan pragmatični metarječnik za

aletički *modalni* rječnik: slučaj u kojem su ekspresivni rasponi barem impresivno *različiti*, čak iako ih se ne može rangirati kao striktno ekspresivno slabiji i jači.

U ovom predavanju raspravit ću o još jednom filozofski značajnom sporenju ove vrste: tvrdnji, tezi ili programu koji je obično povezan s rubrikom “umjetna inteligencija”. Vrlo grubo, UI je tvrdnja da bi računar u principu mogao činiti ono što je potrebno za upotrebu nekog autonomnog rječnika, odnosno, u ovom strogom smislu, da *govori* nešto. Sukladno tome, to je teza o relacijama značenje-upotreba, u mom smislu. Klasični Turingov test za vrstu “inteligencije” o kojoj je riječ jest test *govora*; nešto će položiti test ako neko, ko govori s njim, ne može razlikovati to od ljudskog govornika, to jest od nekoga ko je uključen u autonomne diskurzivne prakse (ADP), nekoga ko upotrebljava autonomni rječnik.”Inteligencija” se u tom smislu sastoji upravo u korištenju takvog rječnika. Klasični UI-funkcionalizam je tvrdnja da postoji neki računarski program (neki algoritam), takav da sve što pokrene taj program (izvršavajući taj algoritam) može proći Turingov test, odnosno, što može koristiti rječnik u smislu u kojem bilo koji drugi jezika-korisnici to čine. To će reći da je računarski jezik, u kojem se može izraziti bilo koji takav algoritam, u načelu RP-dovoljan za određivanje sposobnosti koje su PR-dovoljne za korištenje autonomnog rječnika. **Dakle, u mojim terminima, klasični UI-funkcionalizam tvrdi da su računarski jezici u principu dovoljni**

pragmatični metarječnici za neki autonomni rječnik. (Jeste li vidjeli da to slijedi?)

Uzimam sada da računarski jezici sami po sebi nisu autonomni rječnici. Za takve jezike koji nisu zavisni od konteksta nedostaju ključne vrste rječnika. Ne možemo razumjeti jezičke zajednice koje govore samo Prolog ili C ++ (iako se čini da se neke grupe inženjera ponekad zbližavaju kada međusobno razgovaraju). Utoliko je to ispravno, osnovna tvrdnja o UI-funkcionalizmu je neka tvrdnja o *ekspresivnom bootstrappingu / podizanju* o računarskim jezicima kao pragmatičnim metarječnicima za ekspresivno mnogo bogatije rječnike, naime prirodne jezike. Naravno, na UI se tradicionalno ne misli kao na tvrdnju o ekspresivnom bootstrappingu / podizanju za neki pragmatični metarječnik. Kako bi to moglo biti? Ali to zaslužuje istaknuto mjesto na popisu filozofski značajnih pragmatičnih tvrdnji o ekspresivnom bootstrappingu / podizanju koje sam upravo ponudio. I to bi trebala biti glavna tema filozofske analize značenje-upotreba. Dakle, pogledajmo šta nam analiza značenje-upotreba metarječnika koji koristim može pomoći da shvatimo o tome – koje nas lekcije ovi metakonceptualni alati mogu naučiti kada se primijene na ovo pitanje od neovisnog interesa.

Iako se njegova dvadeseto-stoljeće verzija razvila kasnije od ostalih, funkcionalizam u filozofiji uma, uključujući središnje računarske vrste, zaslužuje da se o njemu misli kao o *trećem* temeljnom programu klasičnog projekta filozofske analize, zajedno s empirizmom i na-

turalizmom. (Iz razloga naznačenih u prethodnom predavanju, mislim na bihevizizam kao začetni stupanj funkcionalizma.) A budući da se UI-funkcionalizam tiče odnosa između praksi-ili-sposobnosti i uvođenja rječnika, utoliko što funkcionalistički nasljednici bihevizističkih programa u filozofiji uma zaslužuju istaknuto mjesto za analitičkim stolom, ta činjenica ukazuje na to da je vrsta proširenja analitičkog semantičkog projekta, uključujući pragmatiku, koju preporučujem, zapravo implicitno već neko vrijeme u toku.

2 Klasična simbolička umjetna inteligencija

Razmatranje različitih oblika funkcionalizma u filozofiji uma smatram jednim od glavnih postignuća anglofonске filozofije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Jedna od stvari koju mislim da smo usput otkrili jest da je funkcionalizam više obećavajuća strategija objašnjenja kad se obraća na *sapience* nego kada se obraća na *sentience* – kada se obraća našem razumijevanju stānja poput vjerovanja, a ne boli ili osjećaja crvene boje. U najširem smislu, osnovna ideja funkcionalizma je asimilirati dijelove intencionalnog rječnika poput “vjerovanja da *p*” i pojmova koji nešto klasificiraju u smislu uloge koju to igra u složenijem sistemu. Dakle, odnosi između “vjerovanja”, “želje”, “namjere” i “djelovanja” mogli bi se modelirati na odnosima između “ventila”, “fluida”, “pumpe” i “filtera”. Najneposrednija privlačnost takvog pristupa je ona *via media* koju to pruža između tradicionalnih

alternativa materijalizma i dualizma. Svi ventili, odnosno sve stvari koje igraju funkcionalnu ulogu ventila u bilo kojem sistemu, fizički su objekti i mogu funkcionirati kao ventili samo na temelju svojih fizičkih svojstava. Do sada je *materijalizam* bio u pravu: funkcionalni rječnik odnosi se isključivo na fizičke predmete. Ali ono što je zajedničko ventilima zbog čega se taj pojam pravilno primjenjuje na njih nije *fizičko* svojstvo. Mehanički hidraulički ventili, srčani ventili i elektronički ventili možda nemaju zajednička fizička svojstva koja ne dijele s mnoštvom ne-ventila. Do sada je *dualizam* bio u pravu: funkcionalna svojstva nisu fizička svojstva. Funkcionalizam *automata* vrsta je ovog općeg pogleda koji se posebno osvrće na funkcionalne uloge koje stavke mogu igrati u automatima za pretvaranje u više stanja. Pod pojmom “UI-funkcionalizam” podrazumijevat ću automatski funkcionalizam o *sapience* – o onome šta je to na temelju čega je rječnik intencionalnog stanja, poput “vjeruje da”, primjenjiv na nešto, odnosno u terminima koje sam koristio (i koji su podržani pozivanjima na Turingov test), sposobnost uključivanja u bilo koju autonomnu diskurzivnu praksu, primjenu bilo kojeg autonomnog rječnika, uključivanje u bilo koju diskurzivnu praksu u koju bi se mogli uključiti iako se ne bave ničim drugim.

Tako shvaćen, UI-funkcionalizam priznaje različita tumačenja. Pristupanje tome kao utvrđivanju određene vrste pragmatički posredovanog semantičkog odnosa između rječnika – kao izricanju tvrdnje o ekspresivnom

bootstrappingu / podizanju za određenu vrstu pragmatičnog metavokabulara za neki autonomni rječnik – kako sugerira analiza značenje-upotreba, dovodi do karakterizacije na važne načine šire od tradicionalnih formulacija. Želim započeti rekavši nešto o toj razlici.

Nazvat ću ono što smatram prihvaćenim razumijevanjem središnjih tvrdnji o UI, ono što John Searle naziva “jakom tezom o UI”, “*klasičnom simboličkom UI*” – ili ponekada kraticom “*classy UI*”. Evo kako ja to razumijem. Njen slogan je: “*Um je za mozak ono što je softver za hardver*”. Uočava presudnu razliku između modeliranja uma na računarskim programima i svih prethodnih pomodnih, pre nagljenih entuzijazma koji tvrde da nam i nešto od impresivno moćne nove tehnologije, *inter alia*, daje ključ za otključavanje tajni uma – telefonskih centrala, satnih mehanizma, i, ako se vratimo dovoljno daleko, u početak umjetne inteligencije i analitičkog pragmatizma, čak su i lončarski točkovi dobili da igraju tu ulogu. Jer računanje je manipuliranje simbolima prema određenim pravilima (algoritmi implicitni u automatiziranim tablicama stanja). I tvrdi se da je razmišljanje ili rasuđivanje temeljna vrsta operacije ili aktivnosti koja konstituirala sapience, upravo *jeste* manipuliranje simbolima prema određenim pravilima. Ova *računarska teorija uma* osnova je standardnog argumenta za UI-funkcionalizam. To je gledište koje je dugo unaprijed najavilo pojavu računara, a koje je već utjelovio Hobbes u svojoj tvrdnji da je “zaključivanje samo računanje”.

Sada vjerojatnost razumijevanja mišljenja kao manipulacije simbolima uopće ovisi o tome da simboli budu više nego samo dizajn znakova sa sintaksom. To moraju biti *smisleni, semantički* sadržajni znakovi, čija pravilna manipulacija – što je *ispravno* činiti s njima – ovisi o srednjim vrijednostima koje izražavaju, ili o onome što predstavljaju. Tradicionalno je ta činjenica značila da je postojao problem uskladjivanja računarskog pogleda na um s naturalizmom. Fizika ne nalazi značenja ili semantička svojstva u svom katalogu namještaja svijeta. Značenja nisu, ili u svakom slučaju nisu očito, fizička svojstva. Pa kako bi bilo koji fizički sistem mogao *biti* računar – *symbol*-manipulator u relevantnom smislu – i tako različito reagirati na znakove ovisno o *značenjima* koje izražavaju? Gledanje unatrag s gledišta koje nam je jamčilo razvoj stvarnih računarskih strojeva – i spoznaja da je numeričko izračunavanje algoritamskom manipulacijom brojeva samo jedan primjer općenitije sposobnosti manipuliranja simbolima – daje mogući odgovor. Već je za Descartesa temeljiti izomorfizam koji je uspostavio između algebarskih formula i geometrijskih figura sugerirao da manipuliranje formulama prema njima svojstvenim pravilima ne može samo *izraziti*, već i *konstituirati* ili *utjeloviti* razumijevanje figura. Izomorfizam predstavlja kodiranje *semantičkih* svojstava u *sintaktičkim*. Fizički sistem može prema tome biti računar – manipulirati simbolima na načine koji odgovaraju njihovim značenjima – jer takvo kodiranje osigurava da će

se, u Haugelandovom sloganu, ako se automat pobrine za *sintaksu*, *semantika* pobrinuti za sebe.¹

Ipak, ono što dobijete kada manipulirate simbolima na načine koji iskorištavaju izomorfizme u odnosu na ono što oni predstavljaju, *simulacija* je. Računari mogu manipulirati simbolima kako bi se modelirali obrasci prometa, vremenski sistemi i šumski požari. Niko ne smije pomiješati manipulaciju simbolima s pojavama koje simulira – računanjem s prometom, vremenom ili požarom. Ali UI-funkcionalizam tvrdi da, za razliku od ovih slučajeva, manipuliranje simbolima na načine koji prikladno poštuju, reflektiraju i iskorištavaju izomorfizme s onim što se ti simboli upravo iz tog razloga računaju kao izražavanje ili predstavljanje nije samo *simulacija* mišljenja, nego *jest* samo mišljenje. To *jeste* ono što znači koristiti vokabular *kao* vokabular, odnosno kao smislen. *Jedini* razlog za razmišljanje o ovom jedinstveno privilegiranom položaju – kao jednom fenomenu koji se ne može simbolički simulirati, a da ga se time zapravo ne *stvari* – jest bilo koji razlog da se misli da je simbolička računaska teorija uma tačna. A to je vrlo sadržajna, potencijalno kontroverzna teorija sapience, s odgovarajuće velikim teretom dokazivanja.

---

¹ Ova karakterizacija klasične simboličke umjetne inteligencije puno duguje djelu Johna Haugelanda: *Artificial Intelligence: The Very Idea* (MIT Press, 1989). Moja vlastita razmišljanja o ovoj temi razrađena su tokom predavanja na dodiplomskim tečajevima umjetne inteligencije koji se temelje na ovom tekstu.

3 Pragmatična koncepcija umjetne inteligencije

Mislim da je simbolička usmjerenost UI na Turingov test primjerena. Jednostavno nema smisla insistirati na tome da se nešto što se uistinu ne razlikuje (uključujući, što je ključno, ono dispozicijski kontrafaktičko) od drugih diskurzivnih prakticiranja u konverzaciji – bez obzira na to koliko je tema proširena i opsežna – ipak ne treba računati kao *stvarno* govorenje, kao razmišljanje (naglas) i kao primjena smislenog vokabulara. No, iako se to pomicanje može činiti neizbježnim, dug je put od priznavanja kriterija Turingova testa za sapience do priznavanja računarske teorije uma na kojoj se temelji klasična simbolička UI. Linija misli koju sam upravo testirao poziva na usredotočenje na pitanje *simboličkog* karaktera mišljenja za koji mislim da na kraju dovodi u zabludu. Iz tog razloga *pogrešno* locira, kako mi se čini, ono što je zaista najvažnije pitanje u blizini: tvrdeni *algoritamski* karakter (ili karakterizibilnost) mišljenja ili diskurzivne prakse.

U predavanju 2 tvrdio sam da, sa stajališta analize značenje-upotreba, glavni značaj automata nije u njihovoj sposobnosti da manipuliraju simbolima, već u njihovoj provedbe posebne vrste PP-dovoljnosti relacije. Automati koji prevode više stanja *algoritamski razrađuju* niz primitivnih sposobnosti u daljnje sposobnosti – sposobnosti koje se, samo zato što se mogu tako izložiti, tada mogu smatrati složenim, pragmatički sposobnim za analizu u te primitivne sposobnosti plus osnovne sposobnosti algo-

ritmičke razrade. Ova karakterizacija automata sugerira da se UI široko može shvatiti kao tvrdnja da je takva analiza ili dekompozicija moguća za neku autonomnu diskurzivnu praksu – praksu-ili- sposobnost korištenja rječnika koji se može primijeniti iako jedan ne koristi drugi. Odnosno, tvrdi da se neka autonomna diskurzivna praksa može prikazati kao algoritamska razrada niza primitivnih sposobnosti, koje su u skladu s tim PP – dovoljne za tu autonomnu diskurzivnu praksu.

Ta tvrdnja sama po sebi ne bi bila zanimljiva ili kontroverzna. Jer i nulta razrada također je algoritamska razrada (iako degenerirana). Dakle, uvjet bi bio trivijalno zadovoljen, samo zato što *postoje* autonomne diskurzivne prakse-ili-sposobnosti. Ono što je potrebno da se tvrdnja, da se neki skup primitivnih sposobnosti može algoritamski razraditi tako da bude PP-dovoljan za neku autonomnu diskurzivnu praksu, pretvori u istinski sadržajnu tvrdnju daljnje je ograničenje primitivnih sposobnosti. S obzirom na razloge zbog kojih smo zainteresirani za UI-funkcionalizam, ono što želimo jest utvrditi da ono što se ubraja u primitivne sposobnosti s obzirom na takvu algoritamsku razradu ne smiju same po sebi već biti *diskurzivne* sposobnosti.

Evo verzije koju predlažem. Ono što ću nazvati verzijom “algoritamske pragmatičke razrade “UI-funkcionalizma – ili samo” “pragmatičnom UI” – je tvrdnja da postoji skup praksi-ili-sposobnosti koje zadovoljavaju dva uvjeta:

- Može se algoritamski razraditi (sposobnost uključivanja) u jednu autonomnu diskurzivnu praksu (ADP).
- Svaki element u tom skupu primitivnih praksi-ili-sposobnosti može se razumljivo shvatiti kao uključen, posjedovan, vježban ili izložen posredstvom nečega što *nije* uključeno u bilo koju ADP.

U terminologiji analize značenje-upotreba, prva od njih je vrsta tvrdnje o PP-dovoljnosti, tačnije, tvrdnja o PP-dovoljnosti za algoritamsku razradu. Drugo je odbijanje niza zahtjeva za PP-nužnost.

Ovaj pristup UI-funkcionalizmu pomiče fokus pažnje s uloge *simbola* u mišljenju, dalje od pitanja da li razmišljanje *jest* samo manipulacija simbolima, i od pitanja da li je izomorfizam dovoljan za uspostavljanje istinske (“izvorne”, radije nego puke “derivirane”) semantičke sadržajnosti. Istina je da ovdje još uvijek razmišljam o onome o čemu se radi u sapience radi korištenja *rječnikâ*, odnosno korištenjem simbola, semantički značajnih znakova – ne na derivativni način, već na bilo koji način koji je temeljni u smislu izlaganja pomoću *autonomnih* diskurzivnih praksi-ili-sposobnosti i rječnicima koje one koriste. Ali – i tu je bitna razlika od klasične simboličke umjetne inteligencije – veza s računarima (ili kako bih to radije rekao, *automati*) uspostavlja se ne principom da su računari motori koji manipuliraju simbolima i da se, prema računarskoj teoriji uma, raz-

mišljanje sastoji upravo u manipuliranju simbolima, već putem PP-dovoljnosti algoritamske razrade (elaboracije) o kojoj sam govorio u predavanju 2. A strukturno pitanje koje UI-funkcionalizam postavlja pitanje je koje se može pojaviti za *bilo koju* sposobnost – ne samo za one koje uključuju upotrebu simbola. Odnosno, za *bilo koju* praksu-ili-sposobnost P možemo pitati može li se ta praksa-ili-sposobnost algoritamski razložiti (pragmatički analizirati) u skup primitivnih praksi-ili-sposobnosti tako da:

- one su PP-dovoljne za P , u smislu da se od njih algoritamski može razraditi P (to jest, da *sve* što vam je u načelu potrebno da biste mogli sudjelovati ili vježbati P jest da se možete uključiti u te sposobnosti plus algoritamske elaborativne sposobnosti, kada su sve integrirane kako je određeno nekim algoritmom); i
- neko bi mogao imati sposobnost sudjelovanja ili vježbanja *svake* od tih primitivnih praksi-ili-sposobnosti, a da nije sposoban sudjelovati ili vježbati ciljanu praksu-ili-sposobnost P .

Ako su ta dva uvjeta zadovoljena, možemo reći da je P **supstantivno algoritamski razlaživ** na te primitivne prakse-ili-sposobnosti. Tako, na primjer, sposobnost dugog dijeljenja *jest* supstantivno algoritamski razgrađiva na primitivne (s obzirom na to razlaganje) sposobnosti množenja i oduzimanja. Jer čovjek može naučiti

množiti, ili opet oduzimati, a da još nije naučio dijeliti. Možda je (iako sumnjam) sposobnost sviranja klavira takva, budući da se može naučiti kako prstima pritisnuti svaku tipku pojedinačno, te prilagoditi intervale između njih. Suprotno tome, sposobnosti različitog reagiranja na crvene stvari i pomjeranja mog kažiprsta vjerojatno se ne mogu algoritamski bitno razgraditi u temeljnije kapacitete. To nisu stvari koje radim *time* što radim nešto drugo. Ako nemam te sposobnosti, nikako ih ne mogu sastaviti kao složene rezultate nekog strukturiranog slijeda drugih stvari – čak i uz fleksibilnost uvjetnih razgranatih algoritama rasporeda, dakle petlje povratne sprege Test-Operacija-Test-Izlaz od percepcije, akcije i daljnja percepcije rezultata akcije. Sposobnosti vožnje bicikla, plivanja ili letenja zmajem mogu ili ne moraju biti suštinski praktički algoritamski razgradive, a empirijsko pitanje jesu li, i ako jesu, kako, od velikog je pedagoškog značaja (o čemu kasnije).

Dakle, pitanje da li neka praksa-ili-sposobnost pretpostavlja supstantivnu praktičnu algoritamsku razgradnju pitanje je koje kontingentne, parohijalne, faktičke PP-dovoljnosti i nužnosti zapravo pokazuju / izlažu stvorenja koja izvode dotične radnje. To je pitanje vrlo općenito i apstraktno, ali ujedno i empirijsko i važno. Vrlo je općenito *strukturno* pitanje o sposobnosti koja je u pitanju. Međutim, to pitanje kao takvo *nema nikakve* veze s manipulacijom simbolima. Moj je prijedlog da o osnovnom pitanju UI-funkcionalizma razmišljamo

kao o ovom obliku. Pitanje je da li *koji god* kapaciteti konstituiraju sapience, *kakve god* prakse-ili-sposobnosti uključuju, pretpostavljaju takvu supstantivnu praktičnu algoritamsku dekompoziciju. Ako mislimo da se sapience sastoji u sposobnosti korištenja rječnika, pa i onog za što je test Turingov test, onda budući da o sapience razmišljamo kao o vrsti upotrebe simbola, ciljane prakse-ili-sposobnosti također će uključivati simbole. Ali to je posve odvojena, u načelu neovisna obveza. Zbog toga kažem da je klasični simbolički UI-funkcionalizam samo jedna vrsta šireg roda algoritamske praktične razrade UI-funkcionalizma i da su središnja pitanja pogrešno smještena ako se usredotočimo na *simboličku* prirodu mišljenja, a ne na suštinsku praktičnu algoritamsku analizu bilo kojih praksi-ili -sposobnosti koje su dovoljne za sapience.

4 Argumenti protiv UI-funkcionalizma: rasponi kontrafaktičke robusnosti za složene relacijske predikate

Budući da to dvoje stoji ili pada zajedno, argumenti protiv vjerodostojnosti tvrdnji klasičnog simboličkog UI-funkcionalizma obično imaju oblik argumenata protiv računarske teorije *sapient* uma. Ovi argumenti uključuju sumnje u mogućnost eksplicitnog kodificiranja u programibilnih, dakle eksplicitno stabilnih, *pravila* za sve implicitne praktične vještine potrebne za promišljeno bavljenje svijetom, osporavanja adekvatnosti

semantičkog epifenomenalizma svojstvenog tretiranju sintaksičkog izomorfizma kao dovoljnog za nederivativnu sadržajnost i podsjetnike na ono što je utjelovljeno u misaonom eksperimentu Searlove kineske sobe² o tome kako se loše gledište treće osobe ove vrste funkcionalističkog nasljednika biheviorizma uklapa u intuicije proizašle iz našeg iskustva u prvom licu o razumijevanju, shvaćanju značenja, korištenju rječnika i posjedovanju sadržajne misli. Razlozi za skepticizam o vrsti umjetne inteligencije shvaćene kao tvrdnja o suštinskoj materijalnoj algoritamskoj dekompozabilnosti autonomnih diskurzivnih praksi-ili-sposobnosti u nediskurzivne moraju imati izrazito drugačiji oblik.

Na primjer, Dreyfus se protivi klasičnoj simboličkoj UI s obrazloženjem da ona zahtijeva da sve implicitne praktične vještine potrebne za razumijevanje našeg uobičajenog životnog svijeta moraju biti eksplicitne u obliku pravila (kodificirane u programima).³ Dijagnosticira *classy* UI kao izgrađenu oko tradicionalne platonističke ili intelektualističke predanosti pronalaženju dijela eksplicitnog znanja – (ili vjerovanja-) *da* stoji iza svakog dijela implicitnog praktičnog znanja-*kako*. Poput Deweya, i on je skeptičan prema tom uokvirivanju. Suprotno tome, odgovarajući argument protiv suštinske praktične verzije algoritamskog razlaganja

---

² U "Minds, Brains and Programs" (1980), reprintovano u John Haugeland (ur.), *Mind Design II* (MIT Press, 1997).

³ Na primjer, u Hubertu L. Dreyfusu, *What Computers Still Can't Do* (MIT Press, 1997) (MIT Press, 1997.).

UI morao bi ponuditi razloge za pesimizam o mogućnosti algoritamskog rješavanja u biti diskurzivnog znanja – (ili vjerovanja-) *da*, bez ostatka, u nediskurzivne oblike znanja-*kako*. **Kakvi god problemi mogli biti s ovom vrstom UI, oni ne proizlaze iz nekog skrivenog intelektualizma, već se, naprotiv, tiču određene raznolikosti pragmatizma koji ona artikulira: algoritamskog pragmatizma o diskurzivnom.** Jer ono što supstantivni algoritamski model praktične razrade inteligencije čini zanimljivim jest relativno precizan oblik koji daje *pragmatičnom* programu objašnjavanja znanja-*da* u smislu znanja-*kako*: specificiranje u ne-intencionalnom, ne-semantičkom rječniku to treba *učiniti* kako bi se računalo kao korištenje određenog rječnika da bi se nešto reklo, dakle kao intencionalni i semantički rječnik primjenjiv na izvedbe koje se proizvode (vrsta pragmatičnog izražajnog podizanja / bootstrappinga).

Koji su argumenti protiv ove pragmatične verzije UI? Oblik tvrdnje govori nam da da bismo argumentirali protiv verzije praktične algoritamske razrade UI, moramo pronaći neki aspekt koji pokazuju sve autonomne diskurzivne prakse i koji se algoritamski ne može razgraditi u nediskurzivne prakse-ili-sposobnosti. To bi bilo nešto što je PR-nužno za korištenje bilo kojeg autonomnog rječnika (ili, što je jednako, PP-nužno za bilo koji ADP) koji se ne može algoritamski razložiti u prakse za koje nijedan ADP nije PP-nužan.

Ne tvrdim da ovdje imam argument koji obara s nogu. No, najbolji kandidat kojeg se mogu sjetiti da odigra tu ulogu je praksa doksastičnog po-savremenjavanja (updating) – prilagođavanja svojih drugih vjerovanja kao odgovor na promjenu vjerovanja, paradigmatično dodavanje novog vjerovanja.

Prilično je jasno da je ovaj skup praksi-ili-sposobnosti PR-nužan aspekt primjene bilo kojeg rječnika. Da bih bilo koji skup praksi smatrao *diskurzivnim*, tvrdio sam prošli put, mora on nekim izvedbama pripisati značaj *tvrđenja*. Nužno je obilježje tog značaja da ono što se izražava tim izvedbama stoji naspram ostalih takvih sadržaja u široko *inferencijalnim* odnosima kao razlog za ili protiv. To jest, praktični značaj tvrđenja uključuje preuzimanje obvezivanja koje kao posljedicu ima i druga obvezivanja i ovlaštenja (ili nedostatak ovlaštenja) na obvezivanja, koja i sama može biti posljedica drugih obvezivanja, a čije ovlaštenje (opravdanje) ovisi i o njezinu odnosu s obvezivanjem nekoga drugog. Razumije se ili shvata sadržaj izražen nekim dijelom rječnika koji se može koristiti za pravljenje tvrdnji samo u onoj mjeri u kojoj se u praksi može reći (različito odgovoriti) što iz toga proizlazi i iz čega to proizlazi, koje druga obvezivanja i ovlaštenja uključuju i isključuju različita obvezivanja za koje se mogu koristiti. To će reći da se razumije šta dio rječnika znači samo u onoj mjeri u kojoj se zna kakva bi razlika bila ako bi se obveza svojom upotrebom obvezala na ono na što je drugi koji ga koristi obvezao ili

na to imao pravo – to jest, u onoj mjeri u kojoj zna kako po-savremeniti skup obvezivanja i ovlaštenja u svjetlu dodavanja onih koji bi bili izraženi tim rječnikom (uz zadržavanje deontičke ocjene). Diskurzivno razumijevanje ove vrste manje-više je normalno. Ne treba biti sveznajući o značaju djela rječnika da bi ga se smisleno koristilo. Ali ako neko *nema* pojma kakve bi praktične posljedice za druga obvezivanja imala tvrdnja koja se koristi tim obvezivanjem, tada on uopće ne povezuje s tim nikakvo značenje.

Ako je to sve ispravno, onda se pitanje može li doksastično po-savremenjavanje poslužiti kao razlog za pesimizam u vezi s verzijom praktične algoritamske razrade UI svodi na procjenu izgleda za značajnu algoritamsku razgradnju sposobnosti po-savremenjavanja. Zašto bi neko mogao pomisliti da takva razgradnja nije moguća – to jest da se ta bitna diskurzivna sposobnost ne može algoritamski razraditi iz bilo kojeg skupa nediskurzivnih sposobnosti? Mislim da je ključna stvar da je postupak po-savremenjavanja vrlo osjetljiv na kolateralna obvezivanja ili vjerovanja. Značaj preuzimanja novog obvezivanja (ili odustajanja od starog) ne ovisi samo o *sadržaju tog* obvezivanja, već i o onome na što se još neko obvezao. U sljedećem ću predavanju tvrditi da ovu globalnu sposobnost po-savremenjavanja možemo smatrati skupom podspobnosti: kao sposobnost, u nečijem stvarnom doksastičnom kontekstu, povezivanja sa svakom obvezom niza kontrafaktičkih robusnosti.

Učiniti to znači razlikovati za svako obvezivanje (uključujući i inferencijalna obvezivanja) koja *bi* ga sljedeća obvezivanja, a koja *ne* bi, oslabila ili poništila. To uključuje ne samo tvrdnje koje su nespojive s njom, već i tvrdnje koja su nespojiva s njom u kontekstu nečijih drugih kolateralnih uvjerenja – odnosno, koje dovršavaju skup tvrdnji koje su zajedno (ali možda ne zasebno) nespojive s njim.

Uzimam da nema ničeg nerazumljivog u posjedovanju takvih praktičnih sposobnosti, premda moguće pogrešivih i nepotpunih, za razlikovanje tvrdnji koje *jesu* kontekstualno nespojive s danom tvrdnjom. Jasno je da se globalni kapacitet po-savremenjavanja može algoritamski razraditi (elaborirati) iz takvih sposobnosti kako bi se razlikovali rasponi kontrafaktičke robusnosti. Ali ne mislim da je ovakva sposobnost dobar kandidat za algoritamsku dekompoziciju koja je *supstantivna* u smislu koji sam dao tom izrazu. Jer ne vidim da možemo razumjeti sposobnosti prepoznavanja raspona kontrafaktičke robusnosti koju pokazuju, bilo pojedinačno ili zajednički, *ne-diskurzivna* stvorenja. Problem je u tome što produktivnost jezika jamči da sve što može govarati može formirati predikate koji specificiraju neodređeno veliku klasu relacijskih svojstava. Kao posljedica toga, sve nove informacije o bilo kojem objektu nose sa sobom nove informacije o svakom drugom objektu. Jer *svaka* promjena *bilo kojeg* svojstvo jednog objekta mijenja *neka* od relacijskih svojstava *svih* ostalih. Ukratko, problem je u tome što

doksastično po-savremenjavanje za jezične korisnike zahtijeva razlikovanje svih ovih, onih koji *jesu* od onih koji *nisu* relevantni za tvrdnje i zaključke koje neko od njih podržava – tj. one koji spadaju u raspon kontrafaktičke robusnosti onih tvrdnji i zaključaka. I *nije* vjerojatno, tvrdim, da se *ova* sposobnost može algoritamski razgraditi u sposobnosti koje pokazuju ne-jezična stvorenja.

Zašto ne? Logičke i računarske verzije onoga što UI zajednica naziva “problemom okvira” pokazale su da po-savremenjavanje zahtijeva vježbanje onoga što se ispostavilo kao presudno važna, ali lako zanemariva kognitivna vještina: sposobnost *ignorisanja* nekih faktora kojima se može posvetiti pažnja. No, briga oko praktičnog inženjerskog problema kako implementirati takvu sposobnost u automate s konačnim stanjima otkrila je dublji teorijski konceptualni problem, koji se ne tiče toga *kako* ignorisati neka razmatranja, već šta ignorisati. Jednostavnu verziju problema daje poznato opažanje da je bilo šta slično bilo čemu drugom na beskonačan broj načina, a također i različito od njega na beskonačan broj načina. Na primjer, moj lijevi mali prst i Bachov drugi Brandenburški koncert ne samo da se razlikuju na bezbroj načina, već su slični po tome što ni windows ekran ni prosti broj nisu postojali prije 1600. godine, a oboje ih mogu oštetiti neoprezna upotreba gudačkih instrumenata. Bavljenje s objektima kao znalcima i predstavnicima zahtijeva sposobnost *privilegiranja* nekih od ovih aspekata sličnosti i razlike – da se bezbroj takvih

aspekata sortira u one koji *jesu* i oni koji *nisu* relevantni ili značajni za zaključke, teorijske i praktične, za i od tvrdnji o onim objektima koji se razmatraju. U onom slučaju na koji se želim usredotočiti, postoji mnoštvo složenih relacijskih svojstava koja bismo u svojim razmišljanjima obično trebali ignorisati.

Na primjer, Fodor definira bilo koju česticu kao “hladnjačku” za slučaj da mu je hladnjak uključen.⁴ Dakle, kada se njegov hladnjak uključi, on također pretvara sve čestice u svemiru privremeno u hladnjačke i svakom makroskopskom fizičkom objektu daje novu svojstvo biti napravljen od hladnjačkih čestica. Opet, smrt na udaljenom mjestu može mi dati novo svojstvo da imam istu boju očiju kao najstariji živući stanovnik Prova, Utah. Obično bih trebao ignorisati ta svojstva i činjenice. Jedna od lekcija užih inženjerskih verzija problema s okvirom jest da po-savremenjavanja (updating) postaje računarski neizvedivo ako to ja ne mogu učiniti, te sam u skladu s tim dužan provjeriti svako svoje vjerovanje i zaključke koji ih podupiru kako bih utvrdio jesu li oštećeni tim činjenicama – da budem siguran da na moj zaključak da će čvrsti pod podnijeti moju težinu neće utjecati iznenada od njega sastavljene hladnjačke čestice i da je moje inferencijalno očekivanje da ću vidjeti bolje ako stavim naočale i dalje dobro, iako moje oči imaju novo Provo svojstvo. Neko je vrijeme po-

---

⁴U “Modules, Frames, Fridgeons, Sleeping Dogs and the Music of the Spheres,” u Z. Pylyshyn (ur.), *The Robot’s Dilemma: The Frame Problem in Artificial Intelligence* (Ablex, 1987).

stojala mala filozofska industrija posvećena pokušaju razlikovanja onoga što je Geach (misleći na McTaggarta) nazvao “ kembridžčkim promjenama “ od stvarnih.⁵ Mislim da smo ustanovili da je ovo poduzeće pogrešno vođeno. Za bilo koje složeno relacijsko svojstvo, poput hladnjačkog ili očiju stare boje Prova, možemo opisati neke inferencijske okolnosti (koliko god bile *outré*) u kojima bi se vjerodajnice neke značajne tvrdnje okrenule upravo na prisutnost ili odsutnost tog svojstva. Ono što trebamo biti u stanju je ne klasificirati neka svojstva kao, zapravo, nebitna *tout court* (nebitna za što?), već za svaki zaključak razlikovati razmatranja koja su nebitna za njegovu valjanost, što bi u skladu s tim trebalo ignorisati. Ta je sposobnost nužna za suočavanje s onim što Fodor naziva epistemološkom “izotropijom”: činjenicom da je svako vjerovanje potencijalno dokazno relevantno za bilo koje drugo, s obzirom na prikladan kontekst kolateralnih uvjerenja.

Tvrdim da:

Ne može se govoriti ako se ne može *ignorisati* veliki broj razmatranja na koja se može obratiti pažnja, osobito onih koja uključuju složene relacijske zaključake.

1. To može učiniti samo nešto što može *govoriti*, budući da se ne može *ignorisati* ono čemu se ne može posvetiti pažnja (tvrdnja o PP-nužnosti), a za mnoga složena relacijska svojstva, mogu ih izabrati samo oni koji imaju pristup kombinatornim proizvodnim

---

⁵ *God and the Soul* (Routledge, 1969), 71.

resursima *jezika* i različito reagirati na njih. Nijedno nejezično biće ne može se baviti hladnjačkim svojstvima ili starim Provo bojama očiju.

2. Dakle, upotreba jezika, primjenom autonomnih rječnika, sa sobom donosi potrebu za novom vrstom sposobnosti: za svako zaključivanje razlikovanje u praksi među svim novim složenim relacijskim svojstvima koja čovjek može uzeti u obzir, ona koja jesu, od onih koja nisu relevantna za njegovu procjenu.
3. Budući da nejezična stvorenja uopće nemaju semantički, kognitivni ili praktični pristup većini složenih relacijskih svojstava koja bi morala razlikovati da bi procijenila valjanost mnogih materijalnih zaključaka, uopće nema razloga očekivati da bi se ta sofisticirana sposobnost kako bi se razlikovali rasponi kontrafaktičke robusnosti koja ih uključuje mogla algoritamski razraditi od vrsta sposobnosti koja ta stvorenja imaju.⁶

---

⁶Ova posljednja tvrdnja donekle je delikatna. Ja *ne* koristim kao pretpostavku tvrdnju da ne možemo razumjeti mogućnost supstantivne algoritamske dekompozicije sposobnosti da budemo svjesni čitavog niza složenih relacijskih svojstava, primjenom prikladnog rječnika. To je dio zaključka za koji se zalažem. Tvrdim, prvo, da sposobnost ignorisanja velike većine složenih relacijskih svojstava koja su irelevantna za određeni zaključak u smislu da spadaju u njegov raspon kontrafaktičke robusnosti ne može se uzeti kao *primitivna* u odnosu na *supstantivnu* algoritamsku praktičnu dekompoziciju diskurzivnih praksi-ili-sposobnosti, i, drugo, da uopće nemamo pojma kako bi se čak i primitivne ne-diskurzivne sposobnosti koje bi se u osnovi *mogle* algoritamski razraditi u sposobnost formiranja dotičnih složenih predikata mogle dalje razrađivati tako da omoguće njihovo razvrstavanje na one koji pripadaju i one koji ne pripadaju u rasponu kontrafaktičke robusnosti određenog zaključka.

5 Praktična razrada kroz obuku (trening)

Moglo bi se razumno zapitati ne bi li se pokazalo previše ako bi vrsta argumenta koju sam skicirao protiv materijalne algoritamske razgradljivosti autonomnih diskurzivnih praksi bila uspješna. Ne-jezična stvorenja ipak stječu sposobnost sudjelovanja u diskurzivnoj praksi. Prelaze granicu zbog koje sam se brinuo i započinju s korištenjem rječnika. To vrijedi i za ljudsku dojenčad i, u nekom trenutku prošlosti, za naše pretke hominide. Ontogenetsko i filogenetsko stjecanje diskurzivnih kapaciteta nije se dogodilo, niti se događa magijom. Ako diskurzivne prakse-ili-sposobnosti doista *nisu* u osnovi algoritamski razgradive bez ostatka u nediskurzivne, kako razumjeti razvoj diskurzivnih iz ne-diskurzivnih praksi?

Mislim da je odgovor da osim algoritamske razrade postoji još jedna, osnovnija vrsta PP-dovoljnosti relacije – još jedan način na koji jedan skup praksi-ili-sposobnosti može praktički biti dovoljan za stjecanje drugog skupa. Ponekad oni koji mogu biti uključeni u jedan niz praksi mogu naučiti ili biti osposobljeni za učestvovanje u drugom – ne zato što se ciljni postupci mogu *algoritamski* razraditi od izvornih ili od nekog daljnjeg skupa u koji se mogu razgraditi, već samo zato što, kao stvar uslovljene empirijske činjenice o stvorenjima te određene vrste, svako ko ima jedan skup sposobnosti može se dovesti i do posjedovanja drugog. Tako može biti da oni koji mogu crtati realistične portrete konja mogu biti

dovedeni do toga i da crtaju realne portrete ljudi, krivotvore potpise, graciozno presavijaju origami i aranžiraju cvijeće. Ako je tako, nesumnjivo bi naš prikaz zašto su ove druge sposobnosti bile posebno dostupne onima koji posjeduju neku izvornu sposobnost pozvao na nešto poput “koordinacije oko-ruka” ili “kontrole finih mišića”. To, međutim, ne znači da mora postojati niz specificiranih osnovnih vještina iz kojih bi se, na primjer, *algoritamski* mogla razraditi sposobnost da se stvori dobra slika prijatelja. Ta sposobnost možda ne priznaje algoritamsku dekompoziciju. Svakako činjenica da ljudi koji mogu raditi neke druge stvari mogu to naučiti ili podučiti da rade to ne podrazumijeva niti zahtijeva da postoji takva razgradnja.

Ako u stvari postoji tečaj praktičnog iskustva ili treninga koji će dovesti one koji imaju jedan skup sposobnosti do drugog skupa sposobnosti, ja ću reći da se druga sposobnost može “praktično razraditi treniranjem” iz prvi. Kao algoritamska razrada, praktična razrada kroz trening vrsta je PP-dovoljne relacije. Obilježje razlike među njima je to što možemo tačno i unaprijed reći koje su prakse koje *primjenjuju* PP-dovoljnost algoritamskom razradom – šta *drugo* još osim vježbanja primitivnih sposobnosti treba biti u stanju činiti kako bi ih algoritamski razradio u ciljnu sposobnost. Te su *elaborativne sposobnosti* stvari poput zamjene odgovora i proizvoljnog formiranja stanja – i općenito sposobnosti koje su dovoljne za izvršavanje uvjetnog algoritma

razgranatog rasporeda. Te algoritamske elaborativne sposobnosti su sve što je potrebno, na primjer, da se sposobnost množenja i oduzimanja pretvori u sposobnost vršenja decimalnog djeljenja. A mi znamo kako graditi strojeve koji imaju *ove* elaborativne sposobnosti. Suprotno tome, u slučaju praktične razrade treningom, nemamo pojma kako unaprijed odrediti sposobnosti koje primjenjuju dovoljnost ponavljanja napamet za pamćenje abecede ili vježbanje hvatanja lopte ili crtanja prepoznatljivog lica. I tamo gdje *možemo* reći nešto o sposobnostima koje implementiraju PP-dovoljnost relacije vrste praktične-razrade-putem-treninga, otkrivamo da se obje razlikuju od slučaja do slučaja i uveliko ovise o parohijalnim biološkim, sociološkim, povijesnim, psihološkim, i biografskim kontingencijama. Konačno, tamo gdje se pitanje može li se jedan skup dobro definiranih praksi-ili-sposobnosti *algoritamski* razraditi u drugi, ono koje se načelno može riješiti a priori iz nečijeg naslonjača, pitanje da li taj skup *praktički* PP-dovoljan za neko određeno stvorenje ili vrstu stvorenja, u određenom kontekstu, putem nekog određenog režima treninga, može se riješiti samo empirijski.

Mislim da se uvažava centralnost ove vrste PP-dovoljnosti relacije – koja se dobiva kada zapravo stvorenja određene vrste koja mogu sudjelovati u praksi (pokazati sposobnost) mogu naučiti sudjelovati u (ili izložiti) drugoj praksi – jedna je od glavnih ideja koja animira misao kasnijeg Wittgensteina. Opet i iznova naglašava u kojoj su

mjeri naše diskurzivne prakse omogućene činjenicom da se, kao kontingentne činjenice, oni koji imaju jedan skup sposobnosti ili mogu sudjelovati u jednom skupu praksi mogu osposobiti za izvršavanje ili uključivanje u druge. Možemo biti obučeni za brojanje, povezivanje zvukova s napisanim oblicima i odgovaranje na putokaze te za vježbanje tih sposobnosti u novim slučajevima tako što ćemo se “kretati u istom pravcu” kao što bi to učinili i drugi koji dijele našu obuku (i toka). Wittgensteinu je, naravno, stalo da nam pokaže u kojoj mjeri i na koliko načina naše diskurzivne prakse-ili-sposobnosti ovise o stvarima koje ne bi mogli *naučiti* da uradimo (time što ih se kaže) ako ne bismo mogli biti *trenirani* za to da ih činimo (time što ih se pokaže). Ali mislim da praktičnu razradu vježbanjem također vidi kao glavni pokretač naših diskurzivnih praksi-ili-sposobnosti, kao onoga što im daje njihove *teoretski* šarolike, ali *praktično uhvatljive* oblike. Kako ga ja čitam, Wittgenstein misli da je najosnovniji diskurzivni fenomen taj način na koji se sposobnosti potrebne za korištenje jednog rječnika mogu praktički *proširiti*, razraditi ili razviti tako da konstituiraju sposobnost za korištenje nekog narednog rječnika. U vezi s tim možemo razmišljati o primjerima koje sam spomenuo u predavanju 1, o vrstama misaonih eksperimenata na koje nas poziva na provođenje u vezi s ovom vrstom procesa *pragmatičnog projiciranja* jedne prakse u drugu: činjenica da ljudi koji već mogu koristiti vlastita imena za ljude mogla bi se naći u praksi da ih koriste i za rijeke,

a ljudi koji već mogu govoriti o tome da imaju zlato u zubima mogli bi se naći u praksi da govore o tome da imaju bolove u zubima. Način na koji se regrutuju prethodne sposobnosti putem treninga u službi razvijanja novih općenito je nesistematičan, nije kodificiran u pravilima ili algoritmima, a nije predvidljiv ili objašnjiv iz prvih principa. Wittgenstein ovu vrstu ne-algoritamske praktične razrade vidi sveprisutnom i sveprožimajućom. Rezultat je trajni proces praktične diskurzivne mutacije koji je s jedne strane posredovan produktivnošću jezika, a s druge ograničava njegovu dijakroničnu sistematičnost.

Dakle, odgovor na pitanje s kojim sam započeo ovaj odjeljak je da ne moramo pretpostavljati da je diskurzivna praksa supstantivno algoritamski razgrađiva u ne-diskurzivne prakse-ili-sposobnosti, zbog bola od ulaska u te prakse i stjecanja tih sposobnosti – nama kao vrsti i kao pojedincima – nerazumljivo, jer postoji još jedna vrsta PP-dovoljnosti relacije osim algoritamske razrade: praktična razrada treningom. Moramo priznati ovu vrstu PP-dovoljnosti u svakom slučaju, kako bismo objasnili porijeklo sposobnosti koje se tretiraju kao primitivne u svrhe algoritamske razrade. I Wittgenstein nas potiče da takvu razradu vidimo ne samo kao presudnu za pojavu diskurzivnih praksi-ili-sposobnosti, već i kao raširenu unutar aktualnih diskurzivnih praksi, uz algoritamsku razradu.

Rekao sam na početku svoje priče da je jedan od ciljeva svojevrsnog analitičkog pragmatizma za koji pokušavam

skicirati teorijsku podlogu pokazati kako Wittgensteinove pragmatičke uvide ne treba uzeti za potpisivanje teorijskog kvijetizma suprotnog projektu tradicionalne filozofske analize, nego kako se ti uvidi umjesto toga mogu uzeti u obzir i utisnuti u službu daljnjeg pragmatičnog razvoja i razrade tog projekta. Priznavanje raširenosti i središnje važnosti ne-algoritamske praktične razrade treningom ne mora biti smrt teorijske analize diskurzivne prakse i njenog odnosa prema semantičkim sadržajima izraženim rječnicima koji se koriste u toj praksi. Za analitičkog wittgensteinovskog pragmatičara, poziv na algoritamski nerazgradive, kontingentne, parohijalne sposobnosti kompatibilan je s istraživanjem PP-dovoljnosti i PP-nužnosti relacija *ovisnosti* između takvih sposobnosti i praksi, kao i PR- i RP-dovoljnosti relacija u kojima oni stoje do rječnika. Želio bih zaključiti ovo predavanje iznošenjem jednog analitičkog pitanja za koje mislim da se postavlja izravno razmatranjem onoga što ću nazvati *pedagoškom* praktičnom elaboracijom i dekompozicijom praksi i sposobnosti.

Istaknuo sam da se jedan skup praksi-ili-sposobnosti može razviti u drugi postupkom *treninga*, prije nego algoritamski, te da prakse-ili-sposobnosti koje provode algoritamsku razradu nisu ni potrebne ni dovoljne za ovu vrstu praktične razrade. Osim ove negativne karakterizacije, šta možemo reći pozitivno o tome šta je trening? Najopćenitije, trening shvatam kao tok *iskustva*, u Hegelovom i Deweyevom smislu (procesni, razvojni *Erfa-*

hrung, a ne epizodni, samo-zatajni *Erlebnis*) povratne petlje percepcije, reaktivne izvedbe i percepcije rezultata izvedbe. Kad razmišljamo o praksama-ili-sposobnostima koje *provode* razradu-putem-treninga, o njima možemo razmišljati i na strani trenera i na strani treniranog (kroz oboje, učenje – trening bez trenera – i samo-trening, što nisu iste stvari, ali su također važne vrste). Tok treninga provodi *pedagošku* razradu jednog skupa sposobnosti u drugi. Možemo razmišljati o tome vrlo apstraktno kao o tome da ima za osnovnu jedinicu poticaj (možda dat od strane trenera), odgovor dijela treniranih, odgovor trenera na taj odgovor i odgovor na taj odgovor treniranih da to uključuje promjenu njegovih sklonosti kako bi odgovorio na buduće podražaje. Konstelacija takvih jedinica predstavlja *tok treninga*.

6 Algoritamska pedagoška dekompozicija i pedagoška politika

Sugerišem da je ono što je tokom obuke (treninga) najbližije algoritamskoj elaboraciji sposobnosti jeste *pedagoška* razrada u obliku režima obuke (treninga). U rijetkim, ali važnim slučajevima u ranom obrazovanju, u *potpunosti smo riješili* problem kako pedagoški elaborirati (razraditi) jedan skup sposobnosti u drugi. Šta znači imati riješen pedagoški problem za populaciju s obzirom na neku izlaznu praksu-ili-sposobnost jest imati *empirijski dovoljan uvjetno razgranati režim obuke* za to. To je nešto što kao kontingentnu činjenicu može uzeti bilo

kojeg početnika iz populacije koji je savladao odgovarajući nivo primitivnih praktičnih sposobnosti, te algoritamski određenim ciklusom Test-Operacija-Test-Izlaz (TOTI) odgovora na njegove odgovore *u stvari* (iako bez jamstva bilo kojeg principa), navesti ga da postigne ciljnu sposobnost. Za nas je osposobljavanje učenika, koji već mogu *računati*, da mogu *sabirati* u suštini riješen pedagoški problem u tom smislu. Odnosno, počevši od učenika vrlo različitih sposobnosti i prethodnih iskustava, koji dijele samo prethodnu sposobnost brojanja, postoji dijagram toka različito dobivenih uputa, testova i vježbi koji će sve njih dovesti do ciljane vještine da mogu ispravno znati za dodavanje parova proizvoljnih višecifrenih brojeva. Uobičajenu početnu lekciju ili vježbu slijedi dijagnostički test. Rezultati tog testa zatim za svakog učenika određuju koja je od niza mogućih drugih lekcija ili vježbi prikladna, nakon čega slijede daljnji testovi čiji se rezultati tumače kao različiti pozivi na različite vježbe, i tako dalje. Ovaj dijagram toka određuje TOTI ciklus treninga koji uključuje *pedagoški* (za razliku od izvršnog) *algoritam*.

Oni koji znaju te stvari kažu mi da je podučavanje *množenju brojeva* učenika koji već mogu sabirati i oduzimati u tom smislu u potpunosti riješen pedagoški problem, ali da, usprkos dosadašnjim masovnim istražnim naporima, *oduzimanje* ostaje u biti *neriješen* pedagoški problem, a *djeljenje*, u obliku ovladavanja razlomcima, mučna, do sada nerazrješiva pedagoška *misterija*. U nedostatku cjelovitog praktičnog pedagoškog algoritma, oni koji su

zaduženi za pridobijanje i razvijanje takvih vještina moraju se vratiti na grublju heuristiku i onu vrstu praktičnog znanja proizvedenog iz višegodišnjeg treninga pokušaja-i-pogrešaka širokog spektra kandidata.

Nepotpuno riješeni pedagoški problemi – ne samo u specijaliziranim slučajevima u osnovnom obrazovanju, već na svim razinama i širom školskih odbora – pokreću široko pitanje institucionalne *politike* koja mi se čini duboko pronicljivom u naše razumijevanje i stavove prema društvu kao cijelini. Avgustin se divio (i jahao tri dana na mazgi radi provjere) glasinama o sposobnosti monaha da shvati smisao teksta bez izgovaranja naglas riječi sa stranice, a tek onda da ih poslušaju. Jedna od karakterističnih kvalifikacija Samuela Pepysa za njegovo mjesto tajnika Admiraliteta bilo je njegovo vladanje aritmetikom potrebnom za dvostruko knjigovodstvo. Danas podrazumijevamo da gotovo sve možemo osposobiti za bezglasno čitanje (u sebi) i zbrajanje dugih stupaca figura. Ali za sposobnosti za koje pedagoški problem nije u potpunosti riješen, gdje još uvijek nemamo algoritamsku dekompoziciju procesa praktičnog treninga, kandidati koji pokazuju sve relevantne primitivne sposobnosti *de facto su razvrstani* prema režimima treninga koje imamo, ne samo brojem iteracija TOTI petlje koja im je potrebna da steknu ciljanu sposobnost, nego i time mogu li se uopće dovesti do te tačke. Stvar činjenične PP-nužnosti među praksama-ili-sposobnostima zahtijeva da ishodi nekih režima treninga služe kao ulazi u druge – da se

neke sposobnosti tretiraju kao primitivne (kao praktično apriorne) koje su dostižne samo kao ciljane sposobnosti (praktične a posteriori) drugih. Iz toga slijedi da će efekti neuspjeha u stjecanju jedne sposobnosti – upadanja u nedostajući, nepotpuno mapirani dio idealno cjelovitog pedagoškog rješenja od kojih neki stvarni režim treninga predstavlja puki fragment – biti snažno kumulativni u nizu sekvenci toka učenja-i-treninga.

Općenito političko pitanje na koje želim ukazati tiče se toga kako bismo, u kontekstu ovih vrlo općih razmatranja, trebali razmišljati o jednom elementu pravednog postupanja prema pojedincima od strane institucija. Mogli bismo, kao zahtjev pravde, ili jednostavno kao savjet društvenog inženjeringa, htjeti da se neke vrste nagrada razmjere s produktivnim postignućima prema nekoj drugoj definiciji. Među ključnim nužnim uvjetima svakog takvog postignuća je posjedovanje određenih vještina ili sposobnosti. Čini se da postoje dva osnovna stava (definiranje spektra među njima) koje bi mogli imati prema bilo kojoj ciljnoj sposobnosti za koju nemamo pedagoški algoritam koji kodificira cjelovito rješenje problema obuke.

Jedan je stav da je samo gruba empirijska činjenica da ljudi ne samo da imaju različite sposobnosti, već su u važnim aspektima manje ili više sposobni. S obzirom na bilo koju vrstu ciljane sposobnosti, neki su sposobniji za obučavanje, bolji su učenici od drugih. Ono što se ovdje ocjenjuje su praktično-elaborativne sposobnosti koje *primjenjuju* PP-dovoljnost nekog skupa primitivnih

spособnosti za ciljanu sposobnost, u kontekstu toka iskustva stečenog režimom treninga. Režim treninga ne samo da usađuje ili izaziva vještinu koja mu je cilj, već usput razvrstava kandidate na one koji mogu i one koji ne mogu učiti ili biti obučeni u njemu, kao i na one koji uče brže ili lakše – mjereno koliko dugo ili koliko koraka treba da ih se provede kroz pedagoški dijagram toka do izlaza iz tog praktičnog labirinta. S ovog gledišta, *kompatibilno* je s pravednim postupanjem, a možda je čak i *konstitutivna* dimenzije pravde, da institucija uklopi ovu vrstu sposobnosti drugog reda u svoju strukturu nagrađivanja.

Stajalište koje čini suprotni pol dimenzije na koju ukazujem usredotočuje se na relativnost hijerarhijskog razvrstavanja kandidata u manje ili više obučive prema režimima treninga koji su dostupni. Različiti režimi mogu proizvesti sasvim različito rangiranje. Ako je tome tako, a činjenica da smo zapravo proveli jedan skup procedura obučavanja a ne drugi prilično je slučajna, uvjetovana slučajnim, u načelu parohijalnim značajkama stvarne povijesti institucija za obučavanja, iskustvom i vještinama koje posjeduju raspoloživi treneri, i tako dalje, onda su zaključci dobijeni iz stvarnih ishoda obuke, bilo da pripisuju neke vrste *opće* sposobnosti drugog reda ili *pravednost* nagrađivanja određene vrste sposobnosti drugog reda, koje zaista time dokazuje – samo što su bolje obučivi ili lakše obučivi metodama koje imamo i primjenjujemo – podriveni. Naš neuspjeh u pružanju

sveobuhvatnijeg niza alternativa obuke, potpunijem potpunjavanju pedagoškog dijagrama, u konačnici, u potpunosti riješenom relevantnom problemu obuke, trebao bi biti odgovoran za ishod izobrazbe, umjesto da pretpostavljamo da su neoptimalni ishodi otkrili evaluacijski značajne nedostatke kod polaznika obuke. Na kraju, ovaj se stav sastoji u kognitivnom obavezivanju učinku da u principu postoji cjelovito pedagoško algoritamsko rješenje za svaku ciljanu vještinu ili sposobnost za čije posjedovanje treba samo podijeliti nagrade i praktičnom obavezivanju da se pronađu i implementiraju ta rješenja. To je krajnji, doista utopijski, pedagoški egalitarizam.

Uzet do krajnjih granica, čini se da pedagoški egalitarni stav počiva na doslovno nevjerojatnoj premisi: da sve što *neki* ljudi mogu (naučiti ili biti osposobljeni) učiniti, bilo koji čovjek može (naučiti ili biti osposobljen za to) učiniti. A evaluacijska komponenta implicitna u kognitivnom opredjeljenju, kao što sam rekao, možda se ne čini vjerojatnijom: da postoji nešto pogrešno u nagrađivanju bilo koje sposobnosti za koju ta tvrdnja *nije* istinita. Obranjivija verzija pedagoškog egalitarizma rezultira ako se potonja obveza ublaži tako da se samo tvrdi da se u svakom slučaju moraju dati posebni argumenti za valorizaciju razlika u sposobnostima za koje nismo pronašli cjelovito pedagoško rješenje. Prvi element kognitivne komponente može se na odgovarajući način protumačiti u smislu praktičnog obavezivanja, tako da tvrdimo da nemamo

pravo pretpostaviti, za bilo koju datu vještinu ili sposobnost za koju još nemamo cjelovito pedagoško rješenje, da je to jer takvog rješenja u principu nema.

Empirijsko-hijerarhijski stav *konzervativan* je u tretiranju postojećih institucionaliziranih režima obuke kao danih i utvrđenih, a utopijski pedagoški egalitarni stav *progresivan* je u svom obavezivanju da ih transformira. Kao politički stavovi, oni artikuliraju jednu dimenziju aspekta priroda / priroda njegovanja tradicionalnih poravnanja desno / lijevo. Između njih nalazi se čitav niz nijansiranih principa za dodjeljivanje uzajamne, koordinirane odgovornosti prema treningu ili trenerima, s jedne strane, i treniranim osobama s druge strane. Ne moramo jednostavno birati između strategija za održavanje fiksnih režima obuke i hijerarhijske klasifikacije ljudi prema njima, s jedne strane, te održavanja stvarnih praktičnih elaborativnih sposobnosti ljudi i klasificiranja režima obuke prema njima, s druge strane.

Ali moja namjere u ukazivanju na ovo pitanje pedagoške politike ovdje nije bila da se preporuči jedan ili drugi način pristupa. Procjena vjerojatnosti proširene, praktične verzije teze o umjetnoj inteligenciji dovela je do poimanja praktične PP- dovoljnosti putem treninga. Cilj mi je u ovom posljednjem odjeljku postaviti pored postulata univerzalne praktične izvršne algoritamske razgradljivosti diskurzivnih sposobnosti, karakterističnu za UI-funkcionalizam, postulat univerzalne praktične pedagoške algoritamske razgradljivosti diskurzivnih sposobnosti

karakteristične za utopijski pedagoški egalitarizam i ukazati na pitanje od značajnog filozofskog, kulturnog i političkog značaja koje ono postavlja. Kao rezultat toga, argument predavanja u cjelini opisao je narativni luk koji nas vodi od Turinga, preko Wittgensteina, do Deweya.

Moja zadnja tri predavanja bavit će se *modalnim* rječnikom, *normativnim* rječnikom i pragmatički posredovanim semantičkim odnosima u kojima stoje prema uobičajenom *objektivnom*, *empirijskom* i *naturalističkom* rječniku te međusobno. Dokazivat ću da se i *deontički* rječnik pojmovnih normi i *aletički* rječnik zakona i mogućnosti mogu razraditi od i eksplikativni su za značajke koje nužno pokazuje bilo koja autonomna diskurzivna praksa. Ispostavlja se da razmišljanje o pragmatično posredovanim semantičkim odnosima u kojima stoje jedan prema drugome pruža novi način razumijevanja *subjektivnih* i *objektivnih* polova intencionalne veze značaja i aktera s njihovim svijetom. Usput ću pokazati kako *normativni* rječnik može poslužiti kao ekspresivni bootstrapping pragmatični metarječnik za *modalni* rječnik, i, u petom predavanju, kako ta činjenica omogućuje novu vrstu *formalne semantike* za logički i modalni rječnik, kao i za obični empirijski opisni rječnik.

Preveo s engleskog: Nijaz Ibrulj

